KLENOVNIK

750 GODINA

1244. – 1994.

Nakladnik
OPĆINA KLENOVNIK

Za nakladnika
MILAN HRANJ

Glavni i odgovorni urednik
MARTIN OREŠKI

Lektor
prof. IVAN RAŠIĆ

Tisak
TIVA – Tiskara Varaždin

ISBN 953-96293-0-6

Na naslovnoj stranici: Crtež dvorca Klenovnik iz 1755. godine.

750 GODINA

1244. – 1994.

KLENOVNIK

Klenovnik, 1995.

PREDGOVOR

Knjiga koja je pred Vama predstavlja općinu Klenovnik, a nastala je prigodom obilježavanja 750. obljetnice prvog pisanog spominjanja Klenovnika. Ta značajna obljetnica obilježena je različitim manifestacijama tijekom 1994. godine.

Knjiga je podijeljena u nekoliko poglavlja, a svako poglavlje za sebe na neki način predstavlja zaokruženu cjelinu, a zajednički nazivnik svim poglavljima je općina Klenovnik.

U prvom poglavlju predstavljena je općina Klenovnik i najznačajnije ustanove koje djeluju na području općine. Osnovna nakana je da se istakne ono čime općina Klenovnik raspolaže, te da se na temelju postojećega naglase mogućnosti razvoja.

Drugo poglavlje čine znanstveni i stručni radovi djelatnika Gradskog muzeja Varaždin i vanjskih suradnika o povijesnim, kulturnim objektima i etnografskim osobitostima naše općine. Oni su dragocjeni izvor budućim istraživanjima, a istovremeno potvrđuju stvarnu vrijednost klenovničkog kraja.

Trećim je poglavljem ukratko prikazano obilježavanje 750. obljetnice Klenovnika tijekom 1994. godine. U ovom poglavlju opisuje se tijek okolnosti koje su otvorile široke perspektive promocije općine Klenovnik, kao i mogućnost da se ta rijetka i značajna obljetnica sačuva za buduća vremena.

U četvrtom poglavlju nalazi se prikaz specifičnosti izvornog klenovničkog govora, te niz zanimljivosti s područja općine Klenovnik kao i posebitosti pojedinih naselja. Tu se nalazi niz slobodnih i širem pučanstvu do sada nedovoljno poznatih tema. U ovim tekstovima čitatelji će moći upoznati mnoštvo uistinu lijepih i zanimljivih detalja o našem najbližem okruženju.

Cijela knjiga nastala je kao rezultat rada mnogih autora na čemu im se urednički odbor i ovom prigodom najiskrenije zahvaljuje.

Izražavamo zahvalnost svim sponzorima koji su omogućili i pomogli obilježavanje 750. obljetnice Klenovnika, popis kojih se nalazi na kraju knjige.

Narodnim novinama kao generalnom sponzoru i TIVA – Tiskari Varaždin posebno zahvaljujemo na pomoći pri tiskanju ove knjige. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske također je pomoglo tiskanje ove knjige.

Ovo je prvi puta da se o Klenovniku objavljuje ovakva knjiga, te se stoga urednički odbor nada da će mu svi mogući propusti biti oprošteni.

I.
POGLAVLJE

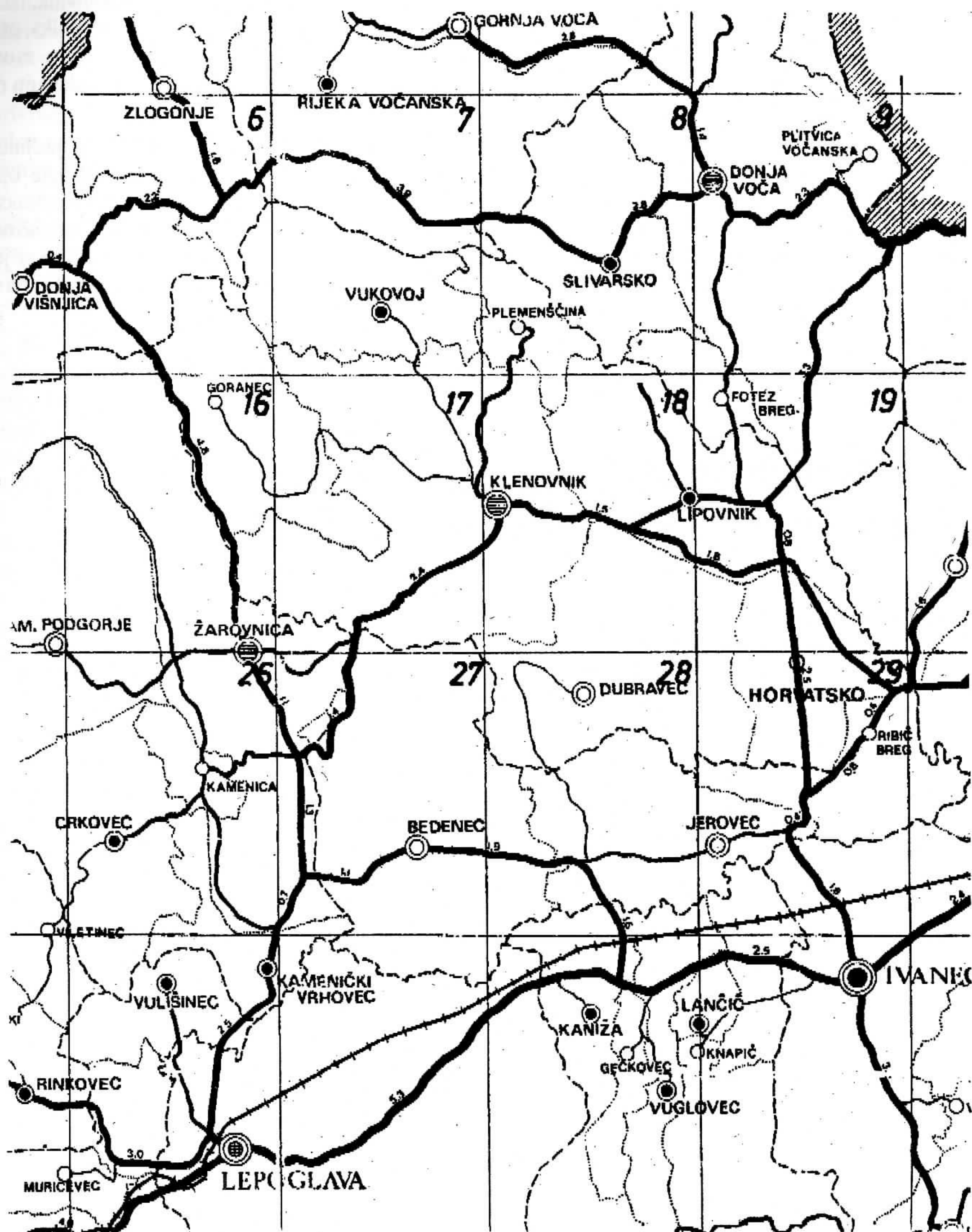
Martin Oreški, Klenovnik

OPĆINA KLENOVNIK

1. Općenito o općini

Područje općine Klenovnik obuhvaća slijedeća naselja: Dubravec, Goranec, Klenovnik, Lipovnik, Plemenščina i Vukovoj. Središte općine, Klenovnik, smješteno pretežito na južnim obroncima Ravne gore, u blizini Lepoglave (udaljen 14 km), Ivanca (7 km), Trakošćana (28 km), te Varaždina (25 km).

Općina Klenovnik smještena je na sjeverozapadu Varaždinske županije, prostire se na 26 km^2, odnosno zauzima 2,1% površine Varaždinske

županije, a graniči sa općinama Donja Voća, Ivanec, Lepoglava i Maruševec.

U klimatskom pogledu općina Klenovnik, kao i cijelo područje sjeverozapadnog dijela Hrvatskog zagorja izloženo je pretežito jačim utjecajima kontinentalne klime tako da srednja srpanjska temperatura dosiže 21,3° C dok je prosječna siječanjska temperatura –1,6° C. Mjeseci s najviše padavina su lipanj i listopad, a prosječna količina padavina iznosi 1039 mm.

Tlo ima karakteristike plitke ilovaste mekote na glinastim, pjeskovitim i vapnenim laporima, te na litavskom vapnencu. Trošenjem tog materijala nastaje tlo pogodno za vinograde i nešto slabije za uzgoj kukuruza. Na području općine Klenovnik raširena je šuma hrasta kitnjaka i običnog graba, a u arealima hrasta kitnjaka djelomice je niknula šuma pitomog kestena. U najvišoj zoni (područje Goranca, Plemenščine i Vukovoja) rasprostranjene su bukove i jelove šume. Svakako se mora spomenuti i jedna vrsta javora – klen po kojem je Klenovnik dobio ime. Drvored klena nalazio se uzduž glavne ulice, od čega su danas sačuvana samo pojedina stabla.

Prema posljednjem popisu stanovništva u naseljima koja danas čine općinu Klenovnik živi 2487 stanovnika što čini 1,8% stanovništva Varaždinske županije. Slijedeća tablica prikazuje raspored stanovništva:

Broj stanovnika po godinama

Naselje	1971.	1981.	1991.
Dubravec	632	616	500
Goranec	125	84	52
Klenovnik	1252	1198	1187
Lipovnik	381	391	403
Plemenščina	257	196	171
Vukovoj	305	255	174
UKUPNO	2952	2740	2487

Najviše stanovnika živi u samom mjestu Klenovnik. Cijela općina i sva naselja u promatranom razdoblju bilježe pad broja stanovnika, osim Lipovnika gdje je zabilježen lagani porast. Gustoća naseljenosti iznosi 95,65 stanovnika na četvorni kilometar.

2. Mjesni izbori i prva iskustva lokalne samouprave

S uspostavom nove demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj i s prijedlogom vlade Republike Hrvatske, Općina Klenovnik trebala se prostirati na daleko većem teritoriju. Građani su, izjašnjavajući se o vlastitoj pripadnosti, ocijenili drukčije, bojeći se da mali Klenovnik nije dostatno veliko središte u kojem bi se objedinjavali njihovi interesi. Već u prvoj godini, otkako je Klenovnik dobio status konstitutivne jedinice lokalne samouprave i uprave imajući pravo da samostalno odlučuje o interesima svoga područja, dolazi se do saznanja o opravdanosti takve lokalne jedinice. Samo otkriće o 750. obljetnici Klenovnika dokaz je prethodnoj rečenici. Činjenica je da je ta dokumentacija bila na raspolaganju svim prethodnicima koji su brinuli o Klenovniku.

Logikom kojom je opisivan dosadašnji tijek ustroja i povijesti općine Klenovnik dolazimo i do opravdanosti prijedloga vlade Republike Hrvatske za tu općinu. Samo spominjanje Klenovnika još iz davne 1244. godine govori o nastanjenosti tog mjesta ranije od drugih okolnih mjesta. Klenovnik, naselje Vukovoj i Goranec sjevernije od Klenovnika, prema istraživanjima djelatnika Gradskog muzeja Varaždina i nekih vanjskih suradnika ukazuju na tu činjenicu.

Komisija za provođenje izbora u jedinicama lokalne samouprave i uprave za područje općine Klenovnik imenovala je osam izbornih jedinica: za područje Dubravca, Lipovnika i Plemenščine po jednu, za područje naselja Vukovoj i Goranec jednu i četiri izborne jedinice za područje naselja Klenovnik.

U vijeće općine Klenovnik birano je osam vijećnika; po jedan iz svake izborne jedinice, te osam po stranačkim listama, odnosno po postotku glasova u korist pojedine stranke. Na taj način, u Općinsko vijeće općine Klenovnik izabrano je sedam vijećnika članova HSS-a, šest vijećnika iz redova HDZ-a, dva vijećnika članova HSLS-a i jedan vijećnik član SDP-a. Na konstituirajućoj sjednici Općinskog vijeća Klenovnik održanoj 21. travnja 1993. godine jednoglasno je izabran predsjednik i dopredsjednik Općinskog vijeća, te načelnik općine. Za predsjednika Općinskog vijeća izabran je g. Ivan Hojsak (HSS), za dopredsjednika g. Slavko Cerovčec (SDP), a za načelnika općine g. Martin Oreški (HDZ). Načelnik općine prema čl. 27. Odluke o privremenom ustrojstvu općine Klenovnik (Sl. Vjesnik 4/93.) je po dužnosti i predsjednik poglavarstva. Na prethodnom međustranačkom usuglašavanju jednoglasno je izabrano općinsko poglavarstvo. Predsjednik poglavarstva je po dužnosti Martin Oreški. Članovi poglavarstva su: Danijel Bunić za komunalne poslove i infrastrukturu, Josip Friščić za obrt i zanatstvo, Izidor Gladović za kulturu i dobrovoljno vatrogasno društvo, Slavko Kišiček za industriju i gospodarstvo, Đuro Oreški za proračun i financije, Boris Rešetar za šport i rekreaciju, te Zlatko Trkanjec za zdravstvo i socijalnu skrb. Gospođica Marija Prašnički izabrana je za člana poglavarstva za poljoprivredu i šumarstvo, ali je zbog promjene prebivališta usmeno zatražila svoje izuzeće iz poglavarstva.

Dosadašnja iskustva u razvoju lokalne samouprave i uprave na području općine Klenovnik pokazuju da se kvalitetnije prosuđuju i donose bolji

zakonski propisi. Građani se postupno privikavaju na djelovanje i smisao postojanja novih općina, te uviđaju značaj i važnost nove lokalne samouprave.

3. Sadašnjost i mogućnost razvoja općine Klenovnik

Područje općine Klenovnik objedinjeno je u župi Presvetog Trojstva, jednoj osnovnoj školi, jednom groblju, jednom mjesnom uredu i, izuzimajući naselje Horvatsko, jednoj katastarskoj općini (Horvatsko se na lokalnim izborima opredjelilo za općinu Ivanec).

U općini Klenovnik djeluju Bolnica za plućne bolesti i tuberkulozu, Osnovna škola grofa Janka Draškovića, poslovna jedinica HPT-a, ambulanta doma zdravlja Ivanec, dječji vrtić, dobrovoljno vatrogasno društvo i lovačko društvo Kuna. Od značajnijih privrednih objekata potrebito je spomenuti Tvornicu ratan namještaja – pogon Zagorjepleta, ekonomiju Čardak i privatno tekstilno poduzeće SMIV. Osim toga općina Klenovnik ima još 28 obrtničkih i zanatskih radnji, te dvadesetak manjih, većinom privatnih poduzeća. Od 2487 stanovnika oko 570 je zaposleno, a oko 500 umirovljenika. Iako je zemlja slabe kakvoće i obradivosti, dobar dio stanovništva bavi se i poljedjelstvom.

Klenovnik ima sve pretpostavke da u budućnosti krene iz pozadine koja mu je iz tko zna kojih razloga nezasluženo dodijeljena u ne tako davnoj prošlosti. Preduvjeti bržem napretku općine su:

– zalaganje novih demokratskih struktura za ravnomjerniji razvoj i zadržavanje stanovništva u seoskoj sredini

– bogato kulturno nasljeđe

– značaj bolnice za plućne bolesti i tbc

Navedeni preduvjeti omogućuju da se određena prometna izoliranost Klenovnika i posljednična očuvanost prirodnog okoliša iskoriste za razvoj seoskog turizma, te obrtničkih i uslužnih djelatnosti. Na području Vukovoja i Goranca postoje vrlo dobri uvjeti razvoja stočarstva, a što bi bilo moguće potaknuti namjenskim kreditima. Usmjeravanjem prema intenzivnom poljodjelstvu s jednom ili najviše dvije kulture znatno bi se unaprijedila poljoprivredna proizvodnja, a time i kvaliteta života cjelokupnog pučanstva.

Uz određeno ulaganje u infrastrukturu moguće je prerastanje bolnice u kliničku ustanovu.

U većem dijelu razvojnih mogućnosti Klenovnika razumljivo je da će biti potrebita pomoć i obveza šire zajednice. Općina Klenovnik zaslužila je veću pozornost, pored već navedenih razloga, i po velikim ljudima koji su ovdje živjeli i radili. Svojim djelovanjem dali su doprinos u znanstvenom i istraživačkom radu, ili su bili pobornici stvaranja hrvatske države. Prvi i najveći je grof Janko Drašković, jedan od glavnih predstavnika hrvatskog narodnog preporoda. Franjo Mišinski, učitelj, čiji zapisi iz školske spomenice čine vrijednu podlogu za ovu monografiju. Gotovo cijeli svoj radni vijek djelovao je u Klenovniku gdje je i sahranjen. Luka Perković, hrvatski književnik, također sahranjen na klenovničkom groblju. Spomenimo akademika Marka Foteza (1915.–1976.), dr Marijana Rojca velikog istraživača i znanstvenika (preminuo 15. listopada 1994.), dr Vladimira Blaška, mladog znanstvenika i istraživača elektrotehničkih znanosti, priznatog i nizom nagrada u SAD-u. Od ljudi koji su uvelike doprinijeli stvaranju nove hrvatske države svakako je dr Ivić Pašalić koji je krenuo u političke vode živeći i radeći u Bolnici za plućne bolesti i tbc Klenovnik.

Župa Klenovnik dala je osam svećenika i dvije sestre redovnice. Najstariji od njih ima 48, a najmlađi samo 27 godina. Kraći životopisi o klenovničkim službenicima Božjim i znanstvenicima objavljeni su u zadnjem poglavlju ove monografije.

vlč. Stanko Havaić, župnik

ŽUPA PRESVETOG TROJSTVA KLENOVNIK

Povodom 750. obljetnice našega mjesta i župe Klenovnik, želimo u kratkim crtama prikazati i predstaviti povijest župe Presvetog Trojstva.

Velika je šteta što je spomenica nestala, najvjerojatnije za vrijeme rata. Tako su s njom nestale i mnoge pojedinosti i zanimljiva izvješća, što bi itekako dobro došlo za buduće naraštaje.

Na temelju kanonskih vizitacija naše Zagrebačke nadbiskupije i na temelju povjesničara, donosimo sliku župe Klenovnik i njezine jedine filijalne kapele sv. Vuka.

Župa Presvetog Trojstva utemeljena je tek 1789. godine. Prije toga bila je ispostava župe Kamenica. Već 1738. godine spominje se tu kapela s tri oltara, no još uvijek bez tornja, iako se već 1726. počeo graditi. Godine 1805. imala je već tada župna crkva pet oltara. Grof Janko Drašković dao je tada sagraditi novu sakristiju i nad njom oratorij. Kao takva obnovljena je 1914. godine. Naknadno je uzidan pjevački kor i ulaz uzidan pod zvonikom. Glavni oltar kao i cijela građevina barokno je djelo. Na gornjem dijelu je slika sv. Barbare a pod njom Presveto Trojstvo kruni B. D. Mariju. Lijevo je oltar sv. Franje Ksavera a desno svete Ane. 1958. godine crkva je u dosta lošem stanju i potrebito je izvršiti mnoge radove. Puno je toga učinjeno od 1958. godine do 1994., počevši od tornja, do temelja crkve, te uređenjem njezine vanjštine i nutrine. U zadnje vrijeme poduzeti su neki temeljiti zahvati, koji će se sigurno kroz nekoliko godina vršiti na obnovi crkve.

1766. godine na mostu potoka, nedaleko župne crkve u pravcu bolnice, postavljen je kip sv. Ivana Nepomuka s grbovima obitelji Drašković i Nadažda.

1786. g. Šematizam Zagrebačke nadbiskupije donosi popis sela i broj stanovnika župa Kamenica, pod čiju upravu pripadaju sela iz današnje župe Klenovnik. Ovaj podatak je veoma značajan i interesantan, s obzirom na današnje stanje.

Ovdje donosimo broj sela koja su u to vrijeme postojala, broj kuća i broj duša.

Selo	Broj kuća	Broj duša
Klenovnik	88	892
Dubravec	24	244
Vukovoj	22	219
Plemenščina	9	94
Goranec	8	87

Iz popisa je vidljivo da nema spomena zaselka Lipovnik niti Horvatsko. Ti zaselci nastali su puno kasnije.

Iste godine 1786., odredbom Josipa II., trebala se kapela Presv. Trojstva dokinuti, no ipak je odlučeno da se tamo osnuje samostalna kapelanija. 1789. g. Regulacija župa cara Josipa II. određuje da se u Klenovniku utemelji nova župa. Župa je otcijepljena od kameničke župe i sada se naziva župa Presv. Trojstva, a kapela postaje župna crkva.

1822. godine, prigodom dijeljenja svete Potvrde, zagrebački biskup Vrhovec Maksimilijan posvetio je klenovničku župnu crkvu. Kao dokument i sam sadržaj nalazi se u crkvi lijevo od oltara na kamenoj ploči uzidanoj u sam zid.

Župa Klenovnik, osim župne crkve Presvetog Trojstva, ima i jedinu filijalnu kapelu u zaseoku Vukovoj kapelu sv. Vuka – Wolfganga. To je jedna od najinteresantnijih kapela gotičkog stila u Hrvatskoj. Na desnoj konzoli lađe uklesana je godina 1508. No, postoje mišljenja da je tu i prije postojala neka kapela. 1666. godine zapisnik vizite opisuje kako je kapela izgledala: oltar je iz godine 1650. kasnorenesansno djelo. Kapela je imala već 1729. godine i četvrti oltar. 1676. godine spominje se Božji grob iza glavnog oltara. U velikom tjednu narod je u velikom broju posjećivao sveti grob, koji je nažalost 1726. g. zajedno s predvorjem bio porušen. Već godine 1666. oko kapele je postojalo groblje, koje je obzidano 1708. Odredbom Vizitatora iz godine 1726. određeno je da se služba Božja vrši samo četiri puta godišnje: na treći dan Uskrsa i Duhova, na sam god kapele i na nedjelju poslije Božića. 1826. g., kako pokazuje zapis, tu kapelu slikao je sam njen župnik, Nikola Horvat rodom iz Krapine. Slikarija u kapeli sada nema, cijeli prostor, zidovi, okrečeni su vapnom. Kapela se dosta teško održava, jer je udaljena od samog mjesta a i dosta je težak put, koji u gornjem dijelu zahtijeva velike popravke i proširenja. U ovom jesenskom periodu uglavnom je sve pripremljeno za obnovu krovišta kapele sv. Vuka. Trebat će velike pomoći, ukoliko svi želimo da ostane zid oko kapele, koji je zasad prepušten samome sebi i utjecaju vremena.

Put koji nas vodi iz Klenovnika prema kapeli sv. Vuka još nam nešto pokazuje. Nekoć je obitelj Drašković dala postaviti u stanovitim razmacima na kamenim stupovima kipove raznih svetaca. Najvjerojatnije da su ti stupovi bili kao putokaz, koji vodi do kapele, koja je bila onda kao neko proštenište. Druga je verzija, da je to učinjeno radi sprovoda jedne grofice. U današnje vrijeme nema puno tih kamenih stupova, a koji još postoje, nisu u potpunosti cijeli. Svakako da i ovo područje zahtijeva obnovu i bolje održavanje.

Ove godine, koncem lipnja i početkom srpnja bila je u Njemačkoj u Regensburškoj biskupiji

proslava 1.000 godišnjica smrti sv. Wolfganga (Vuka). Svetac je zaštitnik Regensburške nadbiskupije. Početkom lipnja ove godine, mi smo se dopisom i detaljnim sadržajem sv. Vuka uključili u tu proslavu, dajući na znanje crkvi Regensburga, da je najjužnija kapela u Europi, naša kapela sv. Vuka. U časopisu je izašao veoma kratak sadržaj i opis kapele i njezina slika. Taj veliki jubilej neka svima nama bude poticaj, da cijenimo to veliko povijesno blago, a po kapeli sv. Vuka još dublje biti povezani s crkvom Regensburga.

Kronologiju klenovničkih župnika ne možemo pratiti prije kanonskih vizitacija i Protokola župničkih zakletvi. Župnike je imenovao patron a biskup ih je potvrđivao.

Pošto je župa Klenovnik od 1789. g. bila filijala župe Kamenice, Klenovnikom su upravljali kamenički kapelani.

Na dvoru je redovito bio dvorski kapelan kojeg je uzdržavala obitelj Drašković, koja je bila patron cijelog kraja.

1786 – kamenički župnik Ivan Vožar je odredio da kapelan Stjepan Kutnjak bude »župnik u filijali« tj. u Klenovniku i time ima pravo na četiri misna stipendija tjedno i štolarinu za 150 kuća.

1789 – 1802 LOVRO FRANJO SAKAČ

1802 – 1805 MARKO MEDVEDEC

1805 – 1810 NIKOLA HORVAT – svojom je rukom oslikao kapelu sv. Vuka.

1830 – 1834 FRANJO DRABIĆ

1834 – ANTUN FOKY

1861 – 1867 VJENCESLAV FERENC

1867 – 1868 FRANJO BUREK

1868 – IVAN TEMŠIĆ

1869 – 1870 FRANJO SAJKO – rodom iz Varaždina. Od 1850. g. je bio kapelan u Višnjici, župnik u Klenovniku postao je koncem ožujka 1868, a potom dekan bednjanski.

1870 – 1885 FRANJO MILJAN – rodom iz Petrovskog. Od 1873. g. kapelan u Kamenici. Nakon dolaska župnika Sajka u Kamenicu postaje upravitelj župe Klenovnik a potom i župnik.

1885 – 1889 STJEPAN VUKOVINSKI – u kapeli sv. Vuka je odstranio predvorje i božji grob s mnogo figura koji se nalazio između dva stražnja potpornja. Od 1900. bio je župnik u Krapini.

1889 – 1900 MIRKO PETROVIĆ

1900 – ANDRIJA JAKOPANEC (administrator)

1901 – IVAN HORVATIĆ – za njegova župnikovanja u sanatorij dolaze časne sestre sv. Križa.

1944 – 1948 STJEPAN CEPETIĆ

1948 – STJEPAN PRIZL – istovremeno obavlja dužnost župnika u Kamenici i Lepoglavi.

1948 – 1958 IGNACIJE POTPUBOVŠEK

1958 – 1975 IVICA JAGETIĆ

1975 – STANKO HAVAIĆ, sadašnji župnik i dekan bednjanski.

Kroz duboku povijest klenovničkog naraštaja, prožimala se jedna veoma lijepa odlika, koja je bila izgovarana i potvrđivana riječima Vizitatora: »POPULUS EST, DEO GRATIAS, TOTUS CATHOLICUS«. A to znači: »NAROD JE, HVALA BOGU, SAV KRŠĆANSKI«. To znači da je bio i vjeran svetoj Rimskoj Crkvi. To je naš Hrvatski narod potvrdio i u Zagrebu, 11. rujna kada je bio okupljen oko Rimskog poglavara Rimokatoličke crkve, pape Ivana Pavla II. Korijeni katolicizma sežu daleko dublje nego što nam to svjedoči izgradnja prvih sakralnih objekata župe Klenovnik (1508. g.).

Unatoč raznih stremljenja, vjera se u narodu održala stoljećima, sve do naših dana, zahvaljujući duhovnim vođama naroda – svećenicima, koji su mu bili jedini tješitelji, pomoćnici i prosvjetitelji u teškim krizama.

Na nama ostaje da svetu baštinu vjere predamo sinovima i kćerima, te da im predamo vjeru i nadu u život, koji je običnom zagorskom mužu bio oduvijek mukotrpan, težak, ali svakako častan i nezamjenljiv.

Nadamo se da će ova župa sa svojom 200-godišnjom vjerskom i nacionalnom tradicijom i dalje ostati vjerna Isusu Kristu i Crkvi sve »dok mrav ne ispije more i kornjača ne obiđe svijet«.

STANKO HAVAIĆ – rođen 21. listopada 1942. u LUDBREGU, od oca Viktora i majke Jelke r. Jelaković.

Zaređen je za svećenika u Zagrebu, 29. lipnja 1969. Mladu misu proslavio je u Ludbregu, 20. srpnja 1969. Godinu dana službovao je kao kapelan u Bednji i to od 1970 – 1971. godine.

Župnik je na Cvetlinu od 1971 – 1975. godine. Od 1975. godine imenovan je župnikom u Klenovniku sve do ove tekuće godine.

1993. godine imenovan je dekanom Bednjanskog Dekanata.

Biserka Prstačić

OSNOVNA ŠKOLA GROFA JANKA DRAŠKOVIĆA KLENOVNIK

Dragocjene podatke o utemeljenju i djelatnosti pučke učionice u Klenovniku nalazimo u Spomenici škole – svojevrsnoj školskoj pismohrani iz koje je vidljivo da prvi tragovi o utemeljenju i izgradnji pučke učionice sežu u daleku 1858. g. Tada naime dr. Dragutinu barunu Brucku, vlastelinu dobra Klenovnik, (cit.): ».... pade na um spomenka vriedna misao.... da će on vlastitimi troškovi i na vlastitome svojem zemljištu učionu graditi...... na Ciglanici«. (Spom 1.). Okolnosti su odgodile početak do 26. siječnja 1862. g., kad je blagoslovljena i otvorena uz nazočnost časne gospode i mnogobrojnih župljana Prva pučka učionica u Klenovniku. Prvi učitelj bijaše Anton Žigmund, a poduka se, uz godišnji ispit (!) u početku, sastojala iz vjeronauka, bibličke povjestnice, čitanja slovnice u jezikoslovnom razglabanju, računstva, prirodoslovlja, poljskog gospodarstva i hrvatske povjestnice.

Broj polaznika – sposobnjaka (Sp. 1.) je znatan 212, a obuhvaća sela Cerje, Goranec, Wolfgang (danas Vukovoj), Plemenšćinu, Ves, Dubravec te Klenovnik.

Iznimno je i osobito što je poduka organizirana istovremeno u istoj prostoriji i za mušku i za žensku djecu.

1873. g. pod krovom je nova školska zgrada izgrađena ustrajnim zalaganjem župljana, budući da prva nije udovoljavala potrebama poduke, a ni stanovanja učitelja, što je razlog čestim kadrovskim promjenama. Uz školu su izgrađene stolarska, staklarska, bravarska i lončarska radionica te pivnica – za špirit!

U neposrednoj blizini školske zgrade obrađivao se učiteljski vrt, zasađivao voćnjak – matičnjak ali su zasade uništavale hladnoće i zečevi (Spom. 1.).

Prva učiteljica primljena je 1876. g. a do potpunog razdvajanja i osamostaljenja dječačke i djevojačke učionice dolazi tek 1889. g.

Prvi ravnatelj škole Franjo Mišinskij službovao je na ovoj školi od 1867. do 1907. godine.

Podaci o obveznicima daju i prikaz demografske slike Klenovnika:

1890. – 122 (ukupno 1499 duša!)
1900. – 334
1910. – 397
1920. – dosta slab – nema brojčanih podataka
1935. – 473
1940. – 539
1941. – 617
1944. – 578
1966. – 513
1979. – 333
1983. – 256
1993. – 257

Nastava je prema dostupnim podacima prekidana samo iznimno i kratkotrajno; zbog epidemije, ratova. Zatim su je učitelji, župnici i mecene opet nastavljali. Promjene vlasničkih odnošaja – H. Wittgenstein, Lichenstein, Drašković – Bombelles, Battjanji osjećali bi učitelji uglavnom smjenom darovatelja.

Prva je generacija potpune osmogodišnje škole svršila 1957., a 1961. g. otvorena je školska zgrada u kojoj se i danas radi, iako su zahtjevi škole za 21. stoljeće znatniji od raspoloživih uvjeta. Od 1992. osamostaljena, (nekoliko godina djelovala je kao područna), škola nosi ime poznatog ilirca grofa Janka Draškovića.

Prosvjetni djelatnici bili su, jesu i biti će nositelji obrazovanja ali i kulture i svekolike javne djelatnosti mjesta, koje je previše zapostavljano u svojih 750. g. postojanja. U uvjetima naše nove Hrvatske vjerujemo i na veće mogućnosti.

Ipak su se tu cit. Spom. 1. učiteljska kronika iz 1868. g.: »...... prije dvie sto godinah u gradu Klenovniku sabori obdržali!«.

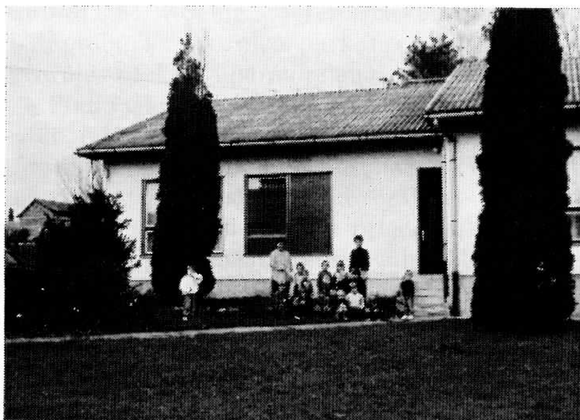
Suzana Vizjak, Nevenka Kovačić

DJEČJI VRTIĆ »IVANČICE« KLENOVNIK

Klenovnik se ponosi malim, ali vrlo lijepim i svrhovitim objektom Dječjeg vrtića koji je otvoren 1977. godine.

Vrtić je smješten u blizini Osnovne škole »Grofa Janka Draškovića«. Okružen je lijepim parkom i travnjakom na kojem se nalaze sprave za dječju igru.

Izgradnja vrtića započela je 1975. godine, a financirao ju je tadašnji SIZ društvene brige o djeci predškolskog uzrasta, a Mjesna zajednica Klenovnik osigurala je zemljište za izgradnju. Danas je vlasnik ove ustanove općina Ivanec, a financijski je zbrinjava i održava općina Klenovnik. Ravnateljica dječjeg vrtića »Ivančice« Ivanec, te područnog odjeljenja Klenovnik je gospođa Smiljana Mastelić.

Dječji vrtić »Ivančica« Klenovnik

Kapacitet ove odgojne ustanove su dvije skupine koja od otvorenja radi s jednom mješovitom skupinom. Bilo je razdoblja kada je broj djece bio na granici opstanka vrtića.

Danas, vrtić u Klenovniku pohađa oko 25-ero djece i to od druge do sedme godine života. S djecom rade dvije odgajateljice predškolskog odgoja u desetosatnom programu. Dječji sadržaji, koji se obrađuju, vezani su uz godišnja doba i podijeljeni su u tematske cjeline.

Interes za zbrinjavanjem djece u toj ustanovi je iz dana u dan sve veći, koliko zbog važnosti odgoja i izobrazbe djece, toliko i iz financijskih razloga.

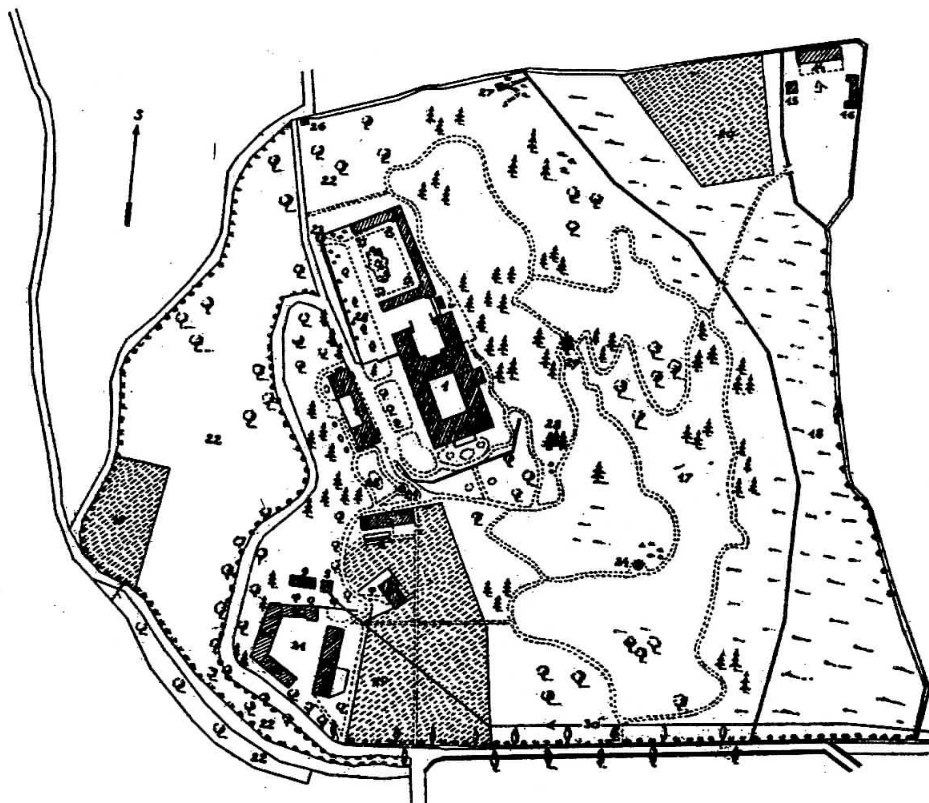
Zajedničkom brigom svih mještana Klenovnika, roditelja, te zaposlenih u ovoj ustanovi podignuta je kakvoća zbrinjavanja djece Klenovnika na veću razinu.

BOLNICA ZA PLUĆNE BOLESTI I TBC KLENOVNIK

PREGRADNJA I DOGRADNJA DVORCA KLENOVNIK U LJEČILIŠTE SREDIŠNJEG UREDA ZA OSIGURANJE RADNIKA

Zbog izrazito povoljnih klimatskih prigoda i idealnog smještaja, koncem 1924. godine Središnji ured za osiguranje radnika (SUZOR) kupio je dvorac i imanje Klenovnik od tadašnjeg vlasnika Josipa grofa Bombellesa s namjerom da dvorac adaptira i preuredi u lječilište (sanatorij) od 105 kreveta za muške i 75 kreveta za ženske tuberkulozne bolesnike. Osim grada s parkom i majurom, otkupio je Središnji ured susjedni vinograd s voćnjacima, oranice veličine 45 jutara i šumu Bituševlje – sveukupno 289 jutara zemljišta.

Položajni nacrt lječilišta Klenovnik 1927. godine

Tumač položajnog nacrta

1. Sanatorij.
2. Muške ležaone.
3. Stan Ravnatelja.
4. Ženske ležaone.
5. Staklenik, pčelinjak i nasada šampinjona.
6. Klijališta.
7. Stan upravitelja.
8. Transformator.
9. Kukuružnjak i bolnica.
10. Suša, auto-remize i stan namještenika.
11. Žitnica, priredba krme, mljekara, skladište konzerviranog povrća i kuhinja za konzerviranje voća i povrća.
12. Stanovi namještenika.
13. Staja za krave.
14. Svinjac za tov i rasplodne krmače.
15. Klaonica, stan mesara, kuhinja za pripremu krme za svinje.
16. Kokošinjac.
17. Perivoj
18. Livade.
19. Povrtnjak.
20. Nasada šparga.
21. Majur.
22. Voćnjaci.
23. Kula.
24. Paviljon.
25. Nasadi ruža.
26. Skladište ugljena.
27. Biološka čistiona.
28. Stoljetne tise.
29. Stoljetni amerikanski bor.

S dva oporavilišta za tuberkulozne bolesnike u Kasindolu i Paliću, Klenovnik je uz Brestovac postao drugi sanatorij za liječenje tuberkuloze u tadašnjoj državi.

Lječilište će imati sve preduvjete modernog liječenja tuberkuloze. Imati će velike ležaone okrenute prema jugu, hidroterapijski uređaj, uređaj za liječenje pneumotoraksom, inhalatorium, Roentgen uređaj, kvarc lampe tj. svako sredstvo moderne terapije tuberkuloze. Uređaj će biti skroman, ali dobar. Lječilište će imati radione, gdje će oni bolesnici, kojima rad ne škodi, koji se ne mogu vratiti svojim starim zanimanjima, učiti novo zanimanje, koje neće tako štetno djelovati na njihov bolesni organizam, koje neće biti spojeno s udisanjem štetne prašine, gdje će bolesni radnik ili rekonvalescent raditi na čistom uzduhu i neće škoditi svojoj okolini, a valjda će i ozdraviti[1].

Zimi 1924/25. godine učinjene su snimke starog dvorca i postojećih gospodarskih zgrada. S obnovom i pregradnjom gospodarskih zgrada počelo se već u proljeće 1925. godine. Adaptacija i dogradnja starog dvorca počela je u srpnju 1925. nakon što je 25. lipnja 1925. izdana građevinska dozvola. Uvjet je bio da se prvobitni karakter i stil starog dvorca, kao povijesnog spomenika, prigodom obnove i adaptacije svakako sačuva. Grubi građevinski radovi dovršeni su ljeti 1926. godine, a instalaterski, obrtnički i unutarnji koncem mjeseca kolovoza 1927.

Godine 1925. započeli su veliki radovi prema izvedbenim projektima i pod vrhovnim nadzorom zagrebačkog Tehničkog fakulteta i prof. arh. Huge Ehrlicha. Tehničkim dijelom cjelokupne izgradnje upravljao je Juraj Meniga, ovlašteni graditelj, koji je izradio sve detaljne i izvedbene nacrte. Administrativnu upravu vodio je ravnatelj dobra Klenovnik Slavko Henč. Za armirano-betonske konstrukcije i statičke probleme bio je zadužen ing. Stjepan Szavitz-Nossan, za centralno grijanje prof. ing. Mueller, za vodovod ing. J. Ivančić, a za električne uređaje ing. A. Visković. Teracerske radove izvele su tvrtke »Beton d.d.« i »Pilot d.d.« Zagreb, stubišta M. Koenig Zagreb, parketarske radove »Zagrebačka tvornica parketa« i »Karlovačka tvornica parketa i parna pilana«, limarske radove A. Podhraški, Zagreb, okove Devide i Modec, Zagreb i V. Pandić, Zagreb, staklarske radove J. Marković, Zagreb, elektroinstalacije »Udruga za elektroindustriju« Zagreb, a dizala A. Ereissler, Beč. Sav materijal, rabljen prigodom izgradnje, preispitan je u Kr. Geološko-mineraloškom zavodu u Zagrebu, a sve betonske smjese nadzirao je »Zavod za ispitivanje gradiva« na Kr. Tehničkoj Višoj školi u Zagrebu.

O adaptaciji dvorca doznajemo[2]: *Grad je bio opasan obrambenim zidom, a prilaz branile su dvije jake kule sa strijelnicama za lake topove. Posljednja od njih porušena je god. 1925., prigodom pregradnje, pošto nije bila od nekakve arhitektonske vrijednosti, te je naprotiv smetala harmoničkom izgledu zgrade i zastirala potrebno osvjetljenje prostorija za prekodnevni boravak. Manja jedna kula, koja se nalazi na sjeverozapadnom uglu obrambenog zida bila je već trošna, pa je prigodom pregradnje restaurirana.*

Dvorac je građen u obliku paralelograma čija osnova leži u smjeru od sjeverozapada k jugoistoku sa duljinom pročelja od 58,0 i 40,5 metara. U sredini grada nalazi se prostrano dvorište površine 27,0 × 17,0 m. Zgrada je dvokatna, te je na dvorišnoj strani bila opasna u svakom spratu sa 2,50 m širokim, otvorenim svodnim hodnikom (arkadama). Prigodom adaptacije zatvoreni su lukovi ovih svodova prozorima tako, da je prvobitna arhitektura i u novome pročelju nepromije-njena. Stari grad je podrumljen samo u svome sjeverozapadnom krilu. Glavni ulaz u stari grad čini otmjeni portal s grbom grofova Draškovića, odakle se uspinje prostrano stubište u gornje spratove, dočim je za družinu i vojnike služilo posebno stubište u sjeverozapadnom traktu dvorca. Razizemlje i I. kat presvođeni su svodovima od kamena i opeke, a drugi sprat sa grednikom od moždanika. Zidovi su prividno vanredno dimentijonirani pa imadu primjerice vanjski zidovi debljinu od 1 1/2 m. Temelji su vrlo plitki pa im dubina ne siže nigdje iznad jednog metra.

U sjeveroistočnom traktu smještena je i lijepa dvorska kapelica Sv. Antuna izrađena u bogato urešenom baroku, sa lijepom propovjedaonicom i stukko ornamentima na stropu. Naročito su skupocjeni barokni oltari i slike te krasna propovjedaonica, no sve su te umjetnine u vrlo trošnom stanju. Nad kapelicom uzdiže se vitki toranj sa baroknom kapom, kao daleko vidljiv simbol Klenovnika. U kapelici nalazi se grobnica Franje grofa Draškovića Trakošćanskog i njegove supruge Klotilda, rođ. grofice Klumer. Osim dvorišnih arkada ne pruža stari Klenovnik arhitektonski ništa naročitoga, izuzev mirne i otmene harmonije u svojim fasadama.

Stari dvor gradili su talijanski ili primorski graditelji, pa su njihovi klesarski znakovi (ime i godina) iz XVII. vijeka pronađeni i ako već jedva čitljivi na kamenim parapetnim klupčicama dvorišnih arkada (imena kao Spissich, Zobarich itd.).

Stanje starog dvora u vrijeme kada ga je kupio Središnji Ured bilo je vrlo trošno. Jugoistočan trakt dvora je posljednji puta restauriran 1880. godine po tadašnjoj vlasnici Klotildi grofici Drašković, kako se to

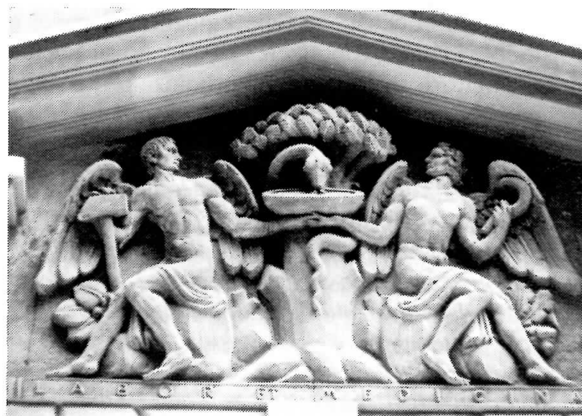
1 Radnička zaštita 1925. godine, str: 135.

2 Juraj Meniga: Pregradnja i dogradnja dvora Klenovnik u Sanatorij Središnjeg Ureda za Osiguranje Radnika, Radnička zaštita 1927. god. str: 411 – 421.

vidi iz treće spomenploče, smještene na jugoistočnom traktu grada. Kako ga se već decenijama nije uzdržavalo to je zub vremena, a naročito voda i vlaga u tolikoj mjeri oštetila građevinu, da joj par godina kasnije ne bi više bilo spasa. Krovište je doduše bilo izvedeno sa vanrednim potroškom gradje, ali kako su pojedini dijelovi drvene krovne konstrukcije bili izvedeni bez ikakvog statičkog principa, to se veliki dio krovišta slegao i deformirao, pa je kroz mnogobrojne pukotine kiša neprestano curila u unutrašnjost zgrade podgrizajući time i onako trošno zidje. K tomu se pridružilo slegavanje plitkih temelja u nakvašenom ilovačastom terenu, uslijed čega su nastale opasne pukotine na mnogim mjestima do krova(...) Stari grednici nad II. spratom bili su većinom truli, pa su se morali u cijelosti izmjeniti. Usljed izmicanja vanjskih glavnih zidova dobili su nutarnji svodovi opsežne pukotine. Nejednoliko i znatno slegavanje zgrade jasno se vidjelo i na dvorišnim arkadama, čije su klupčice i podovi usljed toga slegavanja došli u valovitu liniju. K svemu tomu je pridošla opasnost od slabog stanja samih glavnih zidova, iz kojih je nestalo morta a preostalo tek suho zidje od kamena i opeke ispunjeno sa grubom i pijeskom(...) Adaptacijom sve su ove mane stare gradjevine uklonjene te potpuni stabilitet zgrade opet uspostavljen(...) Popravljeno je najprije iz temelja krovište. Stara se krovna konstrukcija izmijenila modernim krovištem, pa se na taj način na prostranom tavanu dobilo obilno prostora(...) provedena su opsežna horizontalna usidrenja jakim željeznim sponama u svim spratovima(...) Svi stari grednici izmijenjeni su novima i osim toga uklonjeni su neki svodovi na uglovima.

Osim pregradnje starog dvora, opisana je i dogradnja: *Na stari grad Klenovnik dograđeno je kao produljenje sjeveroistočnog i jugozapadnog trakta po jedno dvospratno krilo duljine 32,0 m, širine 10,90 sa prizemnim prigradnjama na krajevima tlocrta 4,45 × 7,90 m. Ovi trakti izgrađeni su kao stari dvor na 2 sprata, ali sa potkrovljem i suterenom(...) Dogradjena krila su u neposrednoj vezi sa starim dvorom, a osim toga imade svako od ovih krila svoje posebno stubište. Vanjsko dvorište između oba nova krila iskopano je na dubinu podruma, te je privoznom kosinom spojeno sa naravnom razinom terena.*

U dograđenom sjeveroistočnom krilu uređena je prostrana kuhinja u podrumu i velika, zajednička blagovaonica u prizemlju, koja može služiti za sastanke, predavanja i kino-predstave. U dograđenom jugozapadnom krilu sagrađen je novi ulaz u lječilište nad koji je postavljen reljef profesora Umjetničke akademije Ive Kerdića »Labor et medicina«. Latinski tekst spomen ploče o obnovi i pregradnji dvorca, koji je postavljen na dvorišnom pročelju sjeverozapadnog trakta, sastavio je prof. Gj. Szabo, a izradio prof. Ivo Kerdić. Tekst glasi:

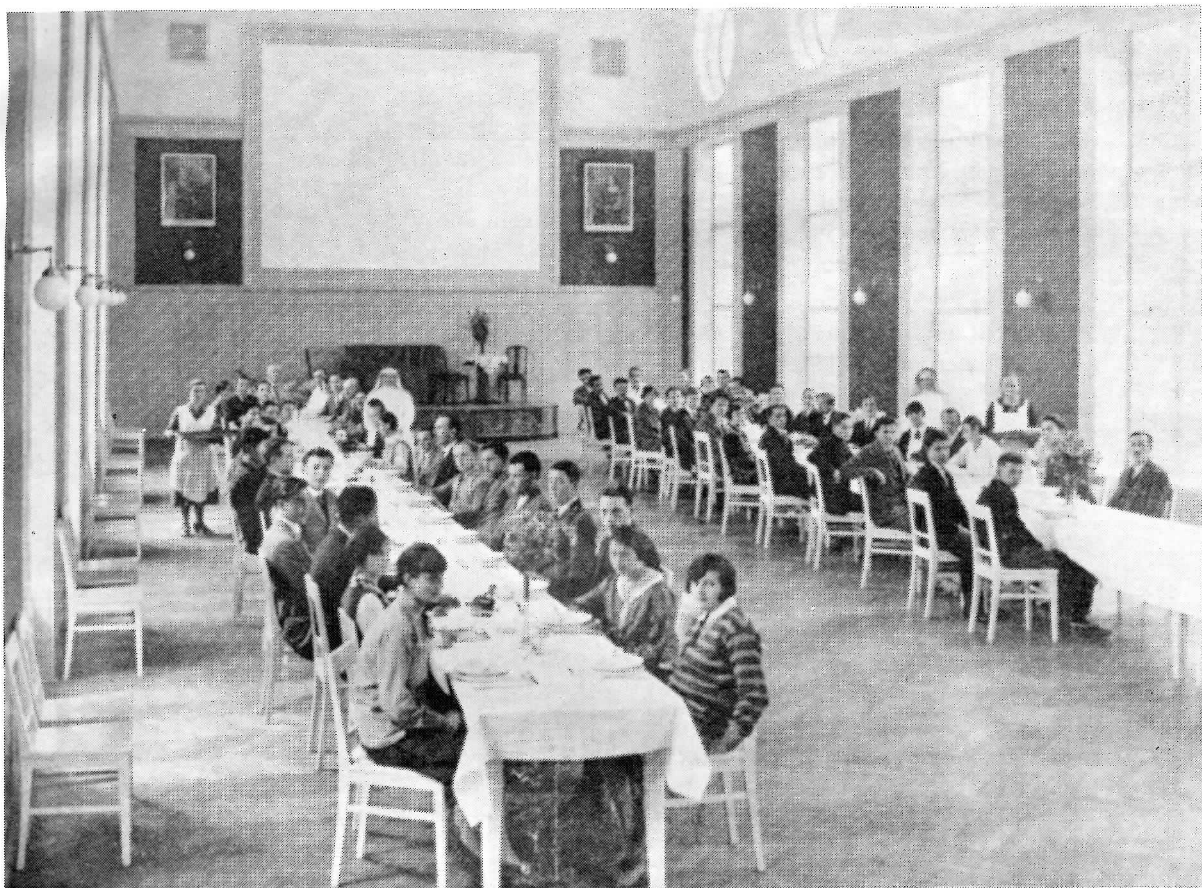

Reljef prof. Ive Kerdića »Labor et medicina« nad novim ulazom u bolnicu (foto: D. Putar, GMV)

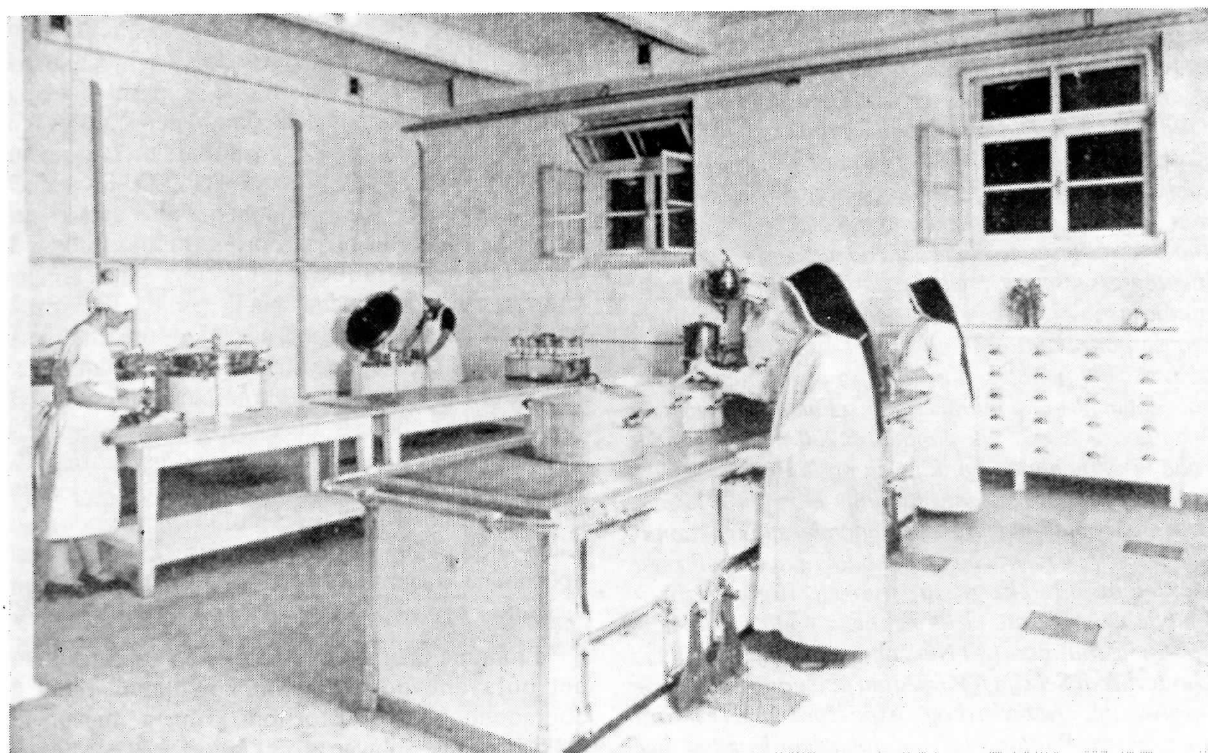
OFFICIVM CENTRALE PRO OPERARIIS TVENDIS ZAGRABIAE DOMVM INIVRIA TEMPORVM PAENE COLLAPSAM PRO SALVTE AEGROTANTIVM OPERARIORVM RENOVARI ET AMPLIFICARI CVRAVIT A. D. MCMXXV – MCMXXVII što prevedeno na hrvatski znači: Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu pobrinuo se, da se kuća, koja je razornim djelovanjem vremena bila gotovo srušena, popravi i proširi za liječenje bolesnih radnika. Godine Gospodnje 1925. – 1927.

Stari dvor okružuje park koji je obnovljen i uređen i u kojem je smješteno mnoštvo klupa, zasađeno ukrasno cvijeće itd. Pred sjeverozapadnom frontom podignute su ležaonice za muške, s tuševima i zahodima, a prostor među njima i pred jugozapadnim pročeljem ukusno uređen. Prema jugozapadu na terasi, nad nekadanjim paradnim stajama dvora, smještene su prostrane ležaonice za ženske, s tuševima i zahodima, na koje se priključuje prizemna zgrada za glavnog liječnika (adaptirana stara zgrada). Na južnom obronku klenovničkog brijega smješten je prostrani majur, čije su gospodarske i stambene zgrade od temelja obnovljene.

Dalje se navodi: *Za grijanje i pripremu tople vode postavljeno ukupno 6 kotlova »Strebel-Ecunmi«(...) Centralno loženje i sanitarne uređaje, uređaj praone, gladione, dobavila je i montirala tvrtka »Bačić d.d.« iz Zagreba(...) Cijevi, fasone i armature dobavila je talionica u Vitkovcima, dočim je montažu cjevovodne pruge te armaturu vrelišta i vodospreme izveo A. Podhraški, limarski i vodovodni obrtnik iz Zagreba(...) Po prilici jedan kilometar sjeverozapadno od sanatorija u dolini potoka Klenovnik ima obilno vrelo »Berovje«, čija se voda kemijskim i bakteriološkim ispitivanjem po kemičko-analitičkom zavodu u Zagrebu ustanovila kao dobra i zdrava pitka voda. Vrelo, koje izbija iz unutrašnjosti zemlje, oprezno je uhvaćeno vrelišnom komorom u kojoj je smještena visoko-tlačna turba – pumpa Teudloff-Dittrich sa učinom od 4 sekundnih*

Dvorana, blagovaonica i kino-kazalište (1928. godina)

Kuhinja (1928. godina)

Ženske ležaone s pogledom na Ivančicu (1928. godina)

litara i jakošću od 7,5 KS tjerana Ganzovim elektromotorom(...) Iz vrelišne komore pumpa se voda kroz tlačni vod od 80 mm na visinu od okruglo 60 metara u betoniranu vodospremu, dimenzioniranu za dnevnu potrebu od 50 m^3(...) Cijevi, fasone i armature dobavila je talionica u Vitkovcima, dočim je montažu cjevovodne pruge te armaturu vrelišta i vodosprema izveo A. Podhraški, limarski i vodovodni obrtnik iz Zagreba(...) Kako u blizini nema rijeke u koju bi se izvela kanalizacija, to se cjelokupne fekalije i potrošne vode odvajaju kanalizacijonim sistemom u biološko čistilište(...) Biološko čistilište izvela je »Sueddeutsche Abwasserreinigungsgesellschaft«, Ulm a.d. Donau(...) Za spremanje kišnice izvedena je pred jugozapadnom frontom zgrade podzemna cisterna patent Emscher(...) Električna struja potrebna za rasvjetu i pogon raznih strojeva dobavlja se od hidrocentrale u Fali na taj način da je sanatorij Klenovnik pomoću 8.200 m dugog žicovoda visokog napona priključen na krajnju točku već postojećeg Falinog voda u Ladanju Donjem(...) Žicovod visokog napona i transformatorsku stanicu montirala je »Selnička Družba prej Škodovi Zavodi u Plznju, električni odelek, zastupstvo za Jugoslaviju u Ljubljani«, odnosno elektrotehnički poduzetnik Alojz Sprager iz Maribora(...) Nadzor nad gradnjom vršila je Građevinska Sekcija u Varaždinu pod upravom njenog upravitelja građevinskog inspektora ing. Viktora Plazzeriana. Portland cement dobavljan je iz tvornice »Croatia« Podsused, a opeka iz ciglane u Cerju i Lepoglavi-Trakošćanu.

Prema Statutu lječilišta[3] na čelu lječilišta stoji ravnajući liječnik koji predstavlja, zastupa i vodi cjelokupno poslovanje lječilišta. Za liječničku i zdravstvenu službu odgovoran je primarni liječnik i njemu su podređeni svi liječnici lječilišta i drugo zdravstveno osoblje. Za gospodarsku i upravnu službu odgovoran je upravitelj lječilišta. Ravnajući liječnik dužan je, barem jednom tjedno, održati konferenciju uprave lječilišta s primarnim liječnikom i upraviteljem. O radu i zaključcima konferencije vodio se obvezno zapisnik. Na liječenje u Klenovnik upućivali su se samo bolesnici u ranim stadijima tuberkuloze kod kojih se moglo očekivati izlječenje. Dakle, bili su isključeni svi bolesnici koji boluju od teških oblika te bolesti. Liječiti su se mogli svi osiguranici SUZOR-a, osiguranici drugih ustanova socijalnog osiguranja, te privatni bolesnici, ako je bilo praznih mjesta. Svi bolesnici morali su biti upućeni u Klenovnik najmanje na 3–6 mjeseci, a bolesnici upućeni na kraći rok od 2 mjeseca nisu se primali na liječenje.

Prehrana je organizirana tako da bolesnici jedu pet puta dnevno u zajedničkoj blagovaonici u dograđenom sjeveroistočnom krilu, a dnevno je svaki bolesnik dobivao 4.500 kalorija što je bilo u

3 Statut lječilišta Središnjeg Ureda za osiguranje radnika Klenovnik. Radnička zaštita god. 1927. str: 439–444.

skladu sa tadašnjim higijensko-dijetetskim metodama liječenja tuberkuloze.

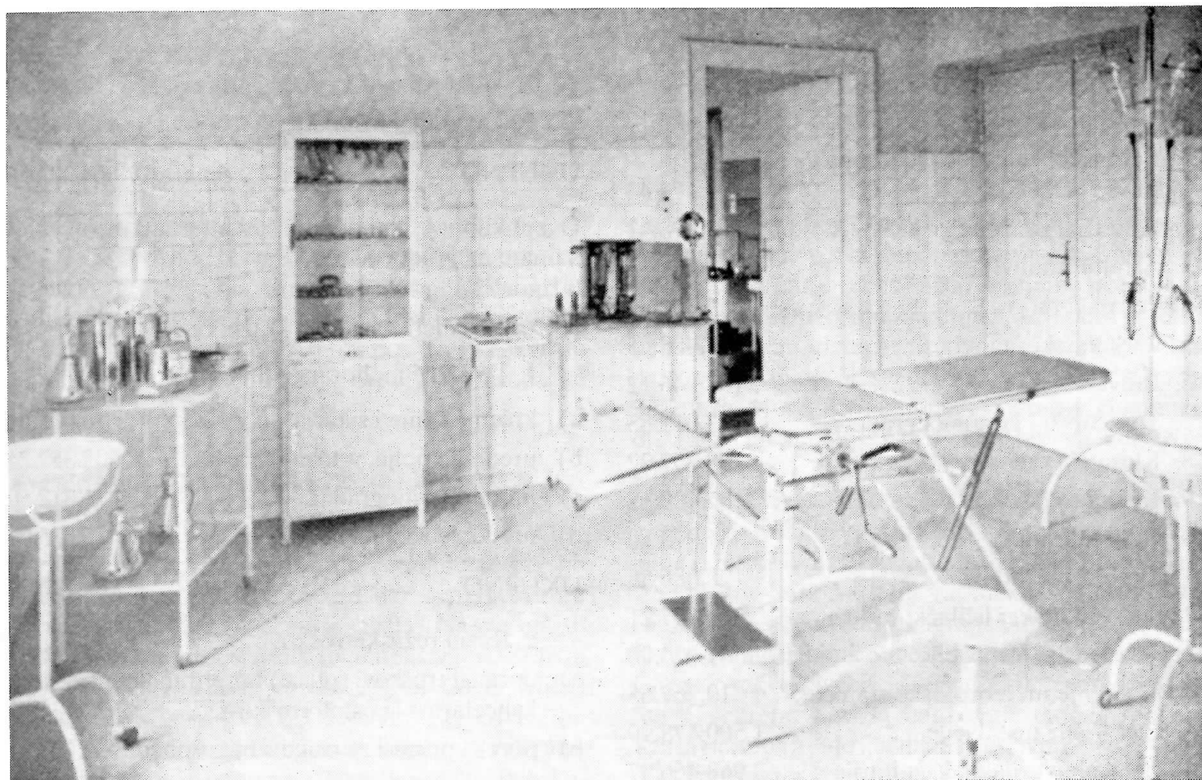
Lječilište je imalo sve potrebito za tadašnju suvremenu dijagnostiku i liječenje tuberkuloze: hidroterapija – parni tuš, tuš velikog tlaka, kade za polukupke, za medicinske kupke i kade za sjedenje, škrinje za parne kupelji i za kupke u toplom zraku, klupe za masažu, omatanja i za odmaranja; velike ležaonice okrenute prema jugu, operacijsku dvoranu za pneumotorakse i druge operacije, sobe za inhalaciju, sobe za kvarc-svjetiljke i soluks-svjetiljku, rtg kabinet i suvremeno uređen laboratorij za kemijska i bakteriološka ispitivanja.

U lječilištu su u početku bila uposlena 4 liječnika: ravnajući liječnik, dr. Roko Joković (bivši direktor zagrebačkog privatnog lječilišta) i primarni liječnik, dr. Pero Samardžija, specijalist za tuberkulozu koji je ranijih godina radio u sanatoriju Brestovac, te dvojica sekundarnih liječnika. Njegu bolesnika preuzele su sestre reda Svetog Križa. Ekonomsku i upravnu službu vodio je upravitelj lječilišta g. Slavko Henč.

U sklopu lječilišta uređena je i krasna terasa ispred jugoistočnog trakta dvorca, te soba za glazbu, soba za prijem posjeta, soba za dnevni boravak opremljena društvenim igrama (šah, bilijar itd.), knjižnica s dvoranom za čitanje i pisanje. Razonodi bolesnika služilo je i kino u dvorani blagovaonice, a lječilište je imalo i radio-aparat s megafonom[4]. Lječilište je od utemeljenja imalo instalirane telefone. Uzimajući u obzir da se radi o 1927. godini, možemo zaključiti da je lječilište Klenovnik bilo suvremeno opremljeno.

Troškovi kupnje dvorca i imanja Klenovnik sa svim gospodarskim zgradama i zemljištem, radovi adaptacije i nadogradnje, te unutrašnjeg uređenja lječilišta Klenovnik iznosili su u tadašnjim dinarima[5]:

1.	Kupnja stare zgrade sa svim gospodarskim zgradama i 289 jutara zemljišta	2,310.000.00
2.	Opeka i crijep	801.647.05
3.	Pijesak, šljunak, vapno, kamen i trstika	528.215.44
4.	Cement	458.940.45
5.	Građevinsko drvo	1,151.111.19
6.	Građevinski stolarski radovi	1,288.296.01
7.	Limarski i vodovodni radovi	1,104.705.71

Dvorana za pneumothorax i druge operacije (1928. godina)

4 Dr. Željko Hann: Lječilište središnjeg ureda za osiguranje radnika Klenovnik kraj Ivanca. Radnička zaštita god: 1927. str: 421–439.
5 Radnička zaštita, god. 1929. str: 192–194.

Južno pročelje lječilišta s terasom i parkom (1928. godina)

8. Pokrivački radovi	44.295.93
9. Staklarski radovi	128.345.04
10. Tesarski radovi	181.636.17
11. Betonsko željezo, šipke, željezne spone i rešetke	197.472.43
12. Materijal za izolaciju	7.478.41
13. Asfaltni radovi	60.164.53
14. Pećarski radovi	3.800.00
15. Parketarski radovi	307.488.45
16. Bravarski radovi	108.046.12
17. Teracerski i keramički radovi	643.012.85
18. Klesarski radovi	68.357.22
19. Kanalizacija	87.689.12
20. Reljefni radovi	41.973.10
21. Tapetarski radovi	28.086.59
22. Soboslikarski i ličilački radovi	301.277.21
23. Telefonske instalacije	41.024.00
24. Uređenje meteorološke stanice	10.767.65
25. Električne instalacije	1,500.478.99
26. Centralno grijanje i sanitarije	2,968.466.37
27. Nadnice zidara i težaka	2,300.975.73
28. Honorari za nacrte, troškovnike i nadzor	382.000.00
29. Uređenje parka i nasada	184.998.96
30. Uređenje puteva i cesta	52.538.32
31. Razni dovozi, tovarine i carine	117.173.90
32. Razni građ. i instalacijski troškovi	442.739.64
UKUPNO	dinara 17,864.302.58

Ovoj ukupnoj svoti dodani su i interkalarne kamate na građevnu glavnicu u iznosu od tadašnjih dinara 1,337.294.72

te troškovi melioracije tla i razni režijski troškovi:

1. Troškovi melioracije tla:

a) krčenje šume i šikarja	76.065.64
b) uređenje polja, vrtova i livada	602.357.24
c) uređenje vinograda	71.312.50
d) uređenje voćnjaka	15.035.04
UKUPNO	764.770.42

2. Razni režijski troškovi:

a) upravni troškovi (plaće) i prehrana namještenika kancelarijski i ostali troškovi	820.132.73
b) porez i prinosi za osiguranje osoba	23.127.01
c) daće za patronat	44.247.00
d) uzdržavanje autovozila i pretprega	55.076.35
e) uređenje pčelarstva	6.826.33
UKUPNO	949.409.42

Dvorana za glazbu (1928. godina)

Dakle, sveukupni troškovi kupnje dvorca i imanja Klenovnik, te adaptacije i dogradnje dvorca i imanja za potrebe lječilišta iznosili su 20,915.777.14 tadašnjih dinara. Godine 1926. 1 US dolar vrijedio je 55,90 tadašnjih dinara[6], što može poslužiti za okvirnu predodžbu o visini ulaganja Središnjeg ureda za osiguranje radnika.

SVEČANO OTVARANJE LJEČILIŠTA KLENOVNIK

U četvrtak, 29. rujna 1927. godine u 11 sati otvoreno je lječilište Klenovnik prigodnom svečanošću u velikoj dvorani lječilišta[7]. Na svečanosti su bili nazočni predsjednik ravnateljstva SUZOR-a Marko Bauer, glavni direktor SUZOR-a Milan Glaser, šef liječnik SUZOR-a dr. Željko Hahn, brojni uzvanici gospodarstvenih ustanova i organizacija, zastupnici mnogih trgovačko-obrtničkih komora, industrijskih i drugih udruženja, te mnogi drugi uzvanici: zastupnik kralja Aleksandra, general Stevan Radovanović, ministar socijalne politike dr. Andrej Gosar, veliki župan zagrebačke oblasti dr. Bogdan Stropar, bivši ministar socijalne politike dr. Gjuro Šurmin, narodni zastupnici dr. Todor Jeremić i Josip Petejan, delegat Međunarodnog biroa rada dr. Živko Topalović, sveučilišni profesori dr. Ferdo Šišić, arh. Hugo Ehrlich, ing. dr. Franjo Hanaman, dr. Lujo Thaler, inspektor ministarstva narodnog zdravlja dr. Vladimir Katičić, predsjednik Zemaljskog saveza industrijalaca S. D. Aleksandar, grof, Josip Bombelles, predstavnik ministarstva socijalne politike ing. Slavoljub Maršičanin, predstavnik Centralnog sekretarijata radničkih komora Sava Muzikravić, predsjednik zagrebačkog obrtnog zbora Oskar Heincz, tajnik Saveza hrvatskih obrtnika Ivan Čupak, sekretar Saveza grafičkih radnika Josip Štark, sekretar Saveza bankovnih činovnika Fadil Kurtagić. Otvorenje lječilišta Klenovnik brzojavno je pozdravio bivši ministar predsjednik Nikola Uzunović, a pismeno glavni direktor Međunarodnog ureda rada Albert Thomas.

6 Arhiv Narodne banke Hrvatske
7 Svečano otvaranje lječilišta Klenovnik. Radnička zaštita god. 1927. str. 556–559.

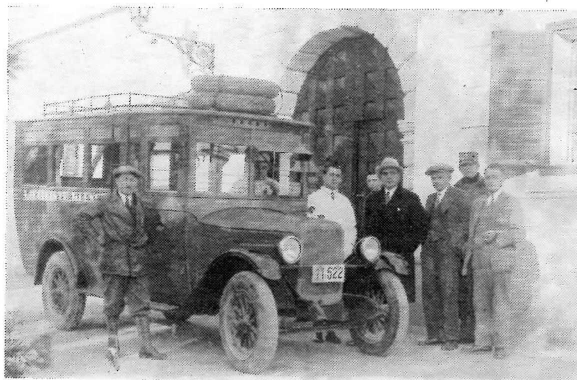
Nakon pozdravnog govora predsjednika ravnateljstva SUZOR-a Mirka Bauera, govora zastupnika kralja Aleksandra generala Radovanovića, te govora ministra socijalne politike dr. Andreja Gosara, poslan je pozdravni brzojav kralju Aleksandru. Nakon toga svi nazočni su pod vodstvom ravnatelja lječilišta dr. Roke Jokovića obišli sve prostorije lječilišta, park i gospodarske zgrade. Na kraju svečanosti, general Radovanović zasadio je pred pročeljem lječilišta mladu lipu kao uspomenu na dan otvorenja. Otvaranju lječilišta Klenovnik posvećen je 9. broj Radničke zaštite iz 1927. godine[8].

30. rujna i 1. listopada 1927. godine održana je u novootvorenom lječilištu Klenovnik III. konferencija predsjednika ravnateljstava, upravnika i glavnih liječnika mjesnih tijela SUZOR-a (III. konferencija radničkog osiguranja). Prva konferencija održana je u lipnju u Kasindolu, a druga u rujnu 1925. godine u Dubrovniku.

Prvi bolesnici primljeni su na liječenje 10. listopada 1927. godine. U Klenovniku se plaćala pristojba od 100 dinara po danu za bolesnike koji nisu bili članovi SUZOR-a, a prigodom primitka privatni bolesnici su uplaćivali polog od 3000 dinara koji se na svršetku liječenja vraćao[9]. Središnji ured je primao od mjesnih ureda nalaze s popratnim dopisom za upućivanje bolesnika u lječilište Klenovnik. Za odabrane bolesnike SUZOR je obavještavao mjesne urede da ih pošalju u Zagreb gdje su se određenog dana morali javiti u 8 sati u uredovnici Središnjeg ureda gdje je direktor-liječnik obavio pregled. Zatim su bolesnici kretali vlakom iz Zagreba u 11 sati i 40 minuta do Zlatar Bistrice kamo su stizali u 14 sati i 24 minute (od 1930. godine bolesnici su putovali vlakom do Zaboka). Ovdje ih je čekao lječilišni automobil kojim su stizali oko 16 sati u lječilište Klenovnik.

Bolesnici su otpremani u Klenovnik tri puta tjedno: ponedjeljkom, srijedom i petkom[10]. Bolesnici su unutar zgrade lječilišta morali nositi papuče koje je SUZOR svojim članovima osiguravao besplatno. Lječilište SUZOR-a Klenovnik imalo je od 1. studenog 1927. godine otvoren ček račun broj 32.065 pri Poštanskoj štedionici u Zagrebu.

Liječničku službu vršili su primarni liječnik dr. Petar Samardžija, sekundarni liječnik dr. Fran Sorić, te dva pomoćna liječnika: dr. Emil Leskovšek i dr. Zdenko Weiss koji je vodio bakteriološko-serološki laboratorij. 1930. godine lječilište Klenovnik raspolaže sa 200 kreveta[11], a već od 1933. godine lječilište je moglo primiti 212 bolesnika. Godine 1935. lječilište je dobilo i petog liječnika, a iste godine u lječilištu bile su uposlene 74 osobe.

Bolnički automobil (1928. godina)

U liječenju su se primjenjivale razne kolapsoterapijske metode: jednostrani i obostrani pneumotoraksi, eksereza ošitnog živca od konca 1928. godine, oleotoraks i pneumoliza po Jacobaeusu od 1929. godine, eksereza sa skalenotomijom od 1930. godine, seropneumotoraks od 1933. godine. Pneumoliza po Jacobaeusu je učinjeno 59, a torakoplastika 19[12]. U Klenovniku su se, dakle, obavljali prvi torakalni operativni zahvati u nas počevši od 1929. godine[13].

Od otvorenja lječilišta do kraja 1941. godine liječeno je ukupno 12.028 bolesnika, a ostvareno je 986.365 bolno-opskrbnih dana: 1933. godine liječeno je 685 bolesnika, 1934. godine liječeno je 814 bolesnika, 1935. godine liječeno je 677 bolesnika, 1936. godine 801 bolesnik, a tijekom 1937. godine liječeno je 1255 bolesnika, 1938. godine liječeno je 1042 bolesnika, 1939. godine liječeno je 1133 bolesnika. Tijekom 1940. i 1941. godine dnevno je prosječno liječeno 166 bolesnika. 1941. godine liječeno je u Klenovniku 1022 bolesnika. 1942. godine liječeno je 925 bolesnika.

---

8 Radnička zaštita, broj 9. god. 1927.

9 Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu: Sanatorij Klenovnik za liječenje bolesti pluća kraj Ivanca u Hrvatskom zagorju. Zagreb, god: 1928.

10 Okružnica Središnjeg ureda za osiguranje radnika u predmetu upućivanja bolesnika u lječilište »Klenovnik«. Radnička zaštita god. 1927. str: 516.

11 Željko Hahn: Zdravstvene ustanove Središnjeg ureda za osiguranje radnika (šesto predavanje). Radnička zaštita god. 1931. str: 72–75.

12 Dr Petar Samardžija: Izvještaj o liječničkom radu u lječilištu Klenovnik od otvorenja lječilišta do konca godine 1933. Radnička zaštita god. 1934. str: 296–302.

13 Samardžija dr Petar: Rad lječilišta Klenovnik u 1934. godini s kratkim osvrtom na pitanje odabiranja tuberkuloznih bolesnika za lječilište. Radnička zaštita god. 1936. str: 15–23.

KRATKI PRIKAZ POVIJESTI BOLNICE KLENOVNIK

Od 24. travnja do 4. svibnja 1931. godine Albert Thomas, direktor Međunarodnog ureda rada posjetio je tadašnju Jugoslaviju. U sklopu obilaska ustanova SUZOR-a g. Albert Thomas posjetio je i lječilište Klenovnik gdje su ga dočekali ravnatelj dr. Roko Joković, primarni liječnik dr. Pero Samardžija i upravitelj Janko Vukičević. Albert Thomas obišao je cijelo lječilište, gospodarstvo i prekrasni perivoj, a nakon obilaska organiziran je ručak u njegovu čast[14].

5. lipnja 1931. godine lječilište Klenovnik posjetio je i kralj Aleksandar Karađorđević sa svojom pratnjom. Dočekali su ga ravnatelj dr. Roko Joković, primarni liječnik dr. Pero Samardžija, sekundarni liječnik dr. Frane Sorić, pomoćni liječnik dr. Luka Vučinić i upravitelj Janko Vukičević. Kralj je obišao cijelo lječilište te bolesnike koji su se sakupili na ručku u blagovaonici. Nakon kratkog boravka, kralj se uputio u Lepoglavu.

11. lipnja 1931. godine lječilište Klenovnik posjetila je i kraljica Marija sa svojom pratnjom. Dočekana je od predstavnika SUZOR-a i lječilišta, obišla je cijelo lječilište i razgovarala s bolesnicima[15].

Nakon završetka međunarodnog pravničkog kongresa koji je održan u Zagrebu 7. i 8. rujna 1934. godine, 220 učesnika kongresa uputilo se u nedjelju 9. rujna autobusima u Hrvatsko zagorje. Obišli su dvorac Trakošćan, a zatim su posjetili Klenovnik gdje im je bilo organizirano razgledavanje lječilišta i ručak. Goste je predvodio dr. Ivo Politeo, predsjednik kongresa[16].

14. prosinca 1935. godine prof. Fernand Maurette, zamjenik direktora Međunarodnog biroa rada sa pratnjom posjetio je Klenovnik i razgledao lječilište. U prigodnom govoru konstatirao je da se sanatorij Klenovnik može usporediti sa onima u najvećim stranim zemljama[17].

1937. godine sagrađene su nove ležaonice (troškovi od cca 750.000 dinara).

1941. godine Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske priredilo je izlet stranih i domaćih novinara u Hrvatsko zagorje. U sklopu tog izleta novinari su 14. listopada posjetili i Lječilište za liječenje plućobolnih radnika u Klenovniku kraj Ivanca. Dočekali su ih liječnik-upravitelj dr. Stanko Dujmušić i upravitelj ekonomije ing. Dragutinović.

1942. godine svečano je obilježeno petnaest godina rada Lječilišta Klenovnik (1927. - 1942. godina). Te godine liječničku službu vrše 6 liječnika: primarius, njegov zamjenik i četiri pomoćna liječnika.

Tridesetih godina dr. Stanko Dujmušić je u Klenovniku učinio prvu torakoskopiju u nas.

1942. godine liječnik-upravitelj Klenovnika dr. Stanko Dujmušić posjetio je Italiju u svrhu studija i upoznavanja sa suvremenim uređajem lječilišta kao i sustavnim radom oko liječenja i suzbijanja tuberkuloze.

1951. godine sagrađena je paviljonska zgrada u produžetku novih ležaonica za potrebe liječenja tuberkuloze pripadnika tadašnjeg Sekretarijata unutrašnjih poslova.

Pogled na zgradu paviljona (foto: V. Šincek)

1962. godine nove ležaonice su pregrađene tako da je dobiveno još 18 dvokrevetnih soba sa sanitarnim čvorovima.

1966. godine prim. dr Vogrinčić (tadašnji ravnatelj Bolnice) i prim. dr. Griems (tadašnji voditelj Urološkog odjela MC Varaždin) osnovali su Odjel za liječenje urološke tuberkuloze u Bolnici za plućne bolesti i tbc Klenovnik.

1972. godine u Klenovniku je po prvi puta u Hrvatskoj učinjena bronhoskopija fleksibilnim fiberbronhoskopom.

Početkom sedamdesetih godina u bolnici je na inicijativu prof. dr Mladena Pavlovića (tadašnjeg

14 Gosp. Albert Thomas, Direktor Međunarodnog ureda rada na Klenovniku. Radnička zaštita god. 1931. str: 371–374.

15 Njihova veličanstva Kralj Aleksandar I i kraljica Marija u Lječilištu Središnjeg ureda »Klenovnik« kod Ivanca. Radnička zaštita god. 1931. str: 405–408.

16 Učesnici pravničkog kongresa na lječilištu »Klenovnik«. Radnička zaštita god. 1934. str: 621.

17 Posjet prof. Fernanda Mauretta, zamjenika direktora Međunarodnog biroa rada Središnjem uredu za osiguranje radnika i njegovim zdravstvenim ustanovama. Radnička zaštita god. 1936. str: 3–8.

ravnatelja bolnice Klenovnik) i prof. dr. Vladimira Hudolina (tadašnjeg predstojnika Klinike za neurologiju, psihijatriju, alkoholizam i druge ovisnosti KB »Dr. Mladen Stojanović« – danas KB »Sestre milosrdnice«) utemeljen Odjel za kombinirano liječenje alkoholizma i tuberkuloze koji je i danas jedinstven u Hrvatskoj.

1977. godine svečano je obilježena 50. obljetnica Bolnice. U sklopu svečanosti održan je i stručni skup o bolestima pleure, problemima urogenitalne tuberkuloze i o suvremenom tretmanu tuberkuloznog alkoholičara. Na skupu su svoje referate održali liječnici iz Bolnice, kao i eminentni stručnjaci iz drugih ustanova. Svi radovi su objavljeni u Zborniku radova koji je Bolnica tiskala 1978. godine.

Koncem sedamdesetih godina u bolnici je otvoren Odjel za intenzivnu skrb respiratorno insuficijentnih bolesnika, adaptirana je bolnička kuhinja i kotlovnica, te uređena dvorana za fizioterapiju plućnih bolesnika.

Koncem osamdesetih godina temeljito su preuređeni prostori za boravak bolesnika u zgradi dvorca koji su vrlo ugodni i zadovoljavaju vrhunske standarde.

1990. godine Bolnica se predstavila u Varaždinskoj podružnici Hrvatskog liječničkog zbora tematskim predavanjima.

Svi medicinski tehničari i većina liječnika uposlenih u bolnici aktivno su bili uključeni u postrojbama 104. varaždinske brigade tijekom domovinskog rata na raznim bojištima diljem Republike Hrvatske.

17. travnja 1993. godine svečano je obilježena 20. obljetnica Odjela za kombinirano liječenje alkoholizma i tuberkuloze. U sklopu proslave izneseni su prigodni referati vezani uz problematiku tuberkuloze i alkoholizma. Svečanosti je prisustvovalo preko 250 uzvanika, među kojima svakako treba istaknuti Ministra zdravstva Republike Hrvatske dr Juraja Njavru.

7. lipnja 1994. godine Bolnica se predstavila u Hrvatskom liječničkom zboru u Zagrebu tematskim predavanjima, a u sklopu Hrvatskog pulmološkog društva.

Tijekom vremena, promjenom pulmološke patologije i opadanjem incidence turberkuloze rad u bolnici sve se više okreće ostalim plućnim i internističkim bolestima. Stoga se i naziv bolnice mijenja u Bolnicu za plućne bolesti i tuberkulozu Klenovnik.

BOLNICA ZA PLUĆNE BOLESTI I TBC KLENOVNIK DANAS

Bolnica za plućne bolesti i tbc Klenovnik danas raspolaže s 300 kreveta koji su podijeljeni na 3 odjela za plućne bolesti i tuberkulozu, na Odjel za kombinirano liječenje alkoholizma i tuberkuloze, te Odjel za intenzivnu skrb. Na tih 5 bolničkih odjela osigurava se suvremena dijagnostička obradba, njega i terapija za akutne pulmološke bolesnike Varaždinske županije i susjednih županija, te za kronične bolesnike s područja cijele Republike Hrvatske. U sklopu bolnice djeluju Odjel za dijagnostiku i Odjel za polikliniku u kojima se provodi suvremena klinička, radiološka, endoskopska, ultrazvučna, funkcionalna, alergološka, ergometrijska, biokemijska, hematološka, mikrobiološka i ostala potrebita dijagnostika, kako za stacionarne, tako i za ambulantne bolesnike.

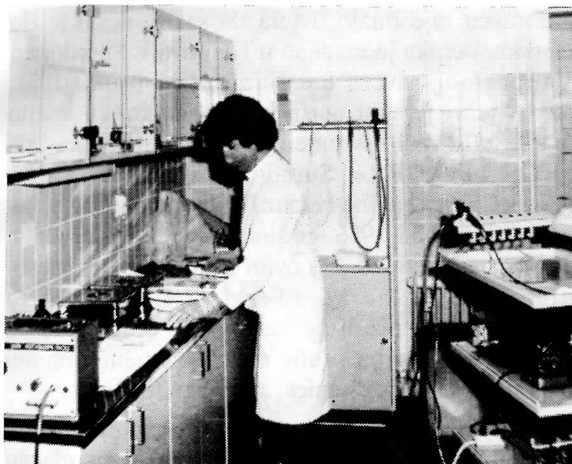

Bolesnička soba (foto: P. Jagetić)

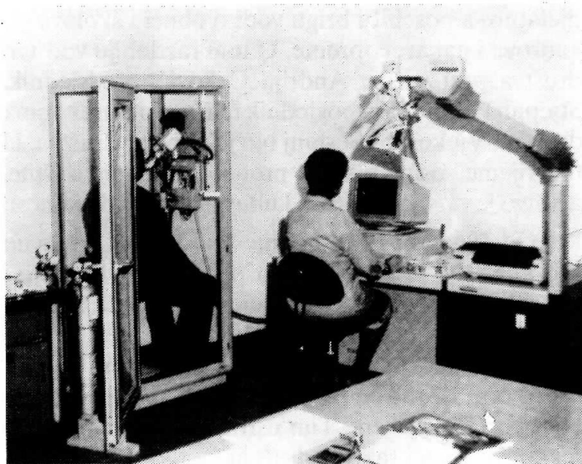
U svakodnevnom radu bolnica usko surađuje s ostalim bolnicama, a poglavito s Kliničkom bolnicom Jordanovac gdje radi značajan broj liječnika koji su svoju karijeru započeli u Bolnici Klenovnik. Također je vrlo dobra suradnja s Klinikom za psihijatriju, alkoholizam i druge ovisnosti Kliničke bolnice »Sestre milosrdnice« čiji liječnici su i danas aktivno uključeni u program rada terapijske zajednice na

Dnevni boravak za bolesnike (foto: P. Jagetić)

Kabinet za bronhoskopiju i invazivnu plućnu dijagnostiku (foto: P. Jagetić)

Kabinet za funkcionalnu plućnu dijagnostiku (foto: P. Jagetić)

Odjelu za kombinirano liječenje alkoholizma i tuberkuloze. Potrebito je posebito istaknuti izvrsnu suradnju s pulmološkim ambulantama (bivši antituberkulozni dispanzeri – ATD) diljem Republike Hrvatske kojih veliki broj vode liječnici koji su započeli svoju karijeru u Klenovniku.

Od samog početka stručni rad u bolnici se odvijao prema vrhunskim zahtjevima suvremene medicine, a liječnici su u svojem svakodnevnom radu promovirali i nove dijagnostičke i terapijske metode u nas: npr.: prvi torakalni operativni zahvati, prva bronhofiberskopija u nas itd. Liječnici koji su radili u bolnici sudjelovali su na mnogobrojim domaćim i međunarodnim stručnim kongresima, simpozijima i savjetovanjima, a objavili su i mnoštvo znanstvenih i stručnih radova u našim i stranim medicinskim časopisima i na taj način doprinijeli promidžbi same bolnice.

Tijekom svoje gotovo sedamdesetogodišnje povijesti u Bolnici za plućne bolesti i tbc Klenovnik radilo je preko 140 doktora medicine, među kojima su mnogi danas poznati i cijenjeni stručnjaci. Moglo bi se reći da je bolnica Klenovnik bila i ostala rasadište vrhunskih stručnjaka posebito iz područja pulmologije. Mnogi liječnici koji su započeli svoj stručni i znanstveni rad u bolnici Klenovnik danas predstavljaju značajna imena na svom području, kako u hrvatskoj, tako i u europskoj medicini.

Nedjeljko Gladović

DOBROVOLJNO VATROGASNO DRUŠTVO KLENOVNIK

DVD Klenovnik utemeljeno je daleke 1932. godine. Iako ne postoje pisani dokumenti o osnivanju društva, u razgovoru s preživjelim osnivačima, kao i sa starijim žiteljima Klenovnika, uspjeli smo prikupiti važne podatke o ustroju i radu društva kao i o njegovim utemeljiteljima.

Društvo je utemeljeno 1932. godine na poticaj djelatnika bolnice i škole Klenovnik te uglednih žitelja Klenovnika. Posebito zasluge pripadaju tadašnjem blagajniku bolnice gospodinu Josipu Baumeisteru, tadašnjem učitelju pučke škole Zvonimiru Benkoviću, prvom predsjedniku društva, Ivanu Njegaču i Juraju Lukavski prvom zapovjedniku i dozapovjedniku društva. Utemeljiteljima društva značajnu pomoć u ustroju i radu pružali su tadašnji primarijus bolnice dr. Joković i upravitelj Vukičević. Oni su prvom Upravnom odboru odobrili sredstva za izgradnju postojećeg Vatrogasnog doma. Dom je izgrađen dragovoljnim radom DVD-a, djelatnika bolnice, škole i mještana, dok je cjelovitu stolariju napravio i poklonio društvu gospodin Josip Ceglec.

Prvo sredstvo za gašenje DVD-a Klenovnik dobilo je od DVD-a Ivancec, te je time i porastao interes mještana za rad društva. Prvu intervenciju društvo je imalo zajedno s DVD Ivanec u Dubravcu gdje je požar zahvatio nekoliko kuća.

Društvo je djelatno radilo do 1941, a otad rad prestaje sve do 1946. godine, kad počinje s djelatnijim radom na poticaj gospodina Ivana Špiranca i Valenta Bunića. 1950. godine bolnica Klenovnik poklanja društvu prvu motornu crpku »DKW«. U razdoblju od 1952. do 1964. godine društvo radi vrlo

djelatno, a posebitu brigu vodi o obuci i školovanju kadrova i nabavci opreme. U tom razdoblju vodstvo društva preuzeli su Andrija Cuković, predsjednik, Stjepan Plahinek, zapovjednik te Franjo Bureš tajnik društva. Vjekoslav Šestanj bio je rizničar društva. U to vrijeme, osim razvoja protupožarne predzaštite, društvo je razvijalo bogatu kulturnu i javnu djelatnost.

Od 1964. do 1971. godine rad društva ponovno prestaje. No 1971. ponovno počinje oživljavanje i obnavljanje. U rad se uključuju mladi ljudi. Počinju se školovati i novi kadrovi. 1976. ustrojen je novi Upravni odbor, s predsjednikom Dragom Carem, tajnikom Franjom Burešem te zapovjednikom Ivanom Oštarijašem. Tim ustrojem započinje novo razdoblje rada i razvoja društva.

1978. godine društvo imenuje novi Upravni odbor na čelu s predsjednikom Stjepanom Divjakom, tajnikom Dragutinom Šipekom i blagajnikom Josipom Pintarićem. Godine 1980. mjesto tajnika preuzima Vladimir Brglez, te takav Upravni odbor uspješno radi sve do izborne skupštine 1993, kada je izabran novi.

Potrebito je napomenuti da je, u razdoblju do 1964. godine, organizacijom priredbi i zabava stvorena financijska podloga za nabavu agregata (crpke) Savica, a uskoro i suvremenije crpke »Sora«. Crpka »Savica« dodijeljena je novoustrojenom društvu u Dubravcu. S obzirom da društvo u Dubravcu nije imalo uvjeta da saživi, došlo je do raspada i crpka je vraćena u Klenovnik. Suradnjom Vatrogasnog saveza tadašnje općine Ivanec 1981. nabavljeno je vatrogasno navalno kombi vozilo marke »IMV« i suvremenija vatrogasna crpka tipa »ROSENBAUER«. Suradnjom mještana, Vatrogasnog saveza općine Ivanec i mnogih drugih fizičkih i pravnih osoba 1986. godine, tad već staro kombi vozilo, zamijenjeno je novim kombiniranim navalnim vozilom marke »TAM 80«. Uza sve to nabavljeno je i niz druge vatrogasne opreme nužne za uspješniju borbu protiv raznih elementarnih nepogoda (cijevi, razdjelnice, spojnice itd.).

Godine 1990, u suradnji sa svim navedenim činiteljima, društvo uspijeva nabaviti visokotlačnu crpku sa spremnikom namjenjenu za gašenje svih vrsta požara, (struja, benzin isl.) koja se i u kasnijoj uporabi pokazala vrlo učinkovitom. 1993. od DVD Ivanec društvo dobiva jače oštećenu vatrogasnu auto-cisternu, koju vlastitim snagama i sredstvima uspijeva osposobiti za nesmetan rad. Danas ta auto-cisterna služi na ponos vatrogastvu i svim članovima društva.

Danas Dragovoljno vatrogasno društvo Klenovnik ulaže napore i pokušava uz pomoć bolnice i općine Klenovnik proširiti vatrogasno spremište. Auto-cisterna konačno je u sklopu i ispod krova Vatrogasnog doma Klenovnik.

Antonio Pervan

LOVAČKO DRUŠTVO »KUNA« KLENOVNIK

Lovačko društvo »Kuna« Klenovnik, kao društvena organizacija u svojstvu građana, utemeljena je 1993. godine kao samostalno društvo na dobrovoljnosti, amaterizmu, ravnopravnosti, solidarnosti i humanosti na športskom i lovačkom druženju, te kao član saveza lovačkih društava Republike Hrvatske.

Djeluje i radi na području općine Klenovnik. Lovačko društvo »Kuna« Klenovnik nastalo je razdvajanjem lovačkog društva »Trčka« Voća-Klenovnik, zajedničkog lovačkog društva bivše općine Ivanec.

U svom novom ustroju ima 32 člana, 22 redovita lovca i 10 lovnih pripravnika. Naš cilj je okupiti građane – lovce radi ostvarenja ciljeva i zadaće na zaštiti prirode, uzgoju i zaštiti divljači, športskom lovu i športskom natjecanju, a potom i lovnom turizmu. Društvo ostvaruje svoju djelatnost na vlastitom području lovišta.

Lovci, članovi društva, iz vlastitih sredstava i sredstava dobivenih odstrelom divljači izdvajaju potrebita materijalna sredstva i organiziraju korisne društvene djelatnosti u lovištu.

Lovačko društvo »Kuna« je u svojoj kratkoj postojanosti mnogo učinilo, kako kroz radne akcije (u krugu bolnice) tako i u dobrovoljnim prilozima mještana općine. Možemo napomenuti da smo osim bavljenja lovom i sudjelovanja u lovno-športskim djelatnostima, prišli i na krupniji zahvat u interesu općine i samog društva. Upustili smo se u izgradnju društvenog doma za mladež s površinom od oko 200 m^2 korisnog prostora, koji će imati posebite namjene.

Osim lovaca članova društva, uključeno je i mnoštvo mještana koji svojom djelatnošću doprinose, što žurnijem svršetku zgrade.

II.
POGLAVLJE

Marina Šimek, Gradski muzej Varaždin

ARHEOLOŠKA PODLOGA KLENOVNIKA I OKOLICE

Duga prošlost čovjeka, obogaćena tisućljetnim iskustvom, znanjem, borbom za opstanak, ali i željom za stvaranjem i posjedovanjem lijepog, komprimirana je u slojevima ove zemlje po kojoj kročimo. Duh i snaga prošlosti oslobađaju se poprimajući materijaliziranost kamena, kosti ili keramike te iz dubine stratuma izlaze na površinu livada, njiva, na šumske puteve ili obale potoka. Često je, međutim, i čovjek taj koji rukotvorinama svojih davnih predaka pomaže da ugledaju svjetlo dana.

I u ovom čarobnom kutku Zagorja nalazimo dokaze o nagomilanoj energiji prošlosti. Egzaktnim jezikom znanosti govorimo o kamenim sjekirama ili koštanim šilima, ili, još određenije: o koštanim šiljcima gravetijena, kamenim artefaktima zupčastog musterijena i sl. No, iako je svaki arheološki nalaz određen tipološkim i kronološkim determinantama, svojom funkcijom i dimenzijama, on ipak ima i nešto više – on zrači svojom aurom.

Najstariju sliku prošlosti ovoga kraja nastojimo odgonetnuti upravo pomoću arheoloških nalaza (karta 1.). Bez obzira koliko daleko krećemo u prošlost, uvijek ćemo, tražeći čovjeka, naići i na njegovu vezu s krajolikom. A ta veza čovjeka i određenog krajolika često je toliko čvrsta, gotovo neraskidiva, da uočavajući danas prirodne, pogodne položaje, zaštićene i suncu okrenute padine, ili sigurne vrhunce poviše izvora, znamo da upravo tu treba tražiti tragove nekog ranijeg života.

Tako i dokazi o najstarijoj prošlosti ljudske zajednice ovoga kraja potječu iz jednog prirodnog skloništa, iz špilje (Sl. 1). Ona je svojim položajem, visoko na brdu Plat, iznad doline Velika Sotinska pružala dostatnu sigurnost čovjeku roda Homo sapiens neanderthalensis. Prostrana špiljska dvorana Velike pećine, dužine 20-tak metara, relativno ugodne i stabilne temperature, bila je sklonište i stanište čovjeka od paleolitika sve do srednjeg vijeka. O tisućama godina korištenja ovog prirodnog skloništa govore kameni i koštani artefakti, keramika, metalni nalazi, a sliku života fosilnog čovjeka iz Velike pećine upotpunjuju i izuzetno

Sl. 1: Velika pećina (foto: D. Putar, 1994, GMV)

bogati paleontološki nalazi. Među mnogobrojnim vrstama gornjepleistocenskih sisavaca, kao što su npr. vuk, špiljska hijena, pantera, špiljski leopard, divlja svinja, bizon, daleko najveći broj ostataka pripada špiljskom medvjedu, pa nekoliko desetaka tisuća prikupljenih kostiju i zubi pokazuje da je upravo špiljski medvjed bio najčešći plijen paleolitskih lovaca (M. MALEZ, 1979, 264). Zanimljivi podaci dobiveni su statističkom obradom ostataka špiljskog medvjeda za svaki pojedini startum Velike pećine. Naime, u svim pleistocenskim naslagama špilje utvrđena su ukupno 453 odrasla špiljska medvjeda, što svakako ukazuje na način života, lova i prehrane paleolitskih lovaca (M. MALEZ, 1979, 264.). Veliku pećinu, Mačkovu špilju, Pelenjsku ili Duplenjsku špilju posjećivali su i istraživali naš poznati prirodoslovac Dragutin Hirc, istraživač krapinskog nalazišta Dragutin Gorjanović-Kramberger, Stjepan Vuković, začetnik arheoloških istraživanja varaždinskog kraja te kroz 6 kampanja Mirko Malez.

Mnogobrojni otkriveni nalazi iz 16 stratuma dokumentiraju slijed u naseljavanju špilje kroz više od 40.000 godina, odnosno od srednjeg paleolitika preko mezolitika, metalnih doba, antike, do srednjeg vijeka. Raščlanjujući arheološke nalaze prema slojevima iz kojih potječu, možemo pratiti slijed razvoja ljudskog uma, kroz tisuće godina nataloženo iskustvo, sve veću spretnost u obradbi prirodnih materijala, dakle promjenu i razvoj materijalne kulture čovjeka.

Iz širokog izbora nalaza, od musterijenskih kamenih artefakata, koštanih šiljaka mlađeg paleolitika i mezolitika, izdvajamo seriju koštanih alatki – dlijeta, šiljaka i šila (T. II: 1–3) koji su nađeni u sloju b s raznim tipovima koštanih vršaka za strelice (T. II: 9–12; M. MALEZ, 1967, 54–55). Arheološke nalaze upotpunjuju različiti ukrasni predmeti, odnosno dijelovi nakita (T. II: 4–8; 14–23). Privjesci, igle i zrna ogrlica izrađeni od probušenih životinjskih zuba, od kosti, rožine ili kamena, dokaz su vječite čovjekove težnje za lijepim.

Sliku materijalne kulture bakrenog i ranog brončanog doba upotpunjuju i nalazi kako grubog, jednostavno ukrašenog keramičkog posuđa, tako i fragmenti fine keramike dekorirane licen-ukrasom (T.I: 9–11) te tehnikom brazdastog urezivanja u maniri Retz-Gajary kulture – njezinog Višnjica tipa (T.I: 12–14). Treba istaknuti da je Višnjica tip Retz-Gajary kulture izdvojen upravo na temelju nalaza iz Velike pećine, a nazvan je tako prema Višnjici, najbližem većem naselju u okolici Velike pećine (S. DIMITRIJEVIĆ, 1967, 7 i bilj. 90; ISTI, 1980, 35 i d.). Tako su ovi nalazi iz Velike pećine ušli u europsku arheološku znanost, obilježavajući materijalnu kulturu staru oko 5000 godina. Otprilike u isto vrijeme lijevana je i jednostavna plosnata bakrena sjekira (T. II: 24) iz sloja b špilje (M. MALEZ, 1967, 54). Posebitu pozornost privlači dječja brončana narukvica raskucanih i spiralno zavijenih krajeva (T. II: 13). Vrlo je dobro očuvana, a prema tipološkim osobinama pripada ranom ili srednjem brončanom dobu.

Smjenom stoljeća stigla je do Velike pećine i antička kultura (T. II: 25–28). Njeni materijalni ostaci pokazuju da se u prvim stoljećima ove ere u špilji tek povremeno živjelo, u nju se zapravo samo svraćalo i sklanjalo. Prepuštena je bila lovcima, lutalicama i onima koji su svoj zaklon tražili u gustim šumama, pod vrhom brda. A takvih je bilo i kasnije, i u srednjem vijeku, pa i još kasnije – sve do današnjih dana. Jer, svraćajući u Veliku pećinu, makar tek povremeno, i mi u njoj ostavljamo svoj trag.

Za razliku od Velike pećine špilja Zdenec pri Ciglaru za sada nije registrirana kao arheološko nalazište. Međutim, njezin položaj i karakteristike svakako su mogli privući davnog stanovnika ovoga kraja. Budućim istraživanjima ne bi ju trebalo mimoići kao ni Cerjansku pećinu kod Njegača Gornjih. Iako Cerjanska pećina zbog svoje morfologije, uskog, skoro neprohodnog glavnog hodnika dugog oko 70 m nije mogla služiti za stanovanje, izvor koji se u njoj skriva ipak je za čovjeka predstavljao svojevrsni mamac. Stoga je moguće da se, osim keramike novijeg postanka kakva je prikupljena u malom jezercu skrivenog pokrajnjeg hodnika, naiđe i na starije nalaze.

Zasebnu zbirku arheoloških nalaza s ovog terena predstavljaju kamene sjekire i batovi (T. I: 1–4; 6–8). Prikupljene isključivo kao slučajni nalazi na različitim mjestima od Vukovoja, Goranca, Čardaka do Plemenšćine, Klenovnika i Lipovnika, pružaju nam uvid u naseljenost ovih brežuljaka u pretpovijesti. Znakovita su upravo mjesta s kojih sjekire potječu. To su sve područja današnjih naselja, pa nam ovaj podatak sugerira da na istim mjestima trebamo tražiti i tragove starih naseobina. I tako se ponovno vraćamo vezi čovjeka i krajolika! Kako među sjekirama prevladavaju primjerci većih dimenzija (T. I: 1–3; 6) možemo ih datirati u eneolit, (D. BALEN-LETUNIĆ, 1981, 8) dakle u vrijeme prije kojih 5.000 godina. Veći broj ovih izrađevina imao je funkciju alatke. Oštri dio služio je za sječenje i cijepanje, a zaobljeni dio za udaranje. Međutim, analiza primjerka iz Klenovnika (T. I: 8) pokazuje da se radi o sjekiri – oružju, dakle o bojnoj sjekiri. Jedna vrlo slična, također bojna sjekira istog tipa, također iz Klenovnika, čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu (D. BALEN-LETUNIĆ, 1981, T. III: 7). Fragmentarno sačuvani primjerak iz Lipovnika, s rupom za nasad drške izbušenom na široj strani, (T. I: 6) služio je kao oruđe za obradbu zemlje. Nalaz sjekire s Čardaka (T. I: 3) upotpunjen je većim komadom kućnog maza s dobro vidljivim otiscima

grana (T. I: 5), pa je očito da se na ovom mjestu nalazilo pretpovijesno naselje s nadzemnim ili djelomično ukopanim kućama građenim od pruća, odnosno pletera obmazanog zemljom. Još jedna sjekira iz Klenovnika, s tek započetim bušenjem rupe za nasad drške, čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Poklonjena je muzeju 1914. g., a nađena je u dvorištu župnog ureda prigodom kopanja bunara (J. KLEMENC-B. SARIA, 1936. 11).

Bronačano i željezno doba markirani su nalazima iz Velike pećine. Uz to, do sad smo raspolagali i šturim podatkom, da je 30-tih godina o. st. negdje oko Segara registriran jedan tumul, odnosno pretpovijesni grobni humak (REGISTAR, 1990., 53. br. 154). Temeljitom reambulacijom područja Vukovoja uspjeli smo ubicirati spomenuti grob koji se nalazi u zaseoku Evačići. Tek će istraživanja tumula, danas već jedva uočljivog, pokazati da li se radi o intaktnom grobu.

Već spomenuti antički nalazi iz Velike pećine, te 3 kamena spomenika ugrađena kao spolia u zidove dvorca, odnosno ogradu njegovog vrta, jedini su arheološki tragovi iz prvih 400 godina ove ere. Kameni spomenici, doneseni s nekog obližnjeg antičkog nalazišta, nama danas nažalost nepoznatog, spominju se polovicom 19. st., a sigurno je da im je već 1888. izgubljen svaki trag. Prijepis tekstova sa spomenika donosi Mommsen u CIL III (TH. MOMMSEN, 1873, 4111–4113). Prema sačuvanim prijepisima radi se o žrtveniku posvećenom bogu Jupiteru te o 2 fragmentarno sačuvana nadgrobna spomenika-stele. Da li su spomenici krajem 19. st. prigodom nekih radova na dvorcu izvađeni i odneseni, ili su ostali sakriveni ispod kasnijih slojeva žbuke i boje – na to za sada ne možemo odgovoriti.

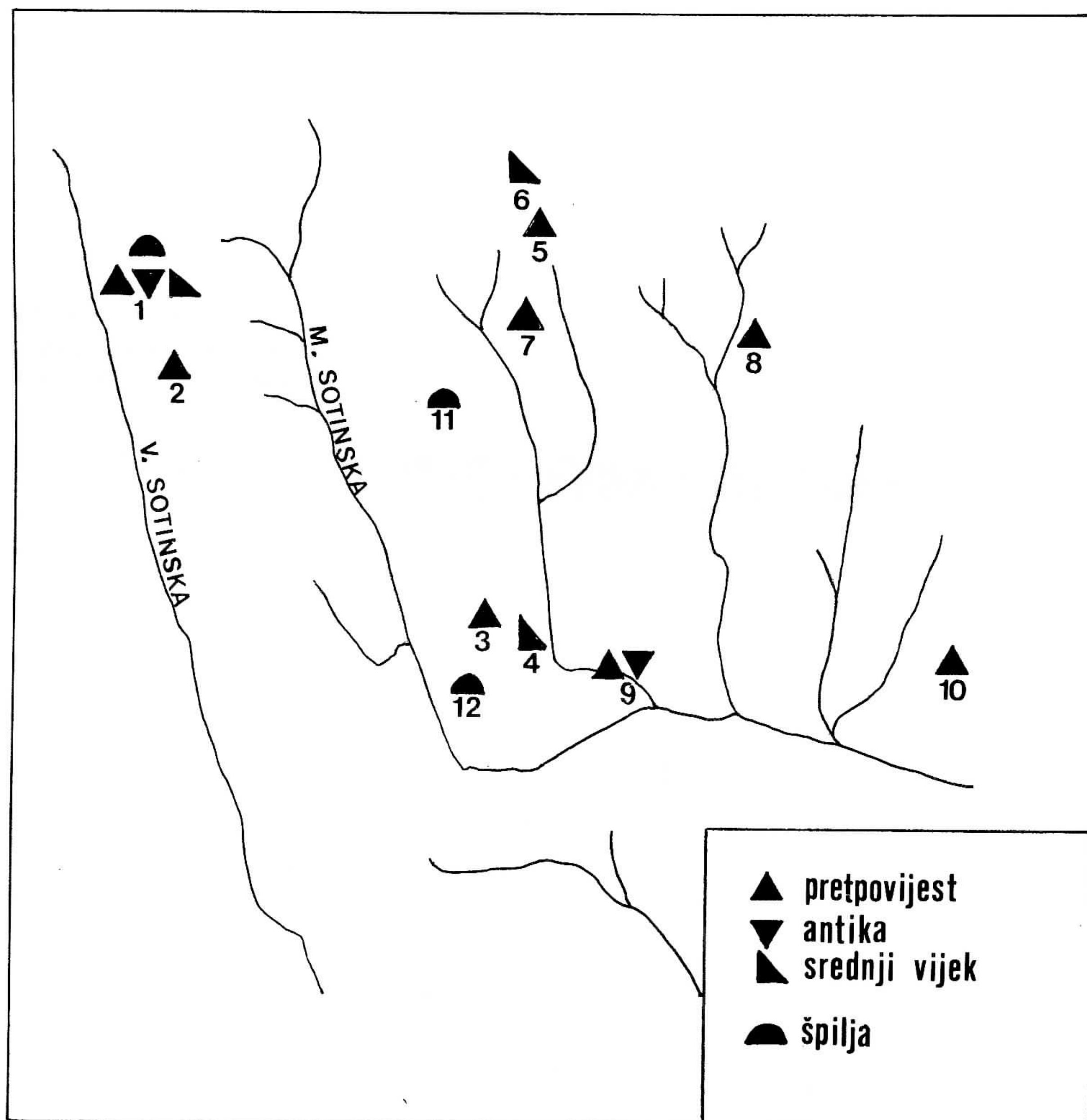
Govoreći o arheološkoj baštini srednjeg vijeka, pažnju svakako privlači Szabov podatak iz 1919. g. da se četvrt sata hoda od današnjeg dvorca nalazio srednjovječni burg te da se na tom mjestu »... vidi još samo nekoliko hrpa ciglje i polomljenog crijepa« (Gj. SZABO, 1919, 38). Na Beyschlagovoj karti Varaždinske županije iz 1801. g. burg je označen na brežuljku Cerje, zapadno od Klenovnika. Krenuvši tim tragom, uz rekognosciranje cijelog područja zapadno od dvorca, proveli smo i anketiranje. Dobiveni rezultati, potkrijepljeni i konfiguracijskim karakteristikama terena, upućuju da bismo trebali metodom arheološkog sondiranja stari burg tražiti na brežuljku Lipice, odnosno na mjestu gdje je danas posjed obitelji Divjak (Sl. 2). Rezultati sondiranja mogli bi biti, ne samo zanimljivi, već i izuzetno važni za poznavanje srednjevjekovne povijesti Klenovnika.

Još jedna markantna pozicija sugerira potrebu arheološkog istraživanja. Kota na apsolutnoj visini

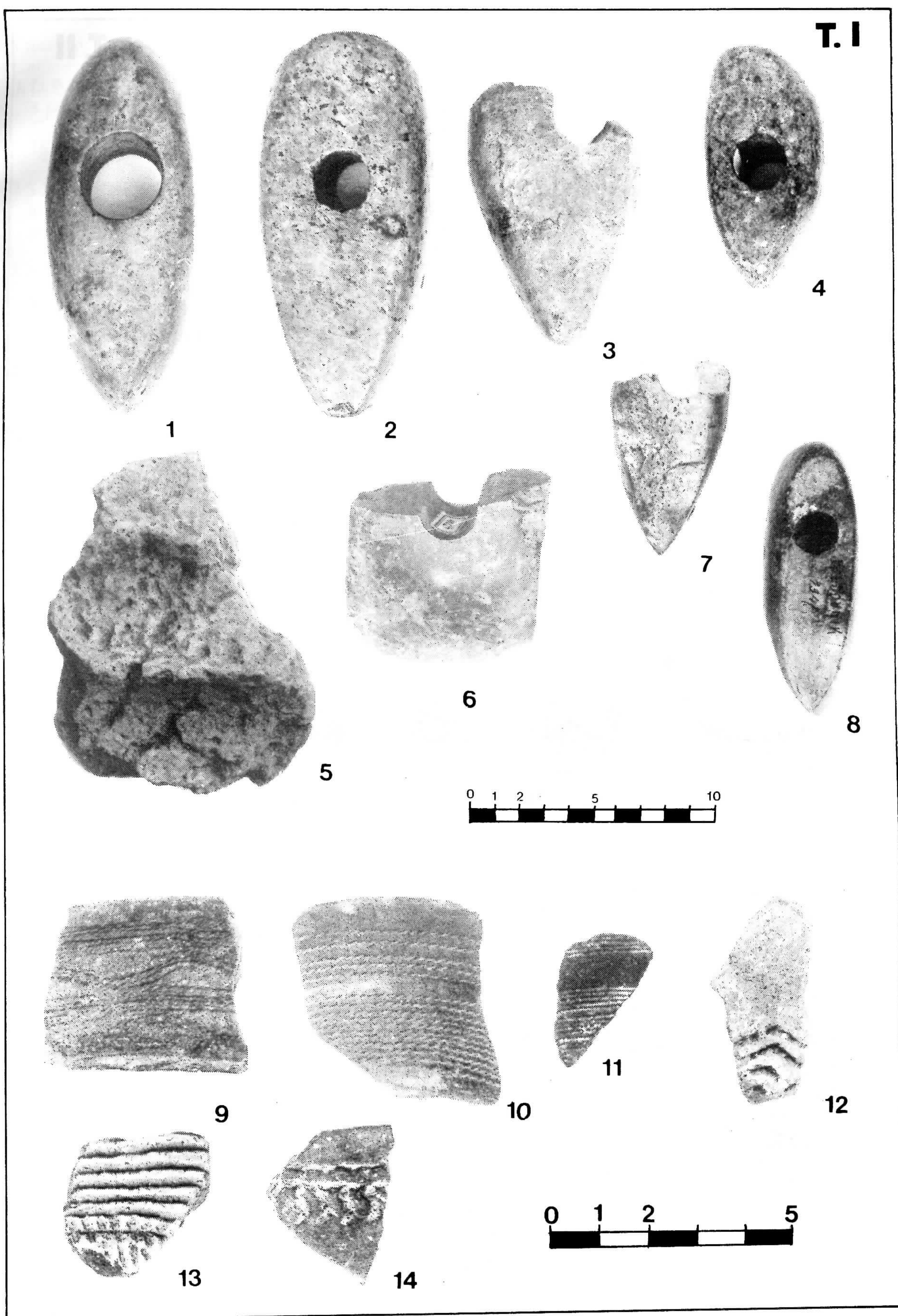

Sl. 2: Brežuljak Lipice (foto: D. Putar, 1994, GMV)

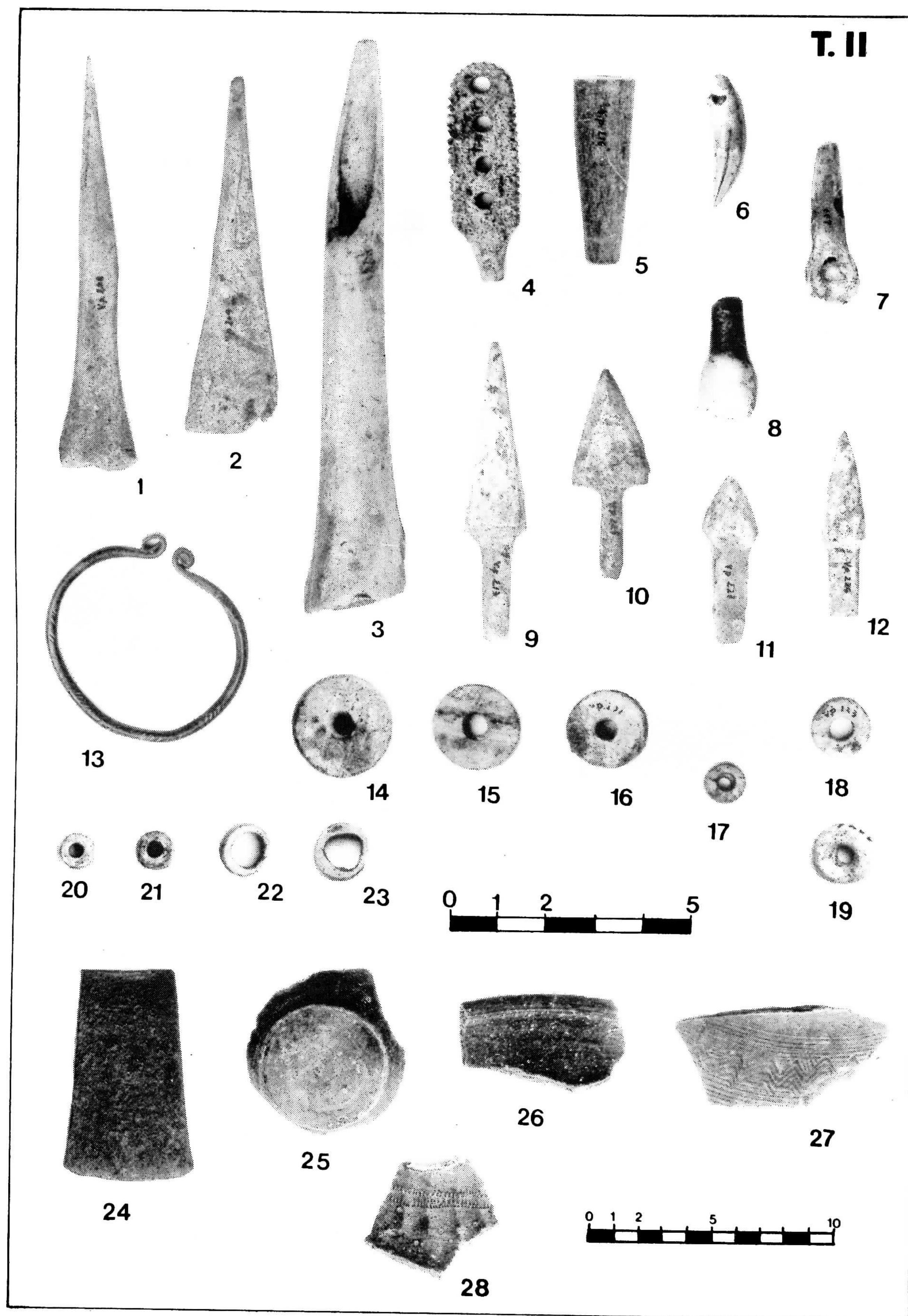
od 475 m, a to je plato na vrhu brda na kojem se nalazi crkva Sv. Vuka, idealno je mjesto koje je moralo biti zapaženo i iskorišteno i prije izgradnje crkve. Zato nas ne bi trebalo iznenaditi na ovome mjestu postojanje temelja nekog starijeg sakralnog objekta, ali su isto tako mogući i ostaci iz antičkog perioda, pa čak i iz pretpovijesti. Promjene, ponekad nagle i nenadane, život pa izgradnja, onda odjednom rušenje pa ponovna izgradnja, događaju se upravo na ovakvim mjestima. Želimo li o vlastitoj povijesti saznati nešto više, moramo se potruditi i zakopati u zemljine slojeve. Jer ostaci prošlosti su svuda oko nas, samo treba osjetiti njihovu auru.

Karta 1: arheološka nalazišta i špilje na području općine Klenovnik
1 – Velika pećina; 2 – Goranec; 3 – Čardak; 4 – Lipice; 5 – Evačići; 6 – Sv. Vuk; 7 – Vukovoj; 8 – Plemenšćina; 9 – Klenovnik; 10 – Lipovnik; 11 – Zdenec pri Ciglaru; 12 – Cerjanska špilja

T.I : 1 – 8 – razna nalazišta; 9 – 14 – Velika pećina

T.II : 1 – 28 – Velika pećina

LITERATURA:

1. D. BALEN-LETUNIĆ, 1981 – Kameno oružje i oruđe s područja Hrvatskog zagorja – Zbirka Pečornik, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin 6, Varaždin, 5 – 16

2. S. DIMITRIJEVIĆ, 1967 – Die Ljubljana-Kultur, Problem des Substrates, der Genese und der regionale Typologie, Archaeologia Iugoslavica 8, Beograd, 1 – 25

3. S. DIMITRIJEVIĆ, 1980 – Zur Frage der Retz-Gajary - Kultur in Nordjugoslawien und ihrer Stellung im pannonischen Raum, Bericht der Römisch – Germanischen Kommission 61, Mainz am Rhein, 15 – 89

4. J. KLEMENC-B. SARIA, 1936 – Archäologische Karte von Jugoslawien – Blatt Ptuj, Beograd-Zagreb

5. M. MALEZ, 1967 – Paleolit Velike pećine na Ravnoj Gori u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Arheološki radovi i rasprave IV – V, Zagreb, 7 – 68

6. M. MALEZ, 1979 – Rad na istraživanju paleolitskog i mezolitskog doba u Hrvatskoj, Praistorija jugoslavenskih zemalja sv. I, Paleolit i mezolit, Sarajevo, 221 – 295

7. Th. MOMMSEN, 1873 – Corpus inscriptionum latinarum III/1, Berlin

8. REGISTAR, 1990 – Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Varaždin

9. Gj. SZABO, 1919 – Spomenici kotara Ivanec, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, n. s. sv. XIV/1915–16, Zagreb, 1–79

Marina Šimek, The City Museum of Varaždin

SUMMARY

The area of the Klenovnik commune is archaeologically mainly unexplored. However, some individual and chance findings, some data obtained by investigation-in-situ and through surveys, point to the archaeological localities where life went on in ancient times (map 1). The only explored locality is Velika Pećina or Mačkova Špilja (Fig. 1) where a considerable quantity of archaeological and paleontological objects were found. Numerous stone and bone artefacts, findings of various types of rough and fine ceramics, and metal objects prove the continuity of the settlement of the cave from the Old Stone Age to the Middle Ages (T. I: 9–14; T. II: 1–28).

Accidental findings of various types of stone weapons and tools – axes and mallets (T. I: 1–8), illustrate that this area was settled in the Copper Age and in the Early Bronze Age.

The material remains of the Old Iron Age are not numerous; they are reduced to the findings from the Velika Pećina. However, the unexplored tumulus in the hamlet of Evačići, barely visible today, could also belong to this period. In CIL III, under the numbers 4111, 4112 and 4113, Th. Mommsen gives the transcripts of the texts on the antique stone monuments which were built into the walls and the fence of the Klenovnik castle in the form of spolium in the 19th century. Today, they are not visible any more, but serve as proof that there was an antique locality in the vicinity of Klenovnik from which these monuments had been brought.

Until recently the prevailing opinion was that the old, medieval castle of Klenovnik was situated on the hill of Cerje. However, field research has given some new data. The author believes that archaeological exploration might reveal the remains of the castle on the hill of Lipice (Fig. 2).

An interesting position of the church of St. Wolf is pointed out, where the existence of older, archaeological layers might be assumed.

Spomenka Težak, Gradski muzej Varaždin

KLENOVNIK U »TAMI« SREDNJEG VIJEKA

Sredina 13. stoljeća donijet će znakovite promjene u unutarnjoj politici Arpadovića[1] koji su dotada ugledajući se na zapadni svijet pokušali centralizirati svoju vlast i smanjiti veliki imetak plemstva, a time i njihov veliki utjecaj u svakodnevnom političkom životu. Zbog provale Tatara kralj Bela IV. (1235–1270) bit će primoran potražiti zaštitu i pomoć plemstva, a za takve njihove usluge dijeliti im povlastice i zemlju raznim darovnicama. Tako će i varaždinski župan Mihajlo, brat kasnijeg varaždinskog župana Buzada za uspješnu obranu područja oko Varaždina i Ptuja od ratnih zločinaca,[2] dobiti darovnicom od 11. listopada 1244. godine Lobor i Veliku, Klenovnik i k tome Zlogonje s njima pripadajućim posjedima[3]. Nabrojene je gradove kralj Bela IV. oduzeo velikašu Pučini, jer je ovaj za provale Tatara 1242. godine ubio Okića, sina poznatog i moćnog Okića bana, gospodara Okića iznad Samobora. Ovdje se prvi put spominje Klenovnik i to kao samostalni posjed, a o Trakošćanu nema ni riječi pa će neki autori, kao L. Šaban[4] pokušati pod imenom Zlogonje pronaći Trakošćan, no Zlogonje[5] se spominje i u popisima 16. stoljeća i to kao selo, a posebice se spominje šuma pod tim imenom. Od polovice 14. stoljeća iz izvora je vidljivo da Klenovnik potpada pod trakošćansko vlastelinstvo. Trakošćansko vlastelinstvo sastojalo se od dva dijela, a Klenovnik je pripadao kameničkom dijelu.

Iz statuta zagrebačkog kaptola iz 1344. godine arhiđakona Ivana Goričkog vidljivo je da područje Trakošćana, Kostela, Krapine, Belca, Oštrca i Kamenice ulazi u desetinski kotar Zagorje, gdje je crkvenu desetinu ubirao Zagrebački kaptol[6] , kojemu je ovo područje prepustio zagrebački biskup.

To je područje činilo zagorsku grofoviju, a središte joj je bilo u Varaždinu gdje je zasjedao i grofovski sud, koju su kao cjelinu obično posjedovali najmoćniji velikaši Slavonije. Krajem 14. stoljeća to je vjerojatno bila obitelj Bubek koja je imala niz posjeda u Slavoniji i Dalmaciji, a svojom su se političkom djelatnošću posebice istakli, Emerik ban Hrvatske i Dalmacije (1380–1383). Pred kraj banovanja mijenjao ga je brat Detrik koji je bio slavonski ban u dva navrata, 1397. godine postaje ugarski palatin, no zbog podržavanja urote protiv Sigismunda (1387–1437), u kojoj stoji uz Ladislava Napuljskog, kralj Sigismund oprostit će nevjeru Detriku Bubeku nakon pobjede nad Ladislavom Napuljskim.

Sigismud je ispravom[7] od 29. siječnja 1399. godine založio zagorska vlastelinstva s gradom Varaždinom Hermanu Celjskom za oveću svotu novca, a 1405. godine daruje mu taj posjed koji čine: Krapina, Lobor, Oštrc, Belec, Kostel, Cesargrad, Vrbovec (Veliki Tabor), Vinica, Trakošćan s Kamenicom, a uz njih još Međimurje s Čakovcem. Kad se 1435. po drugi put oženio Barbarom groficom Celjskom, kćeri Hermana mlađeg, on ponovo 1435. godine daruje Trakošćan sa svim zagorskim gradovima od kojih posebice u ispravi[8] navodi Krapinu, Lobor, Oštrc, Belec, Lepoglavu, Kostel, Cesargrad, Verbovec, Vinicu, grad i varoš Varaždin s trgovištem i gradom Kamenicom pod uvjetom da grofovi Celjski imadu uvijek ostati vjerni kruni ugarskoj, i da trebaju pružati pomoć proti svim neprijateljima i pokoravati se sudu kralja i svih njegovih sudaca. Ulrika Celjskog, posljednjeg iz njegove porodice, 9. studenoga 1456. godine dao je pogubiti Ladislav Hunjadi, hrvatski ban. Udovica Ulrika Celjskog, Katarina[9], prodala je 8. svibnja 1460. godine svoje imanje Ivanu Vitovcu za 62.000 for.

Kralj Matijaš Korvin (1458–1490), sin Janka Hunjadia[10] poveo je 1477. godine rat protiv njemačkog cara Fridriha III. koji je trajao do 1488. godine. Sinovi Ivana Vitoveca, Juraj i Wilim u ovom su sukobu stali na stranu njemačkog cara pa je 1488. godine kraljev kapetan Jakov Sekelj provalio s vojskom u Zagorje i otjerao Vitovce. Jakov Sekelj traži 16 000 forinti na ime troškova oko protjerivanja Vitovca[11]. Pošto je Matijaš Korvin sva zagorska vlastelinstva predao svom nezakonitom sinu Ivanišu, Jakov Sekelj je zadržao vlastelinstva Trakošćan i Vinicu[12] u ime neisplaćenih troškova oko protjerivanja Vitovaca. U doba

1 Nada Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb
2 kod provale Tatara
3 Državni arhiv Budimpešta, MODL 271
4 L. Šaban, O gradu Klenovniku i kapeli sv. Vuka – mali izlet u prošlost jednog kraja, Kaj, 1972.
5 J. Adamček – I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, Zagreb, 1976.
6 Z. Kiđemet, Župa Kamenica, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1986.)
7 Hrvatski državni arhiv, Neoregestrata acta (NRA), svezak 1592. br. 15
8 Hrvatski državni arhiv, NRA, svezak 1594. br. 3
9 kći srpskog despota Đurađa Brankovića
10 Janko Hunyady popalio je Varaždin 1446. godine
11 Hrvatski državni arhiv, NRA, sv. 1526. broj 50.
12 Hrvatski državni arhiv, NRA, sv. 1526. br. 50.

Sl. 1: Povelja Bele IV. od 11. listopada 1244. godine kojom varaždinskom županu Mihajlu daje Lobor, Veliku, Klenovnik i Zlogonje

Ivaniša Korvina zagorska grofovija se raspala na desetak samostalnih vlastelinstva[13]

U posjed vlastelinstva Trakošćan i Vinica Ivaniš Korvin ulazi tek ispravom[14] kojom 1503. godine svom podbanu Ivanu Gylayju dariva spomenuta vlastelinstva kao naknadu za plaću i različite troškove koje je ovaj imao u njegovoj službi. Ivan Gyulay bio je i podžupan Varaždinske županije 1515. i 1518[15] Ivan Gyulay će svom darovatelju na grob u lepoglavskoj crkvi postaviti nadgrobnu ploču s prikazom viteza u oklopu s mačem, štitom u ljevici, a bojnim kopljem s malom zastavicom u desnici, a odrediti će da ga po smrti pokopaju u grobnicu uz Korvina, ali njemu do nogu što je zabilježeno u kronici pavlina čiji je veliki mecena bio Ivaniš Korvin, a po njegovoj smrti i njegova udovica Beatrica Frankopan.

Iz izvora[16] je vidljivo da je 1507. godine Stjepan Lestak trebao skupiti kraljevski porez kod Ivana Gylaya za 145 selišta, a iz izvještaja feudalnih posjednika koji nisu platili kraljevski porez za tu godinu nalazimo njegovo ime. Dok ga 1508. godine nalazimo na popisu[17] feudalnih posjednika koje je kraljevski blagajnik oslobodio plaćanja poreza za 1508. godinu

Item qua bona dominus Thezaurarius relaxavit:

Archiepiscopo Strigoniensi universa bona sua sunt	exempta
Bona universa domini palatini sunt	exempta
Universa bona domini Laurentii ducis sunt	exempta
Bona fratrum de Lepaglawa	exempta
Bona fratrum de Varasd sunt	exempta
Bona condam Marchynkonis universa	exempta
Universa bona Benedicti Rathkay sunt	exempta
Universa bona Johannis Gywlay sunt	exempta
Item relicte domine condam Johannis Corvini ducis etc.	exempta
Civitas Montis Grecensis in Zagrabia	exempta
Ultra Zawam illi duo judicatus qui nil soluere nolunt et neque dicari permiserunt, qui faciunt fumos	800
Universa bona Stephani Gorbonoky sunt	exempta
Universa bona Johannis Kyshorwath	exempta
Universa bona Bernardi de Thurocz	exempta
Universa bona Nicolai et Emerici Hassagy sunt	exempta
Bona Balthasaris de Alap	exempta
Bona Georgii Kerechen	exempta
Universa bona relicte condam Francisci Zemchey	exempta
Bona Nicolai Akacii sunt	exempta
Bona Stephani Zemchey	exempta
Universa bona Georgii Bathory in regno Sclavonie habita sunt	exempta
Item castrum Chazarwara in dimidietate	exempta
Castrum Kozthel	exempta
Item castrum Chazarwara	exempta
Castrum Kozthel	exempta
Castrum Thaabor	exempta
Universsa bona Francisci Beryzlo sunt	exempta
Item Petro Simonfy fumi	20
Bona Petri Safarych sunt	exempta
Bona filiorum Pethew sunt	exempta
Universsa bona relicte Hennyngh	relaxata
Bona Lodovici Pekry et Francisci Nelepeczy eo quo sunt vicebani sunt .	relaxata
In super extorserunt de quolibet judice nobilium	flor. 12
In hoc regno Sclavonie sunt judices nobilium quatuordecim, quorum bona sunt	exempta
et insuper quilibet eorum recepit	flor. 6

Item prescripti habent familiares, nobiles ac etiam plebanos et prebendarios, de quorum bonis dominis ipsorum contributionem solverunt.

Popis posjeda i posjednika koje je kraljevski blagajnik oslobodio plaćanja poreza

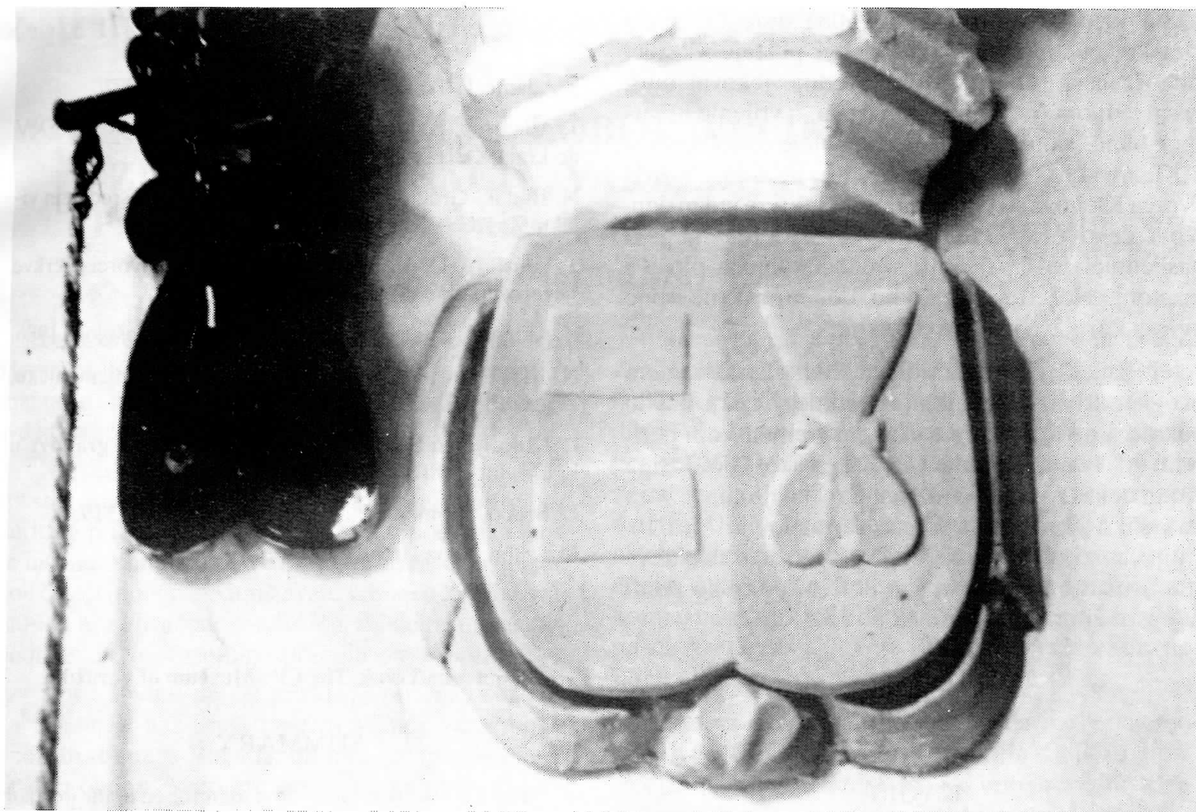
»Universa bona Johanis Gywlay........ exempta«. Spomenutu godinu, 1508. nalazimo po pričanju[18] na konzoli lađe u kapeli sv. Vuka u Vukovju gdje nalazimo i grb obitelji Gyulay koji se spominju kao graditelji ove kapele pa pretpostavljam da su ove naprijed spomenute novčane neprilike usko povezane sa gradnjom kapele.

Kralj Vladislav (1490–1516) 1515. godine darovao je Vinicu, Trakošćan, Kamenicu, Greben, Sv. Jakov, Novi grad, Krištolovcem i Ludbregom u Križevačkoj županiji Vuku Pilersbergeru Balskom, ali ovaj u posjed nikada nije bio uveden[19].

Ugarska je komora 1567, po smrti posljednjeg Gyulaya, Ivana II pokrenula postupak za devoluciju njegovih dobara u fisk javili su se nasljednici po ženskoj liniji, njegova udovica Elizabeta Lamberg, sestra Jedviga udana za Pavla Istvanffyja, Bernard i Gabrijel Thwrcozy i Pavao Pethew de Gersa tražeći svoja prava. Usprkos hrabroj borbi 1568. godine Ivan Čuz i Stjepan Grdak preuzeše Trakošćan o čemu su izvijestili kraljevski fisk[20], a kojemu su tada pripadali Jamno, Cvetlin, Zlogonja, Orkovec, donja i gornja Višnjica, Bednjica, Meljani ili Meljanec, Pribikovje, Trgovišće, Kamenica, Kotar, Čretno, Rinkovec, Vrhovec drugi, Viletinec, Kostanjevje, Črnkovec ili Črenkovec, Bednjanci, vjerojatno Bednja, Piljenci, Podgorje, gornja Kamenica, Žirovnica, Lučilnica, Vrhovec treći, Klenovnik, Dobrana drukčije Novaki, Jerihovec, Rudnica, Kobilje, Dragovanec, Vranović, praedium Vadel i Gorjanec, nadalje sela Vrbna, Ravnojek druk, Ravnoselje, Plijes ili Plees, Purga, Rabaci druk. Orbac, veliki i mali Gorinec, Praedia Šaš, Vokudol, Brezovagora ili Breznica, telonium u Hoćuri i Sestronicih, sela fratara lepoglavskih[21].

Udovica Ivana Gyulaya je svoj miraz od 700 forinti zlata uknjižila na trakošćansko vlastelinstvo pa je kraljevski fisk morao udovici isplatiti spomenutu svotu, uz još neka sela i pokretni imetak Trakošćana. Ostavinskom parnicom, završenom 1568. godine Gyulayevi su dobili vlastelinstvo Vinicu. U procesu posebno se istakao tadašnji ban i biskup zagrebački Juraj Drašković pa će car Maksimilijan (1564–1576) u ožujku 1569. predati Trakošćansko vlastelinstvo Jurju Draškoviću koji je iskorištavanjem trakošćanskih posjeda trebao nadoknaditi bansku plaću koju mu je kralj dugovao. Sljedeće godine kralj je posebnom ispravom potvrdio zalog Trakošćana biskupu Draškoviću.

13 I. Korvin podjelio je vlastelinstva svojim oficirima (Ratkay, Petheo, Pekry).
14 Arhiv obitelji Drašković, Arachivm Maius, sv. 27 br. 12
15 Hrvatski državni arhiv, Srednj. isprave br. 742, 783–790
16 J. Adamček – I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, Zagreb, 1976.
17 navedeno djelo, str. 45
18 danas se ne vidi, jer je prebojena
19 I. Kukuljević-Sakcinski, Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj, sv. III, Zagreb, 1870.
20 Hrvatski državni arhiv, NRA, svezak 58, br. 3 i svezak 64, broj 8
21 isto

Grb obitelji Gyulaj iz kapelice sv. Vuka (foto: D. Putar, GMV)

Grb obitelji Drašković iznad ulaza u dvorac Klenovnik (foto: D. Putar, GMV)

1584. kralj Rudolf (1576–1608) daje Gašparu Draškoviću darovnicu kojom ovi postaju vlasnici trakošćanskog vlastelinstva. Srednjovjekovni burg još je jednom doživio revitalizaciju, u vrijeme hrvatskog bana Ivana II Draškovića, koji je često boravio u Klenovniku, pa će on pokrenuti i gradnju novog dvorca Klenovnik. On će tlaku smanjiti za jedan dan. Novi će dvorac Klenovnik završiti tek njegovi nasljednici 1616. o čemu svjedoči kamena ploča s tekstom »Nek stoji ovak dom, dok mravac ne ispije more i kornjača ne obiđe svijet«.

Iz iznjetih činjenica vidljivo je da se istraživanjem ovog područja u razdoblju srednjeg vijeka bavilo nekoliko povijesničara u raznom vremenskom periodu od Ivana Kukuljevića Sakcinskog do Josipa Adamčeka koji će istraživanjem povijesnih izvora dati sliku obračuna i poreza za razdoblja 15. i 16. stoljeća iz kojih je djelomice vidljiva i struktura stanovništva ovog područja. Potrebito bi bilo pomnije istražiti razdoblje od 12 do 15. stoljeća.

IZVORI:

Hrvatski državni arhiv:
Srednjovjekovne isprave
Neoregestrata acta
Arhiv obitelji Drašković

Državni arhiv Budimpešta:
Magyar orszagos diplomatikai leveltar

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sv. IV, Zagreb, 1906.

J. Adamček – I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, Zagreb, 1976.

LITERATURA:

J. Adamček, Trakošćansko vlasništvo, Kaj, 1972.

J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća

N. Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb – Koprivnica, 1994.

T. Đurić – D. Feletar, Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica, 1992.

Z. Kiđemet, Župa Kamenica, Kršćanska sadašnjost, 1986.

N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976.

I. Kukuljević-Sakcinski, Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj, Zagreb, 1870.

Đ. Szabo, Spomenici kotara Ivanec, Zagreb, 1919.

Đ. Szabo, Kroz Hrvatsko zagorje, Zagreb

Spomenka Težak, The City Museum of Varaždin

SUMMARY

The Klenovnik estate is first mentioned in the deed of King Bela IV dated 11th October 1244, as one of the estates donated to Mihajlo, the governor of Varaždin, in return for a successful defence of Varaždin and Ptuj from the Tartars. In written sources there is no mention of the castle whose remains were shown in the Beyscalago's map of the Varaždin district until the end of the 16th century, when Count Ivan II. Drašković writes some letters from there. In the canonical visitations the estate of Klenovnik is tied to the Kamenica part of the Trakošćan landed property. In the Middle Ages several important aristocratic families took turns in the ownership of this region. It was the Drašković family which brought dignity and fame to Klenovnik.

Željko Trkanjec, Klasična gimnazija, Zagreb

O DAROVANJU POSJEDA LOBOR, VELIKA, KLENOVNIK I ZLOGONJA MIHALJU, VARAŽDINSKOM KNEZU (Prijevod teksta darovnice kralja Bele IV od 11. listopada 1244. godine)

Bela, milošću Božjom kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Rame, Srbije, Galicije, Lodomerije i Kumanije, u onome koji kraljevima daje spas pozdravlja sve kršćane koji će vidjeti ovu ispravu.

Na skrb odličnika i vlastite uglednosti zapada spustiti pogled na sve svoje podložnike i dobre obdariti za pridonesenu korist, a osuditi podanika, koji se uistinu odmetnuo od dobra posla; lisičice doista, koji čineći mnogo zlo uništavaju vrhunce kraljevstva, moraju biti uhvaćene mudrošću, da dobri mogu slobodnije kročiti stazom gospodnjih zapovijedi.

Stoga želimo da svi prisutni i potomci saznaju kako nam je naš dragi i vjerni Mihalj, varaždinski knez, brat kneza Buzada, od našeg najranijeg djetinjstva obilno i rado pružao presjajne potvrde vjernosti, tako da je sve dosad bio silnom ljubavlju privržen našoj strani, a u čuvanju i zaštiti naše osobe ni pred kim se nije pokazao plašljiv ni pod cijenu vlastite pogibelji.

Potom pak, kad je tatarski oganj po Božjoj volji zapalio naše kraljevstvo, zbog velikog uzdanja koje je kraljevski duh zadobio njegovom vjernošću, odveli smo naše srce i našu dušu, najdražeg uistinu našeg prvorođenca, vojvodu Stjepana, slavnog i odličnog, da predamo u njegove ruke, a on je rado našeg prvorođenca zajedno s drugim našim potomcima u tužno vrijeme, uzdržavajući u slasti kako se dolikuje, zdrave i čile sačuvao.

Naposlijetku doista, kad smo pohodili primorske krajeve, knez je Mihalj također naše posjede oko Varaždina i Ptuja, u vrijeme tolikog meteža, nasuprot mnogih zločinaca sačuvao neoštećene i neokrnjene velikom hrabrošću i snažnom desnicom, prelazeći iz kreposti u krepost i uspinjući se u svojoj vjernosti na vrhunac postojanosti. I budući da bi bilo dugo izlagati pojedinačno njegove hvale vrijedna djela, da barem preko korijena obuhvatimo grane, lišće i plodove drveta što zaslužuje pohvalu: njegov se rod uvijek pokazao vjeran i odan kraljevskoj kruni i također je izrodio najslađe plodove u svome kraljevstvu, najvjernije barune.

Nasuprot tome neki je, imenom Puchuna, iz Slavonije, vođen zloduhom izvršio tolika i takva zlodjela u našem kraljevstvu, zbog čega je zaslužio da se objesi dio po dio na različitim mjestima. Čitavo je kraljevstvo posvjedočilo protiv njega, a mnoga ubojstva i druga neizreciva zlodjela viču protiv njega i osobito krv meštra Okića, sina bana Okića, kojeg je, među ostalima, okrutno ubio; njegova je smrt ožalostila čitavo kraljevstvo, te su ga mnogobrojne i prekomjerne stvari po sudu nas, naših baruna i čitavog našeg kraljevstva dovele do neke strašne smrtne pogibelji.

Budući da volimo milosrđe, i da nasljeđujemo milosrđe od milostivog Gospoda koji to posvjedočuje, kad je isti taj Puchuna vrlo pravedno lišen svih svojih posjeda, preko kojih je mogao prijeći i prelazio je da čini zlodjela i činio je, dozvoljavamo da njegova osoba slobodno otiđe pod ovim uvjetom, da sam namiri oštećene, i da se ubuduće ostavi takvih prijestupa.

Njegove posjede Lobor i Veliku, Klenovnik i Zlogonju sa svime što im pripada, s punim pravom pod istim međama, granicama i međašima, pod kojima se znalo da ih je držao Puchuna za vazda smo prepustili prije spomenutom Mihalju, knezu varaždinskom i njegovim nasljednicima za spomen njegovih mnogobrojnih usluga, ne ipak za cjelovitu naknadu, jer je daleko manje, što mu nudimo, nego mnogobrojni darovi nepokolebljive vjernosti i izuzetne službe koje smo primili od njega. I da ne bi kasnije spomenutog Mihalja ili njegove baštinike i baštinika nasljednike na istim posjedima itko mogao uznemiravati ili na koji način smetati, nego da im sve vjernom službom stečeno ostane vječno i neporecivo, dajemo ispravu za vječni spomen ovog čina zaštićenu našim dvostrukim pečatom, vječnim pravom i neraskidivo učvršćenu. Sačinjeno kod tabora Zala 1224. godine od utjelovljenja gospodnjeg, 11. listopada, 9. godine našeg kraljevanja.

11. listopada 1244., u Zali

Magdalena Lončarić, Gradski muzej Varaždin

KLENOVNIK I HRVATSKI BANOVI IZ OBITELJI DRAŠKOVIĆ

UVOD

Iako se posjed Klenovnik prvi put spominje već u 13. stoljeću, poznat postaje tek kao posjed obitelji Drašković. U vlasništvu te obitelji ostat će gotovo tri stoljeća, od druge polovice 16. pa do sredine 19. stoljeća. Vrijeme vlasništva nad dobrom Klenovnik podudara se s razdobljem kad je obitelj Drašković imala važnu ulogu u političkom, vjerskom, kulturnom i gospodarskom životu Hrvatske.

Brojni članovi te razgranate obitelji obnašali su u tom vremenskom razdoblju vrlo visoke dužnosti. Primjerice, čak su četiri člana te obitelji obnašala čast hrvatskog bana. Mnogi su njezini članovi bili visoki vojni časnici te su, u ondašnjim teškim vremenima opasnosti i borbe s Turcima, bili na čelu hrvatske vojske. Neki pak su članovi Draškovićeve obitelji kao svećenici ili redovnici obnašali visoke službe crkvenih dostojanstvenika – biskupa i kardinala – ne samo u Hrvatskoj, nego čak i u Ugarskoj i Austriji.

Draškovići su jedna od najstarijih velikaških obitelji srednjovjekovne Hrvatske. Podrijetlom su, prema povjesničaru Klaiću, iz Like (od plemena Mogorovića). U vrijeme prvih turskih osvajanja i pljačkanja Draškovići su ostali bez svojih brojnih imanja te su jako osiromašili. Njihov ponovni društveni i gospodarski uspon i oporavak započinje polovicom 16. stoljeća kad postupno ulaze u sve vidove javnog života Hrvatske (1).

Ban i kardinal Juraj Drašković Trakošćanski (1525–1587)

BISKUP I BAN JURAJ DRAŠKOVIĆ

Svoj uspon obitelj Drašković posebno duguje Jurju Draškoviću (1525–1587) zagrebačkom biskupu i hrvatskom banu (1567–1576). Kao hrvatski ban istakao se Juraj u obrani Hrvatske od Turaka. Uspješno je, zajedno sa subanom Franjom Frankopanom Slunjskim, odbijao sve turske napade. Car Maksimilijan II. dao mu je na uživanje trakošćanske posjede, među kojima se nalazio i posjed Klenovnik. Te je, naime, posjede ban Juraj Drašković 1569. najprije dobio umjesto banske plaće i kao naknadu za troškove koje je imao za vrijeme svojeg banovanja (poglavito za obranu Hrvatske), a 1571. uz podršku Hrvatskog sabora darovani su mu zbog brojnih zasluga u trajno vlasništvo (1, 2).

Godine 1584., dakle još za života Jurja Draškovića, kralj Rudolf je darovnicom potvrdio biskupovom bratu Gašparu i njegovim sinovima Ivanu, Petru i Juraju trakošćanske posjede u nasljedno vlasništvo. U darovnici se spominje 46 mjesta među kojima i Klenovnik (3, 4). Dobivanjem Trakošćana preuzeo je Gašpar Drašković pridjevak Trakošćanski, koji je nosio već njegov brat Juraj. Taj su pridjevak kasnije nosili i svi Gašparovi potomci. Ovdje valja spomenuti da obitelj Draškovića Trakošćanskih od vremena Gašparovih sinova (Petra i Ivana) neki autori dijele na tzv. »ljutomersku« i »bansku« granu (5). »Banska« bi se grana mogla mirno, bez ikakvog pretjerivanja, nazvati i »klenovničkom« granom. U potvrdu takvog tumačenja govori činjenica da se veći broj autora, posebice onih starijih (Kukuljević, Klaić, Horvat), kad pišu o banovima iz obitelji Drašković, vrlo često služe sintagmom »ban ... iz svoga grada Klenovnika ...« (javlja, piše, šalje...), a gotovo nikad ne spominju »iz svoga grada Trakošćana«.

NOS RVDOLPHVS

Secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae &c. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Comes Tyrolis & Goritiae, &c.

Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis. Quod cum Serenissimus quondam Princeps dominus Maximilianus Secundus, Romanorum Imperator, ac Germaniae, [illegible]

Darovnica kralja Rudolfa iz 1584. godine (Izvornik u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Sign.: Obitelj Drašković, Archiv minus, br. EE–2)

KLENOVNIČKO VLASTELINSTVO

Ojačana i razgranata obitelj Draškovića Trakošćanskih domogla se brojnih posjeda u Hrvatskoj i izvan nje. Najstariji i najveći posjedi ipak su se nalazili na području nekadašnje Županije varaždinske. To je prije svega trakošćansko vlastelinstvo, koje je u 15. i 16. stoljeću spadalo među najveće feudalne posjede u Hrvatskoj. Odmah iza njega po veličini dolazilo je klenovničko gospodarstvo. Naime, već u 15. stoljeću sastoji se trakošćansko vlastelinstvo od dva dijela: posjeda oko trgovišta Kamenice i posjeda oko vlastelinskog grada Trakošćana. Kad je sagrađen vlastelinski dvorac u Klenovniku, oko njega su okupljeni nekadašnji kamenički posjedi. Klenovničko dobro izdvajano je i u kasnijim stoljećima (u 18. i 19. st.) u samostalno vlastelinstvo (2).

Središte tog dobra bio je Draškovićev grad Klenovnik, a njegove zemlje prostirale su se na područja sela Kamenice, Jerovca, Novaka, Voće Gornje i Donje te Purge do Plemenščine. Prema popisu i procjeni posjeda iz 1804. vlastelinstvo je imalo 269 rali zemlje i oko 1658 rali šume. Uz to je imalo ribnjake i mlinove na rijeci Bednji. Čisti godišnji prihod vlastelinstva iznosio je 9.174 forinte i 51 krajcer, a ukupna vrijednost posjeda procijenjena je na 184.488 forinte i 30 krajcara. Za usporedbu: trakošćanski je posjed procijenjen na 204.362 forinte i 50 krajcara (6).

Novi dvorac Klenovnik započeli su graditi Draškovići potkraj 16. stoljeća nedaleko starog dvorca, a gradnja se protegla gotovo kroz cijelo 17. stoljeće. To svjedoče, uz ostalo, i uzidane ploče s uklesanim godinama 1616. (iznad glavnog ulaza) i 1667. (iznad dvorišnog ulaza u sjeveroistočni dio grada). Uz godine uklesani su i grbovi obitelji Drašković s tim da je uz god. 1667. uklesan i grb obitelji Nadaždy (7).

BANOVI IVAN II. (1595–1607) i IVAN III. (1640–1646)

Drugi ban iz obitelji Drašković bio je Ivan II. Treba, naime, naglasiti da su trojica hrvatskih banova iz te obitelji nosila ime Ivan. Ivan II. banovao je od 1595–1607. Žena mu je bila Eva Ištvanfy, kćerka poznatog povjesnika Nikole Ištvanfyja (1).

Banu Ivanu II. pripisuje se početak izgradnje novog klenovničkog dvora. On se posebice istakao kao vojni zapovjednik Križevačke krajine u borbama protiv Turaka, zatim na saboru u Požunu 1597. gdje se odlučno borio protiv donošenja zakona o dopuštenju djelovanja protestanata u Hrvatskoj (8). God. 1608. odrekao se banske časti, jer su ga vojni i državni poslovi natjerali da se zaduži. Kralj ga je još 1604. imenovao zapovjednikom prekodunavske vojske u Ugarskoj i vrhovnim kapetanom ujvarske tvrđave. Umro je u Požunu 1613., a pokopan je u crkvi sv. Martina (prema Kukuljeviću) (4) odnosno u crkvi sv. Mihajla (prema Laszovskom) (8).

Treći ban iz obitelji Drašković bio je Ivan III. (1640–1646). Sin je bana Ivana II. i Eve Ištvanfyjeve, rođen je 1603., vjerojatno u Trakošćanu. Školovao se u Grazu i Bolonji gdje je završio pravo 1620. (4).

Kao zapovjednik Križevačke krajine proslavio se u bitkama protiv Turaka. Godine 1631. zajedno s bratom Nikolom i bratićem Gašparom dobio je grofovsku titulu (baruni su bili od 1569). Za njegovog šestgodišnjeg banovanja održano je čak pet saborskih zasjedanja u Varaždinu (9), ali nisu održavani sabori i u Klenovniku, kako to navode S. Belošević (10) i Gj. Szabo (7) te, povodeći se za njima, još neki autori. Za navode da su se u vrijeme banovanja Ivana III. održavali sabori u Klenovniku, nema potvrde u do sada objavljenim Zapisnicima hrvatskog sabora. Podaci bi se, naime, trebali nalaziti u I. svesku Zaključaka hrvatskih sabora koji obuhvaća godine 1631–1693 (11).

God. 1646. izabran je grof Ivan za ugarskoga palatina. Kao i svi Draškovići i on se borio protiv protestantizma, a pomagao je isusovce. Umro je

Ban Ivan Drašković III (1603–1648)

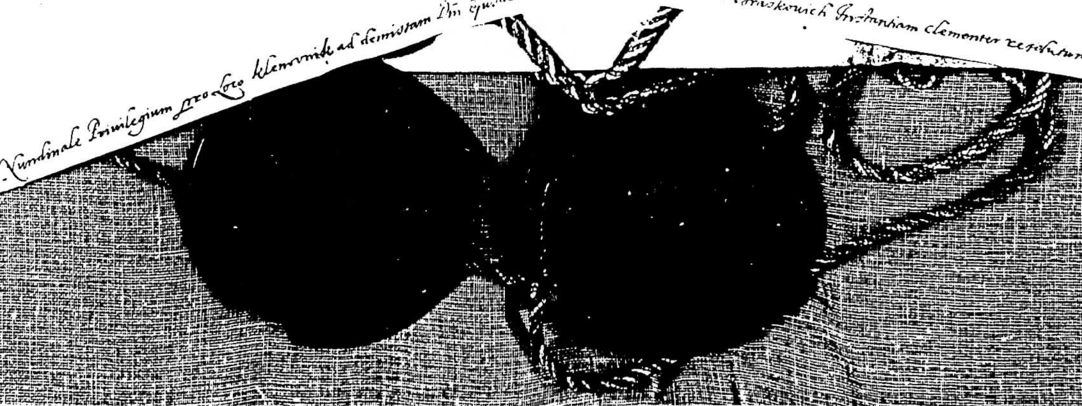
NOS CAROLVS SEXTUS

Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, Hun-
gariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeqꝫ etc. REX, Archidux Austriae; DUX Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolia;
Luxemburgi Wiertembergae et Thekae, Superioris et Inferioris Silesiae; Princeps Sueviae; Marchio Moraviae; Comes Habspurgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae etc. Me-
moriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Universis. Quod NOS cum ad demissam Fidelis nostri Nobis syncere dilecti Spectabilis ac Magnifici
Comitis IOANNIS DRASKOVICH de Trakostyan, Cubiculariorum nrorum Regalium per Hungariam Magistri, Comitatus de Valpo Supremi Comitis, Generalis item
Campi Mareschalli, nec non Officij Banatus praefatorum Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae, et Sclavoniae Locumtenentis, Tabulae item Banalis Substituti Praesidis, Camera-
ryque et Consiliarij nri Intimi, qua Loci Klenovnik in Comitatu Varasdinensi existentis Terrestris Domini Supplicationem, nostrae propterea factam Majestati, tum vero Com-
modi, et utilitatis tum praefati Loci Klenovnik, quam vero alijs quoque Circumvicinis Locis procurandae intuitu, ex speciali Gratia nostra Caesareo Regia, id Incolis & Inhabita-
toribus memorati Loci Klenovnik benigne annuendum & concedendum esse duximus: Ut videlicet unas Nundinas liberas, seu Forum Annuale liberum pro Festo nimirum
Sanctissimae Trinitatis, alijsque Ipsam Festivitatem praecedentibus, et immediate subsequentibus ad id necessarijs aptis, et sufficientibus diebus, cum Foro Pecorum et Pecudum
omnis generis, sub ijsdem omnino Libertatibus, et Praerogativis quibus Nundinae liberae, seu Fora Annualia libera, ac etiam Pecuaria Regiarum ac Liberarum Civitatum nostra-
rum; aliorumque Privilegiatorum Oppidorum, et Locorum celebrantur, in praetacto quoque Loco Klenovnik perpetuo celebrari possint, ac valeant. Imo annuimus et con-
cedimus praesentium per vigorem, absque tamen praejudicio Nundinarum, seu Fororum Annualium liberorum, quorumcunque Locorum Circumvicinorum. Quocirca Vos Omnes
& singulos Mercatores, Institores, & Forenses Homines, ac Viatores quoslibet, harum serie assecuramus, affidamus, et certificamus, quatenus ad praedictas Nundinas, seu Forum An-
nuale liberum, ac etiam Pecuarium, per Nos modo praevio in antelato Loco Klenovnik celebrari commissa, et concessa, cum omnibus Mercantijs, Rebusque ac Bonis, Pecoribus-
que ac Pecudibus Vestris libere, secure, et absque omni pavore, seu formidine Personarum, Rerumque, et Mercantiarum Vestrarum veniatis, properetis, et accedatis, peractisque inibi
Negotiationibus Vestris omnibus, iterum ad propria, aut quae malueritis Loca redeatis. Salvis semper Personis atque Rebus Vestris sub nostra protectione & Tutela speciali perma-
nentibus. Et haec volumus per Fora et alia Loca publica ubique palam facere, et proclamari. Praesentes autem, quas Secreto Sigillo nostro, quo ut REX Hungariae utimur impen-
denti communiri fecimus, post earum Lecturam semper reddi volumus et jubemus praesentanti. DATUM in Archiducali Civitate nostra Vienna Austriae die prima Mensis
Septembris ANNO Domini Millesimo septingentesimo Trigesimo. Regnorum nostrorum Romani decimo nono, Hispaniarum vigesimo septimo, HUNGARIAE
vero Bohemiae & Reliquorum Anno Vigesimo.

Nundinale Privilegium pro Loco Klenovnik ad demissam Dni ejusdem Terrestris [illegible] Joannis Draskovich Instantiam clementer resolutum.

Petrus [illegible]

Povlastica Karla VI. od 1. rujna 1730. kojom odobrava održavanje godišnjeg sajma u Klenovniku za blagdan Presv. Trojstva (Izvornik u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Sign.: Obitelj Drašković, Archiv maius, fasc. 45 br. 14)

1648., a pokopan je uz svoga oca u crkvi sv. Mihajla u Požunu. Kao hrvatskog bana nazivali su ga »braniteljem Hrvatske / defensor Croatiae« (8). Ostavio je veliki imetak kojega je jedan dio odredio za gradnju utvrda i utvrđenje gradova (4).

BAN IVAN V. (1732–1733)

Ivan V. bio je četvrti ban iz obitelji Drašković. Sin je Ivana IV., dvorskog suca, i Marije Magdalene Nadaždy. Odgajan je kod svoje majke u Varaždinu. U Beču je svršio humanističke i filozofske znanosti, a u Bolonji pravo (4).

Prva mu je žena bila Katarina Csaky, a nakon njezine smrti oženio se drugi put (oko 1704) s Tirolkom Marijom Katarinom Brandis (12). Time je prekinuo gotovo tradiciju ženidbi Draškovića s Mađaricama (5).

Godine 1699. postao je velikim županom vukovskim i baranjskim. Vojevao je 1704. protiv Rakocijevih četa u Ugarskoj, a postao je i zapovjednik hrvatske narodne vojske. Postigao je i čin generala. Na hrvatskom saboru 1712. zauzimao se za donošenje hrvatske pragmatične sankcije. Sudjelovao je u borbama protiv Turaka 1716. kao podmaršal i zapovjednik narodne vojske. Zbog vojnih zasluga imenovan je kraljevskim komornikom i savjetnikom ratnog vijeća u Beču (1, 8).

Ivan V. Drašković obnašao je dugi niz godina čast banskog namjesnika. Zapravo je obavljao banske dužnosti umjesto stalno iz zemlje odsutnog bana Ivana Palffyja (banovao od 1704–1732). Po svemu sudeći, od sviju do sada spominjanih banova, on je bio najviše vezan uz Klenovnik.

Njegovom zaslugom, bolje reći na njegov zahtjev, kralj Karlo VI. podijelo je »sajamski privilegij mjestu Klenovnik« (nundinale privilegium pro loco Klenovnik). Održavanje sajma odobreno je za blagdan Presv. Trojstva, kojemu je posvećena i mjesna crkva (13).

U tri navrata, 4. travnja 1718., 30. studenoga 1730. i 18. siječnja 1732., održane su pod sazivom bana Ivana V. Hrvatske kraljevinske konferencije u Klenovniku. HKK ili Banske konferencije održavale su se umjesto sabora, odnosno kad se nije moglo održati saborsko zasjedanje (14).

Konačno je 1732. Ivan V. Drašković postao hrvatskim banom. Svečano ustoličenje obavljeno je u Varaždinu 18. veljače 1732. u Isusovačkoj crkvi. Varaždinci su ga smatrali svojim sugrađaninom te su se pobrinuli da njegova instalacija bude što sjajnija i ljepša. O tome svjedoči i zapisnik Hrvatskog sabora, koji je za tu prigodu zasjedao u Varaždinu. Ovdje bi trebalo svakako pripomenuti da je svečana delegacija sastavljena od predstavnika četiti staleža išla po Ivana Draškovića u Klenovnik (15).

Ban Ivan Drašković V. (1669?–1733)

Nažalost Ivan V. Drašković nije dugo bio ban. Već iduće 1733. godine naglo se razbolio i umro 4. siječnja. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Isusovačkoj crkvi u Varaždinu.

Zaključak

Spoznaje iznesene u članku su u najvećem dijelu rezultat proučavanja do sada objavljenih istraživanja. S obzirom na iznimno obimnu arhivsku građu o obitelji Drašković, koja je samo manjim dijelom proučena, za očekivanje je da će se njezinim proučavanjem doći do mnogih novih spoznaja. Te će nove spoznaje zasigurno iznesene tvrdnje nadopuniti i proširiti.

LITERATURA I IZVORI

1. Hrvatska enciklopedija. Zagreb: Nakladni zavod izdavalačkog bibliografskog zavoda, 1941. Natuknica: Draškovići
2. Adamček J. Trakošćansko vlastelinstvo. KAJ 1972; 5 (11): 16–26
3. Hrvatski državni arhiv, Zagreb. Obitelj Drašković, Archiv minus, br. EE–2
4. Kukuljević Sakcinski I. Glasoviti Hrvati prošlih vjekova: Niz životopisa: Porodica Draškovića. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1886: 152–205

5. Zmajić B. Postanak i razvitak roda Draškovića. KAJ 1972; 5 (11): 53–59

6. Kruhek M. Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković. KAJ 1972; 5 (11): 82–95

7. Szabo Gj. Spomenici kotara Ivanec. Vjesnik hrvatskog arheološkog društva. 1915–1919; 14:38

8. Znameniti i zaslužni Hrvati od 925–1925. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod d.d., 1925. Natuknica: Draškovići

9. Lončarić V. Hrvatski sabori u Varaždinu (1526–1848): Kronološki pregled. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin 1994; 6–7 : 147–159

10. Belošević S. Županija varaždinska i slob. i kraljevski grad Varaždin. Zagreb: Vlastita naklada/Tipografija d.d. 1926.

11. Zaključci hrvatskog sabora: Svezak 1: 1631–1693. Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1958.

12. Schneider M. Portreti 16–18. stoljeća: Katalog muzejskih zbirki XX. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1982: 77

13. Hrvatski državni arhiv, Zagreb. Obitelj Drašković, Archiv maius, fasc. 45 br. 14

14. Hrvatske kraljevinske konferencije: Svezak II. i III. Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1987. i 1988.

15. Horvat R. Povijest grada Varaždina. Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad, 1993: 234–238

Magdalena Lončarić, The City Museum of Varaždin

SUMMARY

The author deals with the latest insights into the important historical figures from the Drašković family whose lives and activities were, to a larger or lesser degree, connected to the Klenovnik estate. These figures include Juraj Drašković (1525–1587), the Bishop of Zagreb and the Croatian vice-roy (ban) (1567–1576), then vice-roys Ivan II (around 1550–1613) and Ivan III (1603–1648), and vice-roy Ivan V (1669–1733).

Zlatko Trkanjec, Bolnica za plućne bolesti i tbc Klenovnik

ZASJEDANJA HRVATSKIH KRALJEVINSKIH KONFERENCIJA U KLENOVNIKU

U dvorcu Klenovnik održane su tri sjednice Hrvatskih kraljevinskih konferencija (Banske konferencije). Radi se o tijelu koje se sazivalo u vremenima, kad prigode nisu dopuštale sazivanje sveukupnog članstva Hrvatskog sabora. Sjednice Hrvatskih kraljevinskih konferencija održavale su se pod predsjedanjem banskog namjesnika Ivana Draškovića od 1718. do 1732. godine.

Podatak da su se u Klenovniku održavale sjednice Hrvatskog sabora, nije do sada povijesno utemeljen[22,23].

Hrvatske kraljevinske konferencije sastale su se u dvorcu Klenovnik 1718., 1730. i 1732. godine[24]

Zaključci sjednice Hrvatske kraljevinske konferencije održane u dvorcu Klenovnik 4. travnja 1718. godine:

1. Zaključci povodom pisma Ugarske dvorske kancelarije Hrvatskom saboru:

– da se činovnika zrinsko-frankopanskih fiskalnih dobara odmah pusti iz zatvora, a od kralja traži zadovoljština

– neka Ugarska dvorska kancelarija odluči tko će voditi parnicu Hrvatskog sabora protiv Unutrašnje austrijske komore zbog zanemarivanja poreza

– u svezi s prevozom za vojsku treba ispričati narod, koji je trogodišnjim haranjem stočne kuge ostao gotovo bez stoke. Oružje se može prevesti Murom do Drave, Dravom do Drnja, odatle do Save te Savom do Karlovca. Žito se može prevesti Savom i Kupom.

2. Banski namjesnik je odgovorio na žalbu zagrebačkog biskupa zbog opterećenja stanovnika opatije Topusko smještajem vojske. Konferencija je odlučila da se, ako nešto nije u redu s razmještajem, upućuje podžupan Škrlec neka s nadstojnikom opatije izađe i na licu mjesta izvidi i o tome izvijesti Konferenciju.

22 Stjepan Belošević: Županija Varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin. Zagreb 1926. god.

23 Gjuro Szabo: Spomenici kotara Ivanec, Zagreb god: 1905.

24 Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Vesna Šojat: Hrvatske kraljevinske konferencije. Arhiv Hrvatske, Zagreb god.: 1988.

3. Na naredbu Dvorskog ratnog vijeća o »maršruti« vojnika Hanoverske pukovnije, koji su bez konja, odlučeno je da se odgovori Ratnom vijeću i predloži put iz Varaždinskog generalata u Legrad preko Međimurja. Ujedno će se Ratno vijeće zamoliti da poslije 30. travnja više ne šalje vojske na smještaj.

4. Pročitano je kraljevo pismo o odlasku iz Kraljevine Hanoverske vojske i isplate njezinih obroka hrane do kraja mjeseca travnja. Zaključeno je da se hrana za vojsku koja putuje izvan Kraljevine plaća po 8 krajcara dnevno, a za konje po 6 krajcara do kraja mjeseca travnja.

5. Banski namjesnik saziva zasjedanje Hrvatskog sabora u Zagrebu na dan 26. travnja. O tome se izvješćuje ban. Njemu će se poslati zahvalnica zbog brige o poslovima Kraljevine. O zaključcima zasjedanja bit će obaviješten naknadno.

6. Dvorskog savjetnika Patačića i povjerenika Kraljevine u Beču Kocha valja izvijestiti o odredbama glede »maršrute« vojske koja odlazi iz Kraljevine da to preporuče u Beču. O tome će biti izviješteni podban i ostale podređene oblasti

7. Podban će izvršiti obračun po kapetanima Hanoverske pukovnije, smještene u Kraljevini, koja po odredbi Dvorskog vijeća ima otići iz Kraljevine.

Zaključci sjednice Hrvatske kraljevinske konferencije održane u dvorcu Klenovnik 30. studenog 1730. godine:

1. Konferencija smatra da se, radi revizije razreza poreza i drugih nedovršenih poslova, rok zasjedanja Hrvatskog sabora, utvrđen za 8. siječnja 1731. odlaže do 4. travnja.

2. Neki javni poslovi i obveze prema kralju ne bi mogli podnijeti odlaganje zasjedanja sabora, jer kraljevinska blagajna je prazna. Stoga se određuje da svi, prema privremenom razrezu poreza, plate određeni iznos do 1. siječnja 1731, kako bi se mogle podmiriti kraljevinske obveze

3. Pročitano je kraljevo pismo, kojim dopušta da se rok zasjedanja Banskog stola prebaci na dane poslije Uskrsa

4. Zahtjev Nikole Malenovića, velikog župana Zagrebačke i Križevačke županije, da mu se isplate zaostaci dnevnica od njegovog poslanstva, odlaže se za iduće zasjedanje Hrvatskog sabora

5. Glede kraljevih otpisa o ukidanju nepotrebnih maltarina, kao i riječne malte u Susedgradu na posjedu Sermagea, upravit će se dopis Ugarskoj dvorskoj kancelariji i kralju

6. Srijemskom biskupu, kraljevinskom poslaniku u Beču, uputit će se zahvala za skrb oko povjerenog mu kraljevinskog posla i ujedno preporučiti da se prije prijema kod kralja raspita kod zaštitnika Kraljevine za njihovo mišljenje. Odlučeno je da protonotar izradi preporuke za njegovu molbu na Sveti konzistorij ili Papi.

Zaključci sjednice Hrvatske kraljevinske konferencije održane u dvorcu Klenovnik 18. siječnja 1732. godine:

1. Novi ban Ivan Drašković objavio je kraljevski dekret o svom imenovanju te nalog Hrvatskom saboru i sadašnjem zagrebačkom biskupu za ustoličenje. Podnesen je izvještaj o žalbama stanovnika na sudsko poslovanje za vrijeme dok nije bilo bana. Konferencija zaključuje da se radi ustoličenja bana i ostalih važnih poslova sastane Hrvatski sabor u Varaždinu 17. veljače

2. Zagrebački biskup imenovan je ustoličiteljem bana. No kako je hitno od kralja pozvan, radi nekih važnih poslova u Beč, potrebno je odmah u ime Konferencije tražiti od Ugarske dvorske kancelarije da se taj rok odloži, kako bi mogao ustoličiti bana

3. Pročitan je i razmotren kraljev nalog o opskrbi vojske, koja će na povratku iz Milana prolaziti kroz Podravinu. Konferencija zaključuje da hranu i novac za opskrbu imaju dati pojedini kotarevi Varaždinske i Križevačke županije. Nalaže se velikim i malim sucima da sakupljenu hranu i novac predaju velikom županu Varaždinske županije Antunu Horvatu, kao imenovanom vojnom povjereniku za područje Podravine. Za područje Podravine, koje spada Križevačkoj županiji, umjesto vojnog povjerenika Luke Švagela, imenuje se mali sudac Matija Švagel. Ostalo ovom prigodom pročitano i raspravljeno odlaže se za iduće zasjedanje Hrvatskog sabora.

Zdenko Balog, Križevci

DVORAC KLENOVNIK – REZIDENCIJA OBITELJI DRAŠKOVIĆ

750. godišnjica isprave, koju literatura navodi kao prvi spomen Klenovnika, bila je povod za obuhvatno istraživanje kulturne prošlosti i baštine tog značajnog mjesta. U sklopu tih istraživanja moja se studija bavi temom odnosa obitelji Draškovića i razvoja značenja Klenovnika. Prije preuzimanja vlastelinstva od strane Draškovića, Klenovnik je beznačajni zaselak, da bi ga, po preuzimanju trakošćansko – kameničkog vlastelinstva gospodari ubrzo promaknuli u svoju glavnu rezidenciju. Kamenica kao upravni centar ubrzo potpuno pada u zaborav, a čak i titularni grad Trakošćan zanemaruju, koncentrirajući sve napore na novu rezidenciju, koja brzo postaje najznačajniji i najveći velikaški dvorac u ovom dijelu Hrvatske. Tek u 19. stoljeću, kad obitelj iz nejasnih razloga napušta Klenovnik i sav kapital ulaže u obnovu Trakošćana, ovaj dvorac ponovno postaje obiteljska rezidencija.

Nakon mračnih početaka tijekom 13. stoljeća, kad se u ispravama pojavljuje ime *Klenovnik*[25], zavladat će duga šutnja o tom mjestu, sve do 15. stoljeća. Zbog toga pretpostavljamo da, ako je i postojala utvrda tog imena, kako drži *Szabo*[26], tada je bila beznačajna, te nikad nije bila upravno središte područja.

U 15. stoljeću ime *Klenovnik* se počinje javljati u urbarima[27], dok ga darovnice, ni izdaleka tako precizne kao urbari, izostavljaju. Zaključujemo da se radi o manjem zaselku, koji spada pod upravu Kamenice, a sve do početka 17. stoljeća nema ni vlastite crkve[28].

Draškovići stječu Klenovnik zajedno sa čitavim trakošćansko-kameničkim dobrom darovnicom od 1573.[29], gdje je navedeno pored trakošćanskih sela i zaselaka i ... *totale dirutum castrum Kamenycza (...) simil cum totalibus oppido Kamenycza vocato ac teloneo ibidem existente nec non possessionibus,* pa onda među ostalim selima i *Klenownyk.* Tako je počela povijest Draškovićevog Klenovnika. Trakošćansko-kameničko vlastelinstvo obuhvaća područja župa Kamenica i Bednja, obe poznate već 1334.[30], s tim da je iz vlastelinstva izdvojeno područje kojim gospodare lepoglavski pavlini već od 1400.

Nakon što su Draškovići trajno stekli Trakošćan i trakošćansko-kameničko vlastelinstvo, odmah pristupaju ojačanju utvrde i prilagodbi novim uvjetima ratovanja, vatrenom oružju. Tada dograđuju zapadnu kulu, o čemu svjedoči natpis iz 1592.[31]. U to vrijeme seniori obitelji su braća Ivan i Petar, koji se kao graditelji pojavljuju najčešće zajedno, pa tako i u ovom slučaju. Utvrđivanje Trakošćana imalo je svakako strateško značenje, ako se sjetimo da smo u godinama Sisačke bitke, u kojoj se opet ističe Ivan Drašković. Natpis koji je u Trakošćanu podsjećao na Sisačku bitku vidio je još Kukuljević[32], a kasnije je, vjerojatno prigodom obnove, uklonjen.

Gotovo istovremeno, 1593. Ivan Drašković se prvi put javlja iz svog stana u Klenovniku[33], i to prigodom spora s lepoglavskim pavlinima oko urbarijalnih prava[34]. Ivan Drašković, u to je vrijeme jedan od najuglednijih hrvatskih velikaša, već za koju godinu, jednako kao i njegov stric, ponijet će čast hrvatskog bana. Ovom prigodom, pravdajući se oko nekih zemnih prava s lepoglavskim pavlinima, provodi saslušanje svjedoka u svojoj kuriji u Klenovniku. To je, koliko nam je poznato, prvi podatak o boravku Draškovića, ili bilo kojeg drugog velikaša u Klenovniku. Od tog vremena govorimo o Klenovniku kao drugom upravnom središtu Draškovićevog vlastelinstva.

Ovaj je podatak važan, jer smatramo da se njime ispravlja često navođena postavka da Ivan III. Drašković gradi Klenovnik 1616.[35], temeljena na natpisu u dvorištu dvorca[36] Draškovići su Klenovnik konačno stekli 1584., a već 1593., samo par godina nakon smrti prvog nasljednog vlasnika Trakošćana, Gašpara, njegov se sin javlja iz svoje kurije u Klenovniku. Zaključujemo da su Draškovići veoma

25 CD III/9, 1201.; CD IV/245, 1244.
26 SPOMENICI kotara Ivanec, Zagreb 1919., str. 38>
27 v. Kamilo DOČKAL, Lepoglava I, str. 36, 37
28 usp. Arhiv Drašković, AH, sv. 8, br. 12
29 DOČKAL – I, str. 109
30 usp. Josip BUTORAC *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501.,* Zagreb 1984.
31 SPOMENICI, str. 48
32 Arhiv HAZU, *OSTAVŠTINA KUKULJEVIĆ,* XV 23/D–VI–57
33 DOČKAL – I/122
34 opširnije: *BALOG PAVLINSKI OBJEKTI U OKOLICI LEPOGLAVSKOG SAMOSTANA,* Zagreb 1988.
35 SPOMENICI, str. 39, jednako i svi kasniji autori.
36 KUKULJEVIĆ *NADPISI...,* Zagreb, 1889.

brzo, po preuzimanju privlačnog i bogatog trakošćansko-kameničkog vlastelinstva, naprosto preselili iz svog titularnog grada Trakošćana i osigurali odgovarajući stan u Klenovniku. O odabiru Klenovnika za novo središte vlastelinstva teško je iz manjkave dokumentacije nešto više reći, no svakako je ulogu u odustajanju od Kamenice odigrao i dugotrajni pravni spor koji se vodio oko vlasništva Kamenice.

O tome, što zapravo grade braća Ivan i Petar, te kako izgleda njihov Klenovnik, možda nešto više doznajemo iz prve sačuvane vedute Klenovnika, crteža iz 1639. Sretno datiranje ovog prikaza vremenski između dva natpisa na dvorcu, koji vjerojatno govore o pojedinim građevnim zahvatima, daje nam na raspolaganje likovni prikaz prije značajne dogradnje, koja je Klenovnik vjerojatno postavila u sadašnje gabarite.

Na ovoj veduti (prilog 1.), kompleks je gledan približno s južne strane. Crtan je vjerno, te ga smatramo podatkom na koji se uglavnom možemo osloniti. Vidljive su dvije, čini se odvojene, zgrade, branič-kule i obrambeni bedem. Podno bedema, niz padinu brijega prostire se uređena hortikulturna površina, jedan od najstarijih podataka o parkovnim uređenjima okoliša naših velikaških dvoraca. Bliža, zapadna zgrada je jednokatnica na šest prozorskih osi, s dogradnjama u produžetku na sjever i jug. Produženje prema jugu bolje je vidljivo, te se radi o nižem nastavku zgrade, na kraju malo pojačanom. Iako je zbog zelenila u prednjem planu crtež nešto nejasan, možda se radi o štićenom ulazu u kompleks. U tom slučaju već bi tada bilo određeno mjesto kasnijeg glavnog ulaza u dvorac. Dalja zgrada djelomice je pokrivena bližom, no jasno vidimo da se radi o crkvici ugrađenoj poprijeko u izduženu zgradu, približno paralelnu bližoj.

Uspoređujući vedutu s kasnijim objektom dolazimo do moguće rekonstrukcije prve građevinske faze. Dva objekta mogu predstavljati kurije dvojice braće, Ivana i Petra, a mogu biti i jedinstven rezidencijalni kompleks. Dominantno mjesto crkvice svakako svjedoči o rezidencijalnom karakteru objekta. Prednji objekt, kuriju sa šest prozorskih osi prepoznajemo (prilog 2.) u zapadnom krilu dvorca, i to u dijelu od ulaza prema lijevo. Debljina zidova i kaotičan raspored susvodnica svjedoče o prigradnjama i postupnosti širenja tog krila. Ojačanje vidljivo na južnom kraju objekta možda prepoznajemo u djelu koji kasnije zauzima stubište. U stražnjem, istočnom krilu jasno se raspoznaje crkvica upravo na poziciji kasnije dvorske kapele, no ako u potpunosti prihvatimo vjerodostojnost crteža, tada se čini da je od pročelja kapelica iskakala pred crtu objekta. Ispred crte zida danas iskače samo toranj, koji je uklopljen u crtu trijema, a budući da je izvučeni toranj bila veoma tipična rješidba još i u ranobaroknim vremenima, možda se ovdje ipak radi o crtačevoj omašci, pa je u prvoj fazi pred pročelje virio samo toranj. Od fortifikacija prepoznajemo male kubične kulice vidljive i na kasnijem likovnom prikazu, a od kojih jedna stoji sve do najnovije, bolničke adaptacije, pa joj po sačuvanom katastru rekonstruiramo poziciju. Ako je takva rekonstrukcija točna, onda bi se južna crta bedema poklapala s kasnije izvedenim južnim krilom. Na to ćemo se pitanje vratiti u svezi s kasnijom vedutom Klenovnika.

Pretpostavljamo da je kompleks takav kakav je prikazan na ovom crtežu stajao već 1593., ali da ništa od toga nije postojalo prije Draškovića, dakle da je tada planski izveden kao dom gospodara čitavog vlastelinstva. Sve do sljedeće velike pregradnje u drugoj polovini stoljeća, nije bilo značajnijih pothvata, te u tom smislu tumačimo i natpis iz 1616., do sada držan kao spomen na utemeljenje dvorca. 1616. umire Petar Drašković, a Ivan je upravo tri godine mrtav. Te godine Ivan III. ima 13 godina, a njegova braća su također približno tih godina. Stoga smatramo da povod za postavljanje tog natpisa nije bila izgradnja dvorca, nego neki drugi događaj u obitelji, nečije rođenje, posjeta, ili naprosto pjesničko nadahnuće. Posebito, uzme li se u obzir tekst natpisa, koji ne sadrži ni jedan uobičajeni podatak na natpisima o gradnji, osim godine, takvo tumačenje izgleda još vjerojatnije. Naravno da ni sadašnje mjesto natpisa ne može biti izvorno, jer arkade prema dvorištu ne pripadaju fazi 16/17. stoljeća, ali je lako moguće da se natpis nalazio upravo na tom mjestu, ali na fasadi pred koju su kasnije dozidani hodnici s arkadama.

U smislu takve rekonstrukcije Klenovničkog dvorca teško bismo prihvatili često navođeni, ali nikad potkrijepljeni podatak o sjednicama Hrvatskog sabora u Klenovniku, a posebito u tzv. saborskoj dvorani u južnom krilu. Ova dvorana svakako ima karakteristike gradnje kasnog baroka kraja 17. i 18. stoljeća, kao što je konačno i čitavo južno krilo uređeno suvremenije od ostalog dijela dvorca. U *saborskoj dvorani* možebitno su se mogle održavati *Banske konferencije*[37], koje se u nekoliko navrata održavaju u Klenovniku, možda za banovanja Ivana V. Draškovića (1732 – 33.).

Drugi natpis[38], za razliku od prvoga, nesumnjivo govori o građevinskom zahvatu, a sadašnje mu je mjesto na zvoniku kapelice prema dvorištu dvorca. Natpis govori upravo o dijelu zgrade, ... *hanc partem postvit domvs...* koji su podigli Ivan IV. Drašković i njegova supruga Marija Magdalena Nadasdy 1667. S

37 V. i M. Lončarić *Zasjedanje Hrvatskih kraljevskih konferencija u Varaždinu*, Varaždin 1988.
38 KUKULJEVIĆ *NADPISI...*, Zagreb 1889.

obzirom da je natpis tako određen, bilo bi doista zanimljivo znati, je li to izvorni položaj natpisa ili je slijedom raznih pregradnji i uređenja premješten.

O Ivanu IV. doznajemo da se poput većine Draškovića odlikovao sjajnom vojničkom karijerom[39], da je zajedno s bratom Nikolom školovan u Italiji, a 1664. ženi se Marijom Magdalenom, kćerkom Franje Nadasdyja, dok se njegov brat Nikola par godina kasnije ženi njezinom sestrom Kristinom. Ivan Drašković imao je još nedovoljno razjašnjenu, ali čini se ipak potkazivačku, ulogu u Zrinsko – Frankopanskoj uroti, u kojoj je sudjelovao i njegov tast Franjo Nadasdy. Možda je u njegovom takvom držanju prema urotnicima presudilo dugogodišnje neprijateljstvo Zrinskih i Draškovića još oko afere s brakom Nikole Zrinskog i Euzebije Drašković[40]. Ivanova supruga Marija Magdalena bila je veoma obrazovana žena[41], te je za njegovih dugih vojničkih izbivanja gospodarila imanjem. Udala se u 17. godini, te je mnogo godina nadživjela muža. Zajedno s mužem ubilježena je kao graditeljica dvorca 1667., a budući da se i Ivanov brat ženi istovremeno, također s boravištem u Klenovniku, ovu veliku dogradnju, možda najznačajniju u povijesti dvorca, pripisujemo upravo potrebi da se pripremi dostojna rezidencija udvostručenoj vezi između dvije tako značajne velikaške obitelji.

Iste godine kad se dograđuje dvorac, kad smatramo da je obitelj na vrhuncu moći i bogatstva, izvodi se slikana genealogija obitelji, gdje se iz legendarnog pretka koji leži na zemlji kao stablo granaju ogranci obitelji. Na toj je slici dragocjena veduta Trakošćana, najstariji prikaz Draškovićevog titularnog grada, ali nažalost ne i Klenovnik. Pomalo nostalgično zamišljeno genealoško stablo nije respektiralo stvarno stanje, kada je Klenovnik već kroz treću generaciju prava obiteljska rezidencija, nego se vraća na obiteljski naslov *Trakošćanski* i prikazuje samo Trakošćan.

Pretpostavljamo da je tom dogradnjom dvorac uglavnom dobio današnji gabarit (prilog 3.), naravno uz izuzetak bolničke dogradnje 1925. Arkadno dvorište ima obilježje vremena, te je zacijelo izvedeno tom dogradnjom. Dvojba, je li tom prigodom dvorac izveden kao četverokrilni, ili je možda kasnije nešto bitnije dograđivano, ne može se u nedostatku epigrafske građe riješiti nikako drukčije nego stilskom raščlambom. Pravilno pravokutno dvorište s tri razine jednako ritmiziranih arkada još djeluje renesansno (prilog 4.), a izvedba detalja, trbušastih toskanskih stupića, gotovo da ne može služiti kao podatak, jer se bez očitijih promjena iste arkade izvode kroz čitavu kasnu renesansu i barok. S obzirom da zbog rasporeda masa ranijeg kompleksa nije bilo moguće ostvariti istu pravilnost iz dvorišta i u eksterijeru, to je provedeno barem na južnoj i zapadnoj fasadi. I dok na zapadnoj fasadi (prilog 5.) nepravilnosti u ritmu prozora još svjedoče o fazama izgradnje, južna fasada (prilog 6.), građena jedinstveno; ima jedinstven i ujednačen ritam prozorskih osi. Blagi nagib terena prema jugu rezultirao je izdizanjem prizemlja na povišenu razinu, pa se prizemno prostire i dio onoga što bi u dvorcu trebao predstavljati *piano nobile,* odnosno prvi kat. Svečana dvorana nema obvezni altan s balkonom, koji bi razbijao toliko priželjkivanu kubičnost zgrade, nego nisku terasu koja ne djeluje u volumenu, ali u organizaciji prostora ispunja istu svrhu. U presjeku ovog krila (prilog 7.) zamjećujemo da je znatno šire od krila u smjeru sjever-jug, što je posljedica velikih prostornih potreba obitelji u to vrijeme.

Posebno zanimljivom rješidbom, u kojoj prepoznajemo ruku graditelja temeljitijeg školovanja, držimo uklapanje zvonika u trijem. Zvonik koji se ovdje nalazi otprije (v. prilog 1.), trebalo je ili ostaviti, što bi prekidalo ritam prozračnih arkada, ili ga smionom statičkom rješidbom snažno perforirati u sve tri razine, što i čini graditelj Klenovnika. Možda neće biti presmiono u ovoj rješidbi prepoznati daleki odjek upravo cvatućeg rimskog baroka.

Još jedan izrazitiji stilski element, koji pripisujemo tom vremenu, svakako je stubište na položaju pored ulaza, između južnog i zapadnog krila. U ovakvoj dispoziciji prepoznajemo onu crtu skromne racionalnosti, kojom se stubište podređuje potrebama kretanja, te se smješta između ulaza i svečanog dijela južnog krila, povezujući na katu vjerojatno stambeni dio. Drugo stubište možda je kasnijeg datuma, jer ne bi bilo ništa čudno da tako velik objekt u 17. stoljeću ima samo jedno stubište. Nažalost drugo stubište, ono u sjevernom krilu, prerađivano je do neprepoznatljivosti, pa mu ne možemo slutiti izvornu izvedbu. Pomoćno stubište, što je ono svakako u izvornoj izvedbi bilo, moglo je biti izvedeno u vrijeme dok u Klenovniku boravi Draškovićeva vojska, dakle, brzo nakon proširenja dvorca, poslije 1670.[42], a možda i početkom 18. stoljeća kad Julijana, kći Marije Magdalene i Ivana, kao upraviteljica uršulinskog samostana, upravo u Klenovniku, smješta svoje štićenice do dovršenja njihovog varaždinskog samostana[43].

Prije nego pređemo na usporedbu ovih podataka s drugim likovnim prikazom Klenovnika, treba pri-

39 HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, *DRAŠKOVIĆI,* Zagreb 1945.
40 KUKULJEVIĆ *PORODICA DRAŠKOVIĆA*, Zagreb 1886.
41 ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI *MARIJA MAGDALENA DRAŠKOVIĆ TRAKOŠĆANSKA,* Zagreb 1925.
42 KUKULJEVIĆ *PORODICA DRAŠKOVIĆA,* Zagreb 1886.
43 Mladen OBAD ŠĆITAROCI *DVORCI I PERIVOJI HRVATSKOG ZAGORJA*, Zagreb 1991.

pomenuti još jedan dokumentirani građevinski zahvat. Marija Katarina Brandis, udovica bana Ivana V, sina Ivana IV. i Marije Magdalene, dala je 1738. urediti dvorsku kapelu, a tri godine kasnije izgraditi i oltare za uređenu kapelu, o čemu svjedoče kronogrami[44] na bočnim oltarima i grbovi Draškovića i Brandisa na glavnom oltaru i svodnoj štukaturi. Kapela je svakako remek-djelo sjevernohrvatskog baroka, skladna u skromnoj dimenziji, a posebito je zanimljiva svodna rješidba razvedenog zrcalnog svoda. Nije jasno što je zapravo učinjeno zahvatom 1738 – 41., jer je kapela ovdje stajala i ranije, no pretpostavljamo da je zahvat uglavnom bio ograničen na uređenje interijera. Možda je tom prigodom podignuto pjevalište, a vjerojatno je povišen zvonik i podignuta lukovičasta kapa na zvoniku.

Marija Katarina Brandis u povijesti je uglavnom zapamćena zbog sukoba koji je imala sa sinom Josipom Kazimirom zbog njegovog nedostojnog braka sa Suzanom Malatinski, prema mišljenju majke odveć sitnom plemkinjom za Draškoviće. U toj okolnosti možda leži objašnjenje iznenađujuće činjenice da Marija Katarina po smrti nije pokopana u svojoj novouređenoj kapeli, niti u Draškovićevoj kapeli u Varaždinu, nego u već pomalo zaboravljenoj kapeli u Lepoglavi. Draškovićevu kapelu u Lepoglavi utemeljili su Ivan IV. i Marija Magdalena još 1692.[45], možda u namjeri da takvim gestom prekinu dugotrajnu mržnju između susjednih velikaša oko Kamenice. Nisu je koristili i veoma brzo podigli su novu u isusovačkoj crkvi u Varaždinu.

U vrijeme Marije Katarine, kako doznajemo iz izvora, u Klenovniku pored Draškovića boravi i Draškovićima priženjeni grof Petar Keglević[46], pa se njegov sin, koji umire kao dijete pokapa također u lepoglavskoj kapeli Draškovića.

Nedugo poslije smrti Marije Katarine nastaje drugi, poznati nam likovni prikaz Klenovnika, onaj na maloj genealogiji obitelji Drašković. Za razliku od stoljeće ranije slikane genealogije, ovdje se radi o stablu predaka, odnosno grananju obitelji koje su se ženile s Draškovićima i njihovim precima, pa u gornjem kraju svršava nizom grbova srodnih obitelji.

U donjem kraju, pored imena posljednjih Draškovića, prikazani su obiteljski grbovi, Draškovićeva vojska, a ispisani su i podaci o genealogiji. Doznajemo da ju je izveo godine 1755. *Arcis Klenovnik Magnificis sub Tectis* Adam Rajesany. Našu pažnju ipak, pored svih ovih zanimljivih podataka, najviše privlače dvije vedute gradova na dnu, lijevo Trakošćan, a desno Klenovnik.

Na prikazu Klenovnik je gledan s jugoistočne strane, što je dosta zanimljivo, jer crtač odustaje od zamišljene reprezentativne jugozapadne vizure i po sasvim likovnim kriterijima bira razvedeniju istočnu stranu. Ta je strana slikarski doduše zanimljivija zbog razvedenosti zida, ali svakako u graditeljevoj zamisli predstavlja stražnju stranu.

Neke nejasnoće na veduti pripisat ćemo nespretnosti crtača, ali uvijek imajući na umu da ipak imamo prikaz rađen po naravi. Dva rizalitna istaka na istočnoj strani jasno su vidljiva, te u desnome prepoznajemo kapelicu koja i danas viri na isti način, a u lijevome neku dogradnju, vjerojatno još posljedicu uklapanja prvotnog objekta u pregradnju iz 1667. godine. Zvonik je nešto razvedeniji, viši je za jedan kat i ima veliki sat u najvišoj zoni. U tome ipak ne moramo nužno prepoznati podatak, budući da je na isti način naslikan i trakošćanski toranj, za koji nije vjerojatno da je tako izgledao. Zato u tome prepoznajemo moguću slikarovu stilizaciju. Obrambeni bedem u svojoj je čvrstini već razbijen, te se u južnoj obrambenoj crti ugrađuje ustakljena oranžerija za tropske biljke.

Promatrajući oba crteža, uočavamo zanimljivu činjenicu da pored ipak bitnih nepreciznosti prema stvarnom stanju stvari, crtač redovito točno broji prozore. Već smo spominjali broj prozorskih osi na starijoj veduti na zapadnom krilu, a sad ćemo uočiti da južno krilo na veduti iz 18. stoljeća ima deset prozorskih osi, što odgovara stvarnom stanju.

Od mogućih značajnijih promjena koje su se mogle dogoditi na objektu u razdoblju od izgradnje četverokrilnog dvorca 1667. pa do dogradnje dvaju vanjskih krila 1925, pored navedenih, možemo naslutiti još dvije. Interijer je toliko temeljito rekonstruiran da su u njemu pretpostavke nemoguće. Možemo pretpostaviti da u prvoj fazi izvedbe arkadnog trijema hodnici nisu bili nadsvođeni, nego je svod izveden tek kasnije. Na tu nas pomisao navode neke sitnije nepravilnosti među svodovima hodnika, te često nespretno preklapanje peta svodova s vratnim otvorima (prilog 3.). Da se radi o konstruktivnim svodovima građenim zajedno s trijemom, takve bi se situacije morale izbjegavati, no ako je svod naknadno umetnuta ljuska, on mora poštivati već pretpostavljene ritmove vratiju i arkada, pa i kad se međusobno ne uklapaju. Druga bitnija promjena, koju ćemo pokušati na temelju kasnijih podataka smjestiti u vrijeme, čini se da je izvedba zapadne fasade (prilog 5.), ili bar njezinih pojedinih dijelova, a u skladu s time možda i fasadna izvedba prizemnih arkada dvorišta. Na ovu pomisao posebito nas navodi izvedba portala, te odnos prizemnih rustičnih kvadara i kvadara na arkadama prizemlja. No i uz te utvrđene i moguće promjene kao cjelina, dvorac je

44 KUKULJEVIĆ *NADPISI...*, Zagreb 1889.

45 Zdenko BALOG *LAURETANSKA KAPELA OBITELJI DRAŠKOVIĆ...*, Zagreb 1993.

46 idem

ipak 20. stoljeće dočekao kao jedan od najskladnijih rezidencijalnih objekata prijelaza zakašnjele renesanse u barok sjeverne Hrvatske.

Ipak, najzanimljiviji događaji za Draškovićev Klenovnik, oni koji se možda nisu u tolikoj mjeri izravno odrazili na samoj zgradi, ali su imali katastrofalne posljedice, padaju u 19. stoljeće.

Već smo spominjali, a još naglašavamo, da se već od početka 17. stoljeća Draškovići na svojim ispravama redovito potpisuju u Klenovniku, da je u čitavom razdoblju 17. i 18. stoljeća Klenovnik njihova nedvojbena glavna rezidencija. Dok se u Klenovniku uređuje najraskošnija dvorska kapela, kakve nema nadaleko, u trakošćanskom perivoju se gradi više nego skromna kapelica, a Klenovnik se višestruko proširuje, Trakošćan nije značajnije proširen sve od izvedbe topničkih bastiona na prijelazu 16. u 17. stoljeće. Iako i dalje ističu svoj naslov *Trakošćanski,* te se i dalje potpisuju kao vlasnici Trakošćana, a onda tek, i to ne uvijek Klenovnika, Klenovnik je stvarno središte vlastelinstva. Čini se da je u prvoj polovici 18. stoljeća to doista i postao, jer isprave u jednom sporu navode imanja Rinkovec i Benkovec, oba u bednjanskoj župi, u istom predmetu 1704. kao imanja pod Trakošćanom, dok 1736. kao imanja grada Klenovnika[47]. Budući da nikakvim razgraničenjem na upravne cjeline između Trakošćana i Klenovnika ta dva bednjanska sela ne bi mogla doći pod Klenovnik, ostaje nam jedino prihvatiti da se u to vrijeme i formalno počinje govoriti o klenovničkom vlastelinstvu. 1779. jednu ispravu potpisuje ... *nomine, comitis Josephi Draskovich dominorum Klenovnik et Trakostyan...*[48].

Ovo sve naglašavamo još jednom, zbog doista nerazjašnjenog poteza kojim Draškovići u prvoj polovini 19. stoljeća potpuno odustaju od svog, tada doista sjajnog Klenovnika i poduzimaju zamašan i skup pothvat obnove Trakošćana. U njega ulažu kapital od navodne prodaje Klenovnika, a i kapital supruge obnovitelja Trakošćana podmaršala Jurja, Sofije Baillet – Latour. Literatura redovito ponavlja ničim potkrijepljeni podatak kako je Juraj Drašković Klenovnik prodao upravo, da bi namaknuo sredstva za obnovu Trakošćana. Prihvatimo li kao moguć velikaški hir, da se prodajom najkomfornijeg dvorca u Hrvatskoj krene u obnovu jedne tada već ruševne tvrđave, od koje se ipak nikakvom obnovom nije mogla dobiti ugodna rezidencija, nego tek zanimljiva romantična razglednica sa tijesnim zbijenim salonima, prihvatimo li i tu mogućnost, ipak ćemo se već u sljedećoj generaciji spotaknuti na jedan podatak uklesan u zidove Klenovnika.

Juraj Drašković bio je unuk Franje, sina Josipa Kazimira koji je nakon njegove smrti naslijedio vlastelinstvo. U podjeli, u kojoj su braća jednako dijelila i obiteljske dugove i u kojoj je obitelj opstala samo zahvaljujući podršci obiteljskog prijatelja bana Franje Nadasdyja[49], čini se da se braća ipak nisu držala tako isključivo. Ivan VIII. kojeg je u podjeli imanja zapala Brezovica i Božjakovina, također će i dalje boraviti u Klenovniku, štoviše, ovdje će kao Veliki meštar osamostaliti hrvatske masonske lože od njemačkih[50].

Nakon što ga je Juraj Drašković navodno prodao, Klenovnik je kratko bio u vlasništvu baruna Brucka, zatim obitelji Wittgenstein, da bi se 1880. ponovno kao vlasnici i graditelji upisali Draškovići. Spomen ploča na dvorištu na južnom krilu govori da je Klotilda Kulmer Drašković sudskim putem nakon 15 godina ponovo stekla Klenovnik za obitelj. Ovdje se moramo zaustaviti na dva podatka. Prema natpisu, Klenovnik je bio vraćen sudskim putem, dakle nije se moglo raditi o prodaji, kako se obično navodi, ili ako jest, onda su morali biti jaki razlozi da se valjanost prodaje ospori, jer Klenovnikom više ne gospodari vlasnik koji ga je preuzeo od Draškovića nego drugi. U tome možda leži, iako još nerazjašnjen, odgovor na dvojbe oko smisla prodaje Klenovnika. Ako ga je Juraj Drašković izgubio sudski, ili ga je iz nekog razloga morao prodati, onda postaje jasna motivacija za obnovu Trakošćana, a onda je jasno i da su ga Draškovići mogli sudski dobiti natrag, makar i od drugog ili trećeg vlasnika. Ako bi takva tvrdnja bila točna, tada ostaje pitanje; kako to da nema sačuvanih isprava o tako značajnom i dugotrajnom sprou. Na to je pitanje mnogo lakše odgovoriti, s obzirom na razasutost i u velikoj mjeri uništenosti Draškovićevog obiteljskog arhiva, te nesređenost najvećeg djela fundusa.

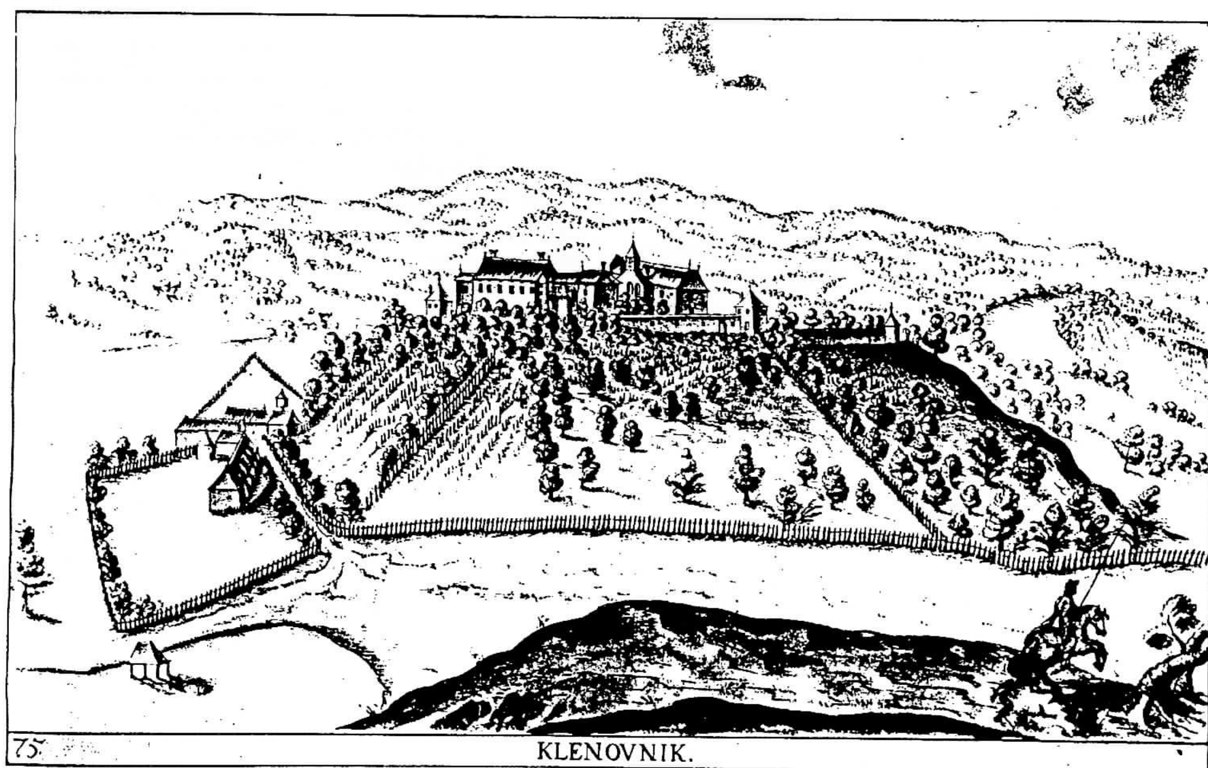
S obzirom da je ploča u svakom slučaju postavljena mnogo kasnije nego je povrat Klenovnika Draškovićima uslijedio, jer 1865., što je 15 godina ranije od postavljanja ploče, Draškovići već dugo ne gospodare Klenovnikom. Povod za postavljanje ploče moglo je biti građevinsko uređenje dvorca, a to bi se poklapalo sa stilskim obilježjima južne fasade i glavnog portala.

Ipak, dvorac ne ostaje dalje u posjedu obitelji, jer loza Franje i Klotilde izumire u muškim potomcima. Dvorac konačno ženidbom seli u posjed obitelji Bombelles, Draškovići ga konačno gube nakon tri stoljeća neprekidnog uživanja.

Budući da je predmet ove studije Draškovićev Klenovnik, nećemo se ovdje osvrtati na proširenje

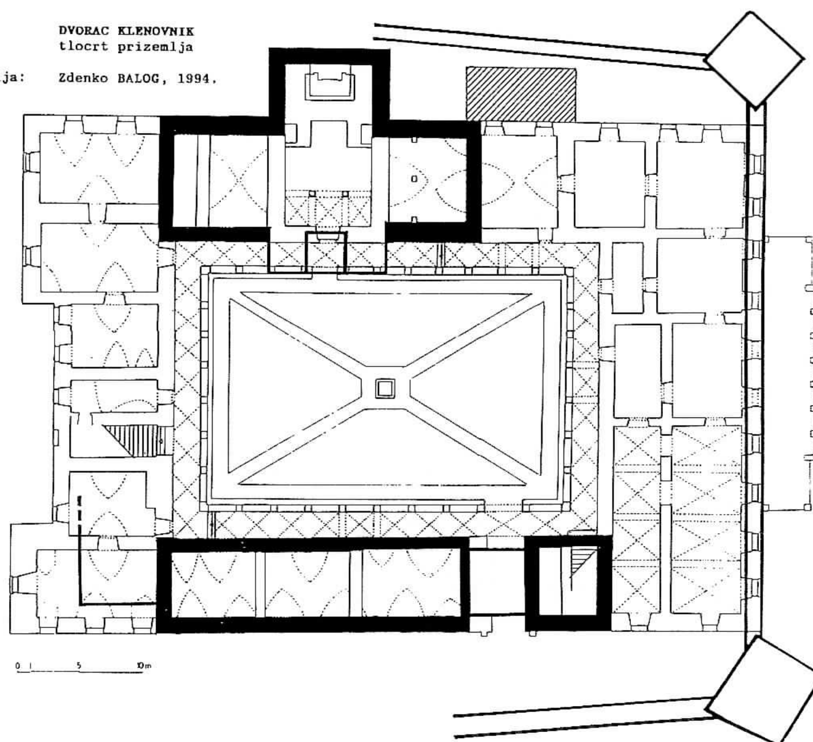
47 DOČKAL – II, str. 90
48 DOČKAL – II, str. 157
49 KRČELIĆ *ANNUAE...,* Zagreb 1952., godina 1765.
50 HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, *DRAŠKOVIĆI,* Zagreb 1945.

zgrade koje je uslijedilo 1925 - 27. za potrebe bolnice, jer je isti zahvat u našoj literaturi već valoriziran[51]. Uz još jedno ponovljeno žaljenje što je dvorac Klenovnik, sačuvan sve do našeg stoljeća, zbog nedostatnog utjecaja konzervatora, gotovo pred našim očima izgubio najvrednija stilska obilježja, ipak je sreća da je dogradnju vodio arhitekt takve snage kao Ehrlich, te ne moramo govoriti o devastaciji nego o interpolaciji.

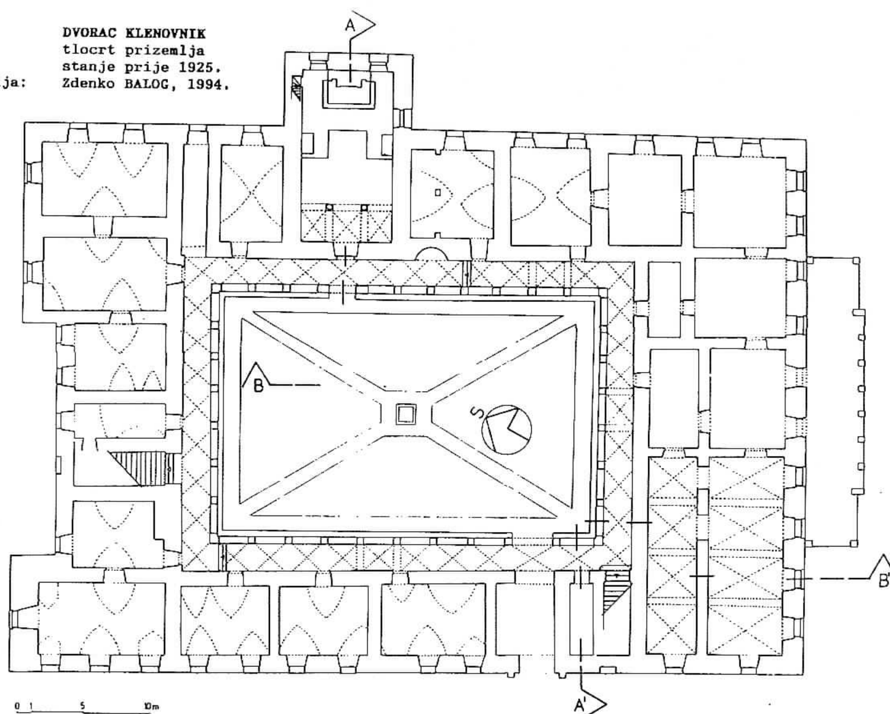

1. – Crtež Klenovnika, J. Ledentu, 1639.

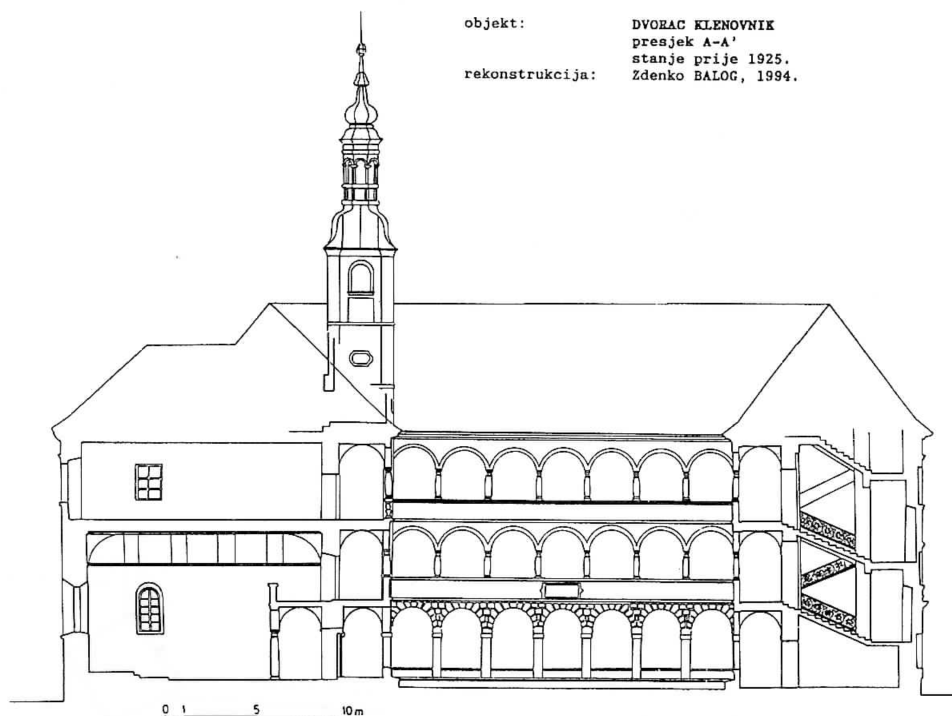
51 Žarko DOMLJAN *ARHITEKT EHRLICH,* Zagreb 1979., str. 217>

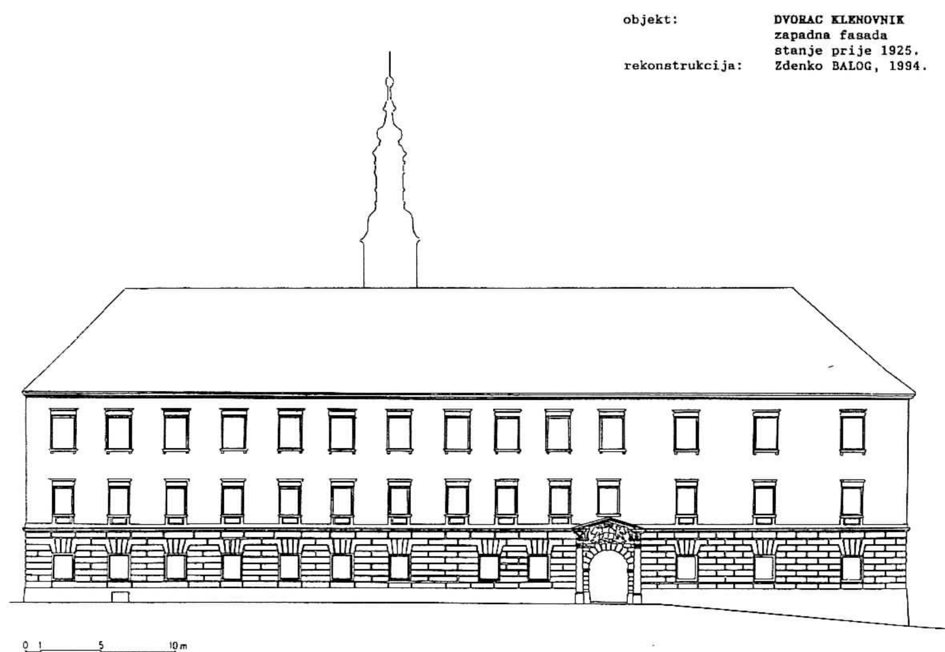

2. – *Rekonstrukcija najstarijeg građevinskog sloja na temelju crteža iz 1639.*

3. – *Tlocrt prizemlja, rekonstrukcija stanja prije pregradnji 1925 – 27.*

4. – Presjek u smjeru istok – zapad, rekonstrukcija kao gore

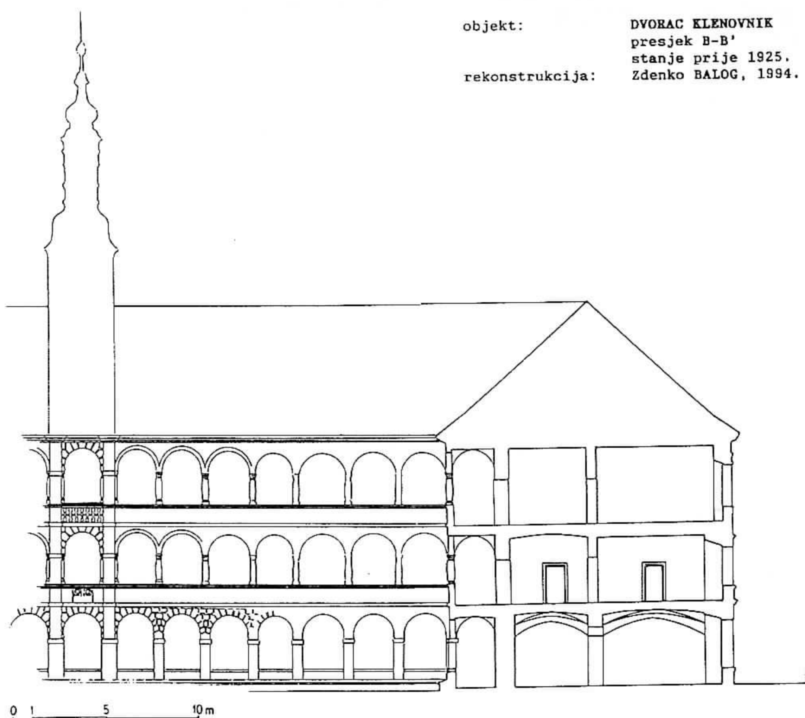

5. – Zapadna fasada, rekonstrukcija kao gore

objekt: DVORAC KLENOVNIK
južna fasada
stanje prije 1925.
rekonstrukcija: Zdenko BALOG, 1994.

6. – Južna fasada, rekonstrukcija kao gore

7. – Presjek kroz južno krilo, rekonstrukcija kao gore

Epigrafska građa uz tekst *Dvorac Klenovnik – rezidencija obitelji Drašković*

1 – Natpis nad glavnim ulazom s dvorišne strane:

STET DOMUS HAEC, DONEC FLVCTVS
FORMICA MARINOS EBIBAT ET TOTVM
TESTVDO PERAMBVLAT ORBEM
ANNO CHRISTI 1 * 6 * 1 * 6

2 – Natpis nad dvorišnim ulazom u SI dio grada:

1 <drašković> 66 <nadaždi> 7
DVCTVS VESTIGIIS PATRIS ET AVI
HANC PATREM POSVIT DOMVS IOANNES
DRASKOVITIVS, HOC PATRIS NIMIRVM ET
AVI NOMINE TERTIVS VOCATVR
CVM CONSORTE MARIA MAGDALENA
NADASD. STEMMATE PATRIS ORIVNDA
DVRET PROGENIES VT VSQVE LVSTRA
INTER DENA FAVORE NEMPE DIVVM
VOTIS PROTINVS INTEGRIS PRECAMVR,
HIC ADVINGE TVAS LECTOR BENIGNE
PRECES, ATQVE MEIS FAVETO VOTIS.

3 – Natpis na dvorištu koji govori o dogradnji dvorca:

DRASKOVICHorum avitam hanc eadem
tertium in lustrum alienatam
avorum proprieque progeniei
rursus revindicavit
ctis FRANCISCI DRASKOVICH vidua
comitissa CLOTILDA DRASKOVICH
nata BARONISSA KULMER
MDCCCLXXX

4 – Natpis na dvorištu sa sjeverne strane:

OFFICIUM CENTRALE PRO
OPERARIIS TVENDIS ZAGRABIAE
DOMVM INIVRIA TEMPORVM
PAENE COLLAPSAM PRO SALVTE
AEGROTANTIVM OPERARIORVM
RENOVARI et AMPLIFICARI CVRAVIT
A * D * MCMXXV – MCMXXVII

5 – Rimski spomenik u dvorištu (po Katančiću):

I * O * M * DEP C * TIBERIN FAVENTIVS
DEC * COL * POTE PREF * FABRVM QVESTOR
* PREF PRO * IIVIRIS PRO * SALVTE SVA
SVORVMQ * OMNVM

6 – Rimski spomenik na dvorištu (po Katančiću):

ANN * XXXV
ET HELBONIVS
MAXIMINVS * AN * IV
H * S * S
HELBONIA * FAVENTIA * V * f SIBI * ET
CONIVG * ET * FIL * ROGATA * TEstAM
MAXIMI * VOLTIONIS * CON
HELBONIS SEPARATVS CON

<reljef s rozetama>

7 – Natpis na oltaru Marije Magdalene u kapeli sv. Antuna u gradu, s kronogramom:

regIna CaeLI
sVCCVrre Chata
rInae DraskoVICh
progenItae a brandDIs
qVae tIbI hoC opVs pro
prIo aere pIe obtV
LIt

(= 1741)

8 – Natpis na oltaru Svetog Križa u kapeli sv. Antuna u gradu, s kronogramom:

ChrIsto agonIsan
tI ChatarIna Dras
koVICh a branDIs hoC
Ce opVs proprIIs sVIs
eXpensIs Conse
CraVIt

(= 1741)

9 – Natpis na drvenoj ploči u kapeli sv. Antuna u gradu, s kronogramom:

aMICe LeCtor perpenDe.
DeVoto eXIste anIMo In pIo CVrsV VItae aC eXItV
In eXpressIs VIrtVtIbVs ChatarInae CoMItIssae, qVae eX
prosapIa pronDaIs genIta sIt
aLtae VIrtVtIS IDaea perspICaX aC ConIVnX CeLs
IoannIS DraskoVICh CroatIae banI
DeCIMa seXta oCtobrIs In ea hora nona reXIt sVo
pVrpVreo hIIperIone a nobIs sVprena abbIIt.
CVratrIX IpsIVs eCCLesIae sanCtI antonII paDVanI
In kLenoVnIIk, DeposIta Corpore, In Ista IaCVIt.
pLVrIVM seDVLa benefaCtrIX In patrIa, paVpertate
qVe pressIs sVbVenIt
genItrICIs sVae CharVs IosephVs fILIVs, Chara fILIa
MarIa anna neC non nVrVs, CorpVs seCVtI Ibant.
qVoD In fVnereIs honorIbVs DeCorarVnt noVo sepVLChro.

In eCCLesIa ConVentVs LepogLaVensIs.
DetIs sVperI sat agIte VIVI, Vt LVX perpetVa
LVCeat eI
aMen.

(=1751 x10)

10 – Natpis na metalnoj nadgrobnoj ploči s obiteljskim grbom, lijevo od ulaza u kapelu sv. Antuna u gradu:

PRINZ JOSEF FILIPP LIECHTENSTEIN
GEBOREN DEN 21 GESTORBEN DEN 22 AUGUST 1863.

11 – Natpis desno od glavnog oltara u kapeli sv. Antuna u gradu:

REICHSGRAF FRANZ
von
DRASKOVICH TRAKOSTYAN
HERR DER HERRSCHAFTEN
GRÜNHOF OPEKA
UND KASTELLANIEZ IN CROATIEN
ERBOBERGESPAN K. K. KÄMERER
RITTER DES LEOPOLD ORDENS etc. etc.

GEB DEN 5TEN JULI 1802.

GEST DEN 6TEN FEBRUAR 1851.

12 – Natpis desno od glavnog oltara u kapeli sv. Antuna u gradu:

CLOTILDE REICHSGRÄFIN
DRASKOVICH
geb. GRÄFIN KULMER
sternkreuzordens u. palastdame
I. M. der KAISERIN und KÖNIGIN
gest. am 31. october 1892.
im 85. lebensjahre

Zdenko Balog, Križevci

SUMMARY

The 750th anniversary of the document considered to be the first mention of Klenovnik was the occasion for extensive research into the cultural past and heritage of this important locality. As part of these research activities, my study deals with the relationship between the Drašković family and the increase in the importance of Klenovnik. Before the Drašković family took over the Klenovnik estate, it had been an insignificant hamlet. Upon taking over the Trakošćan–Kamenica landed estate, its landowners soon promoted it into their main residence. Kamenica, the former administrative centre, soon fell into oblivion, and even the titulary castle of Trakošćan was neglected in their concentrated efforts to develop the new residence, which soon became the most important and the largest nobleman's castle in this part of Croatia. It was only in the 19th century, when the family left Klenovnik for reasons unknown, and invested all their capital into the renovation of Trakošćan, that this castle became a family residence again.

Vida Pavliček, Povijesni arhiv Varaždin

URBARIJALNE KNJIGE VLASTELINSTVA KLENOVNIK IZ DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA

Osamnaesto stoljeće donosi sa sobom niz društvenih promjena kojima prosvijetljeni apsolutisti Habsburške Monarhije nastoje osuvremeniti državu i unaprijediti nacionalno gospodarstvo. U okviru općih društvenih težnji potrebito je bilo urediti i temeljni odnošaj feudalnog društva, odnošaj između feudalca, vlastelina i njegovog podložnika.

Naime, kroz dugo razdoblje ovi su se odnošaji, naročito u svojim količinskim odredbama, slobodno određivali ugovorom između kmetova i vlastele po pojedinim vlastelinstvima[52]. Tako urbari do početka 18. st. predstavljaju pojedinačne, za pojedina vlastelinstva izrađene, vrlo detaljne popise podložnika sa svim njihovim daćama i obvezama koji imaju privatnopravni karakter. U svojim odredbama oni uključuju niz lokalnih običaja, što je dovelo do velikih razlika u položaju podložnika po pojedinim vlastelinstvima, njihovog pretjeranog iskorištavanja, a time i nezadovoljstva i krvavih buna kmetova.

U tijeku 18. st. vladari su u više navrata nastojali urediti ove odnošaje, da bi zaštitili podložnike od pretjeranog iskorištavanja, te im osigurali minimum njihove gospodarske opstojnosti kako bi, kao najširi porezni obveznici, mogli redovito snositi državne terete[53].

Tako se u drugoj polovici osamnaestog stoljeća proglašavaju opći urbari za pojedine povijesne pokrajine i zemlje Habsburške Monarhije. Ti su urbari bili kraljevske naredbe ili uredbe (resolutiones regiae) donesene na temelju vrhovne provedbene vlasti, a u svrhu suvremene primjene, podrobnog objašnjenja i nužnog popunjavanja postojećih zakonskih propisa o kmetskim odnošajima koji su poticali još iz vremena Vladislava II. i Ferdinanda I.[54] Ovi urbari imaju sada javnopravni zakonski karakter i predstavljali su temelj za rješidbu odnošaja između kmetova i feudalaca.

Prvi takav urbar za naše područje bio je Privremeni urbar za Hrvatsku iz 1755., čije je donošenje neposredno izazvala buna seljaka Križevačke županije i Varaždinskog generalata. Konačno uređenje ovih odnošaja u Hrvatskoj provedeno je postupkom urbarijalne regulacije tijekom 70-tih godina te donošenjem Urbara za Hrvatsku 1780. g.[55]. Tada utvrđeno stanje potrajalo je, uz manje izmjene, do tridesetih godina 19. stoljeća.

Za provedbu složenog postupka urbarijalnog uređenja bilo je potrebito izvršiti kategorizaciju zemljišta, zabilježiti postojeće stanje zemljišnog posjeda kmetova i njihove dosadašnje obveze, izvršiti potrebite ispravke i nadopune kmetskih selišta te, prema tako utvrđenom stanju, a na temelju općim urbarom propisanih omjera i iznosa pojedinih daća točno i pojedinačno utvrditi prava i obveze između vlastele i podložnika.

U Hrvatskoj ovaj postupak provodio se u razdoblju od 1773. do 1780. g., a u njemu je sudjelovao velik administrativni aparat. Na svakom pojedinom vlastelinstvu provodile su ga županijske komisije u suradnji s predstavnicima gospoštije te predstavnicima podložnika prema jedinstvenim uputama i obrascima. Kad je postupak bio dovršen, županijska komisija je sastavila izvješće o provedenim postupcima i dogovorenim odnošajima, te proglasila dan stupanja na snagu urbarijalnog uređenja.

U ovom okviru i na taj način nastale su i urbarijalne knjige vlastelinstva Klenovnik koje su predmet ovog prikaza. Cijeli postupak bio je provođen posebito za svaku od tri seoske općine, u koje je tada teritorijalno i upravno bio organiziran dio vlastelinstva na kojem su kmetovi imali svoja zemljišta. To su općine Jerovec, Kamenica i Klenovnik. Unutar svake seoske općine podaci o podložnicima iskazani su po pojedinim selima, odnosno zaseocima. Tako je seoska općina Jerovec obuhvaćala sela Dubravicu, Bregoviće, Jerovec i Bedenec, općina Kamenica sela Kamenicu, Viletinec, Purgu, Podgorje i Veliku Žarovnicu, a općina Klenovnik sela Klenovnik, Malu Žarovnicu, Cerje, Plemenšćinu, Zdenčarje, Goranec i Vukovo.

Spisi i tablice koje prikazuju postupak urbarijalne regulacije na ovom vlastelinstvu nastali su u razdoblju od 1774. do 1782. godine. Pojedini prilozi, prije svega pojedinačni ili skupni ugovori između pojedinih pripadnika obitelji Drašković s jedne strane i njihovih podložnika, o uvjetima korištenja činženih zemljišta, sežu i u drugu polovicu 17. stoljeća.

52 M. Lanović, Privatno pravo Tripartita, Zagreb 1929., str. 177.–178.

53 I. Karaman, Postanak i značenje Privremenog urbara za Hrvatsku iz god. 1755., Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1962., 4., str. 51.–52.

54 M. Lanović, nav. dj., str. 178.

55 I. Karaman, nav. dj., str. 51., 52., 73.

Prvi spis koji je nastao u ovom postupku, posebito u svakoj od triju spomenutih seoskih općina, je odgovor predstavnika seoskih općina na devet tipiziranih pitanja u kojima su oni opisali postojeće odnošaje između vlastelina i podložnika prije postupka urbarijalne regulacije. Ovaj spis naslovljen kao »Fassiones Incolarum Possessionis.....«, poznat još pod naslovom »Examen ad novem puncta interrogatoria«, redovito je pisan latinskim i hrvatskim jezikom, kajkavskim narječjem, a nastao je za svaku od ovih triju općina u ožujku 1774. godine. Odgovore na ova pitanja davali su kao predstavnici podložnika suci i prisežnici seoskih općina, a u nazočnosti kmetova i predstavnika gospoštije. Kao predstavnici gospoštije u ovom i ostalim spisima, u sve tri seoske općine, pojavljuju se Andrija Sedlanić, upravitelj dobara ili provizor, Josip Matanović, žitničar, te Bartolomej Novak, drugi upravitelj dobra ili valpot.

U sve tri općine oni su izjavili da do sada nije bilo nikakovog urbara te da se daće daju »poleg starinske od negda napravlene navade«. Kao uobičajene službe spominju ručnu i voznu tlaku, a kao daće davanja u novcu, sijenu, žitu, jajima, peradi, moštu i svinjama. U četvrtom pitanju podložnici su opisali opće uvjete života koje daje pojedino mjesto tzv. »haszne i kvare«. Tako npr. za općinu Jerovec navode da je zemlja dobra za uzgoj žitarica u području Bregovića, ali da je u ostala tri mjesta ove općine neprikladna za to i podložna poplavama zbog voda koje dotiču s okolnih brda, da imaju dostatno pašnjaka i sjenokoša, no da su ove posljednje također podložne poplavama. Navode dobar nasad vinograda koji imaju u vlastitoj općini, dobre mogućnosti za žirovinu, dobre vrtove i voćnjake uz kuće. Imali su mogućnost prodaje svojih proizvoda u Varaždinu i u Kloštru Lepoglavskom. Napominju da imaju premalo drva za loženje, a da drvo za gradnju dobivaju iz gospodskih šuma. Navode da imaju dobru pitku vodu. Spominju i dobru zemlju za izradbu posuđa koje lako mogu prodati, te gospodske mlinove do kojih vode dobri putevi.

Za desetinu u svakoj seoskoj općini kažu da gospoštija isplaćuje crkvi s petnaest rajnskih forinti godišnje.

U petom odgovoru za sve tri općine navode da ne znaju koliko je zapravo veliko jedno cijelo selište, jer u svakoj općini postoje i dobre i loše, nekorištene zemlje te opisuju mjere ral i kosac za mjerenje oranica i sjenokoša. U šestom dijelu opisuju način davanja ručne i vučne tlake, a u sedmom navode da devetinu ne daju, a da osim redovitih daća daju još i davanja u žitu, moštu, svinjama, peradi, maslu i predivu, te da ova davanja, koja ne daju iz obveze nego iz »dobrovolnega privoljenja«, uglavnom iskupljuju u novcu.

Naveli su svega nekoliko napuštenih selišta, npr. u Jerovcu i Kamenici po dva te u Klenovniku pet, koja sada kmetovi koriste uz novčanu naknadu. Na kraju o svome pravnom položaju navode da su svi trajni kmetovi tzv. »rojeni i vekivečni zleseniki« te da nema »slobodnih podložnika«.

Sljedeći dokument koji je nastao u ovom postupku je tablica pod naslovom URBARIALIS CONSCRIPTIO INCOLARUM POSSESSIONIS........ IN FINEM INTRODUCENDAE BENIGNAE URBARIALIS REGULATIONIS PER NOS INFRASCRIPTOS E GENERALI DIE 18. MENSIS APRILIS 1774. IN LIBERA, REGIAQUE CIVITATE VARASDINENSI CELEBRATA CONGREGATIONE EXMISSOS IN PRAESENTIA Suprascriptos Officialibus Dominalium peracta. U promatranim urbarijalnim knjigama ova tablica postoji sačuvana za općine Jerovec i Klenovnik. Nastala je u obje općine u ožujku 1774. g. te predstavlja detaljnu konkretizaciju odgovora o raspoloživom zemljištu i daćama koji su predstavnici podložnika iznijeli u prvom spisu. Ova tablica donosi pojedinačno po svakom podložniku, nositelju seoskog domaćinstva, popis cijelog njegovog selišta i šuma, popis svih godišnjih podavanja koja je s naslova korištenja tih zemljišta bio dužan davati vlastelinu te iznos kojim je svoje naturalne obveze mogao isplatiti u novcu. U okviru osnovnog kmetskog zemljišnog posjeda posebito je iskazana okućnica, posebito zemljište koje je pripadalo domaćinstvu izvan sela, a koje se sastojalo od oranica, livada, sjenokoša te šume. U godišnjim obvezama posebito su iskazane tjedne radne obveze, vučne i ručne; davanja u novcu te davanja u prirodnim dobrima, i to u žitu, pšenici, raži, zobi, zatim u jajima, moštu, peradi i predivu. Na kraju je za svakog podložnika iskazan iznos u novcu kojim može isplatiti sva spomenuta godišnja davanja, osim radne obveze. U ovoj tablici nije izraženo, radi li se o cijelom ili dijelu selišta (Sessionis Qualitas), jer veličina selišta još nije bila utvrđena, a za prijašnje norme su predstavnici podložnika izjavili da im nisu poznate (Tablica 1). Sljedeća tablica nastala iste 1774. g. je popis vinograda po pojedinim selima gospoštije Klenovnik ili CONNOTATIO VINEARUM POSSESSIONIS .... PERTINENTIUM ad Dominium Klenovnik. Tablice su sačuvane za seoske općine Jerovec i Klenovnik. One ponovno pojedinačno navode imena i prezimena žitelja, vinograde i podvinogorja, koja su držali, te godišnja davanja, koje su imali za korištenje ovih briježnih zemljišta. Vinogradi su izraženi u staroj mjeri motiki (Fossor) koja je označavala površinu vinograda koja se mogla obraditi motikom u jednom danu.[56]. Kao podvinogorje navedene su oranice, livade i šume koje su se prostirale ispod vinograda.

56 Ova Mjera nema nažalost jedinstveno izraženog ekvivalenta, a u nekim izvorima se spominje da iznosi oko 100 kv. hvati. V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, JAZU, Zagreb 1908.–1922., str. 525.

Gorne daće, koje su se davale od ovih vinograda, bile su: daća u vinu izražena u požunskim mjerama, tj. kablu, pinti i mediji, daća u novcu, a kao prirodna daća davali su se još i tzv. gorni kopuni. Nakon provjere uvjeta korištenja ovih zemljišta, njihov popis je s neznatnim razlikama ponovljen četiri godine kasnije, tj. 1778. g. Struktura podložnika, koji se pojavljuju kao korisnici vinograda, su kmetovi, želiri i podželiri, ali i tzv. stranski (Extranearum) tj. kmetovi s drugih okolnih posjeda koji su držali vinograde na Klenovničkom posjedu (Tablica 2.).

Sljedeći iskazi i tablice nastale su 1776. g. To je popis pustoselina ili Conscriptio Desertarum Possessionis Klenovnik .... Tablica je sačuvana samo za područje seoske općine Klenovnik, iako su prema iskazima podložnika napuštena selišta postojala i u drugim mjestima. Upis u tablici donosi imena podložnika koji su napustili selišta, veličinu okućnice, oranica, vinograda, šuma i čistina koje su pripadale napuštenom selištu te kad su, kome i uz koje uvjete ta zemljišta dana ponovno na korištenje. U pravilu su davana u zakup drugim podložnicima.

Iste godine nastale su i tablice s popisima tzv. činženih zemljišta ili CONSCRIPTIO, ET INVESTIGATIO FUNDORUM CENSUALISTICORUM IN POSSESSIONE ...... ANNO 1776. Ove tablice postoje sačuvane za seoske općine Jerovec i Klenovnik, a donose imena i prezimena žitelja, činženjaka, nazive mjesta, zemljišta na kojima su bile činžene zemlje, vrstu zemljišta, tj. oranica, livada, pašnjaka, šuma i čistina, zatim godišnja davanja koja su se davala u novcu, prijevozu te u ručnoj tlaci i na kraju pravni oblik kojim je utanačeno pravo korištenja ovih zemljišta tj., pismenim ugovorom ili usmenim dogovorom (Tablica 3.) U slučaju općine Klenovnik takva zemljišta držao je 61 kmet, jedan gornak, montanista i dva »stranska« kmeta s drugih posjeda. Tablici je pridruženo i pet ugovora o zakupu takvih zemljišta, četiri od njih, koji su nastali u 18. st, pisani su hrvatskim jezikom, kajkavskim narječjem, a najstariji iz 1669. g. pisan je latinskim jezikom. U Jerovcu je ovakva zemljišta držalo 35 podložnika. Tablici je bilo priloženo 7 ugovora pisanih hrvatskim jezikom, a nastalih u razdoblju od 1662. do 1775. godine.

Godine 1776. nastali su i popisi gornaka za seoske općine Klenovnik i Jerovec s prikazom gornih prava pod naslovom CONSCRIPTIO MONTANISTARUM POSSESSIONIS ...... ET COGNITIO PRAESTATIONUM JURIS MONTANI ANNO 1776.

Ova tablica zapravo donosi popis svih podložnika koji su držali vinograde s prikazom načina pravnog uređenja korištenja vinograda, tj. je li postojao ugovor o korištenju sklopljen prije odredbi iz 1755. g. i je li daće prema takvom ugovoru odgovaraju onima sada propisanim, je li ugovor nastao nakon 1755. te je li prema njemu određene daće odgovaraju sada propisanima, ako nema ugovora, je li običaji od prije 1755. g. odgovaraju suvremenim pravilima, a ako ne, što je razlog i u čemu je razlika. Kod Jerovca bila su tako zapisana 152 kmeta, držatelja vinograda i 11 tzv. stranskih, tj. podložnika s posjeda župe Kameničke i posjeda Pavlina koji su držali vinograde u ovom kraju. Držanje ovih vinograda bilo je u 97 slučajeva riješeno ugovorom, a ostali su se korisnici ravnali prema usmenom dogovoru i postojećim običajima. U ovim posljednjima bilo je i određenih odstupanja od uvjeta držanja vinograda propisanih 1755. g.

Nakon ovih tablica i spisa slijede tri vrlo važne tablice i jedan dokument koji su u svakoj seoskoj općini datirani s točno istim danom 1778. godine.

Prema njihovom sadržaju i logičnom slijedu prvo treba spomenuti Urbare, zatim Popise nadopuna kmetskih posjeda pripisanih u postupku uređenja kmetskih selišta, Urbarijalne tabele te na kraju ponovno izvršene Popise vinograda i gornih daća.

Nakon snimanja postojećeg materijalnog i pravnog stanja na vlastelinstvu uslijedilo je izdavanje Urbara za svaku pojedinu seosku općinu. U urbaru su sadržana osnovna načela gospodarske i pravne politike za uređenje urbarskih odnosa; u njemu su istodobno navedeni i ispravci u svrhu prilagodbe određenih mjera i normi potrebama općine. To otkriva posebitost općine u odnosu na sveukupnu politiku utvrđenu urbarom. On je nadalje bio temelj i okvir za koncipiranje drugih spisa i provedbu određenih mjera na terenu[57]. Urbar je donio opće odredbe o određivanju kmetskog selišta; o kmetskim pravima u svezi točenja vina, iskorištavanja krčevina, napasanja stoke, korištenja ogrjevnog i građevnog drva; o tlaki i službama koje je kmet obvezan davati vlastelinu, tj. način davanja vučne tlake, njezina učestalost, mogućnost i omjeri zamjene ručne i vučne tlake, norme davanja pješačke tlake. Ova je najobimnija i najvažnija daća bila vezana uz veličinu selišta koje je posjedovalo seosko domaćinstvo. Tako se od jednog cijelog selišta davalo godišnje 52 dana zaprežne tlake koja se mogla zamijeniti pješačkom ručnom tlakom u iznosu od 104 radna dana godišnje. Ovisno o dijelu selišta, koje je podložnik posjedovao, razmjerno se određivao i iznos ove tlake. Želiri i podželiri su svoje obveze izvršavali samo u radnoj, pješačkoj tlaci, i to prvi s 18, a drugi s 12 radnih dana godišnje. Nadalje Urbar donosi odredbe o ostalim kmetskim daćama u novcu i u naturi, pojedinačno i zajednički; zatim o devetini i o gornoj daći; o pravima i prihodima gospodskim u svezi s nasljeđivanjem kmetske zemlje, opustjelim selištima, pravu lova,

57 I. Erceg, Dokumenti o urbarijalnom uređenju u općini Delnice 1774/1786, Vijesnik HARiP, 28/1985., str. 15–16.

ribolova, točenja pića i sl.; o prekršajima, nedopuštenim postupcima koji su to dosad bili i nadalje ostali. Tu je istaknuto što kmetovi nisu dužni davati npr.: dovoz gnoja, desetinu u perju, slamu za vezanje vinograda, deseti dio od naslijeđene imovine itd. Urbar dalje navodi što je kmetu bilo zabranjeno i koje su kazne za to bile propisane. Konačno donosio je urbar i opće odredbe o uređenju unutarnjih pravnih odnošaja na vlastelinstvu, tj. o načinu upravljanja seoskim općinama, izboru seoskih sudaca, ubiranju državnog poreza, pravu žalbe i sl.[58]. Ove opće odredbe bile su prevedene na hrvatski jezik 1774. g. te kao opći obrazac tiskane u Varaždinu u 10 000 primjeraka[59]. Prema izjavama koje su na samom početku postupka dali predstavnici podložnika od dvije postojeće vrste obrazaca ovdje je primijenjen onaj za krajeve u kojima se nije davala devetina u naturi.

Tekst urbara bio je tako sročen da su se uz opće norme posebito unosile odredbe koje su se pojedinačno određivale za svaku seosku općinu, ali ponovno u okviru općih omjera i normi utvrđenih za pojedine geografske i povijesne cjeline.

U prvom redu to su odredbe o veličini selišta. Okvir za ovaj vrlo važni dio urbarijalne regulacije utvrdila je posebita klasifikacijska deputacija, zasebno za pojedine zemlje, odnosno povijesna područja Monarhije. Tako je okućnica za područje Hrvatske određena u veličini jednog jutra, a selišne oranice i livade određene su u tri kvalitetne kategorije, klase zemljišta što je za područje županije Varaždinske iznosilo[60]:

	I klasa	II klasa	III klasa
bregovit kraj	12 / 5	14 / 7	16 / 9 jutara
ravnice	14 /6	16 / 8	18 / 10 jutara

U tim okvirima određena je površina selišta i za seoske općine klenovničkoga vlastelinstva. Uz već spomenutu okućnicu od jedne rali, jedno cijelo selište činilo je u općini Jerovec 16 rali oranica i 6 kosaca sjenokoša, u općini Kamenica 16 rali oranica i 5 kosaca sjenokoša[61]. U općini Klenovnik, s obzirom na različitost u kakvoći zemljišta, izdana su dva urbara. U urbaru izdanom za područje sela Klenovnik, Malu Žarovnicu, Žarko i Cerje jedno selište imalo je 16 rali oranica i 6 kosaca sjenokoša, a urbarom za sela Ves, Plemenšćina, Zdenčari, Goranec i Vukovo jedno selište imalo je 14 rali oranica i 5 kosaca sjenokoša. Ova podvojenost uvjetovala je da su za sela općine Klenovnik izrađene i dvije posebne Urbarijalne tablice.

S obzirom da je ovo bio vinorodan kraj, trajanje prava vinotočja za kmetove određeno je od Sv. Mihajla do Sv. Jurja, tj. od 29. rujna do 24. lipnja sljedeće godine. Za vučnu tlaku, koja se daje jedan dan u tjednu, određeno je da se daje redovito s dvije zaprežne životinje i vlastitim kolima, a u vrijeme oranja s četvorom voznom zapregom, svojom branom i plugom. U slučaju da nekoji podložnik to ne bi mogao sam izvršiti, morao se s nekim udružiti i ovu tlaku izvršiti u dva dana s jednom ili dvije osobe. U tom slučaju morao je ovu tlaku davati samo jednom u vrijeme oranja. Vozna i pješačka tlaka davala se u ovom kraju duplo, ne samo u vremenu kosidbe i sjetve nego još i u vrijeme »bratve«. Umjesto devetine, koja se ovdje nije davala prirodno, svaki kmet s cijelog selišta bio je dužan dati 12 dana vozne ili 24 dana pješačke tlake, i to kroz toliko tjedana kroz koliko je raspoređena vučna tlaka u godini.

Utvrđivanje veličine jednog cijelog selišta bio je vrlo važan preduvjet za postupak ispravka, odnosno popunjenja selišta kroz koji je ova urbarijalna regulacija trebala provesti i određenu preraspodjelu zemljišta. Naime, selišta je trebalo popuniti iz krčevina, zakupne ili alodijalne zemlje, a u krajnjem slučaju i iz zemljišta onih kmetova koji su prema utvrđenim normativima imali višak[62]. Cilj postupka bio je osigurati minimum urbarijalnog seoskog posjeda na kojem bi kmet mogao ostvariti svoju opstojnost i redovito snositi obveze prema vlastelinu, crkvi, županiji i državi. Sam postupak prikazuju popisi nadopuna kmetskih posjeda pripisanih u postupku uređenja selišta. Tablice s ovim popisima nose latinski naslov CONNOTATIO REDINTEGRATIONIS Appertinentiarum infrasertis Judicatus ...... Colonis in adjustationem Sessionis assignatarum i postoje za sve tri seoske općine. One nam pojedinačno za svakog podložnika, nositelja seoskog domaćinstva donose vrstu i količinu zemljišta koje je pripisano njegovom selištu, i to prema podrijetlu tog zemljišta. Tako prva kolona prikazuje pripise koji su proistekli iz zemljišta koja su i prije bila od istih podložnika korištena, ali ih oni u prijašnjim popisima nisu prikazali. Sljedeće kolone prikazuju pripise zemljišta koje su omogućila napuštena selišta, krčevine, alodijalna ili činžena zemljišta, zemljišta

58 Raščlambu značenja ovih općih odredbi dao je R. Bićanić u svom radu »Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici«, Zagreb, 1929., str. 89.–110. Kao odredbe koje će ubuduće najviše utjecati na razvoj urbarijalnih odnosa navodi: vezanje iznosa podavanja uz veličinu selišta, određivanje veličine selišta prema kvaliteti tla i obvezu popunjenja selišta, ograničenje prava krčenja šuma te sječe i prodaje drveta.

59 M. Vežić, Urbar Hrvatsko-Slavonski, Zagreb, 1882., str. 126.

60 J. Boesendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb, 1950. g., str. 120.–121.

61 Mjere koje se u ovom postupku koriste za izražavanje površine zemljišta su: jutro (iugerum) za oranice i kosac (falcastrum) za livade. One su u pravilu podjednake, a za Hrvatsku predstavljaju površine od 1 100, 1 200 odnosno 1 300 četvornih hvati. M. Lanović, nav. dj., str. 180.

62 R. Bičanić, nav. dj., str. 96.

preostala nakon uređenja selišta drugih kmetova te konačno dio zemljišta koji nije podlijegao postupku prikazanom u ovoj tablici (Tablica 4). Nakon provedbe ovog postupka, bilo je utvrđeno novo stanje seoskog urbarijalnog posjeda prema kojem je na temelju općih odredbi o obvezama i daćama donesenih urbarom izrađena Urbarijalna tablica. Ova je tablica pisana hrvatskim jezikom, kajkavskim narječjem, za svaku seosku općinu posebito, a za općinu Klenovnik izrađene su iz već spomenutih razloga dvije tablice. Svaka od njih, po pojedinim selima pojedinačno, prikazuje sve nositelje podložničkih domaćinstava, kmetove, želire i podželire, kakvoću njihovog selišta, tj., radi li se o cijelom selištu ili polovici, četvrtini, osmini ili sl. Ona detaljno prikazuje strukturu selišta, s obzirom na vrstu zemljišta te godišnje obveze u vučnoj i ručnoj tlaci, novčanim i prirodnim davanjima koja proizlaze iz prava korištenja ovog urbarijalnog zemljišta. Na kraju je predviđena rubrika za zemljišta kojima je nadopunjen manjak u površini okućnica i sjenokoša a od kojih se ne daje devetina (Tablica 5). Nakon što je bila izrađena, tablica je zajedno s urbarom bila predočena kraljevskom povjereniku na ogled, a županiji u četiri primjerka na odobrenje. Tablica podavanja bila je dana i svim podložnicima ovoga vlastelinstva. Ovako detaljna, pojedinačno točno količinski iskazana, predstavljala je temelj na kojem su se gradili odnosi između vlastelina i kmetova na ovom i na drugim vlastelinstvima kroz dugi niz godina. U usporedbi sa snimkom stanja prije postupka urbarijalne regulacije prikazanom u prvoj Tablici ona nam pokazuje niz značajnih promjena u veličini seoskog (urbarijalnog) posjeda i iznosu daća i obveza.

Iste godine nastao je i ponovni popis vinograda s istim rubrikama navedenim u Tablici 2., koji se i količinski vrlo neznatno razlikuje od popisa iz 1774.

Uz ove datirane tablice nastale su još četiri koje nažalost nisu datirane. Dvije od njih vežu se svojim sadržajem na postupak preraspodjele zemljišta i formiranja kmetskih selišta koji je u najvećem dijelu prikazan u Tablici 4. Prva prikazuje popis gospoštijskih zemljišta koja su pripisana kmetskim selištima u postupku njihova popunjenja te postoji posebito za seoske općine Kamenicu i Jerovec. Druga predstavlja popis kmetskih zemljišta koja su preostala nakon postupka popunjenja selišta te koja su onda pripisana selištima drugih podložnika, a postoji samo za seosku općinu Jerovec. Obje ove tablice prikazuju vrlo male količine zemljišta.

Sl. 1. Urbarijalszka Tabella

Sljedeće dvije tablice prikazuju šume koje su koristili žitelji Kamenice i Jerovca, a koje nisu ulazile u selišna zemljišta. Žitelji Kamenice mogli su uz to koristiti ogrjevno i građevno drvo i iz gospoštijskih šuma.

U drugoj polovici 1779. godine članovi Županijske komisije, Ludovik Marić, podbilježnik Varaždinske županije kao izvršitelj u ime Magistrata, Antun Kiš, pridodani izvršitelj, i Hermengildo Sirčić, mali sudac Varaždinske županije, pridodani izvršitelj, podnijeli su izvješće o provedbenom postupku urbarijalne regulacije posebito za svaku od tri seoske općine. Oni su ujedno svojim potpisima te pečatima Županije i vlastelinstva ovjerili i sve ostale spise i tablice nastale u ovom postupku.

U samom izvješću izvršitelji su opisali način donošenja i iznijeli kratak sadržaj svih prije navedenih spisa, a naveli su i još neke odredbe i osobitosti ovog vlastelinstva. Tako npr. za područje općine Kamenica oni spominju da u ovom kraju nema nadarbenika, slobodnjaka ili predijalaca, da je žiteljima naređeno podavanje lana i konoplje, da nema jabukovih stabala, voćnjaka i šljivika, određuju obnovu maltarskih mostova, objašnjavaju izvore zemljišta za popunjenje selišta, utvrđuju novčani iznos koji su kmetovi mogli tražiti za svoja prirodna podavanja, vrijeme prikupljanja kopuna i sl.. Spominju i izuzetno povoljne uvjete za držanje stoke te želirima omogućuju držanje većeg broja stoke. Isto tako spominju izobilje ogrjevnog i građevnog drva kako u selišnim i tako i u gospoštijskim šumama zbog čega je žiteljima te vojnicima i vojničkim konačištima dopušteno besplatno uzimanje drva. Umjesto urbarijalnog teleta svako je selište trebalo plaćati jedan groš, a umjesto svećeničke desetine 92 denara. Navode i proglašenje tzv. općih zabrana ili Općinske prepovedi čiji je sadržaj bio oglašen u svakoj seoskoj općini, a tekst pridodan ovim spisima.

Na kraju se navodi 1. siječnja 1780. g. kao dan stupanja na snagu urbarijalne regulacije u sve tri seoske općine, a kmetovi i zemaljski gospodari se pozivaju da paze na provedbu svih donesenih odredbi. Posebice se kmetovi upozoravaju na izvršavanje svega donesenog, pod prijetnjom kazne zatvora ili radova za gospoštiju, ako bi prekršaj bio vrlo težak i pod prijetnjom smrtne kazne. Gospoštiji pak za nepridržavanje odredba prijetila je fiskalna tužba ili tužba podložnika. Podložnicima je bilo izričito rečeno da se za štetu učinjenu od gospoštije moraju obratiti Županijskom sudu, a za onu učinjenu od strane gospoštijskih službenika u prvom nadleštvu gospoštiji, a u drugom ponovno Županijskom sudu[63].

Ovo je izvješće, zajedno sa svim prilozima za svaku seosku općinu, bilo izrađeno u četiri primjerka. Jedan je primjerak dan vlastelinu, drugi Općini, dva Županiji, a od tih je jedan bio predan Namjesničkom vijeću[64].

Uvidom u ovako opisane postojeće urbarijalne spise i knjige može se ustanoviti niz za gospodarsku i demografsku povijest vrijednih podataka, kako za sama, u ovoj prigodi promatrana mjesta, tako i za općenite pojave u gospodarskoj povijesti u drugoj polovici 18. st. Na temelju vrlo iscrpnih pojedinačnih popisa moguće je utvrditi točan broj seoskih domaćinstava u svakoj seoskoj općini, svakom selu i zaseoku, količinu i vrstu zemljišta koje su držali podložnici, količinski točno sve razne vrste podavanja koja su tijekom jedne godine bili dužni dati vlastelinu, razne pravne oblike posjedovanja zemljišta i drugo. Zbirni podaci pokazuju strukturu stanovništva s obzirom na imovinsko-pravni status, s obzirom na veličinu posjeda kojim su raspolagali, ukupni ljudski potencijal kojim je raspolagalo vlastelinstvo, strukturu poljoprivredne proizvodnje koja je na njemu bila zastupljena te ukupni iznos raznih davanja koja je godišnje donosilo. Svi ovi podaci mogu se pratiti i u određenoj vremenskoj dinamici pokazujući stanje prije urbarijalne regulacije tj. ono snimljeno na tablicama iz 1774. i 1776. te nakon provedenog postupka urbarijalne regulacije 1778. godine. Ovo posljednje daje mogućnost prikaza neposrednog značenja koji je postupak urbarijalne regulacije u drugoj polovici 18. st. imao za ovaj kraj.

Na cijelom vlastelinstvu bilo je nakon provedbe urbarijalne regulacije 1778. i pojedinih ispravaka iz 1782. zabilježeno 434 seoskih domaćinstava. Od toga bilo je 412 kmetskih domaćinstava, 5 želira i 11 podželira koji su spadali grofu Draškoviću te 7 kmetskih domaćinstava koja su spadala župi kameničkoj.

Tako su na primjer u općini Jerovec bila ukupno 162 seoska domaćinstva, u Kamenici 151, a u Klenovniku svega 121 seosko domaćinstvo.

Nakon postupka uređenja selišta ona su se prostirala na površini od 264 selišta, što je značilo da, uz okućnicu, posjeduju zajedno oko 2 580 rali urbarijalnih oranica i 2 525 rali urbarijalnih livada.

Od ovih zemljišta, nakon provedbe urbarijalne regulacije, kmetovi su godišnje bili dužni dati 13 747 dana vučne ili 27 555 dana ručne tlake te, umjesto devetine, još 3 226 dana vučne i 6 345 dana ručne tlake. Od urbarijalnih zemljišta, koje su koristili, morali su još dati novčani iznos od 419 forinti, tj. otprilike forintu po jednom seoskom domaćinstvu te prirodna davanja u iznosu od 264 klaftri ogrjevnog drva, 164 holbi maslaca, 528 pijetlova i isto toliko pilića te preko tri tisuće jaja. Osim ovih urbarijalnih zemljišta kmetovi su u ovom kraju držali i prilično

63 Povijesni arhiv u Varaždinu, Zbirka urbarijalnih knjiga XVIII–XIX st., Urbarijalne knjige vlastelinstva Klenovnik

64 J. Boesendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb, 1950., str. 87.

velike vinograde, ugovorna, činžena zemljišta i šume od kojih su slijedila posebita davanja. Tako su kmetovi seoskih općina Klenovnik i Jerovec imali 1431,5 motika vinograda te 460 jutara tzv. podvinogorja koje se sastojalo od oranica, livada i šuma. Od ovih vinograda, koje je posjedovalo oko 300 kmetova, davalo se godišnje 356 kabla, 47 pinti i dvije medije vina, što u današnjim mjerama iznosi oko 261 hektolitar vina, novčanu daću u iznosu od 22 forinte te jednog pijetla.

Osim ovih vinograda, držalo je još 98 kmetova iz općina Klenovnik i Jerovec tzv. ugovorne ili činžene zemlje, i to 37 jutara oranica, 101 jutro livada, 66 jutara šuma te još nešto pašnjaka i čistina. Na temelju korištenja ovih zemljišta podanici su plaćali 14 forinti, a davali su i 1 kabao i 46 pinti vina te 54 pijetla godišnje.

Kao posebita kategorija iskazana su 1782. g. zemljišta koja su preostala nakon postupka popunjenja selišta i koja su dana na korištenje pojedinim kmetovima. Za ova relativno mala zemljišta, oko 5 jutara oranica, 6 kosaca livada i 8 jutara koloseka ili čistina, njihovi korisnici davali su čak 76 dana vuče ili 112 dana ručne tlake.

Izvan selišne odredbe koristili su žitelji Kamenice i Jerovca još i šume koje su bile procijenjene na 340 000 četvornih hvati ogrjevnog drva, a žitelji Kamenice mogli su u tu svrhu koristiti i gospoštijske šume.

Već na prvi pogled može se ustanoviti da je najobimnija daća bila radna daća. No ove radne daće moraju se promatrati uzevši u obzir činjenicu da su promatrana seoska domaćinstva, seoske zadruge koje u slučaju Varaždinske županije broje oko 8 članova te da u njima prosječno žive 3 do 4 odrasle radnosposobne osobe[65].

Drugo veliko davanje koje proizlazi iz ovih podataka je davanje u vinu i davanje u ogrjevnom drvu, što ukazuje na povoljne uvjete za vinogradarstvo te na veliko bogatstvo u drvu kojim je nekada raspolagao ovaj kraj.

Ovi podaci pokazuju i strukturu seljačkog posjeda. Najbrojnija je bila skupina seoskih domaćinstava s oko polovicom selišta njih ukupno 226 odnosno 53%. Druga najbrojnija skupina su bili posjednici 3/4 do 7/8 selišta bilo ih je ukupno 98 ili 23%. Manje od jedne polovice selišta imalo je oko 15% kmetova, a najmanja skupina bili su posjednici cijelog i više od cijelog selišta, njih je bilo oko 8%.

Zanimljiva je usporedba podataka koji prikazuju stanje prije provedbe urbarijalne regulacije s onim poslije te provedbe. Naime, u konačnom prikazu kmetskih selišta, tj. urbarijalnog zemljišta, došlo je do povećanja pojedinih vrsta urbarijalnih zemljišta od 53% do 151%. Popisi nadopuna kmetskih selišta izvršenih u postupku uređenja selišta navode dosad neevidentirana izvanselišna zemljišta koja su kmetovi i prije koristili, ali to iz raznih razloga nisu dosad prikazali, kao najveći izvor koji je generirao preko 90% prikazanih povećanja. Došlo je i do vrlo velikog povećanja radne tlake, oko 1000 na više desetaka tisuća radnih dana, što ukazuje na pojavu karakterističnu za kasni feudalizam na našem području.

Posebitost ovih knjiga, nastalih u postupku urbarijalnog uređenja, je činjenica da su one rađene na temelju općih urbara kao javnopravnih dokumenata sa zakonskom snagom te, prema tome, po jedinstvenom načelu i na jedinstvenim obrascima za šira područja, konkretno za cijelu tadanju Hrvatsku. Ova činjenica daje im veliku vrijednost u snimanju gospodarskog stanja u širim cjelinama npr. za cijelu Županiju varaždinsku te za proučavanje konačnog rezultata i značenja složenog postupka uređenja odnošaja između podložnika i vlastelina provedenog u našim krajevima 70-tih godina 18. st.

Velik broj ovih knjiga za područje cijele Hrvatske čuva se u Hrvatskom državnom arhivu. U Povijesnom arhivu u Varaždinu u tijeku je postupak točnog popisivanja ove građe, koja će vjerojatno obuhvatiti cijelo područje nekadašnje Županije varaždinske te omogućiti sustavno istraživanje urbarijalnih odnošaja i samog postupka urbarijalne regulacije u drugoj polovici 18. st. koje dosad za ovaj kraj nije sustavno provedeno.

Za prijevod latinskih tekstova zahvaljujem dr. Josipu Barbariću, članu Zavoda za povijest HAZU.

65 S. Krivošić, Izvori za historijsku demografiju – djelomični brojčani i poimenični popisi stanovništva, Arhivski vijesnik br. XXXVI, Zgb. 1993., str. 170.

URBARIALIS CONSCRIPTIO

INCOLARUM POSSESSIONIS .... IN FINEM INTRODUCENDAE BENIGNAE URBARIALIS REGULATIONIS PER NOS INFRASCRIPTOS E GENERALI DIE 18. MENSIS APRILIS 1774. IN LIBERA REGIAQUE CIVITATE VARASDINENSI CELEBRATA CONGREGATIONE EXMISSOS IN PRAESENTIA Suprascriptos Officialibus Dominalium peracta.

Nro.	Nomina et Cognomina Incolarum	Sessionis Qualitas	Fundi					Praestationes in individuo Annuae																	Quae praemissae praestationes (exceptis Laboratoribus) in paratam pecuniam reductae efficiunt	
			Intra-vilani	Extra – Villani				Laboratores Hebdomadal		In Parata		In Naturalibus														
			Capacitas	Terrarum arabilium	Pratorum		Sylvarum					Tritico		Siligo		Avena		Fanum		Mussu.						
					Semel	Bis.																				
					Falcabilium			Animalistici	Manualis	Floreni	Cruciferi	Mett.	Pint.	Mett.	Pint.	Mett.	Pint.		Ova	Cub.	Pint.	Capones	Pulli	Lincistra		
			m.P.	Jug.	Falcastra.		Jug.											Cu								
			N		U			M				E				R			O .						fl.	x.
160	Jerovec Suma		$106\frac{1}{2}$	373	157	320	196	24	407	$163\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{4}$	61	3	32	18	168	$30\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{3}$	509	112	$18\frac{1}{2}$	15	132	$174\frac{1}{2}$	565	$33\frac{1}{4}$
126	Klenovnik Suma		$45\frac{1}{4}$	424	103	$321\frac{1}{2}$	416	19	$289\frac{1}{2}$	156	$30\frac{1}{4}$	46	10	19	$12\frac{1}{3}$	96	29	$39\frac{1}{6}$	329	90	27	$23\frac{1}{2}$	$90\frac{1}{2}$	$154\frac{1}{2}$	457	14

Tablica 1.

Napomena: Latinski i hrvatski naslovi tablica i sadržaji rubrika navedeni su točno kao u izvorniku. Nadalje prikazani su samo zbirni podaci za svaku seosku općinu za koju su sačuvani. U Tablici 3. iz tog razloga nisu navedeni pojedinačni opisi pravnih oblika držanja pojedinih činženih zemljišta.

CONNOTATIO

VINEARUM POSSESSIONIS .... PERTINENTIUM ad Dominium Klenovnik

Nro.	Nomina et Cognomina Incolarum	Vinearum	Sub – Vinetorum: Terrarum arabilium	Sub – Vinetorum: Pratorum Semel Bis Falcabilium		Sub – Vinetorum: Sylvarum	Ab his titulo Juris Montani annue praestant: Mensurae Poloniensis			In Parata		In Naturalibus								
		Fossor.	Jug.	Falcastra		Jug.	Cubulos.	Pintas	Medias	Florenos	Cruciferos	Capones								
		N				U			M			E		R		O				
168	(1774.) Jerovec Suma	691	12⅞	1½	2	86⅛	129	31	½	9	9¼	1								
134	Klenovnik Suma	740½	99⅞	21¾	7	238⅞	227	16	1½	12	57½									
167	(1778.) Jerovec Suma	692	11⅞	1½	2	85⅜	121	11	½	9	20¾	1								
136	Klenovnik Suma	745	97⅛	21¾	7	231⅞	223	52	1½	12	56¾	1								

Tablica 2.

CONSCRIPTIO, ET INVESTIGATIO FUNDORUM CENSUALISTICORUM IN POSSESSIONE .... ANNO 1776. PER NOS INFRASCRIPTOS PERACTA

Sub Numeros	Nomina et Cognomina Incolarum Censualistarum Spectantiam ad Dominum	Quonum Tenuta extant in Possessione	Terrarum arabilium	Pratorum	Pascetorum	Sylvarum	Palisecioru	A Quibus Annuum Censum Solvunt In Naturalibus: Parata		Vecturis vel	Laboratoribus pedestribus	Vini		Capones		Ex Productione Literarum sub Nris
			Jug.	Falca.	Jugera			flor.	xr.	Nro.		Cub.	Pint			
	Jerovec (35 podložnika)	Minoševje, Čret Jasenovec, Koloberčak, Gversje, Bregovišće, Dubrava, Fratešćica, Kastranski breg, Kostanje, Erdičevec, Spiranec, Biroševje	4½	28¼	1	14½	–	1	59	–	–	–	–	27		1 – 7
	Klenovnik (63 podložnika)	Zabnig, Hudi jarek, Lipovnik, Jasenovec, Berbrovnig, Sutinska Dubrava, Oranovec, Horvatska, Koritišće, Duranovec	31½	73½	⅜	52	12½	12	38	–	–	1	46	27		1 – 5

Tablica 3.

Napomena: Posljednje dvije rubrike u kojima su pojedinačno opisani načini držanja pojedinih činženih zemljišta na temelju usmenih dogovora i običaja nisu ovdje navedene.

CONNOTATIO REDINTEGRATIONIS

Appertinentiarum infrasertis Judicatus .... Colonis in adjustationem Sessionis assignatarum

Nro. Picali	Nomina et Cognomina	é Denegatis & ocasione Executionis revelatis postfundualibus appertinentiis				é Fundis Desertis				ex Extirpaturis ocasione Executionis exsalutis		é Dominalibus vel etiam Censualisticis appertinentiis				é Remanentia Alterius Coloni				Praeter Tabellarem Competentiam Remanentia			
		Agrorum	Dumetorum	Palisecior	Pratorum	Agrorum	Dumetorum	Palisecior	Pratorum	Agrorum	Pratorum	Agrorum	Dumetorum	Palisecior	Pratorum	Agrorum	Dumetorum	Palisecior	Pratorum	Agrorum	Dumetorum	Palisecior	Pratorum
		Jugera			Fal.	Jugera			Fal.	Jug.	Fal.	Jugera			Fal.	Jugera			Fal.	Jugera			Fal.
152	Jerovec Suma	$611\frac{3}{8}$	17	$30\frac{7}{8}$	$719\frac{7}{8}$	$1\frac{3}{4}$	–	–	3	–	–	$5\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	–	–	–	–	–	2	$4\frac{1}{2}$	–	–	$9\frac{1}{2}$
147	Kamenica Suma	$474\frac{7}{8}$	$11\frac{7}{8}$	$103\frac{3}{4}$	$280\frac{1}{4}$	$13\frac{1}{4}$	–	$\frac{1}{4}$	$6\frac{1}{2}$	–	–	–	–	$2\frac{1}{2}$	–	–	–	–	–	$5\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$6\frac{5}{8}$	3
91	Klenovnik Suma	$108\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$73\frac{1}{2}$	$89\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{8}$	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	$9\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$

Tablica 4.

URBARIALSZKA TABELLA

Szella ...., vu kojem vszakomu czelloga Szella Kmettu, Zvan Grunta Zdvemi vagani Posunszkemi obszejati moguchega orane Zemlije Raali ...., ravno tak vszaku Raal od dveh Vaganov Posunzkeh jemluch, Szenokoss pako Koszczev illiti navadneh Vozov .... dohodijo.

			Odluchenye Szelischa					Czeloga leta tlaka		Devetina		Podanki, y Dache.							
IMENA I PRIDOVKI		Kmetszkoga Szelischa kakvocha	Nuter ni	Zvunski						vu equi-valenttu									Nutrasnih hisnih Gruntov y Szenokos pomankanya nadomeschenye od koisze deveto nedaje.
			Grunt																
			Posunscki Vagan.	Rali Zemlije illi Mekote	Rali Germja	Rali Kolosceka	Kosczi Szenokossc	Tlake z-marhum.	Ali meszto ovih Pessichki tlachki Tesaki	Tesakov Zmarhom	Tesakov Pesczev	Czins.	Drev na Ogeny.	Prediva.	Maszla.	Kopunov.	Pischenecz.	Jaicza	
				Numero								Raj.	Klaf.	Funt.	holb.	Numero			Nro.
No	1.	2.	3.	4.			5.	6.	7.	8.		9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
162	Jerovec Suma	$98\frac{1}{2}$	$206\frac{3}{4}$	$938\frac{7}{8}$	$18\frac{1}{2}$	$30\frac{7}{8}$	$1192\frac{7}{8}$	5122	10364	1182	2364	151	$98\frac{1}{2}$	–	$98\frac{1}{2}$	197	197	1182	–
151	Kamenica Suma	$87\frac{1}{8}$	$200\frac{1}{4}$	$586\frac{5}{8}$	$11\frac{7}{8}$	$106\frac{1}{2}$	$681\frac{1}{2}$	$4530\frac{1}{2}$	9121	$1045\frac{1}{2}$	2091	148	$87\frac{1}{8}$	–	$87\frac{1}{8}$	$174\frac{1}{4}$	$174\frac{1}{4}$	$1045\frac{1}{2}$	–
121	Klenovnik Suma	$78\frac{3}{8}$	$189\frac{3}{4}$	$784\frac{6}{8}$	$7\frac{1}{4}$	$122\frac{7}{8}$	$650\frac{1}{8}$	4095	8190	999	1890	125	$78\frac{6}{8}$	–	$78\frac{6}{8}$	$106\frac{1}{4}$	$106\frac{1}{4}$	637	–

Tablica 5.

Vida Pavliček, The History Archive of Varaždin

SUMMARY

The feudal books of the Klenovnik landed property were composed during the process of regulating the feudal relationships in the second part of the 18th century. They were drawn up on the bases of uniform instructions and forms, following the guidelines prescribed by the general Feudal book, and reflected an attempt of the central authority to regulate these relationships according to the uniform legal foundations. Some charts contain very precise details of the number of peasant households, the size and structure of their lands, various legal manners of using the land, the structure of agricultural production, and all the liabilities and taxes the serfs were obliged to give to their landlords. Since these books apply uniform ways of describing the state of affairs before and after the feudal regulation, if applied to a larger area, they enable a systematic study into the significance this complex procedure had for the development of the economic and social relationships in Croatia at that time.

Denis Peričić

KLENOVNIČKI UČITELJ FRANJO MIŠINSKI

»DOBRIČINA I POŠTENJAK«

Svakako najzanimljivija, a vjerojatno i najvažnija osoba u Klenovniku druge polovice 19. stoljeća nedvojbeno bijaše »ravnajući učitelj«, glazbenik, voćar i kroničar Franjo Mišinski (1849–1907).

Franjo Mišinski je presudno obilježio, ne samo školstvo, nego i cjelokupni društveni život Klenovnika. Na klenovničkoj školi (kao učitelj i ravnajući učitelj) proveo je četrdesetak godina. Djelovao je kao orguljaš i zborovođa, uzgajao voće i vinovu lozu, prosvjećivao pučanstvo, a usto je napisao i »Školsku spomenicu obće pučke škole klenovničke« (u daljem tekstu: Spomenica). Ova Spomenica današnje Osnovne škole grofa Janka Draškovića iznimno je vrijedan, plastičan i neposredan povijesni dokument o onodobnim zbivanjima u Klenovniku, pisan lijepim i gipkim jezikom. Također, Spomenica je ujedno i najiscrpniji postojeći izvor podataka o njezinom autoru[66].

Povodom smrti Franje Mišinskog, ruka novog kroničara u Spomenici je zapisala: »Dana 24. srpnja 1907. umro je ravnajući učitelj ove škole gospodin Franjo Mišinski. Učiteljstvo i okolišno svećenstvo sprovede ga doličnim načinom do groba. Gospodin Franjo Mišinski službovao je na ovoj školi neprekidno od g. 1867. – dakle, malo ne punih četrdeset godina. Bio je sveopće obljubljen, dobričina i poštenjak od glave do pete, a osobito vješt orguljaš. Devedesetih godina složio je tamburaški zbor te ga i izvrstno uvježbao. Ostavio je iza sebe udovicu i dvoje neopskrbljene djece«[67].

ROĐENJE I RODITELJI

Franjo Mišinski (Mišinskij, Mišinsky) rođen je 28. rujna 1849. godine u Varaždinu[68], gdje su – u najužem gradskom središtu – stanovali njegovi roditelji. (Ipak, u jednom smrtnom listu izdanom 1943. pod »mjesto rođenja« stoji: Klenovnik 24.)[69].

O njegovim se korijenima vrlo malo znade. Otac mu je, navodno, bio krojač i violinist, koji je u Varaždin stigao odnekud iz Poljske. Iako za to nema potvrde, sva je prigoda da je doista bilo tako: u 19. stoljeću u Varaždinu je djelovao krug glazbenika, okupljenih oko najstarije glazbene škole u ovom dijelu Europe, u kojem je bilo podosta Čeha i Poljaka[70]. Prezime Mišinski nedvojbeno je poljskog podrijetla, a svom bi ocu Franjo Mišinski mogao zahvaliti svoju svestranu glazbenu naobrazbu. Majka Franje Mišinskog zvala se Barbara; ne znamo joj ni djevojačko prezime, niti nacionalnost. Barbara Mišinski rođena je 1812. godine, a umrla 20. siječnja 1893. Ne gleda na neutvrđenu nacionalnost svojih roditelja, Franjo Mišinski hrvatskim se jezikom služi iznadprosječnom umješnošću, uvijek se izjašnjava kao Hrvat rimokatolik i vazda nastoji naglasiti svoje domoljublje.

PRIJE DOLASKA U KLENOVNIK

Malo se zna i o predklenovničkom životu Mišinskoga. U molbi Visokom kr. namiestničkom vieću za »milostivo podieljenje jednog stipendija« iz 1865. godine, Mišinski piše:

»1. rodi se u Varaždinu dne 28. rujna 1849.

2. jesam od boginjah ciepljen i podpuno zdrav

3. svršiv nižju realku u Varaždinu sa dobrim uspiehom

4. Znadem svirat na orgule

5. Jesam sasma siromašnih roditeljah

6. Učim sada I. tečaj preparandije u Zagrebu

7. Obvežujem se za dobljenje stipendije kroz 10 godina u Hrvatskoj oli Slavoniji učiteljevati«[71].

SUPRUGA, TAST I DJECA

Supruga Franje Mišinskog bila je Josipa (Josefa, Jozefina) Mišinski rođena Zeppel. Josefa je rođena 27. veljače 1862. u Brucku na Leithi (Bruck an der Leitha) u Austriji, kćerka Ane Zeppel rođene Lang i poznatog bečkog i varaždinskog vrtlara Josefa Zeppela[72]. I Zeppelovo je ime s vremenom izblijedjelo s

66 »Spomenica obće pučke škole klenovničke. Sastavio Franjo Mišinskij, ravn. učitelj« (I. knjiga), rukopis, nepaginirano. Čuva se u Osnovnoj školi grofa Janka Draškovića u Klenovniku. Korišteno zahvaljujući ljubaznosti ravnatelja Josipa Polančeca.

67 Mišinski, Spomenica

68 Visokom kralj. namiestničkom vieću u Zagrebu, Molba Franje Mišinskij-a preparandista I. tečaja u Zagrebu za milostivo podieljenje jednog stipendija. Vlasništvo obitelji Peričić (u daljem tekstu: VOP). Svi podaci za koje nisu navedeni izvori izneseni su prema iskazima potomaka Franje Mišinskog.

69 Smrtni list br. 200 b/1943. Franjo Mišinski, Župni ured presv. Trojstva Klenovnik. VOP.

70 Isp. Krešimir Filić, »Glazbeni život Varaždina«, Muzička škola Varaždin, Varaždin 1972., str. 51–86.

71 Visokom kralj. namiestničkom vieću...

72 Smrtni list br. 910/43. Josipa Mišinski r. Zeppel, Župni ured sl. i kr. grada Varaždina. VOP. Također i Taufzeugniss, Zeppel Josefa, Stadtpfarre Bruck an der Leitha, 24. I. 1879., VOP.

povijesnih isprava, no u svojoj »Povijest grada Varaždina« spominje ga Rudolf Horvat. Zeppel (ili po Horvatu neispravno: Zepel) bijaše »nadaleko poznat kao izvanredan stručnjak jer je u Beču uredio gradski vrt (Stadtgarten) na Ringu. Zepel je u Varaždinu bivši Müllerov vrt pretvorio u divan prerivoj, u sredini kojega se uzdizala veličanstvena platàna«[73]. Možda je upravo od svoga tasta Franjo Mišinski baštinio botaničarsko znanje i voćarsko umijeće, koje je svesrdno prenosio Klenovničanima?! Nema dvojbe da su se često viđali, jer je stari Zeppel (rođen 28. studenog 1837., umro 28. kolovoza 1913.) čak i nadživio svog zeta.

Navodno je Josipa Zeppel bila učenica svog supruga Franje, što nije nemoguće, jer je od njega bila mlađa trinaest ljeta; kad je imala pet godina, Mišinski je (već) počeo učiteljevati u Klenovniku. Vjenčani su 16. veljače 1879, a prvo dijete dobili su 1880. godine. Iako u navedenom tekstu iz Spomenice stoji da je Franjo Mišinski »ostavio iza sebe udovicu i dvoje neopskrbljene djece«[74], »ostavio« je i devetoro »opskrbljene« djece, dok su Franjo i Josipa ukupno imali četrnaestoro djece, od kojih je petoro umrlo u najranijoj dobi. Sva su djeca rođena u učiteljskom stanu u školi (zgrada ambulante u krugu klenovničke bolnice), te ih je većina i pohađala tu školu: Antonija (1880–1880), Ljubica (1881–1958), Franjo (1882–1915), Stjepan (1883–1920), Karlo (1885–1886), Karlo (1886–1886), Slavko (1887–1909), Josipa (1890–1962), Anton (1891–1892), Ignac (1893–1930), Teodor (Božidar) (1895–1976), Viktor (1898–1955), Ana (1903–1903) i Vilhelmina (1906–1978)[75].

POČECI UČITELJEVANJA FRANJE MIŠINSKOG U KLENOVNIKU

U Spomenici čitamo, kako »god. 1867 bijaše opet učiteljsko mjesto radi nezdravog stana izpražnjeno. (...) Uslied izpraznjenog učiteljskog mjesta bijaše opet na novo natjecaj razpisan. Bilo je nekoliko moliteljah za isto mjesto nu nijedan nije htio službu učiteljsku primiti radi nezdravog stana.

Dne 31 listopada 1867 umolio je za isto mjesto izpitani učitelj Franjo Mišinskij koji bi od školskog nadzornika Petra Rusana privremeno potvrdjen. Sada se opet nije mogle škola otvoriti, buduć da je školska soba bila u jako zločestom stanju, te se je imalo toga mnogo popraviti. Učitelj dobio je stan od vlastelinstva Klenovnik buduć da u školskoj zgradi nije bilo moguće stanovati. Uslied svih ovih zapriekah počelo je predavanje 15 sečnja 1868«[76].

Odmah nakon što je stigao u Klenovnik, Franjo Mišinski je (10. studenog 1867.) umolio i Prečastni nadbiskupski duhovni stol »za milostivo potvrđenje privremenog učitelja i orguljaša u Klenovniku«[77]. Nema nikakve sumnje, da je takvu potvrdu i dobio.

»SPOMENICA« I MIŠINSKI U SVOJOJ »SPOMENICI«

Čim je stupio na dužnost, Mišinski je počeo pisati »Spomenicu«, koja je isprva zamišljena kao službeni dokument, no njezin ju je autor dopunio svakojakim opservacijama. Uz suhoparne podatke o broju učenika i tijeku nastave u pojedinim školskim godinama, Mišinski je u Spomenici bilježio i sve druge događaje vezane uz školu, Klenovnik i ivanečki kraj. Nerijetko spominje i zbivanja koja su se odigrala u Varaždinu, Zagrebu ili drugdje u svijetu, a koja su našla odjeka u klenovničkoj sredini. Bilježi Mišinski i neke podatke i razmišljanja o povijesti Klenovnika, kao i o aktualnom hrvatskom političkom životu.

Kako je Franjo Mišinski sam sastavljao Spomenicu, tako je sebe spominjao razmjerno rijetko, uvijek u trećem licu i prigodom službenih istupa.

Stara školska zgrada bila je nezdrava i neadekvatna, pa se uskoro počelo raditi na novoj. Godine 1875. Mišinski je zabilježio da je »povjerenstvo pregledav najprije školske prostorije zatim stanove, tavan i pivnicu stolarsko, staklarsko, bravarsko i lončarsko radnju, te pronašav sve točno načinjeno i školsku zgradu dogotovljenom predalo je ključeve nove školske zgrade mjestnomu učitelju Franji Mišinskome i time bijaše školska zgrada kouladirana. Učitelj preselio se sada u novi školski stan«[78].

U ljetopisu godine 1875. nalazimo Franju Mišinskog, »učitelja i perovođu«, kao člana školskog odbora[79].

Iz školske godine 1879/80. ostala je zabilježena neka nejasna afera, u kojoj je član školskog odbora Andro Prašnički ružno obijedio Mišinskoga da je krivotvorio neke potpise. No, sve se brzo razriješilo, tako da je Prašnički »radi bunjenja ljudi proti učitelju Franji Mišinskome od veleslavnog kr. podžupanijskog ureda varaždinskog sa časti obćinskim od-

73 Prof. dr. Rudolf Horvat, »Povijest grada Varaždina«, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni rad Varaždin i Grad Varaždin, Varaždin 1994., str. 347, napomena 221. »Iz Beča je Bedeković dopremio vrtlara Zepela...«

74 Mišinski, Spomenica

75 Podatke je prikupila Božena Mišinski

76 Mišinski, Spomenica

77 Prečastnomu nadbiskupskomu duhovnomu stolu u Zagrebu, Prepokorna molba Franje Mišinskia privremenog učitelja u Klenovniku za milostivo potvrđenje privremnog učitelja i orguljaša u Klenovniku, VOP.

78 Mišinski, Spomenica

79 ibid.

bornikom već i školskim odbornikom nesposobnim postao«(!)[80].

Nadalje, iz Spomenice saznajemo da je Franji Mišinskom 9. lipnja 1883. godine Visoki kraljevski zemaljski odjel za bogoštovlje i nastavu izrazio svoje visoko priznanje, radi revnoga i uspješnog djelovanja na polju pučke prosvjete[81].

Ravnajućim učiteljem klenovničke škole Franjo Mišinski bio je imenovan dekretom istoga odjela od 17. prosinca 1897. godine[82].

MIŠINSKI KAO VOĆAR, VINOGRADAR I POPISNI POVJERENIK

U Spomenici (godina 1882.) nalazimo da je Mišinski bio i vinogradar. Naime, »u rešenju izvješća od 11. studenog t. g. broj 5015 odpisuje se kr. kotarskoj oblasti, da je kr. županijska oblast obzirom na jednoglasan zaključak kako obćinskoga zastupstva u Ivancu tako i obćinskoga školskoga odbora u Klenovniku, nadalje obzirom na okolnosti što se sadjenjem američke loze na niekom dielu pašnjaka taj dio neće otudjiti već i nadalje ostati vlasničtvom učitelja obnašla dozvoliti, da učitelj Franjo Mišinski može pol jutra a i više od svoga pašnjaka pretvoriti u motičnjak američke loze«![83].

O Mišinskom kao voćaru više nam no zorno svjedoči velika diploma koju je klenovnički učitelj primio na izložbi grožđa i voća županije varaždinske i grada Varaždina 1900. godine[84]. Na jednom mjestu u Spomenici Mišinski je smatrao važnim spomenuti da je posjetio gospodarsku šumarsku izložbu u Zagrebu[85].

Mišinskoga nalazimo još u jednoj neočekivanoj ulozi. Prvoga dana 1901. godine započeo je »popis pučanstva kod kojeg je bio imenovan popisnim povjerenikom Franjo Mišinski i trgovac Ignac Deutsch. Popis pučanstva bio je 10. siječnja gotov«[86].

MIŠINSKI KAO LJETOPISAC

Osim što je bilježio podatke vezane za školu i učenike, Mišinski je bio i predani kroničar svih društvenih zbivanja u Klenovniku.

Tako, primjerice, nalazimo opise posjeta bana Khuena-Hedervaryja, kojega je Mišinski osobno dočekao i pozdravio[87], baš kao i bana Ladislava Pejačevića: »Dne 12. rujna 1882. pohodio je svietli ban gosp. grof Ladislav Pejačević sa hrvatskim ministrom preuzvišenim Kolomanom Bedekovićem presv. gosp. grofa Marka Bombellesa. U pratnji sa svietlim banom bijahu također presv. gosp. Ognjoslav Utješenović kr. dvorski savjetnik i veliki župan županije varaždinske presv. gosp. barun Kušević narodni zastupnik i vlastelin. Kod krasno načinjenog slavoluka na kojem se vijahu trobojnice dočekali su svietlog bana Obćinsko poglavarstvo, mjestni župnik i domaći učitelj«[88].

Zabilježio je Mišinski i tugu zbog smrti grofice Ferdinandine Bombelles, rođene Drašković[89], ali i radost zbog zlatnog pira Ferdinanda Brandisa[90]. Piše i o drugim jubilejima, kao što je proslava rođendana cara i kralja Franje Josipa[91].

Također, Mišinski prati i događaje u drugim dijelovima Hrvatske i Monarhije, naročito one koji su odjeknuli u Klenovniku. Opisuje ogorčenje zbog ubojstva kraljice u Ženevi[92], šok zbog smrti princa Rudolfa[93], strah od potresa koji je razrušio Zagreb 9. studenog 1880. godine[94] i slično.

Posebito su zanimljiva njegova razmišljanja o prošlosti Klenovnika: »O utemeljenju mjesta Klenovnik znade se, da su grofovi Drašković bili vlasnici dobra Klenovnik. Grofovi Drašković vodili su boj sa Turci, te u tih bojevah imali su zarobljenike koje su sa sobom uzeli u Klenovnik. Nu, ne znavši što s njima naselili su ih u mjestu, a to je dokazano, da dan danas imadu u mjestu kućah, koja imadu turska imena«, pa navodi primjer imena Mustafa (misli vjerojatno na prezime Mustaf)[95].

---

80 ibid.
81 ibid.
82 ibid.
83 ibid.
84 Izložba grozdja i voća županije varaždinske i sl. i kr. grada Varaždina u Varaždinu 1900. godine. Počastna diploma što je p. n. gosp. Franjo Mišinski učitelj u Klenovniku temeljem zaključka izložbene porote zavriedi za izloženo voće. U Varaždinu 3. listopada 1900. VOP.
85 Mišinski, Spomenica
86 ibid.
87 ibid.
88 ibid. Vidi i: I(van) Knežević, »Posjet bana Pejačevića«, Uz 750. obljetnicu Klenovnika (4.), »Večernji list«, br. 11116, 11. VIII. 1994., str. 12, kao i »Zlatni pir u dvorcu«, Uz 750. obljetnicu Klenovnika (5.), br. 11117, 12. VIII. 1994., str. 12.
89 Mišinski, Spomenica, Knežević, »Posjet bana Pejačevića«
90 Mišinski, ibid, Knežević, ibid.
91 Mišinski, ibid.
92 ibid.
93 ibid.
94 ibid, kao i Knežević, »Zlatni pir u dvorcu«
95 Mišinski, ibid.

No, Mišinski je ipak uvjerljiviji kad govori o aktualnim problemima svoga vremena, o čemu svjedoči i zapis o sjednici Sabora 1905. godine, na kojoj je »svim činovnicima plaća povećana, a pučki učitelji ostali su kratkih rukava tj. nisu nikakovu povišicu plaće dobili za koju su već više puta molili«[96].

BOLEST I SMRT FRANJE MIŠINSKOG

U Spomenici u zabilješci od dne 4. lipnja 1904. godine saznajemo da je tada »obolio pogibeljno učitelj Franjo Mišinski, te nije mogao 14 dana u školu na predavanje«[97]. Nepune tri godine potom, Franjo Mišinski je umro od kapi – 25. srpnja 1907. u 58. godini života, ne primivši svete sakramente umirućih »radi nagle smrti«[98].

Mišinskom je bio priređen vrlo dojmljiv sprovod[99] Slijedeće godine, uoči blagdana Svih Svetih, Učiteljsko društvo županije varaždinske podiglo je »svome drugu« Franji Mišinskom nadgrobni spomenik, koji je i danas posve očuvan i uređen. Održavaju ga učenici i učitelji Osnovne škole grofa Janka Draškovića.[100]

O Franji Mišinskom u mjesnom se pučanstvu sve do danas očuvala vrlo lijepa uspomena, pa ga se, uz književnika Luku Perkovića, drži jednim od najzaslužnijih Klenovničana.

Portret Franje Mišinskog. Autor i godina nepoznati. Presnimio Krešo Đurić.

96 ibid.
97 ibid.
98 Smrtni list br. 200 b/1943.
99 Mišinski, Spomenica: »Učiteljstvo i okolno svećenstvo sprovede ga doličnim načinom do groba«.
100 Knežević, »Zlatni pir u dvorcu«.

»Počastna diploma« koju je Franjo Mišinski primio za izloženo voće na izložbi grožđa i voća u Varaždinu 1900. godine. Presnimio Krešo Đurić.

Denis Peričić

SUMMARY

One of the most interesting, and probably the most important personalities in Klenovnik in the second part of the 19th century was Franjo Mišinski (1849–1907). He made a decisive mark on the school system and on the entire social life of Klenovnik. He played the organ and lead a choir, grew fruit-trees and grapevines (at an exhibition of grapes and fruit in the Varaždin district in 1900 he received a prize), and shared his knowledge with the people of Klenovnik.

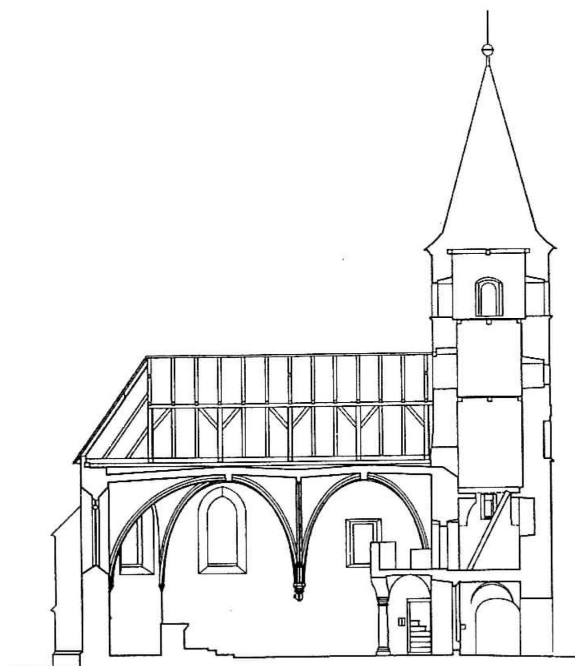
He was born in Varaždin on 28th September 1849. He married Josipa Mišinski, nee Zeppel on 16th February 1897, and had 14 children by her. On 31st October 1867 he applied for the post of a teacher in Klenovnik, and took up his post there on 15th January 1868. As soon as he started working, he began writing the »School Memorial of the General Primary School of Klenovnik« (»Školska spomenica obće pučke škole Klenovničke«) in which, besides the data concerning the school and its pupils, we find the chronicle of all social events in Klenovnik. Franjo Mišinski died of a stroke on 25th July 1907, and was buried at the local cemetery in Klenovnik. The following year, the Teachers' Association of the Varaždin district erected a tombstone on his grave, which is today maintained by the pupils and the teachers of the Primary School »Count Janko Drašković«.

Diana Vukičević-Samaržija, Institut za povijest umjetnosti Zagreb

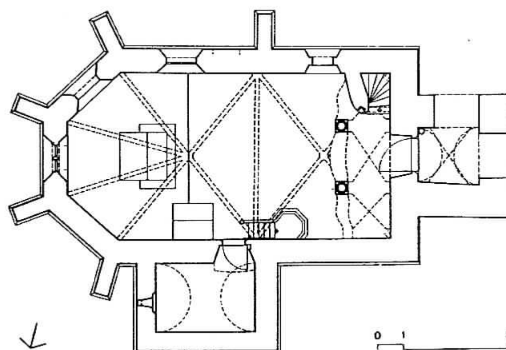
KAPELA SV. WOLFGANGA NAD KLENOVNIKOM

Ova kapela župe Klenovnik nekoć je pripadala župi Kamenica. Izvori XVII. i XVIII. stoljeća bilježe je sub castro Camenicza, pod gradom Kamenica, a ponekad supra Klenovnik, nad Klenovnikom. Kapela sv. Wolfganga, ili kako je običavamo nazivati, kapela sv. Vuka u Vukovoju nad Klenovnikom, osebujna je kasnogotička građevina po svom smještaju, titularu i građevinskim osobinama. Jedina je u Hrvatskoj posvećena sv. Wolfgangu, regensburškom biskupu, zaštitniku rudara, šumskih radnika i padavičara. Ovaj svetac je i zaštitnik bolesnika oboljelih na oči i od kostobolje. Njegov kult širio se već i u razvijenom srednjem vijeku srednjom Europom, a u XVI. stoljeću dosegnuo je i u Klenovnik. Izvori XVII. i XVIII. st. do 1768. godine spominju još jednu crkvu posvećenu sv. Wolfgangu u župi Pregrada, vjerojatno je bila drvena, i stoga danas više ne postoji. Crkva u Vukovoju jedina je u nas posvećena sv. Wolfgangu te ujedno označava najjužniju točku širenja kulta ovog sveca.

Kapela ograđena zidom, smještena je na osami na hrptu brda Mallechkovecz ili Maleskovecz, kako ga nazivaju vizitacije, na koti 437. Sa sjeverne strane slabije je uočljiva, jer je zakriljuje vegetacija. Njezina južna strana otvorena je pejzažu i selu, njoj se iz doline prilazi proštenjarskim putem uz koji su postavljene barokne kamene postaje označene slobodnom plastikom ili reljefima. Uz pasionski ciklus prikazane su i neke druge ikonografske teme. Proštenjarski put dopire do ograde crkve podignute 1676. godine kao ograde groblja. Ova danas djeluje poput cinkture. Podizanje ograde opisano je u vizitacijama: *Coemeterium capellae contiquam muro cinctum noviter habetur nondum perfectum* (KV 20/II, str. 128). Neki istraživači drže da je izvorna funkcija ove kapele obrambena baš zbog ovog zida, što

Sl. 1. Vukovoj, Sv. Vuk, uzdužni presjek, pogled na jug (D. Stepinac, I. Tenšek)

Vukovoj, Sv. Vuk, tlocrt (D. Stepinac, I. Tenšek)

spomenuti izvor opovrgava. Crkva sv. Wolfganga donacijska je kapela, moguće podignuta kao zavjetna, stoga je u razdoblju baroka i postala proštenjarska. Plato s crkvom čudesan je vidikovac s kojeg se pruža pogled prema kotlini Vukovoj i selu Pintarići oblikovanog u izduženim zaseocima po izbrežinama koje se spuštaju prema kotlini.

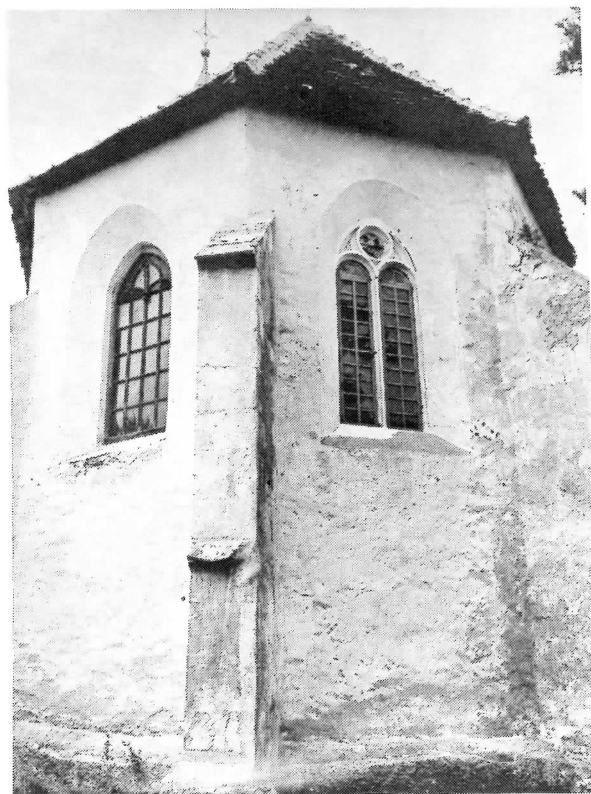
Sl. 2. Kapela Sv. Wolfganga (Vuka) pogled na pročelje (foto: K. Tadić, IPU)

Crkva sv. Wolfganga (Vuka), građena od kamena, orijentirana istok-zapad, spominje se prvi put u pisanim izvorima 1639. godine. Jednoprostorna je građevina s poligonalnim zaključkom. Prema rasporedu svodnih polja i potpornjaka može se vidjeti da je sazdana iz jednog jarma i radijalnog zaključka. Svetište je pojačano potpornjacima, vertikalno podijeljenim okapnicama u dva dijela. Četiri potpornjaka nalaze se u zaključku a peti na južnoj strani, uz kojeg je zazidan južni bočni portal šiljata oblika.

Rebra svoda profilirana jednom konkavnom užljebinom sa svake strane i trapeznim završetkom sastaju se u ključnim kamenovima tlocrtnog kružnog oblika koji presjekom prate liniju profila rebra. Pod rebrima su višeslojno i raznoliko profilirane konzole. Njihov osnovni oblik obrnute piramide ili stošca variran je na više načina; svaka je drukčija. Pod je popločen recentnim kamenim pločama postavljenim u XVIII. stoljeću. Izvorno je pod crkve bio pokriven opekama, što spominju izvori XVII. i prvog dijela XVIII. stoljeća. Ulazna vrata u sakristiju šiljata su oblika, profilirana skošenjem. Zapadni portal nalazi se pod tornjem, također je šiljasta oblika i bogato profiliran usitnjenim profilom, zaobljenjima među kojima su stupnjevita uvlačenja.

Svjetlo u crkvu dopire kroz četiri prozora. Dva su recentna, a dva u zaključku nalaze se na izvornim mjestima. Prozor na začelnom zidu, bifora, jedini je sačuvani izvorni prozor u cijelosti, jer onom uz njega očuvana je samo izvorna prozorska niša bez profiliranih dijelova. Njegove ulomke pronašla sam odbačene pokraj crkve. Oba prozora vide se na fotografiji koju donosi Gjuro Szabo u Spomenicima kotara Ivanec, strana 79. Spominju ih i vizitacije riječima: *fenestras habet duas...* (KV 21/III, str. 237, god. 1708).

Pisanih izvora XVI. stoljeća o ovom spomeniku nema. Srećom, godina izgradnje kapele 1508., upisana je na vrpci južne konzole. Tada je crkva, osim opisanih dijelova ljuske prostora, imala i sakristiju sa sjeverne strane. Toranj je dograđen nešto kasnije što dokazuje reška između tornja i korpusa kapele, moguće na prijelazu iz XVI. u XVII. stoljeće, jer ga spominju izvori već u polovini XVII. stoljeća.

Sl. 3. Kapela Sv. Wolfganga (Vuka) pogled na istočnu stranu (foto: K. Tadić, IPU)

Izgled kapele u razdoblju baroka, kao i promjene u gradnji mogu se predočiti prema pisanim izvorima. Spominju se u tornju dva zvona: veće posvećeno Sv. Antunu i Petru, a manje Sv. Petru (KV 1708., str. 237, 21/III), kasnije se navodi da je veće posvećeno Sv. Antunu i Ani a manje Bl. dj. Mariji i Sv. Wolfgangu (KV 23/IV, str. 126, 1729. god). Potom se opisuju dva nova zvona 1754. god, križ na vrhu tornja i pijetao. Spominje se predvorje, zatim da je crkva pokrivena crijepom te uz manji oltar Kristov grob... *Post altare maius sepulchrum Christi Domini in forma speciali sub fornice exiguae quantitatis.* Opisuje se groblje oko crkve dobro ograđeno zidom s dva ulaza.

Na ovoj kasnogotičkoj građevini još uvijek je čitljiv vokabular stila kasne gotike: izvor tlocrtne sheme, nadsvođenja, portali, prozori. Klesarski znak potvrđuje pripadnost jednoj srednjoeuropskoj kamenarskoj radionici. Njezin stil izgubio je čvrstoću pravila. Raznolike konzole, dosta nespretno projektirane, pokazuju već maniriranje oblika a u izboru proporcijskih odnosa pri projektiranju crkve već se naslućuje drukčije prostorno osjećanje. Nije začudo, jer tad već nastaju spomenici oblikovani u stilu renesanse. Stoga ova crkva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kao posljednji datirani spomenik srednjeg vijeka, postaje i granični spomenik prema novom stilu.

Sl. 4. Detalj glavnog oltara iz 1650. godine Sv. Wolfgang (Vuk) (foto: K. Tadić, IPU)

Krilni oltar XVI. stoljeća sa slikama Sv. Augustina i Ambrozija spominju izvori riječima... *per modum armarii ... cum pictura antiqua ...* iz kojih se naslućuje gotički oltar koji danas više ne postoji. Uspomena na taj oltar sačuvana je u slikama Sv. Augustina i Ambrozija koje su se nalazile na prospektu orgulja XVII. stoljeća. Te dvije slike danas su u Gradskom muzeju u Varaždinu.

Umjesto nenadoknadivog ranog inventara u crkvi je sačuvan inventar XVII. i XVIII. stoljeća. Onaj XVII. stoljeća, osim što je dragocjeniji, više je estetske i umjetničke razine od inventara XVIII. stoljeća.

Sl. 5. Glavni oltar iz 1650. godine u kapeli Sv. Wolfganga (Vuka) (foto: D. Putar, GMV)

Glavni dvokatni drveni oltar postavljen je 1650. godine. Na njemu se nalazi drveni kip Sv. Wolfganga (Vuka) s modelom crkve, a na suprotnoj strani Sv. Augustin. Na gornjem katu su također drveni kipovi Sv. Petra i Pavla, te kartuša s godinom nad kojom je slika. Na predeli su slike arkandela Gabrijela i Marije a u sredini Vera icon. Ove slike su tematski sačinjavale ikonografsku cjelinu sa slikom Krunjenja Marije, koju spominju i izvori, a nalazila se na sredini retabla na mjestu današnje slike Sv. Wolfganga. Ovaj oltar, bogat hrskavičnom ornamentikom spada među najljepše oltare XVII. stoljeća, kojih istina ima vrlo malo.

Uz sjeverni zid lađe danas je prislonjen oltar Bl. dj. Marije iz 1729. godine. Postavljen je na mjesto starijeg oltara istog patrocinija iz 1674. god. Na tom oltaru XVII. st. bio je drveni kip Marije s Isusom varaždinskog kipara Johana Jakoba Altenbacha, te kartuša s natpisom ... oltar postavilo bratstvo Sv. Wolfganga sa svojim članovima domaće obitelji Pintarića, Jurineca, Čeliga i Cingesara... Kip Marije s Isusom i kartuša uklopljeni su u današnji oltar, postavljen već spomenute 1729. godine. Na njemu se nalaze drveni kipovi svetica Katarine i Barbare.

Sl. 6. Oltar Blažene Djevice Marije iz 1729. godine u kapeli Sv. Wolfganga (Vuka) (foto: D. Putar, GMV)

Skromna barokna propovjedaonica nastala je 1745. godine. Ukrašena je knjigama i glavicama simbola evanđelista. Na baldahinu je Bog otac s kuglom zemaljskom.

Ova kasnogotička crkva nije samo arhitekturom i baroknim inventarom vrijedan umjetnički spomenik, već kao cjelina sa cinkturom i proštenjarskim putem ima značajnu ambijentalnu vrijednost. Oblikovanje prilaza iz nizine proštenjarskim postajama do vrha platoa, gdje je glavni naglasak crkva i njezin ogradni zid, nije narušila sklad prirode i spomenika, koji poput svjetionika označava važnu točku u sjevernom dijelu Zagorja.

IZVORI

Kanonske vizitacije arhiđakonat Zagorje, Kaptolski arhiv Zagreb
Protokoli: 4/IV različne, 1639. godina

19/I 1564–1660. godina, 20/II 1676. godina, 4/IV 1672. godina,
21/III 1708. godina, 1711., 1716., 1721. godina,
22/IV 1726., 1729., 1732., 1734., 1738., 1742., 1746. i 1749. godina,
23/IV 1754., 1756., 1758., 1760., 1761., 1763., 1768., 1771., 1772., 1777., 1786. godina.

Kukuljević, Ivan Sakcinski, Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1891. (Nr 300)

LITERATURA:

Baričević, Doris, Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva XVII i XVIII stoljeća u sjevernom dijelu Hrvatskog zagorja, Ljetopis JAZU 75, Zagreb 1971. godine, str. 538–540

Horvat, Anđela, Između gotike i baroka, Zagreb, 1975., str. 30

Szabo, Gjuro, Kroz Hrvatsko zagorje, Zagreb, 1939., str. 111

Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, VjHAD N. S. XIV, 1913–1914., str. 82–85

Šaban, Ladislav, O gradu Klenovniku i kapeli Sv. Vuka – mali izlet u prošlost jednog kraja. Kaj br. 12., str. 35. Zagreb, 1972.

Šaban, Ladislav, Dva pozitiva u Muzeju grada Varaždina, Godišnjak gradskog muzeja Varaždin br. IV, Varaždin 1970.

Vukičević-Samaržija, Diana, Gotičke crkve Hrvatskog zagorja, Zagreb, 1990, str. 209

Diana Vukičević-Samaržija, Institute for History of Art Zagreb

SUMMARY

The church of St. Wolfgang is a late-gothic building, outstanding by its position, the name of its patron saint and building characteristics. It is the only church in Croatia consecrated to St. Wofgang, the Bishop of Regensburg and the protector of miners, forest workers and epileptics. The veneration of St. Wolfgang which began to spread all over central Europe during the high medieval period reached Klenovnik, its southernmost point, in the 16th century. The church was built in 1508 in an isolated position on a mountain ridge. It was surrounded by a wall in 1676. From

the valley, the church can be reached by the pilgrims' path. The resting places along the way are decorated with statues and reliefs. The themes represented include the Passion and some other iconographic subjects.

The architecture of the building, despite being built at a late date, still bears the signs of the late-gothic style. It is obvious in the choice of the ground-plan scheme, with the polygonal cloisters supported with butresses, and the shapes of vaulting, portal and windows. Although the carved mason's sign indicates that he had worked in one of the central European workshops, the properties of the late-gothic style in the execution of this church have lost their firmness. Differently shaped and awkwardly designed consoles show traces of a certain mannerism, and therefore, this building, which is also the last dated medieval monument of its kind in NW Croatia, is significant as a landmark in the creation of a new style.

The church houses the important baroque works of art in its interior. The main altar was made in 1650. The (lateral) altar, dedicated to the Blessed Virgin Mary, dating from 1729, contains the statue of the Virgin Mary executed in 1674 by the sculptor Johann Jacob Altenbach from Varaždin. The pulpit was made in 1759.

The late Gothic church of St. Wolfgang is well-known for its architecture, baroque inventory, the pilgrims' path and the »cinktura« (a wall enclosure) which greatly contribute to the value of its surroundings.

Ljerka Šimunić, Gradski muzej Varaždin

OLTARI KAPELE SVETOG ANTUNA PADOVANSKOG U DVORCU KLENOVNIK

Dvorska kapela u Klenovniku svojim inventarom, među kojim se osebujnošću i ljepotom zrelog baroka ističu tri oltara, pripada skupini barokne umjetnosti kojom se Hrvatsko zagorje približilo europskim sredinama koje su ne samo prihvatile, već i oblikovale takve barokne sadržaje kojima su nadišle sam umjetnički stil baroka i postale dio opće europske kulture 17. i 18. stoljeća. Barokna arhitektura svojim zvonicima, graditeljskim cjelinama trajno je obilježila krajolik Hrvatskog zagorja.

Barok u Hrvatskoj među prvima prihvaćaju pripadnici visokog plemstva i crkvenih redova. Obitelj Drašković zaslužna je za mnoga izuzetna barokna zdanja sjeverne Hrvatske. Uz 750. obljetnicu Klenovnika moramo se prisjetiti članova te obitelji. Grofici Katarini Drašković r. Brandis zahvaljujemo za estetski sklad i ljepotu inventara kapele dvorca u Klenovniku.

Unatoč ranim istraživanjima barokne umjetnosti sjeverne Hrvatske u djelima Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ivana Bedekovića, Artura Schneidera, Đure Szabe i u novije doba Doris Baričević, Đurđice Cvitanović, Marije Mirković, Vladimira Markovića i drugih, mnoga su djela do današnjih dana nepotpisana i nedovoljno obrađena. U 17. i naročito u 18. stoljeću nakon oslobođenja dijelova Hrvatske koji su bili pod turskom okupacijom, poslije mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine u krajevima sjeverne Hrvatske koji nisu izravno bili ugroženi turskim napadima, stvaraju se uvjeti za gradnju i obnovu crkava i kapela ili pak nabavu i izradu novih inventara. Na to je utjecao i protureformacijski program s novim odnosom prema vjeri, kao i novim načinom umjetničkog izražavanja religioznih tema. Neosporan je bio i utjecaj srednjoeuropskoga kulturnog kruga u svim dijelovima umjetničkog izražavanja: stilskom, ikonografskom, zatim u oblikovanju unutrašnjeg prostora i usklađivanju sadržaja pri čemu se pridavala pozornost ukusu i novčanim mogućnostima naručitelja, kao i njegovim osobnim nagnućima.

Hrvatska velikaška obitelj Drašković imala je brojne posjede u Hrvatskom zagorju, nekoliko palača u Varaždinu, ali i u Zagrebu, Grazu i Beču. Njezini članovi ostaju vjerni katoličanstvu i Habsburgovcima, prihvaćaju protureformacijski program za obnovu vjere »in capite et in omnibus« i primjenjuju ga obilnim donacijama pridošlim crkvenim redovima poput uršulinki i isusovaca. Pritom ne podjeljuju samo novčane priloge, već neposredno odabiru i upošljavaju vrsne arhitekte, kipare i slikare iz naše sredine ili pozivaju već priznate i poznate majstore iz susjednih alpskih zemalja Slovenije i Austrije. Među značajnijim donatorima su pri izgradnji i uređenju varaždinskog isusovačkog kompleksa i uršulinske crkve sa samostanom. Na svojim posjedima grade nove ili obnavljaju i novim namještajem uređuju već postojeće crkve, kapele i oratorije.

Gradnja dvorca u Klenovniku započela je početkom 17. stoljeća, a prigradnjom stražnjeg krila dovršena do konca istog stoljeća[101]. Godina nastanka njegove kapele nije nam poznata. O kapeli i

101 Đuro Szabo: Spomenici kotara Ivanec, str. 38

njezinom inventaru saznajemo iz zapisnika vizitatora 1738. i 1742. godine i teksta posvete u kartušama bočnih oltara. Sigismund Sinnersperg prilikom svoje vizitacije ističe među novim inventarom tri oltara. Naglašava skrb grofice Katarine Drašković pri njenom uređenju[102], jer su dosta rijetki slučajevi da jedna osoba bude naručitelj cjelokupnog inventara nekog crkvenog prostora. Time je grofičin utjecaj na izbor svih majstora – drvorezbara, stolara, kipara, slikara i pozlatara neosporan, štoviše vizitator iz 1742. godine spominje dragocjeno misno ruho u posjedu kapele čija je nabavka vjerojatno vezana uz Katarinu Drašković.

Đuro Szabo u svom djelu Spomenici kotara Ivanec, izdanom 1939. godine, govori o izuzetno lijepom glavnom oltaru koji je kasnije »nemilosrdno opravljen«. Danas je teško zaključiti na koje se promjene to odnosi.

U izduženom prostoru klenovničke kapele pod štukaturama izvedenim svodom smještena su zaslugom Katarine Drašković r. grofice Brandis tri oltara s prizorima iz života titulara kapele i prigodnih svetaca. Marija Katarina Drašković, rođena grofica Brandis podrijetlom iz Tirola, bila je druga žena Ivana V. Draškovića. Godina njezina rođenja nam je nepoznata. Umrla je u Klenovniku 1751. godine. Njezin portret u paru sa suprugom nalazi se u fundusu Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu.

Sl. 1. Oltar Sv. Antuna Padovanskog (foto: D. Putar, GMV)

Zapis u kartušama bočnih oltara govori da su 1741. godine oni već bili završeni.

Glavni oltar smješten je na istočnom zidu kapele između dva uska i visoka prozora i malog središnjeg okulusa ispod štukiranog svoda. Njegov retabl prilično je visok i uzak i pripada tipu arhitektonskih oltara s bogato ukrašenom oltarnom plastikom. Oltar je blago zaobljen s istaknutim pilastrom i stupovima sa svake strane oltarne pale. Cijeli pomak tipično je barokni, slijedi oltarno grede oslonjeno na kapitele dva krajnja stupa stvarajući tako dojam pokreta. Obrati retabla završavaju velikim skulpturama anđela. Sa svake strane oltarne pale oslonjeni na pilastre stoje pomoćni kipovi Sv. Josipa i Sv. Ivana Krstitelja u naravnoj veličini. Luk greda koji prati gornji oval oltarne pale nosi okrunjene dvojne grbove obitelji Drašković i Brandis.

Atika je bogato izvedena sa snažnim završnim volutama, pilastrima, tordiranim stupovima i manjim anđelima na njezinim obratima. U središnjoj niši atike na kugli stoji kip Marije okružene zlatnim zrakama i atributima. Sa strane u poluprofilu stoje kipovi Ane i Katarine. Atika završava velikom gloriolom s Kristovim monogramom.

Osnovni dekorativni motiv oltara su listovi akantusa prepleteni vrpcama, korintski kapiteli, raskošne kartuše s mrežastim uzorcima.

Gotovo cijeli kadar oltarne pale ispunjava statični lik Sv. Antuna Padovanskog, patrona kapele. Odjeven je u tamni franjevački habit s Euharistijom u desnoj i otvorenom knjigom, Djetetom Isusom i ljiljanom u lijevoj ruci. U prigušenom koloritu pozadine prikaz je krajolika sa crkvom, gradinom, barkom na jezeru i ljudima. Uporabom svjetla i sfumatoznih oblaka vješto je izvedena iluzija prostornosti.

Kiparstvo sjeverne Hrvatske uglavnom se izražavalo u drvetu, često marmoriziranom i bogato pozlaćenom. Asistentni kipovi uz oltarnu palu prikazuju Sv. Josipa i Sv. Ivana Krstitelja. Pripadaju tipu varaždinskih svetačkih kipova[103] koji su se u mnogim varijantama i različitim kvalitetama izvedbe proširili po varaždinskoj okolici, dijelu Podravine i Međimurja. Utjecaj je to radionice varaždinskog kipara Ivana Adama Rosenbergera koji je često radio u zajednici s varaždinskim stolarom Matijom Saurerom. Obojica djeluju u Varaždinu u prvoj polovici 18. stoljeća[104]. Spomenute svetačke likove odlikuje for-

102 Ljetopis JAZU, 1976, br. 75, str. 534–5
103 Katalog izložbe Sveti trag, Doris Baričević: Kiparstvo manirizma i baroka, str. 312
104 Katalog izložbe Sveti trag, Doris Baričević: Kiparstvo manirizma i baroka, str. 310

malna ljepota, vitkost, izražajna fizionomija, lagani iskorak i široki, slojevito prebačeni nabori plašta preko golih tijela. Dijagonalno postavljeni u odnosu na središnju sliku i u prostor izbačene stupove, produbljuju perspektivu kompozicije.

Bočni oltari posvećeni su Svetom Križu i Majci Božjoj. Arhitektonski su istovjetni s po dva plitka pilastra, tordiranim stupom i rezbarenim krilima sa svake strane oltarne pale. I njih odlikuju visoke atike s blago valovitim arhitektonskim elementima greda koje završava s četiri anđela i vazom u središtu završnog luka.

Središnji dio retabla lijevog bočnog oltara zauzima visoka oltarna pala s impresivnim prikazom raspeća. Ekspresivnost prizora Krista na križu s Bogorodicom u podnožju postignuta je svjetlosnim i kolorističkim efektima. Usmjereni snop svjetla na raspeti Kristov torzo, klečeću Mariju lica uprtog u nj i izbor žućkastog, crvenog i plavog kolorističkog kontrasta stvara taj dojam. Intimistički ugođaj atmosfere krajolika, uskovitlani tamni oblaci ispunjeni su tek malim anđelima. Kipovi Sv. Franje Ksaverskog i Ivana Nepomuka okružuju oltarnu palu. Obojica svetaca prikazana su u ispovjedničkom roketu (haljetku do koljena) mekanih nabora i finog ukrasa, naročito kod Franje Ksaverskog na čijem haljetku je izveden brokatni uzorak. Obje skulpture odlikuje profinjenost, odmjerenost pokreta, izražajnost

Sl. 3. Oltar Majke Božje od Krunice (foto: D. Putar, GMV)

Sl. 2. Oltar Sv. Križa (foto: P. Jagetić)

sličnih fizionomija. Možemo zaključiti njihovu pripadnost skupini djela provincijskog baroka s oznakama najboljih dostignuća baroknih kipara prve polovice 18. stoljeća koji pripadaju alpskom krugu.

U medaljonu atike okruženom isprepletenim lišćem, vrpcama i cvijećem prikazan je lik Majke Božje Žalosne – Doloroza. Marija, mačem probodenih grudiju, sjedi usred krajolika. Slikar slijedi ikonografsku temu proročanstva starca Šimuna: »A tvoju dušu probost će mač boli«. Odjevena je u crvenu haljinu s tamnim plaštom omotanim oko tijela, bijelog sitnog lica. Zauzima cijeli kadar. Difuzno svjetlo pada na daleku gradinu i plavičasto nebo s lijeve i razlistalu granu s desne strane razlijevajući se njezinim licem. Ovaj prizor pripada najljepšim scenama Rangeru bliskog umjetničkog izraza. Atika s anđelima na završecima, raskošnim volutama i razlistalim granama akantusa najrazvedeniji je dio oltara. U kartuši ispod nje nalazi se na latinskom ispisan kronogram s imenom grofice Drašković i godina 1741.

Desni oltar posvećen je Majci Božjoj od Krunice. Dijagonalno postavljeni likovi Majke Božje s Djete-

tom u naručju na prijestolju i Sv. Katarine Sijenske koja kleči pred njom zauzimaju cijeli prostor oltarne pale. Vaza s cvijećem i glavice anđela upotpunjuju kadar.

Pomoćni kipovi svetica sa strane prikazuju Apoloniju s kliještima i Barbaru s kaležom.

U atici je prikazan lik Marije Magdalene u haljini raskošnih nabora i kontrasnih boja usred krajolika. Uz lik ove svetice prikazane su i njezine svetačke oznake: lubanja podno nogu i raspelo. Raspletene kose, ružičastih i plavih ploha draperije njezine odjeće, malenom glavom, sitnih crvenih usana pripada istom svetačkom tipu kao i Majka Božja na atici drugog bočnog oltara. Na oba bočna oltara nalaze se ispod atike kartuše s kronogramima i godinom 1741. kad su, prema svemu sudeći, dovršeni oltari i ostali namještaj kapele.

Na tri klenovnička oltara primijenjena je klasična shema barokne organizacije prostora kako cijele kapele, tako i svakog pojedinog dijela njezinog inventara. Zahvaljujući tom primjeru kakvim Hrvatsko zagorje doista obiluje, možemo steći uvid u umjetničko stvaralaštvo ovog podneblja i udjel angažiranih majstora, ukus i duhovni potencijal naručitelja, njegove financijske mogućnosti, ali i duhovni fluid koji je zračio iz ovog aristokratskog ambijenta dvorske kapele na cijeli kraj i njegove stanovnike. Izbor slikara oltarnih pala i prizora u obje atike govori o visokim estetskim kriterijima grofice Katarine Drašković. Neosporno je da su, iako za sada nepoznati, ovi slikari svojim slikarskim izrazom bliski majstorskoj radionici pavlina Ivana Rangera koja u vrijeme nastanka ovih oltara djeluje najjačim intenzitetom. To se očituje u oblikovanju likova finih, mekanih crta lica, karakterističnih sitnih crvenih usnica, koji svojom veličinom dominiraju prostorom slike. Sveci su odjeveni u haljine širokih ploha oštro lomljenih naglim izmjenama svijetlih i tamnih površina. Izbor boja zasniva se na odnosu crvene, bijele i plave s plavo-sivim i tonovima okera. Krajolik koji ispunjava preostali prostor odlikuju precizno crtane crkve, gradine, scene s ljudima. Kadar slike ni u jednom slučaju nije pretrpan nepotrebnim pojedinostima. U prizoru Majke Božje s Djetetom na prijestolju i Sv. Katarine Sijenske dio nebnice, čija je draperija izvedena u širokim potezima tamne boje tek s crvenim rubnim trokutom, prelazi u svjetlom okupani prostor s glavicama kerubina među bjeličastim oblacima. Veza između ovog krajnjeg i prvog plana slike je u središnjem planu vaza s ružama iznad svetičine glave koja pruža ruku prema Mariji na prijestolju i tako dijagonalno produbljuje prostor.

Kvalitetom ne zaostaje skulptorski dio: finoćom izvedbe, tretmanom draperije, izražajnošću fizionomija pomoćnih kipova svetaca i skupine anđela na atici uz bogate ukrasne elemente oltara poput rascvjetanih grana, vitica, mrežastih vrpca, rezbarenih krila retabla od akantusovog lišća. Majstori skulptori primijenili su iskustva varaždinske radionice Ivana Rosenbergera.

Za velikih svečanosti, posebno o blagdanu Sv. Antuna Padovanskog patrona kapele, sadržaj crkve dolazi do potpunog izražaja: šarenilom mramora, pozlatom oltara, zvukom zvona, glazbom s orgulja, svjetlošću svijeća, mirisom tamjana dočaravajući uzvišeni doživljaj religiozne osjećajnosti koja upravo u baroku postiže svoj vrhunac.

LITERATURA:

1. Đuro Szabo: Spomenici kotara Ivanec, Zagreb, 1919.

2. Ljetopis JAZU, Zagreb, 1976.

3. Skupina autora: Barok u Hrvatskoj, Zagreb, 1987.

4. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb, 1979.

5. Katalog izložbe Od svagdana do blagdana, MUO, Zagreb, 1993.

6. Katalog izložbe Sveti trag, Muzej Mimara, Zagreb, 1994.

Ljerka Šimunić, The City Museum of Varaždin

SUMMARY

The chapel of the Klenovnik castle was dedicated to St. Anthony of Padua, who is depicted on the altar cloth of the main altar. The chapel was decorated with rich baroque furniture and fittings in 1741 thanks to Countess Katarina Drašković, nee Brandis. This is written in the chronograms in the carthouches of the side altar, while the main altar carries the coats of arms of the Drašković and the Brandis families.

The side altars are dedicated to St. Cross and to Our Lady of the Rosary.

The painted parts of the reredos and the attic are works of highly competent masters from the painter's workshops of Ivan Ranger, at that time active in Lepoglava.

The statues of saints and the other altar sculptures belong to the Varaždin type of saintly-sculptures, which spread into Hrvatsko Zagorje, and parts of Međimurje and Podravina under the influence of the workshop of Ivan Adam Rosemberger.

Miroslav Klemm, Gradski muzej Varaždin

ŠTUKATURE U DVORSKOJ KAPELI SVETOG ANTUNA U KLENOVNIKU

Štukature su vrijedan ukras mnogih crkvenih i svjetovnih građevina u sjevernoj Hrvatskoj. Kvalitetne dekoracije u plitkom i visokom reljefu figuralnih, biljnih i geometrijskih oblika ures su brojnih redovničkih i župnih crkava, dvorskih i zavjetnih kapela, samostana i palača. Krase podjednako unutrašnjost gradskih i ladanjskih građevina, a najznačajniji primjeri ove vrste kiparskih ukrasa nastali su u 17. i 18. stoljeću. Najljepše štukature nalazimo u isusovačkoj crkvi svete Katarine u Zagrebu. Izradio ih je s pomoćnicima poznati štajerski i hrvatski štukater Anton Ioseph Qvadrio 1726. godine.

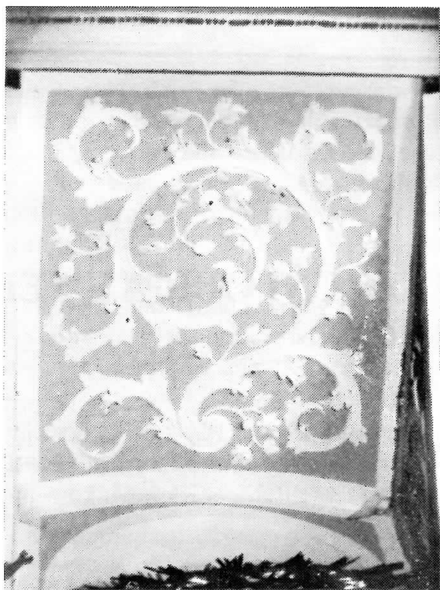

Sl. 1. Svod kapele Sv. Antuna (foto: D. Putar, GMV)

Štukaturama visoke kakvoće urešena je unutrašnjost kapele svetog Antuna u dvorcu Klenovnik. Njima su ukrašeni dijelovi istočnog zida uz glavni oltar, dijelovi pjevališta, bočni i središnji dijelovi svoda. Pod prozorima svetišta, s obje strane glavnog oltara, je u visokom reljefu s likovima u naravnoj veličini prikaz navještenja Mariji. Pod istaknutim vijencem, koji dijeli zidove od svoda kapele, vise na konzolama vijenci lišća i voća. Nad njim je duž okomitih dijelova svoda niz kružnih medaljona s vitičastim okvirima u kojima su u poluvisokom reljefu likovi dvanaestorice apostola i Katarine Sienske. Na širokim lukovima koji nose svod su ovalni medaljoni obrubljeni stiliziranim biljnim viticama. Nad pjevalištem obrubljuju dvostruki grb obitelji Drašković i Brandis. Dijelovi svoda nad likovima dvanaestorice apostola i Katarine Sienske urešeni su isprepletenim vinovim viticama u plitkom reljefu. Središnji dio ukrašen je četvrtastim izduženim okvirom kojeg u kutevima pridržavaju lebdeći anđelčići. Unutar okvira je u poluvisokom reljefu niz oblaka iz kojih izviruju glave kerubina, a nad njima lebde likovi Boga Oca, Krista i Duha Svetog.

Tijekom 17. i 18. stoljeća nastali su u sjevernoj Hrvatskoj brojni štukaterski radovi koji svjedoče o značajnom zanimanju svjetovnih i crkvenih dosto-

janstvenika za taj oblik ukrašavanja unutrašnjosti građevina. Naručuju ih dobrotvori iz redova plemstva i visoke crkvene osobe, a ponegdje i same redovničke zajednice. Kapelu svetog Antuna u dvorcu Klenovnik dala je štukaturama ukrasiti Marija Katarina Drašković, rođena Brandis, druga žena Ivana Petog Draškovića. O tome izravno svjedoči dvostruki grb obitelji Drašković i Brandis, a simbolički lik svete Katarine Sienske nad pjevalištem.

Sl. 2. Vegetabilna dekoracija na svodu iznad glavnog oltara (foto: D. Putar, GMV)

Dosad nije pronađen arhivski pouzdan dokaz koji govori o autoru ovih štukatura. Oblikovni niz sličan je u mnogome štukaturama koje nalazimo u lepoglavskoj crkvi svete Marije i zagrebačkoj crkvi svete Katarine gdje je osvjedočeno radio poznati štajerski i hrvatski štukater Anton Ioseph Qvadrio. Slične su i radovima u remetinečkoj crkvi Blažene djevice Marije svete krunice, varaždinskoj crkvi Uznesenja Marijinog i nekadašnjem isusovačkom samostanu u Varaždinu koji bi mogli biti Qvadrijevo djelo.

Sl. 3. Lik Sv. Šimuna Apostola na bočnom zidu kapele (foto: D. Putar, GMV)

Sl. 4. Lik Boga Oca na središnjem dijelu svoda kapele Sv. Antuna (foto: D. Putar, GMV)

Štukature u kapeli svetog Antuna u dvorcu Klenovnik su sadržajno i oblikovno veoma slične i nekim drugim radovima u crkvama i samostanima sjeverne Hrvatske. Isprepletene biljne vitice s cvijetovima i listovima loze nalikuju onima što krase svodove stubišta nekadašnjeg isusovačkog samostana u Varaždinu. Veličanstveni prikaz svetog Trojstva oblicima i finoćom modelacije veoma je blizak prizorima iz života svetog Franje Ksaverskog u varaždinskoj crkvi Uznesenja Marijinog i scenama iz Starog zavjeta na zidovima bivšeg isusovačkog samostana. Likovi lebdećih anđela gotovo su posve nalik onima koje susrećemo u crkvama u Lepoglavi, Remetincu, Varaždinu i Zagrebu.

Brojne štuko dekoracije u crkvama sjeverne Hrvatske radovi su umjetnički obrazovanih štukatera koji svoje umijeće iskazuju solidnom kompozicijom i finim plastičnim oblikovanjem ukrasa i likova. Autorstva se sa sigurnošću mogu pripisati samo Antonu Iosephu Qvadriu na temelju ugovora s varaždinskim franjevcima 1616. godine kad je započeo rad u kapeli svetog Antuna i Majke Božje Škapularske u crkvi svetog Ivana Krstitelja u Varaždinu, te signaturama zapisanim u kapeli svetog Trojstva u lepoglavskoj crkvi svete Marije iz 1718. godine i zagrebačkoj crkvi svete Katarine iz 1726. godine.

Štukature u kapeli svetog Antuna u dvorcu Klenovnik nastale su u prvoj četvrtini 18. stoljeća

nakon udaje Marije Katarine Brandis za Ivana Petog Draškovića 1704. godine. Skladne kompozicije i fine plastične obradbe spadaju među najvrednije ukrase te vrste veličanstvenim nizom likova apostola, svetog Trojstva i prikazom navještenja Mariji. Snagom umjetničkog izraza odaju ruku vještog i obrazovanog štukatera koji poznaje likovna strujanja susjedne slovenske i austrijske Štajerske iz kojih dolaze najznačajnije likovne pobude našim domaćim i udomaćenim umjetnicima. Vrijedan su dodatak cjelokupnoj umjetničkoj baštini sjeverne Hrvatske i značajan činitelj naše narodne samosvijesti.

Miroslav Klemm, The City Museum of Varaždin

SUMMARY

In the first quarter of the 18th century, at the initiative of Ivan Drašković V and Marija Katarina Brandis, the stucco-works of high quality decorating parts of the eastern wall and the arched ceiling of St Anthony's chapel in the Klenovnik castle were created. These works of an unknown author depicting the twelve apostles and St. Catherine of Sienna, the Holy Trinity, and the Annunciation of Mary, are among the most valuable stucco-works in the baroque period in Croatia.

Ljerka Albus, Gradski muzej Varaždin

TRADICIJSKA ARHITEKTURA I BOŽIĆNI OBIČAJI SELA PLEMENŠČINE

Na padinama gorskog masiva Ravne gore sjeverno od Klenovnika smješteno je selo Plemenščina. Ovo naselje, koje po svom geografskom položaju teritorijalno pripada općini i župi Klenovnik, izvan je domašaja značajnijih prometnih tokova i gradskih utjecaja, što se očituje u nizu očuvanih tradicija vrijednih pozornosti. Sve do danas povezanost Plemenščine s Klenovnikom ili drugim

Tradicionalni način gradnje »HIŽA MAZANKA« (foto: D. Putar, GMV)

obližnjim selima uspostavlja se vlastitim prijevoznim sredstvima njezinih stanovnika, što jasno govori o izoliranosti i odcijepljenosti ovog sela.

Organizaciju naselja uvjetovali su konfiguraciju terena i opće prirodne karakteristike. Ono je razmješteno u vidu nepravilnih aglomeracija stambenih kuća i okućnica po obroncima i udolinama ili u nepravilnim nizovima prateći liniju glavnog puta. Stoga je rjeđa koncentracija izgradnje i raspršenost stambene i gospodarske arhitekture, bez strogo određenih granica između pojedinih gazdinstava, jedna od osnovnih prostorno organizacijskih karakteristika sela.

Naselje karakterizira očuvana izvorno ruralna struktura stanovništva s ratarsko-stočarskom osnovom. Glavninu stambenih prostora i danas čine građevni oblici baštinjenog pučkog graditeljstva tradicionalnog troprostornog tlocrta. Najstariji oblici datiraju iz 19. i ranih početaka 20. stoljeća, što ukazuje na postojanje ovog naselja i u ranijim vremenskim razdobljima. Tome u prilog govori i pisani izvor i podatak iz 1786. godine kada Zagrebačka nadbiskupija donosi popis sela s brojem stanovnika župe Kamenica. Iz popisa doznajemo da su u to doba sela današnje župe Klenovnik pripadala pod upravu župe Kamenica, a među njima se nalazila i Plemenščina koju je tada činilo 9 kuća i 94 duša.

Bez podrobnijeg istraživanja nije moguće dublje zaći u tragove prošlosti ovog naselja. Međutim naziv sela vrlo je indikativan, što može ukazivati na njegovu tijesnu vezu s Klenovnikom, nekadašnjim sijelom vlastelinstva i plemićke staleži.

Osnovna značajka autohtone ruralne arhitekture Plemenščine jesu dva tipa nastambi. U tradicionalnom načinu gradnje stambenih prostora razlikuje se kanatna arhitektura i građevni oblici od tesanih hrastovih greda vezanih na uglu u tzv. HRVATSKI VUGEL. Neki od njih omazani su ilovačom i obijeljeni vapnom. Oba tipa izduženog su pravokutnog tlocrta, širokih drvenih zabata s dvostrešnim krovištem pokrivenim slamom ili crijepom. Raznolike forme drvenih dimnjaka kao funkcionalni dio, ali i dekorativni detalj, krase još samo poneka krovišta drvene stambene arhitekture.

Za razliku od nastambi građenih kanatnom gradnjom, koje su u pravilu prizemnice, kuće građene od tesanih greda mogu biti podignute na kat ovisno o konfiguraciji terena na kojem su građene. Njihov prizemni dio čini podrum tzv. PELNICA, građena od kamena lomljenca. Gornji dio ovog arhitektonskog oblika sadrži drveni trijem zvani GAJNK, koji kuću okružuje s dvije strane. Od prednjeg zabatnog dijela kuće GAJNK se proteže cijelom dužinom bočne strane na kojoj se nalaze ulazna vrata u kuću. U kuću se ulazi preko visokog POCEKA, drvenog praga koji konstruktivno čini bazu na koju se nadovezuju ostale grede zida. Masivna ulazna vrata u kuću ili PELNICU jednostavna su ili su ukrašena ornamentikom koja pripada višim kulturnim stilovima. Nerijetko se na vratima nalazi i godina koja upućuje na vrijeme nastanka kuće. Na podrumskim vratima kućnog broja 15 zatekli smo godinu 1887. Prozori ili OBLOKI malih su dimenzija, što je tradicijom ustaljeno pravilo, jer zimi štite unutrašnje prostore od studeni, a ljeti od topline.

Suvrstica tradicijske arhitekture na kat s GAJNKOM i PELNICOM (foto: D. Putar, GMV)

Nedaleko stambenih objekata nepravilno su razmještene gospodarske zgrade: KOCI, staje, bunari, gnojnice i plastevi sijena koji čine sastavni dio okućnice. I ovi oblici gospodarskih i stajskih građevina pretežito su drvene gradnje. Bunare s vodom posjeduju samo neka DVORIŠČA, a njima se služe najbliži susjedi.

Počeci 20. stoljeća donose značajnije promjene u načinu gradnje. Kao građevni materijal drvo se napušta, koristi se opeka, dok se tradicijski troprostorni tlocrt stambenih objekata i dalje zadržava. Dakako da je i suvremeni način urbane gradnje prisutan u ovoj sredini, ali s tradicijskim građevnim oblicima on nema ništa zajedničkoga. Svojom predimenzioniranošću dominira ovim skladnim prostorom narušavajući idiličnost i uravnoteženu harmoniju baštinjenog graditeljstva i prirode.

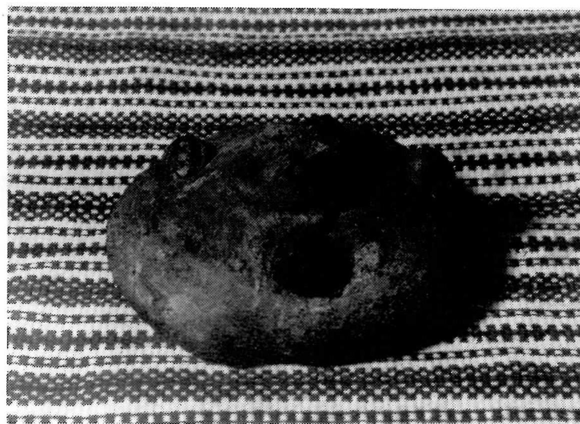
U ovoj još podosta očuvanoj sredini, u kojoj nagli proces modernizacije života još nije nadvladao stare tradicije, zabilježili smo neke koje se čuvaju usmenom predajom ili se iz godine u godinu održavaju i njeguju kao živi običaji. Radi se o nizu narodnih tradicija, predaja i vjerovanja vezanih uz ciklus božićnih običaja koji obuhvaćaju čitav Advent i traju sve do Sveta Tri kralja. Predbožićno razdoblje obilježavaju raznolike naslijeđene tradicije vezane uz određene datume adventskog razdoblja, kao i niz pripremnih radnji kako bi se božićni blagdani što svečanije proslavili.

Od mnogobrojnih običaja izdvojit ću neke koji upućuju na njihovu starinu, izvornost i zajednički korijen s običajima rasprostranjenim na cijelom području sjeverozapadne Hrvatske, pa i šire.

Pučanstvo sela Plemenščine za početak Adventa uzima dan sv. Andrije (30. studenoga) ili ANDRAŠEVO, kada započinju rane mise ZORNICE koje traju sve do Badnjaka. Dan sv. Nikole (6. prosinca), kao mlađa tradicija, prihvaćen je i ovdje, a obilježen je ophodima ovoga sveca u pratnji KRAMPUSA. Sveti Nikola dobru djecu daruje skromnim poklonima (jabukama, orasima, suhim šljivama, bombonima) u pripremljene cipele pokraj vratiju ili u prozoru, dok KRAMPUS prijeti i kori zločestu djecu. Uz dan sv. Lucije (13. prosinca) u svakoj se kući u male posudice sije božična pšenica koja će svojim svježim zelenilom ukrašavati božični stol. Toga se dana ŽRVI MORAJU VRTETI NAOPAK da bi u kući vladalo zdravlje. Isto se svojstvo pripisuje tankoj, bezmasnoj pogači u narodu zvanoj LUCIŠČAK. Domaćica ju peče na dan sv. Lucije, prije zore, od svakojakog žitka (raž, žito, grah, kukuruz). S vjerom u zdravlje ovu pogaču konzumiraju svi ukućani, a odnosi se i blagu. Počevši od Lucijinog tijekom 12 dana, koji imaju značenje 12 mjeseci, pomno se prati vrijeme čime se prognoziraju vremenske prilike u sljedećoj godini, osobito važne za ratarsku djelatnost stanovnika Plemenščine. U sjećanjima kazivača, a vezano uz Luciju, prisutan je davni običaj izrade drvenog STOLČEKA. Gazda ga je počeo izrađivati na dan sv. Lucije, a morao ga je završiti do Badnjaka. Kada je na ponoćki njegova žena stala na STOLČEK, među prisutnim ženama mogla je prepoznati COPRNICU. Za razliku od vjernica, COPRNICE su licem bile okrenute prema vratima crkve. Kako ju ne bi dostigle, žena je sa STOLČEKOM morala iz crkve pobjeći.

U predbožićnom razdoblju muški članovi obitelji ne samo da su brinuli o nabavi ogrjeva, već su odlazili u šumu po svježe zelenilo i grančice kojima se na Badnjak kitila GLAVNA HIŽA. Isto tako obavljali su KOLJEVINU kako za božićnih blagdana ne bi nedostajalo mesne hrane. Nekada su muškarci dva tjedna prije Božića pripremali BAKLJE kojima su rasvjetljavali put tijekom odlaska seoskog puka na ponoćku. U šumi bi odsjekli smreku dužine 6 do 7 metara i sitno ju nakalali. U kale bi stavljali ZAGOZDICE od smreke koje su tijekom sagorjevanja davale jaku svjetlost. Ovakva dobro posušena BAKLJA osvjetljavala je put do crkve prema Vukovoju i Klenovniku, kamo je sav narod Plemenščine pješice odlazio na ponoćnu misu pjevajući pjesmu »Oj Betleme grade«.

Među božićnim obrednim jelima posebno se ističe božićni kruh u narodu zvan KOLEDICA, KOLIDA. Domaćice bi ga umijesile od mješavine KURUZNOG brašna i CVAJERICE – bijelog brašna. Nekada su ga pekle na TARACU krušne peći, dok danas koriste suvremene peći. Kružnog je oblika, ukrašen sa 4 do 5 oraha u ljusci, ovisno o veličini kruha. Orasi su pravilno raspoređeni po površini kruha. U njegovu središtu centralni je orah obrubljen tijestom poput prstena, dok su okolni utisnuti u tijesto. Za razliku od nekadašnjih KOLIDA, koja su bila većih dimenzija, danas ih peku manjeg oblika.

Božićna KOLEDICA (foto: D. Putar, GMV)

Skromni seoski interijeri u vrijeme svetkovine Božića oživljeni su nizom, točno tradicijom propisanih, božićnih znamenja. Tih su dana unutrašnji prostori obilno okićeni svježim zelenilom za koje se vjeruje da daje vitalnost i životnu snagu. Osim već spomenute pšenice, običaj je da se među PRSNICE drvenog stropa stavljaju drvene GATRICE u koje se zabadao bršljan, božikovina i grančice jele koje su kitili jabukama. Taj stari način kićenja susrećemo i danas u drvenim stambenim objektima, dok božićnu jelku nalazimo u suvremenim zdanjima. Božićni nakit ili KINČ ukućani su izrađivali sami. Pripremali su razne LANČEKE od šarenog papira i slame, RUŽICE, presvlačili orahe sjajnim papirom, a koristili su i licitarske proizvode, kao i jabuke i grožđe.

Od davnine sve do danas s osobitom se pažnjom dotjeruje božićni stol. Na njega postavljaju u križ složenu slamu, različito sjemenje i novac s nadom u

Betlehem (foto: D. Putar, GMV)

Betlehem (foto: D. Putar, GMV)

obilje i boljitak u nadolazećoj godini. Stol prekrivaju domaćim tkanim stolnjakom na koji prostiru božićnu svijeću, KOLEDICU i zdjelicu s proklijanom pšenicom.

Za razliku od drugih sela varaždinskog područja, gdje su sastavni dio božićnih obilježja jaslice s prikazom Svete Obitelji i tek rođenim Isusom, u Plemenščini se slažu BETLEHEMI. Sastoje se od nekoliko dijelova koji međusobno povezani čine cjelinu, a predstavljaju grad Betlehem. To su vrlo slikovite i zanimljive makete čitavog niza kuća od rezanog i piljenog drveta različitih dimenzija čije su fasade obljepljene raznobojnim papirom. Ovaj izvorno pučki rad je etnološka osobitost božićnih običaja Plemenščine, a nasljeđivao se s koljena na koljeno. S posebnim ponosom, pažnjom i strpljenjem kućedomaćin ga postavlja na policu u svetom kutu i kiti svježim zelenilom. Ponegdje se u njegovu pozadinu postavlja rasvjeta, što stvara poseban ugođaj živosti.

Na Badnju noć, Božić i Novu godinu od starine se osobita pozornost pridavala vatri koja se tih dana nije smjela ugasiti. Stoga se koristi posebno pripremljena ČIM VEČA HRGA DRVA, u narodu zvana KOLEDA, uz koju je vezano i proricanje za stoku. Vjeruje se da će krava, ako KOLEDA pukne, oteliti žensko tele, odnosno ako ne pukne, muško tele. Prisustvo običaja paljenja KOLEDA, ovdje u nešto reduciranom obliku, dokazuje njegovu povezanost i zajedništvo s gotovo identičnim običajem paljenja tzv. PANJA BADNJAKA, ili BOŽIĆNJAKA, rasprostranjenog u istočnim i južnim krajevima Hrvatske.

Badnjak, dan uoči Božića, posni je dan. Od hrane se konzumiraju maslac i bezmasne gibanice. Mesna hrana (hladetina, kuhane kobasice, pečena guska) uzima se tek po povratku s ponoćke. Kroz cijelo božićno razdoblje, sve do Sveta Tri kralja, nije se smio jesti grah, već samo žganci jer koliko se tanjura žganaca pojelo, toliko VOZA KURUZE BUDE ZRASLO NAGODINU. Vezano uz jelo, prisutno je i kazivanje da čim se grah počne kuhati, mora BETLEHEM van iz kuće.

Božićna slama, kao u cijelom sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, i ovdje je prisutna, a unaša se u kuću na Badnju večer. Kućegazda je donosi u GLAVNU HIŽU gdje se nalaze svi ukućani. Izričući dobre želje, čestita svima Božić i zapjeva pjesmu »Narodi nam se kralj nebeski«. Slama se prostire pod stolom, gdje se postavlja i tikva kojom se djeca u Badnjoj noći igraju. Usmena predaja govori i o narodnom vjerovanju da na Badnju noć blago u štali razgovara ljudskim jezikom, pa ako mu se bude tiho prišlo, moći će ga se razumjeti.

Druga usmena predaja svjedoči o običaju odlaska muškarca u tzv. RIS. Po pričanju kazivača ovaj je običaj, za koji je doznao od svojeg djeda, vrlo star. Muškarac je u Badnjoj noći morao u šumi potražiti ljeskovu šibu staru jednu godinu. Otišao bi do velikog raskrižja nadomak sela gdje bi stao i njome oko sebe ucrtao krug. Iznenada su mu prišle različite životinje koje su ga napadale, ČAK SE I VRAG DOPELAL SA ŽELEZNIM KOLIMA. Prestrašeni čovjek je odabrao jednu od životinja koja će mu donijeti sreću i koju će loviti cijele godine. Zahvaljujući magičnoj zaštitnoj moći ucrtanog kruga, životinje mu nisu nanijele zlo.

Da bi se ovaj običaj mogao jasnije protumačiti, potrebno ga je podrobnije istražiti.

Na Božić je prisutan i običaj darivanja djece skromnim poklonima. Čestitke s dobrim željama upućuju tzv. POLEŽAJI koji obilaze seoske kuće na Badnjak i na NOVO LETO. Skupina mladića, uz nabrajanje dobrih želja, pjeva i pjesmu »Narodil nam se kralj nebeski«.

Na dan sv. Stjepana, ŠTEFANJE, (26. prosinca) ili na dan sv. Ivana, JANUŠEVO, (27. prosinca) asprema se božićna slama. Ona sa stola odnosi se kokošima za gnijezda, a slama ispod stola HITALA se blagu u štali. Božićna pšenica također se davala stoci i peradi.

Dan nevine dječice ili RODEŠEVO (28. prosinca) obilježen je međusobnim simboličnim batinanjem djece i odraslih BRVICAMA od jelovine. U novogodišnjoj noći točno u ponoć domaćica odlazi na bunar po vodu. Sobom nosi jabuku, sol i kruh i sve baca u bunar pjevajući pjesmu »Narodi nam se kralj nebeski«. Donešenom vodom svi se ukućani poškrope kako bi cijele godine bili snažni i zdravi.

Sveta Tri kralja (6. siječnja) dan je kada se BETLEHEMI raspremaju, čime božićna i novogodišnja veselja prestaju. Do toga datuma svaka je HIŽA dobila svoj KRIŽEC jer blagoslovljena i posvećena kuća jamstvo je zdravlja, napretka i obilja tijekom cijele godine.

U ciklus božićnih običaja može se još svrstati blagdan Svijećnice i sv. Blaža. Na Svijećnicu (2. veljače) mještani Plemenščine pale blagoslovljene svijeće. Nekada je uz ovaj dan bio prisutan i običaj predskazivanja smrti. Od svakog bi se ukućana uzeo pramen kose koji se svijećom pričvrstio u udubljenje na glavnoj gredi drvenog stropa HIŽE. Kada se svijeća ugasila, ako bi dim išao prema vratima, bio je to znak da će ta osoba umrijeti. Na dan sv. Blaža (3. veljače) nosili su jabuke na posvetu u crkvu. Posvećene jabuke su OBELILI, ogulili, a GULINKE, koru, sušili su i od nje kuhali čaj za grlo.

Raznolikost ovdje prikazanih običaja odraz je bogatstva duha seoskog pučanstva Plemenščine, koji u skromnim životnim uvjetima njeguju naslijeđenu tradiciju s besgraničnom nadom u bolje sutra. Ple-

menščina je etnološki izuzetno zanimljiva te je stoga potrebno i dalje sustavno istraživati njenu narodnu baštinu i kulturu, a prikupljene spoznaje produbiti kako bismo što cjelovitije proniknuli u njezinu prošlost.

IZVORI:

1. terenska istraživanja provedena u Plemenščini tijekom 1993. i 1994. godine
Kazivači: Branko Bunić (r. 1933.), Plemenščina 24
Josip (r. 1932.) i Draga (r. 1934.) Bunić, Plemenščina 27
Blaž Bunić (r. 1927.), Plemenščina 26

2. zapis vlč. Stanka Havaića

Ljerka Albus, The City Museum Varaždin

SUMMARY

The village Plemenščina lies on the slopes of the Ravna Gora massif north of Klenovnik. The earliest mention of this village dates from 1786, when it belonged to the former district of Kamenica, and consisted of 9 houses and 94 inhabitants. Today Plemenščina belongs to the district and commune of Klenovnik, and its size has remained almost the same.

The configuration of the terrain and the general natural characteristics of this region have conditioned the organisation of the village in the form of irregular agglomerations of houses and homesteads scattered on the slopes and in the valleys, or irregularly arranged along the main road. Therefore, one of the basic characteristics of the spacial organisation of the village is its rare concentration of buildings and the dispersion of housing and farming architecture.

The settlement is characterized by an authentic rural structure of the population involved in farming and cattle breeding. Even today, most of the houses follow the architecture of the inherited folk building tradition: the traditional three-room ground plan whose oldest forms date from the 19th and the early 20th century. Two basic types of dwellings can be distinguished. Apart from the traditional methods of building with trimmed oak beams joined at the corners into the so-called CROATIAN KNOT, there is also the timber-framed construction. Both these types of dwellings have elongated rectangular ground plans, wide wooden gables, and double-eaved roofs covered with thatch or tiles. The windows or OBLOKI are small, and the doors are simple or decorated with ornaments of complicated styles. Depending on the configuration of the terrain, the houses built of wooden beams can also have an upper floor. The ground part, built of broken stone, consists of a cellar, the so-called PELNICA, while the upper part of the living area is flanked from two sides by a wooden porch called GAJNK. Not far from these dwellings there are irregularly positioned farm buildings making up a part of the homestead, while wells are owned only by a few homesteads, and serve the nearest neighbours as well. The advance of the 20th century brought the influences of the urban style of architecture into this area, thus contributing to some changes even there.

This well-preserved milieu has kept a number of folk traditions, beliefs and customs connected to Christmas. The traditions show the common base that these Christmas folk customs have in the whole of the Croatian population. Some of these customs have been slightly minimized, and some are present in their full form. There is also a difference between the customs inherited by word of mouth, and those passed on from year to year in the form of live customs. These include fresh Christmas greenery, the Christmas tree, the obeyance of fasting days, mutual exchange of gifts and good wishes, prayers and Christmas songs, and many other customs relating to this period. A particular ethnographic feature is the decoration of the interiors of almost every house with Bethlehems (the Nativity scenes) during Christmas time. These are very picturesque models of houses of various dimensions, made of cut and sawn wood, whose facades are covered with multicoloured paper. This purely folk work called BETHLEHEM is made up of several parts mutually connected into a whole. The master of the house places it with great care onto a shelf in the holy corner, decorates it with fresh greenery, and sometimes puts some illumination in the background, thus creating a special effect shining out through the small windows of houses.

Dvorac Klenovnik (foto: P. Jagetić)

Dvorac Klenovnik (foto: P. Jagetić)

Pogled na toranj kapele Sv. Antuna Padovanskog iz dvorišne strane dvorca Klenovnik (foto: D. Putar, GMV)

Župna crkva Presvetog Trojstva Klenovnik (foto: P. Jagetić)

Oltar Presvetog Trojstva Župne crkve (foto: P. Jagetić)

Unutrašnjost kapele Sv. Vuka (foto: D. Putar, GMV)

Unutrašnjost kapele Sv. Antuna Padovanskog (foto: P. Jagetić)

Tradicionalna arhitektura (foto: D. Putar, GMV)

III.
POGLAVLJE

Martin Oreški, općina Klenovnik

OBILJEŽAVANJE 750. OBLJETNICE KLENOVNIKA

Prigodom 750. obljetnice prvog spominjanja Klenovnika 15. prosinca 1993. godine iz Hrvatskog državnog arhiva stigao je dopis, a kasnije i izvornik pod nazivom »Podaci o održavanju saborskih zasjedanja u Klenovniku«.

Uvidjevši da se radi o rijetko spominjanoj obljetnici, utemeljen je Inicijativni odbor. Odlučeno je da se na prijedlog općinskog poglavarstva u općinskom vijeću Klenovnik, ide na kvalitetnu pripremu obljetnice. Upućena je zamolba predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tuđmanu da prihvati pokroviteljstvo te značajne obljetnice. Predsjednik je to prihvatio. Župan Varaždinske županije dr. Zvonimir Sabati, na zamolbu inicijativnog odbora, prihvatio je dužnost predsjednika organizacijskog odbora.

Prišlo se vrlo ozbiljnom radu i razradi programa obilježavanja 750. obljetnice za čitavu 1994. godinu, te je formiran inicijativni, organizacijski i izvršni odbor. Organizacijski odbor objedinjavao je više ljudi s određenim zadaćama. Izvršni odbor bio je uži krug ljudi koji su se češće sastajali, rješavali konkretne zadaće i nadzirali, svaki na svom području djelatnosti rada.

Sačinjen je cjelovit i vrlo bogat program djelatnosti, koji opravdano nije u potpunosti ostvaren. Većina glavnih zadaća je ostvareno. Što je učinjeno i što još do kraja godine planiramo:

– za Uskrs je u župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Klenovniku služena svečana misa u znak blagoslova ovog jubileja i početka obilježavanja obljetnice (uz nazočnost čelništva općine). Tim povodom, a s obzirom da za Uskrs ima dosta povratnika iz inozemstva upućeno je i pismo-zamolnica svim Klenovničanima u inozemstvu da pomognu na više načina provedbu obilježavanja obljetnice.

Proštenje u Klenovniku 1994. godine (foto: I. Knežević)

– za lipanjsko proštenje pripremljene su naljepnice, plakati, natpisi i majice sa znakom lista klena i natpisom 750. godina Klenovnika. Klen je naime vrsta javora, koji je poznat po svojoj čvrstoći, a nekad je služio za izradbu glazbala. Po klenu je mjesto Klenovnik dobilo ime, a drvored stabala uz glavnu ulicu u Klenovniku je klenov drvored.

– u svim ustanovama i organizacijama, koje djeluju na području općine Klenovnik, prigodom bilo kakvog istupanja, isticala se 750. obljetnica Klenovnika, a posebito na takmičenju Osnovne škole Grofa Janka Draškovića.

– održana je konferencija za tisak koju je sazvao župan dr. Zvonimir Sabati u prostorijama Bolnice za plućne bolesti i TBC Klenovnik.

– takmičenje vatrogasaca, malonogometni turnir i tenisko prvenstvo Klenovnika.

– promidžbene djelatnosti s ciljem da se javnost što više upozna s tom vrlo značajnom manifestacijom, pored već ranije isticanih plakata i naljepnica u rujnu mjesecu na proštenju moglo se naći plaketa i bedževa sa Klenovničkim obilježjem. U sredstvima priopćavanja na Hrvatskom radiju u Ivancu, Varaždinu, te na II. programu Hrvatskog radija studio Zagreb čulo se o značenju 1994. god. za općinu Klenovnik. Niz članaka objavljeno je u Večernjem listu.

– izašli smo prema svim potencijalnim sponzorima sa tekst – ponudom za sponzorstvom.

– povodom 750. obljetnice u Klenovniku je održan niz kulturnih manifestacija.

– otvoren je posebit žiro-račun preko kojeg se prate sredstva za obilježavanje 750. obljetnice, tako da za cijelu manifestaciju nije trošen novac iz proračuna općine.

Franjo Hrg, Hrvatski radio, studio Ivanec

BAROKNA GLAZBA I IZLOŽBE

Svečanost dana klenovničke obljetnice bila je nedjelja 2. listopada 1994.

Svečanost je počela u župnoj crkvi Presvetoga Trojstva, a predvečernju misu služio je klenovnički župnik i dekan Bednjanskog dekanata vlč. Stanko Havaić. Na početku je pozdravio klenovničke čelnike, goste iz susjednih općina i sve nazočne. Istakao je kako Klenovnik nastavlja na svemu onome što se dobra učinilo u njegovim dosadašnjim stoljećima, te za sljedeću nedjelju najavio je i koncelebriranu misu za sve dotadašnje klenovničke pokojnike.

Koncert Varaždinskog baroknog ansambla u župnoj crkvi Presvetog Trojstva Klenovnik, 2. listopada 1994. (foto: H. Cikač)

U crkvi je održan koncert Varaždinskoga baroknog ansambla s dijelom programa nadaleko poznate glazbene manifestacije – 24. »Varaždinskih baroknih večeri« Ansambl je nastupio u stalnoj postavi – čembalo Dada Ruža, flauta Stjepan Levanić, oboa Stjepan Vitez i violončelo Darij Milković. Kao gost, nastupio je i ukrajinski violinist Taras Pečeny iz Kijeva. Zajedno su izveli skladbe G. F. Telemanna.

Svečanost je svršila otvaranjem dviju likovnih izložbi u općinskim prostorijama – slikarske Ivana Kneževića iz Klenovnika te kiparske Izidora Popijača iz Ivanca. Voditeljica priredbe, Ivanka Mavrek pročitala je iz izložbenih kataloga osvrte koje su napisali – o Kneževiću Stjepan Hajduk, a o Popijaču Juraj Baldani. Slikar-pjesnik, Knežević govorio je potom nekoliko svojih pjesama iz rukopisne zbirke »Zvonik bijeli«, a izložbe je otvorio općinski načelnik Martin Oreški.

Mladen Genc, Hrvatski radio, studio Ivanec

Pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, 9. listopada 1994. godine obilježena je 750. obljetnica Klenovnika

SVEČANOST ZA SJEĆANJE

U Klenovniku je 9. listopada 1994. godine pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana održana središnja svečanost obilježavanja 750. obljetnice Klenovnika.

U ime pokrovitelja, predsjednika Tuđmana, kao izaslanik na skupu u Klenovniku govorio je dr. Ivić Pašalić, predsjednikov savjetnik za unutarnju politiku, zatim, župan Varaždinske županije dr. Zvonimir Sabati i načelnik općine Klenovnik dipl. oecc. Martin Oreški.

Svečanosti su bili nazočni brojni uglednici iz političkog, gospodarskog i kulturnog života Varaždinske županije i RH – dopredsjednik Sabora RH dr. Vladimir Šeks, saborski zastupnik, dipl. ing. Slavko Canjuga, prof. Katarina Fuček, zapovjednik 104. brigade Hrvatske vojske pukovnik Ivan Matoković, predstavnici MUP-a, crkveni velikodostojnici i drugi...

U bogatom kulturno-umjetničkom programu, na otvorenom, u središtu Klenovnika, nastupili su: Mješoviti pjevački zbor KUD-a »Rudolf Rajter« iz Ivanca, Puhački orkestar iz Lepoglave, te djeca i učenici klenovničkog Dječjeg vrtića i Osnovne škole »Grofa Janka Draškovića«. U župnoj crkvi Presvetog Trojstva služena je koncelebrirana svečana sveta misa koju je predvodio kanonik Slavko Gabud, a u općinskim je prostorijama bila otvorena za razgledavanje izložba skulptura Izidora Popijača-Žige i slika Ivana Kneževića. Kneževićeva slika »Cvjetna katedrala« poklonjena je pokrovitelju proslave predsjedniku Tuđmanu.

U okviru središnje svečanosti obilježavanja 750. obljetnice prvog spominjanja Klenovnika u pisanoj povijesti, u tamošnjem je dvorcu-bolnici istoga dana održan i znanstveni skup, s prikazom povijesti mjesta, o čemu je govorilo desetak naših poznatih stručnjaka.

Svečanost za sjećanje svršila je velikim pučkim veseljem. Tog dana, po prvi put iz Klenovnika, izravno je emitiran cjelodnevni program Hrvatskog radija – Studija Ivanec.

Fotografije: H. Cikač

Nastup Mješovitog pjevačkog zbora KUD-a »Rudolf Rajter« iz Ivanca

Nastup zbora OŠ »Grofa Janka Draškovića« Klenovnik

Nastup dječjeg vrtića »Ivančice« Klenovnik

Nastup dječjeg vrtića »Ivančice« Klenovnik

Uzvanici na središnjoj svečanosti obilježavanja 750. obljetnice Klenovnika

Govor načelnika općine Klenovnik Martina Oreškog

Govor župana županije Varaždinske dr. Zvonimira Sabatia

Govor dr. Ivića Pašalića izaslanika predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana

Dr. Ivić Pašalić preuzima sliku I. Kneževića »Cvjetna katedrala« – poklon pokrovitelju dr. Franji Tuđmanu

Uzvanici

Koncelebrirana Sv. misa u župnoj crkvi Presvetog Trojstva

Martin Oreški, dr. Ivić Pašalić, Vladimir Šeks i Ivan Hojsak pred portom Bolnice Klenovnik

Uzvanici na domjenku u Bolnici Klenovnik

Govor potpredsjednika Sabora Republike Hrvatske Vladimira Šeksa

Djelatnici Gradskog muzeja Varaždin i njihovi suradnici

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV

Klasa: 612-06/93-10/103
Ur.br: 565-03-93-2
Zagreb, 15. prosinca 1993.

ŽUPANIJA VARAŽDINSKA
OPĆINA KLENOVNIK

n/r Martin OREŠKI, načelnik

Predmet: Podaci o održavanju saborskih zasjedanja u Klenovniku

Poštovani,

prema dosadašnjim istraživanjima i objavljenim izvorima u Klenovniku nije zasjedao Hrvatski sabor, već Hrvatske kraljevinske konferencije, koje nose također naziv Banske konferencije (tijelo koje se sazivalo u vremenima kada prilike nisu dopuštale okupljanje cjelokupnog članstva Hrvatskog sabora). Zasjedanja toga tijela u Klenovniku zabilježena su 4.IV.1718, 30.XI.1730. i 18.I.1732. godine (pod predsjedanjem banskog namjesnika Ivana Draškovića), a njihov je sadržaj objavljen u izdanju Hrvatskog državnog arhiva pod nazivom "Hrvatske kraljevinske konferencije", knjiga 2 i 3.

Sadržaj zapisnika Hrvatskog sabora također je u cijelosti objavljen. Jedan dio objavio je F. Šišić pod nazivom "Acta comitialia" I-V (1526-1630), a posao je zatim nastavio Hrvatski državni arhiv pod naslovom "Zaključci Hrvatskog sabora" I-XII (1631-1848). Za najveći dio izrađen je, pored indeksa imena i pojmova, indeks mjesta. Naknadno je izrađena i kronotaksa zasjedanja Hrvatskog sabora, sa naznakom mjesta održavanja. No, nigdje nije naznačen Klenovnik kao mjesto održavanja saborskih zasjedanja.

No, u Diplomatičkom zborniku Tadije Smičiklasa, u izdanju JAZU, sv. IV, Zagreb 1906. objavljen je pod red. br. 214. dokument izdan 11. listopada **1244.** godine, kojim Bela IV varaždinskomu županu Mihovilu daje za njegove zasluge Lobor, Veliku, **Klenovnik** i Zlogonje. **Ta se godina u literaturi navodi kao najranije spominjanje Klenovnika.** Stoga to može biti prikladan datum koji biste slavili kao dan vaše novoustrojene općine.

To su obavijesti koje vam možemo pružiti na temelju podataka kojima raspolažemo.

S poštovanjem

Ravnatelj:
dr. Josip Kolanović

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV - 41000 ZAGREB - Marulićev trg 21 - CROATIA - Tel: 445-609; 420-272 - Fax: 446-325

Faksimil dopisa iz Hrvatskog državnog arhiva

REPUBLIKA HRVATSKA

URED PREDSJEDNIKA

Zagreb, 18. travnja 1994.
Br: 05/258/94

ŽUPANIJA VARAŽDINSKA
OPĆINA KLENOVNIK
n/r g. M. Oreškog i g. Z. Trkanjca

Štovani,

Sa zadovoljstvom vas mogu izvjestiti da je predsjednik Republike Hravtske dr. Franjo Tuđman prihvatio pokroviteljstvo proslave 750. obljetnice Klenovnika.

Pridružujem se i osobno Predsjednikovim čestitkama i željama za još uspješnijim razvojem vašeg i našeg Klenovnika.

Sa štovanjem,

Savjetnica Predsjednika RH
prof. dr. Biserka Nagy

Faksimil dopisa iz Ureda Predsjednika Republike Hrvatske

ORGANIZACIJSKI ODBOR ZA PROSLAVU I OBILJEŽAVANJE 750. GODIŠNJICE POSTOJANJA KLENOVNIKA

1. dr. Zvonimir Sabati – predsjednik
2. Trkanjec Zlatko – dopredsjednik
3. Oreški Martin
4. Friščić Josip
5. Oreški Đuro
6. Bunić Danijel
7. Kišićek Slavko
8. Gladović Izidor
9. Rešetar Boris
10. Hojsak Ivan
11. Havaić Stanko
12. Polančec Josip
13. Vrčić Mihovil
14. Prstačić Biserka
15. Smontara Ivan
16. Knežević Ivan
17. Pervan Antonio
18. Špindrić Boris

IZVRŠNI ODBOR ZA PROSLAVU I OBILJEŽAVANJE 750. GODIŠNJICE POSTOJANJA KLENOVNIKA

1. Oreški Martin – predsjednik
2. Trkanjec Zlatko
3. Polančec Josip
4. Kišićek Slavko
5. Smontara Ivan
6. Bunić Danijel
7. Havaić Stanko
8. Oreški Đuro
9. Knežević Ivan

Čast nam je pozvati Vas na

SREDIŠNJU SVEČANOST
obilježavanja 750. obljetnice KLENOVNIKA

koja će se održati

u nedjelju 9. LISTOPADA 1994. godine u KLENOVNIKU

pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske dr. FRANJE TUĐMANA

Radujemo se Vašem dolasku

Načelnik općine Klenovnik
Martin Oreški, dipl.oecc.

Predsjednik Organizacijskog odbora
dr. Zvonimir Sabati

Program središnje proslave
9. listopada 1994.

- *8,30 – Svečana budnica*
- *9,00 – Doček gostiju i uzvanika*
- *9,30 – Kulturno-umjetnički program*
- *10,30 – Pozdravni govori*
- *11,00 – Koncelebrirana sveta misa u župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Klenovniku*
- *12,15 – Razgledanje znamenitosti Klenovnika*
- *12,30 – Kratki prikazi povijesti Klenovnika*
- *14,00 – Svečani ručak za goste i uzvanike*
- *15.30 – Razgledanje Klenovnika i pučko veselje*

Faksimil pozivnice

IV.
POGLAVLJE

Ivan Knežević, Hrvatski radio, studio Ivanec

IZ SPOMENICE KLENOVNIČKE (Povodom 750. obljetnice Klenovnika, u počast učitelju Franji Mišinskom)

U godini proslave velikog jubileja Klenovnika, od najljepših darova, je otkrivanje za širu javnost jednog dragocjenog dokumenta u Osnovnoj školi grofa Janka Draškovića – Spomenice Opće pučke škole klenovničke. Počeo ju je voditi učitelj Franjo Mišinski (1849 – 1907), koji je službovao u Klenovniku neprekidno od 1867. godine do svoje smrti. Sve do pred kraj života bilježio je školske, šire prosvjetne i razne druge događaje. Posebito su zanimljivi njegovi zapisi u ljetopisnom dijelu godišnjih izvješća. Po njima je Mišinski u svojoj sredini pravi kroničar svojeg vremena. Zahvaljujući tome, danas možemo čitati zanimljive stranice: o važnim posjetima gradu Klenovniku, sprovodima,

7/12. 1883.

Školska spomenica

obće pučke škole klenovničke

sastavio

Franjo Mišinskij

ravn. učitelj

1862.

Utemeljenje Klenovničke pučke učione.

Pošto bi se posvud u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji počele škole zidati te malo gdje bijaše kakovo župno miesto, ili poveće selo, u kojem nebijaše pučka učiona sagradjena, da se može mladež obojeg spola izobražavati, te širiti se prosvjeta narodnosti i domoljubja medju neukim pukom; samo ovdje kod nas u Klenovni nebijaše traga ni glasa o gradjenju pučke učione tja do god. 1858.

Budući siromašna občina, nemoguć sama k-tom doskočiti, bez koje (: čije:) druge pomoći.

Zato 1858 godine pade na um spomenka vriedna misao ovdašnjemu pokrovitelju po„ kojnomu bivšemu ministru financije gosp. Dr. Dragutinu barunu Brucku vlastelinu dobra Klenovnik, da će on vlastitimi troškovi i na vlastitom svojem zemljištu učionu gradit koji i glavnicu položi, od koje Klenovnički učitelj kamate dobiva u ime polugodišnje svoje plaće naime 157 for. 50 novč. a samo drug polovinu daje mu občina kao i takodjer i

doprinosu vlasnika grada i dobra Klenovnik za školske potrebe, dočeku 20. stoljeća kod kapele sv. Vuka, jednom zlatnom piru u dvorcu te o drugim događajima i prilikama onog vremena.

Iz pera Franje Mišinskog u nastavku slijede zanimljivi zapisi iz prošlosti Klenovnika. Izuzimajući priloge, u kojima se govori o događaju iz 1864. godine, Mišinski ih je samo zapisao u Spomenicu, kao i inicijale autora: I. V. učitelj. Zaključujem da je riječ o učitelju Ivanu Vitkoviću, a tekst je vjerojatno čuvao u školi, kao i neki drugi dokumenti o početku školstva u Klenovniku. Slično je i s dvije javne zahvale koje je u Spomenicu upisao Mišinski, a potpisali su ih prvi učitelj Antun Žigman 15. kolovoza 1862. i Ivan Vitković 15. rujna 1863. godine. Dakle, započinjući Spomenicu, Franjo Mišinski je, uz uvodni dio, o početku školstva u klenovničkom kraju, unio u nju i sačuvane zapise svojih prethodnika od utemeljenja škole 1862. godine. U zaključak, da je raspolagao i drugim bilješkama, upućuje činjenica da u Spomenici nalazimo detaljne opise nastojanja oko gradnje prve školske zgrade, pa čak i same svečanosti blagoslova nove škole. Nakon »rekonstrukcije« prethodnih školskih zbivanja, za što je trebalo puno truda, i uz korektno unošenje u Spomenicu sačuvanih i potpisanih priloga i zapisa prijašnjih učitelja, Franjo Mišinski je počeo bilježiti školske ali i druge podatke i zbivanja. Zahvaljujući tome, mnogi su događaji sačuvani od zaborava i više znamo o prošlosti klenovničkog kraja.

SPROVOD U GRADSKOJ KAPELI

Prilog učitelja Ivana Vitkovića zapravo je dopis časopisu »Napredak« (»Dopis iz Klenovnika«), a tema mu je opis sprovoda kneginje Mariane Lichtenstein, supruge kneza Filipa Lichtensteina, vlasnika dobra Klenovnik.

Nakon uvodne informacije o gradnji škole u Klenovniku i o smrti njezina utemeljitelja, dr. Dragutina baruna Brucka, bivšega ministra financije i vlastelina dobra Klenovnik, (»koji uvidiv potrebu učione, pobrinu se za nju, te zbilja o svojih troškovih nalog učiniv da se na svietlo podigne«.), učitelj Vitković piše: »... dobismo gore rečenomu pokoj. gospodinu druga u toj struci, muža koji neumornim nastojanjem gleda prosvietu pučke učione čim večma podići, a to je sjajni gosp. Filip Lichtenstein sadanji vlastelin dobra Klenovnik«. Zatim nastavlja:

»Bratjo! žalimo diobno promicatelja učionah kad ga kakova nezgoda postigne, kao napomenutog gosp. kneza, (...) koj iz kruga svog života nenadano prošlih danah izgubi jedincati savez i veselje svoje ljubavi kog si mnogimi nepogodami dobavi.

Zlobna i nemila smrt negledeć na razliku časti ili dobe osobe ugrabi nam nakon dvomjesečne bolesti posve mladjahni cvietak najme sjajnu gospodju knjeginju Marianu udatu Lichtenstein rodjenu groficu Marcolini koja u bolesti jošte kod zdravog razuma primi Svetotajstvo Sv. izpoviedi i umirajućih u duhu riedkog primjera prave kršćanske pobožnosti u prisutnosti obitelji i rodjakah napokon usnuvši u Gospodinu dne 7. lipnja 1864.

Žale nju njezini rodjaci i poznanci osobito pako gore napomenuti raztuženi suprug i razcvilena njezina majka gospodja grofica Josipa Marcolini de Feretti; za njoj tuguje i ovdašnji puk nu više školska mladež! (...) Nju žali sve što ju samo poznade, to bar sviedoči liepa kita sprovoda, kojemu su prisustvovala sliedeća gospoda:

Sjajni gospodin knez Rudolfo Lichtenstein brat Filipa. Presvietli grof Schönfeld polubrat gore rečenih. Preuzvišeni gospodin grof Ivan Erdödy, nasliedni vrhovni župan Županije varaždinske i preuzvišeni gospodin Gjuro Drašković F. M. L. Presvietla gospoda grof Marko Bombelles, (...) baron Heneberg sa svojom suprugom baronesom rodjenom Hess i baron Otto Beess. (...) zatim pogl. gosp. Viekoslav pl. Matačić veliki sudac gornjo poljskog kotara Županije varaždinske kao nosioc žrtve i pogl. gospod. Marko Barabaš kotarski sudac ivanečki i napokon nebrojena ina gospoda. Izmedju gospode svetjenikah prisustvovao je velečastni gospodin Petar Rusan podarcidjakon i nadzornik kotara bednjanskog koji blagoslovi pokojnice tielo i sprovadjaše uz podvoru mnogobrojnog častnog svetjenstva. Ono pako što Nju najboljma cienilo i pripoznavalo kao dobročiniteljicu, nije takodjer moglo nikako propustiti, da nebi bar još zadnjim časkom zahvalnost izkazalo, naime, da ju (...) ovim tužnim putem do groba sprovede, a to bila je školska mladež domaće župe i kameničke sa svojimi dotičnimi učitelji; divno bude vidieti, kako tužnim miloglasom mološe za dušu pokojnice, u kojoj molitvi svako sa gorućom sviećom u ruci svietlilo njojzi put k – rajskoj viečnosti, sa svake pako strane liesa držahu po tri učenice vienac osobite vrsti ružah pleten a za liesom opazio si, da svakomu iz očijuh poput sjajućeg bisera suze padahu. – Jednom riečju nemogu Ti mili prijatelju plač nad pokojnicom predočiti nit izreči.

Tielo pokojnice sahranjeno je u gradskoj kapeli sv. Antuna, odkuda jest kasnije prenešeno u raku kneževske obitelji Lichtensteinacah u Beču. Sv. misa za pokojnicu bje služena u oči pokopa dne 9. o. m. u jedanaist satih. – Bože dao, da u našoj domovini više takovih promicateljah školarstva i pučke prosvjete pronikne, pa da nam ih Svemogući uzdrži na dug život!

Pokojnici bila lahka zemljica i slava uvieke!«

I. V. učitelj

DOČEK GROFICE KLOTILDE DRAŠKOVIĆ

U nastavku slijede zapisi Franje Mišinskog. Prvi je o prelasku grada Klenovnika u ruke grofice Klotilde Drašković i njezin posjet Klenovniku godinu dana kasnije:

»Mjeseca rujna 1880 prešao je grad Klenovnik u ruke presv. gospoje grofice Klotilde Drašković koja ga od prijašnjeg vlastelina kupi. Sa vlastelinstvom dobra Klenovnik upravlja u ime presv. gosp. grofice Klotilde Drašković njezin zet presvietli gosp. grof Marko Bombelles senior koji sada postade školskim patronom«.

»Dne 19 lipnja 1881 pohodila je presv. gospoja grofica Klotilda Drašković iz Gradca u Štajerskoj grad Klenovnik. U slavu njezinog došastja bijaše načinjen krasan slavoluk (...) kod kojeg su presv. gosp. groficu dočekala školska mladež, sa učiteljskim osobljem, mjestni župnik g. Franjo Miljan i vlastelinski činovnici. Čim je presvietla gospoja grofica prispiela pred slavoluk zasvira glasba carevku, a mladež školska zaori sa »Živila«. Nakon toga stupi mjestni župnik pred kola, te nju pozdravi kratkim govorom. U pratnji sa presv. gosp. groficom došao je i njezin zet presv. gosp. grof Marko Bombelles sen. sa (...) suprugom presv. gosp. groficom Ferdinandinom Bombelles rodjena grofica Drašković zatim presv. gosp. grof Marko Bombelles junior sa sestrom presv. gosp. groficom Brandis rodjena grofica Bombelles. Poslie krenu od slavoluka školska mladež pred školsku sgradu, gdje bi od vlastelinstva podvorena sa gulašem, kolači i vinom. Isti poslie poldan puštao je g. učitelj vinički Dragutin Šur dva zrakoplova u zrak. Glasba izmenice sviraše kod te zabave različite komade. Na večer poredaše se školska mladež u redove sa krasnimi razsvietljenimi lampioni, te se uputi pračena od glasbe pred grad Klenovnik. Došavši pred grad zasvira glasba najprije carevku, nakon toga izpjeva školska mladež tri pjesme a najposlje nju pozdrave sa gromovitim »Živila«. (...) I tako bijaše doček presvietle gospoje grofice Klotilde Drašković proslavljen«.

BAN PEJAČEVIĆ POSJETIO KLENOVNIK

Uz malo mašte nije teško zamisliti kako je u dvorcima Hrvatskog zagorja, kad su u njima boravili i održavali ih bivši vlasnici, tekao život na visokoj razini, s važnim posjetima i primanjima, kulturnim i zabavnim priredbama, obiteljskim svečanostima, ali i danima tuge, također i uz druge događaje, ponekad uz sudjelovanje i okolnog seoskog pučanstva. Grad Klenovnik, za koji je zapisano da je u oba kata i prizemlju imao 90 soba s 365 prozora, mogao je biti za to pravo mjesto, a to je i bio.

U nizu visokih gostiju, koji su posjetili grad Klenovnik, bio je i hrvatski ban Ladislav Pejačević. Evo što je o njegovu posjetu zapisano u Spomenici Opće pučke škole klenovničke: »Dne 12 rujna 1882 pohodio je svietli ban gosp. grof Ladislav Pejačević sa hrvatskim ministrom preuzvišenim gospodinom Kolomanom Bedekovićem presv. gosp. grofa Marka Bombellesa. U pratnji sa svietlim banom bijahu takodjer presv. gosp. Ognjoslav Utiešenović kr. dvorski savjetnik i veliki župan Županije varaždinske zatim presv. gosp. barun Kušević narodni zastupnik i vlastelin. Kod krasno načinjenog slavoluka na kojem se vijahu trobojnice dočekali su svietlog bana Obćinsko poglavarstvo, mjestni župnik i domaći učitelj. Gospodin načelnik Franjo Belčić pozdravio je kod slavoluka s-hodnim govorom svietlog bana. Školska mladež nije mogla dočekati svietlog bana, budući su u ono vrieme veliki školski praznici bili«.

Od 15. do 18. studenoga 1886. godine bili su u Klenovniku dani tuge, o čemu je također ostao zapis Franje Mišinskog: »Dne 15 studena 1886 umire presv. gosp. Ferdinandina grofica Bombelles rodjena grofica Drašković. Dne 18 t. mj. jutrom domaći župnik Vukovinski uz asistenciju svećenikah iz Vinice, Voče i Kamenice blagoslovi mrtve ostanke. Žalostna povorka krenu u Zelendvor. Školska mladež prati svoju dobročinku i brojni seljački puk. Turobnomu sprovodu pridružilo se više župnika, zatim činovničtvo (...) te ostali štovatelji. Korakom (...) tugaljiv sprovod ostavlja Klenovnik, gdje razcviljena sieda majka grofica Klotilda Drašković plače neizrecivom tugom za svojim dobrim angjelkom jedinicom kčerju. U Zelendvoru je grobnica grofovske obitelji Bombelles. Putem na razkrižju pridruži se sprovodu školska mladež vinička. Zaista s pokojnicom leže u grob nježno milovanje majčino, ljubezna vjernost suprugu, ponosna radost djeci, milostna podpora sirotinji te ona živa želja za slavom i srećom hrvatske domovine. Blago joj sveto pokojište!«

ZLATNI PIR U DVORCU KLENOVNIK

Kao i u svakom domu, i u dvorcu Klenovnik bilo je i puno radosnih događaja. Kroničar ondašnjih školskih i drugih prilika u klenovničkom kraju, učitelj Franjo Mišinski u školskoj je Spomenici zabilježio i jedan zlatni pir u gradu Klenovniku: »Dne 21 rujna t. g. (1896., nap. I. K.) bijaše za Klenovnik svečan dan jer se slavio zlatni pir roditelja presv. g. grofa Ferdinanda Brandisa vlastnika dobra Klenovnik. U predvečer napomenutog dana poreda se školska mladež u redove sa krasnimi lampioni i barjacima te krenu iz školske sgrade uz pratnju glasbe do grada Klenovnika. Poredavši se u grad-

skom dvorištu izpjeva tri pjesme te se poslie toga razidje kući.

Na dan svečanosti zlatnog pira pjevala školska mladež kod svečane mise (...) u gradskoj kapeli. Presvietli gospodin grof Ferdinand Brandis darovao tom prigodom 50 kruna da se među školsku mladež te bijaše 100 djece nadareno svako po 50 filira«.

Učitelj Mišinski bilježio je i događaje od šireg značenja ili posljedica. Tako čitamo i o katastrofalnom potresu iz 1880. godine: »Dne 9 studena 1880 stiže glavni grad Zagreb pa i cielu Hrvatsku grozni udarac naime potres, o kojem se već glasovi raznieli po cielom širokom svietu. To bijaše potres, kakova ljetopisci ne zabilježiše od god. 1502 kadno se je u Zagrebu srušio toranj sv. Marka. Kolika je strava zavladala medju pučanstvom u Zagrebu i u okolici njegovoj ne da se opisati. Pa zato je i strah sve više rasao, dočim se još njekoliko dana i noći zemlja nije umirila, nego se sad slabije sad jače iznovice potresla. I ova školska sgrada pretrpi znatnu štetu odslied ovog potresa«.

DOČEK DVADESETOG STOLJEĆA

Zahvaljujući ljetopisnim' bilješkama učitelja Franje Mišinskog, znamo i za jedan lijep događaj na znamenitom mjestu; riječ je o svečanosti u čast novog, 20. stoljeća, kod kapele sv. Wolfganga, izuzetno vrijednog sakralnog spomenika, sagrađenog daleke 1508. godine.

»Na dan 31. prosinca 1900. na izmaku 19. stoljeća u slavu toga dana bijaše kod kapele sv. Vuka, uz pucanje mužara zapaljen veliki kres u noći 10 satih, takodjer ispuštene su rakete uz bengaličku vatru. Točno u 12 satih oslužio je mjestni župnik Ivan Horvatić svečanu večernicu kod koje je prisustvovalo mnogo naroda iz župe klenovničke, vočanske i višničke«.

POČECI ŠKOLSTVA U KLENOVNIKU

Povijest školstva u Klenovniku od samog je početka najuže vezana uz grad Klenovnik, a tako će biti i poslije, da bi se to nastavilo i za cijelo vrijeme od kad je u preuređenom i proširenom dvorcu poznato lječilište. Prvu školu u Klenovniku dao je sagraditi vlastelin Otton Bruck, a kao njeni patroni školu su pomagali i budući vlasnici grada i dobra Klenovnik.

Početke razvoja školstva u ovome kraju opisao je u Spomenici Obće pučke škole klenovničke učitelj Franjo Mišinski, ostavljajući nam dragocjene zapise o ondašnjim prosvjetnim i drugim prilikama i važnim događajima u gradu Klenovniku.

Šesto je desetljeće 19. stoljeća, kad se posvuda u Hrvatskoj počinju zidati pučke škole, »samo ovdje kod nas u Klenovniku nebijaše traga ni glasa o građenju pučke učione tja do god. 1858. – Budući siromašna obćina, nemoguć sama k tome doskočiti, bez koje (čije) druge pomoći«.

»Zato 1858 godine pade na um spomenka vriedna ovdašnjemu pokrovitelju pokojnomu bivšemu ministru financije gosp. Dragutinu barunu Brucku vlastelinu dobra Klenovnik, da će on vlastitimi troškovi i na vlastitom svojem zemljištu učionu graditi, koji i glavnicu položi, od koje klenovnički učitelj kamate dobiva u ime polugodišnje svoje plaće naime 157 for. 50. novč. a samo drugu polovinu daje mu obćina kao i takodjer i učionu obskrbi drvami (na pol). Te tako znatno olakša teret obćini klenovnički«.

Škola je svečano blagoslovljena i otvorena 26. siječnja 1862. godine. »Kod ove svečanosti prisustvovaše takodjer izvan mnogobrojnih župljanah sadašnja pokroviteljica pres. gospoja grofica Josipa Marcolini sa svojom kčerju, za onda gospodičnom groficom Anom, a za sada jur udatom za sjajnog kneza gosp. Filipa Lichtenstein, (...) takodjer veleč. g. Josip Debeljak duhovni pomočnik u miru, koji služaše podnevnu svetu misu sa »Dojdi Duše sveti«. Te tako bi napokon dne 27 sečnja 1862 započelo podučavanje, odgojenje i naobraženje klenovničke mladeži po izpitanom mladom učitelju Antunu Zigmundu.

U Klenovniku dne 7 prosinca 1862«.

Na početku je školu pohađalo 212 đaka iz Klenovnika, Cerja, Goranca, Vukovoja, Plemenščine, Vesi i Dubravca.

Ime prvog učitelja srećemo u Spomenici više puta, i u potpisu Javne zahvale velikom sucu Vjekoslavu pl. Matačiću. Tekst je u Spomenicu unio Franjo Mišinski, a zahvala glasi: »Poglaviti gospodin Viekoslav pl. Matačić veliki sudac u Cerju Nebojse Županije varaždinske, poklonio je narodnoj pučkoj učionici u Klenovniku 10 for. tom nakanom, da se za taj novac nabave koristne knjige, te razdiele medju najbolje učeću diecu. Tim je zasviedočio, koliko mu je stalo do naobraženja mladoga naraštaja, a u ime učione zahvaljuje se smierno na tom daru. U Klenovniku dne 15 kolovoza 1862. Antun Žigman učitelj«.

Franjo Mišinski, začetnik školske spomenice u Klenovniku, u nastavku je zapisao u nju još jednu Javnu zahvalu: »Sjajni gospodin knez Filip Lichtenstein vlastelin dobra Klenovnik poklonio je narodnoj pučkoj učioni u Klenovniku 12 for. a. v. stom namjerom, da se za taj novac nabave koristne knjige i ostale nagrade, te se prigodom izpita razdiele medju najmarljivije i najboljma napredujuće učenike. Na tom krasnom daru školskoga do-

brotvora zahvaljuje se najtoplije. U Klenovniku dne 15 rujna 1863. Ivan Vitković učitelj«.

Sličnih zapisa ima još: »Dne 22 ožujka 1884 pohodio je priesvetli gospodin grof Marko Bombelles ovu dječačku školu te je tom prigodom pregledavao krasopisne pisanke, risanke i zadaćnice«.

Posebite su nagrade podijeljene učenicima na kraju školske godine 1901/2: »Kao što svake godine tako i ove godine nabavio je presv. gosp. grof Ferdo Brandis za 20 kruna nagradnih knjiga a slavno obćinsko poglavarstvo priposlalo ove godine 16 kom. nagradnih knjiga. Ujedno darovao je presv. g. grof Ferdo Brandis 3 kom. šešira onim učenikom, koji imadu najmanje školskih izostataka a presv. grofinja Klotilda Brandis svilenih rubaca onim djevojčicama, koje imadjahu najliepši ručni rad«.

Bilješka o prelasku grada Klenovnika u ruke grofa Sigismunda Batthyanyja 1. siječnja 1903. godine jedan je od posljednjih kroničarskih zapisa Franje Mišinskog. Školske godine 1906/7. u Spomenicu škole Klenovnik zapisano je: »Dana 26. srpnja umro je ravnajući učitelj ove škole g. Franjo Mišinski. Učiteljstvo i okolišno svećenstvo sprovede ga doličnim načinom do groba.

G. Franjo Mišinski službovao je na ovoj školi neprekidno od g. 1867. – dakle malo ne punih četrdeset godina. Bio je sveopće obljubljen, dobričina i poštenjak od pete do glave, a osobito vješt orguljaš. Devedesetih godina složio je tamburaški zbor te ga i izvrstno uvježbao. – Ostavio je iza sebe udovicu i troje neopskrbljene djece.

Temeljem raspisanog natječaja izabran bude po mjesnom školskom odboru po svojoj molbi Mihailo Jurmić, učitelj u Brestači, kotara novskog te po kr. zemaljskoj vladi i imenovan«.

Potkraj 1908. godine pokojnom učitelju Mišinskom podignut je spomenik: »Učiteljsko društvo kotara varaždinskog i ivanečkog sakupilo je prinosima svotu oko 160 kruna te je nabavilo pristojni spomenik pok. g. Franji Mišinskom, koji i bi postavljen pred Sve Svete na ovom groblju«.

A na kraju prve knjige Spomenice škole Klenovnik čitamo: »Ova spomenica prikazuje život ove škole od njezina osnutka (27. siječnja 1862.) do godine 1941., najsudbonosnije godine u povjesnici čovječanstva, godine općega svjetskoga rata«.

»Spomenicu je počeo voditi učitelj Mišinski Franjo, čiji zemni ostaci počivaju na mjesnom groblju, a koji je svojim pregalačkim učit. radom zaorao duboke brazde na prosvjetnoj njivi ove šk. općine i koga se njegovi đaci, djedovi i bake sadašnje šk. djece, i danas s poštovanjem sjećaju.

U tom vremenskom periodu od 79 godina prođoše kroz ovaj klenovnički hram prosvjete generacije šk. mladeži, danas svijesni dio naroda hrvatskoga, i tako i ova škola poput ostalih svojih družica diljem hrvatske nam domovine uza sve nedaće, koje su u označenom razdoblju najtežega robovanja stizavale narod hrvatski, pridonijela svoj obol na oltar održanja i jačanja hrvatske narodne svijesti i otpornosti.

Spomenicu završava učit. Prpić Rudolf.

Klenovnik, 31. VIII. 1941.«
(Potpis).

Uspomena na zaslužnog učitelja, jednog od utemeljitelja prosvjete u ovom kraju i vrsnog kroničara školskih i drugih prilika svojeg vremena, gospodina Franju Mišinskog, čuva se u klenovničkoj Osnovnoj školi grofa Janka Draškovića; učenici i učitelji održavaju njegov grob, nad kojim se i sada ističe jednostavni, lijepo klesani spomenik.

O NARODNOM ŽIVOTU

U uvodnom dijelu Spomenice nalazimo dragocjen zapis o osnivanju Župe Klenovnik, pučanstvu ovoga kraja te običajima i zanimanjima u pojedinim selima.

»Mjesto Klenovnik spadalo je prije 100 god. pod župu Kameničku nu god 1782. ustrojila se je župa Klenovnička, a župnik je stanovao u gradu Klenovniku, gdje je i crkvica sv. Antuna kamo je puk k službi Božjoj dolazio. God. 1822 sazidala se nova župna crkva i župni dvor gdje i dan danas obstoji.

Mjesto Klenovnik jest većinom brdovito, a kuće stanovnikah su većinom na brežuljkih i na brdinah sagrađene. Stanovnici su večinom sriednjeg stasa, bieloputni smedje kose i rimokatoličkog vjeroizpovedanja. U mjestu imade malo doseljenikah, a koji su se naselili to su večinom iz obližnjih župa. Stanovničtvo služi se kajkavskim narečjem.

Odjeća mužkaracah bijaše prije surine, kožuhi, čohe, tako isto i kod ženah što se je tekom vriemena posve promienilo jer su se mužkarci i žene ljepše odievati počeli naime počeli su nositi liepih čižamah, hlačah, kaputah...

Narodnih običajah i zabavah imade stanovničtvo prije velikih svetkovinah kao Božić, Uzkrs; zatim na karminah, svatovah, ivanjske kresuvale i. t. d.

Zanimanje stanovničtva jest većinom poljodjelstvo, u selu Dubravcu bave se stanovnici lončarstvom, u Gorancu kolarstvom (...) U mjestu imade takodjer i podzemljih špiljah i to jedna kod Njegačah u Cerju a druga u Gorancu«.

TVORNICA ŠPIRITA

Zanimljivo je kako je u klenovničkom kraju, potkraj prošlog stoljeća, radila tvornica špirita, o čemu je učitelj Franjo Mišinski zapisao u Spomenici

klenovničke Opće pučke škole: »Gospodin Hermann Wittgenstein (+ god 1878) vlastelin dobra Klenovnik sagradio je tvornicu špiritusa« kraj ceste između Lipovnika i Horvatskog »i u toj tvornici proizvadjao se takodjer i kvasac koji se je u daleke krajeve razzašiljao. Kod iste tvornice bilo je i mnogo mjestnog pučanstva u radnju uzeto, te se je isto moglo mnogo novacah zaslužiti. Vinovica (špirit) pravio se iz kukuruze i ječma te od izkuhane kukuruze i ječma pitali su se volovi. Nu ista tvornica nije dugo obstanka imala jer je poradi daleke komunikacije i radi preogromnog poreza prestati morala. Iz iste tvornice polazili su takodjer nekoji učenici ovamo u školu«.

O SOCIJALNIM PRILIKAMA

Opisujući školske prilike, klenovnički učitelj Zvonimir Benković, jedan od najistaknutijih nastavljača Spomenice, često ih je povezivao s materijalnim uvjetima i ograničenjima. Ako Franji Mišinskom zahvaljujemo za stranice o gradu Klenovniku i njegovim vlasnicima te za druge dragocjene tekstove, novi ljetopisac, učitelj Benković, svojim bilješkama o socijalnim prilikama to dopunjuje.

U ljetopisu školske godine 1910/11. zabilježio je: »Narodni zastupnik velemož. gosp. Cezar Akačić poklonio je za siromašnu ovu šk. mladež iznos od 50 kruna, te uz pripomoć općine, te dara Hrv. polj. banke u Zagrebu u iznosu od 30 kruna bude odijeveno i obuveno 22 najsiromašnije šk. mladeži. – Da se je od tako male svote uz sadašnju skupoću moglo zaodjenuti toliko siromašne školske mladeži ide u velike hvala domačeg gospodina župnika Ivana Horvatića osobitog prijatelja šk. mladeži, koji je izhodio kod ravnateljstva kr. zemalj. kaznione u Lepoglavi bezplatnu izradbu odijela i cipelica. – I tako se je na sam Badnjak razdijelilo odijelo i obuća toj siromašnoj školskoj djeci, koja se uz zahvalu vesela srca povratiše svojim kućama, da veselo dočekaju Božić.

U šk. sjednici od 29. prosinca bje zaključeno da se posebno darovateljima pismeno zahvali škola na novčanim darovima, što darovaše i sjetiše se ove šk. mladeži u kraju, gđe vlada velika bijeda«.

Evo i jedne između redovitih informacija o polazu škole, iz školske godine 1919/20.: »Polaz škole dosta slab nastao je pod zimu uslijed silne skupoće odjeće i obuće, a ovaj kraj je dosta siromašan – a od općine se ne može dobiti ništa za siromašniju šk. djecu«.

Čak se i tako važan događaj kao što je prodaja dvorca Klenovnik i njegovo preuređenje u lječilište bilježi ponajprije s osvrtom na mogućnost dobrodošle zarade žiteljima ovoga kraja, a to je i glavni naglasak tek kratke bilješke o otvaranju Sanatorija. U nastavku donosimo oba ulomka, prvi iz 1924/25., drugi iz 1927/28. školske godine:

»Za naš narod okolišni došla je u dobar čas kupnja vlastelinskog grada grofa Bombellesa po Središnjoj upravi za osiguranje radnika time, što si narod mnogo sada zaslužuje, jer se cijeli grad od nova renovira za radničku bolnicu odnosno oporavilište, pak treba silu radnika, a to dobro dođe našem seljaku, da zasluži kruha sebi i obitelji svojoj. Pošto si narod dakle na taj način zaslužuje novac, uspjelo je da je župna crkva narodnim žuljevima dobila tri krasna i harmonična zvona«.

Zatim: »Na 29. rujna« (1927. g.) »bilo je svečano otvorenje »Sanatoriuma« u vlastel. dvorcu, kojeg je kupio Središnji ured za osiguranje radnika od grofa Bombela za liječenje početka tuberkuloze za svoje članove i privatnike. Toj svečanosti pozvana je i Uprava ove škole. Narodu je ovom gradnjom mnogo pomoženo, jer si zaslužio toliko da prehraniše sebe i obitelji svoje, jer inače zaslužbe neimade«.

Iz jedne druge bilješke saznajemo i o pomoći Sanatorija u prehrani najsiromašnijih učenika. Zapis je iz šk. god. 1931./32., a gotovo identičnih informacija ima i iz kasnijeg razdoblja; zabilježeno je sljedeće: »Kako je ovdje narod vrlo siromašan, to je na zamolbu Uprave škole odobrio Sred. ured za osiguranje radnika u Zagrebu da se najsiromašnijoj šk. djeci daje besplatan ručak kroz zimske mjesece iz kuhinje Lječilišta u Klenovniku. Prema tome dobivaše djeca kroz zimske mjesece dnevno ručak (16 l. variva i 5 kg kruha) te se nahranilo 40 – 45 djece dnevno, a što je u velike pripomoglo prehrani djece«.

KAKO JE ŠKOLA DOBILA STRUJU

Godine 1936. i 1937. provodi se elektrifikacija Klenovnika, ali je mjesna škola među posljednjima dobila struju. O tome, kako se sve to događalo, ostali su zapisi u Spomenici škole Klenovnik.

U ljetopisu školske godine 1936/37. ondašnji je upravitelj Viktor Prelošnjak zapisao: »Elektrifikacija sela uzela je sve veći mah pa su mnogi seljani proveli elektriku u svoje kućice, ali za školu nema sredstava nema razumijevanja još uvijek, prem se trava sa škol. livade prodala za 1400 d, no taj novac stoji još neizrabljen, prem bi se i mnogo siromašno dijete moglo tim obući«.

Viktor Prelošnjak, šk. god. 1937/38, bilježi dalje: »Osvjetljenje na školi ne postoji prem se selo sve više elektrificira, ali pozvani i mjerodavni faktori ne nastoje provesti elektrif. škol. zgrade. Dapače za elektr. vod koji je mogao ići baš nad samom novom škol. zgradom (s besplatnim priključkom) nisu škol. od-

bornici dozvolili, već su tražili preveliku otštetu za stupove (2) na škol. zemljištu«.

Prošle su još dvije školske godine, a škola je i dalje bila bez struje. A onda je novi ravnajući učitelj Rudolf Prpić zabilježio sretan svršetak višegodišnjih nastojanja. Školski je odbor konačno donio dugo očekivanu odluku: »Na svojoj sjednici od 20. X. 1940. na prijedlog perovođe – r. učitelja Prpić Rudolfa zaključio je odbor, da se na teret prihoda od šk. zemljišta provede elektrifikacija stare šk. zgrade (službenih prostorija i učit. stanova). (...) I konačno dne 7. prosinca 1940. g. u 11.30 h (u subotu) izvršen je priključak, i električno svjetlo, taj alfa i omega suvremenoga komoditeta, obasja po prvi put prostorije stare šk. zgrade. – Sirota stara zgrada pomladi se u bajnom svijetlu Edisonove žarulje!«

100 DUDOVA

Učitelji i đaci Opće pučke škole u Klenovniku imali su i uređivali u blizini škole uzoran vrt i voćnjak. Đaci su učili cijepiti voćke i svaki je nadgledao razvoj cijepova te njegovao sadnice, a mogli su ih odnositi i kućama. To je pridonijelo razvoju dobrih voćnih nasada u ovom kraju, a još više, kad su iz školskog cjepiljnjaka dijeljene veće količine voćnih i loznih cijepova.

Takav je doprinos prvi put zabilježen 1887. godine: »Ove godine razdieljeno je medju pučanstvo prvi put iz školskog vrta blizu 100 ciepova« – zapisao je u Spomenici škole učitelj Franjo Mišinski.

Školske godine 1893/94. zabilježio je: »Ove godine posadjeno je iz školskog vrta po učitelju 100 kom. dudova kraj puta vodeći u Kamenicu«. Dakle, točno prije 100 godina posadio je učitelj 100 dudova.

Od niza kasnijih bilježaka u svezi sa školskim vrtom i cjepiljnjakom osobito je zanimljiv zapis iz školske godine 1931/32.: »U proljeće zasadio je upravitelj škole oko nove šk. zgrade do 23 kom. najbolje i izabrane vrsti jabuka, imajući u vidu, da će ga se kasniji nastavnici sjećati i dati im primjer, da se svaki, ma i najmanji, prostor zasadi voćkama od koje se imade najviše koristi«. zapisao je tadašnji školski upravitelj Zvonimir Benković.

VREMENSKE PRILIKE

U Spomenici škole Klenovnik nalazimo i zanimljive bilješke o vremenskim prilikama, vezane uz polaz škole i prehranu učenika. Iz šk. godine 1931/32. čitamo: »Makar da je bio ove zime veliki snijeg, to ipak nije šk. obuka bila prekinuta na više dana, jer se šk. odbor brinuo, da se putevi načine odmah prolaznim pa da djeca mogu nesmetano polaziti u školu. Polaz škole bio je dosta povoljan, akoprem da uslijed ekonomske krize teško narod dolazi do novaca za nabavu odjeće i obuće svojoj djeci«.

Školska godina 1949/50.: »Ove je godine vladala nezapamćena suša. Ljetina je slaba, ima nešto kukuruza, dok krumpira gotovo ništa. Hrane za blago također je malo. – To će vjerojatno utjecati na zdravlje djece, jer će biti ishrana otežana«.

Najveća je pak studen bila školske godine 1955/56.: »Program je obrađen u cjelini, iako je bio prekid od 4. veljače do 22. veljače, radi velike hladnoće i snijega. Temperatura je pala do – 32° C. Takva hladnoća zabilježena je 1942. godine«.

Ivan Knežević

MLINARI, KOVAČI I POTKIVAČI (Prema kazivanju Janka Kolareka)

Ono čega nestaje privlačna je tema u novinama i publikacijama, jer ljudi vole čitati o prijašnjem životu i prilikama u svojem kraju ali i drugdje: o običajima, zanimljivim događajima, uporabnim predmetima, kakvih je nekada bilo u svakom kućanstvu, a danas ih uglavnom možemo vidjeti u muzejima i zavičajnim zbirkama... Pisati o tome, međutim, ponajprije znači sačuvati sve to od zaborava, starijima za spomen, a novim naraštajima za dragocjenu informaciju o zavičaju i životu predaka.

Jedna takva tema su stari mlinovi, ponajprije vodenice, kakvih je negda bilo puno u našem kraju, osobito u Ivancu. O njima je u »Ivanečkom kalendaru« objavljen niz priloga. Svoje je mlinove imao i Klenovnik, ukupno 4 vodenice, od kojih su 3 bile na Maloj Sutinski: jedna kod zaseoka Mustafi, druga ispod zaselaka Kralji i Sonjarići, treća u blizini zaselaka Njegači i Cerje, a četvrta se pak nalazila na potoku kod zaseoka Cikači, gdje je uz vodenicu bila i kovačnica. Držao ih je čuveni majstor – mlinar, kovač i potkivač Josip Cuković.

Majstor Cuković je u Beču učio kovački zanat, još za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije. Obučio je puno kovača i potkivača iz klenovničkog kraja i okolice. Naukovanje je trajalo 3 godine, uz pohađanje Zanatske škole u Varaždinu, pa su njegovi učenici postajali kvalificirani kovači i potkivači. Uvijek je imao po dva učenika, od kojih se dvojica – Andrija Pintarić u Lipovniku i Tomo Oštarjaš u Klenovniku još uvijek bave kovačijom.

Gospodin Cuković je redovito imao puno posla, a nije naplaćivao skupo. Za potkivanje konja ljudi su se dolazili dogovoriti unaprijed, a majstor Josip bi svakome rekao kojeg dana i točno u koje vrijeme može dovesti konja na potkivanje, tako da je sve teklo po dobrom rasporedu i nije se gubilo vrijeme na čekanje. Cuković je radio i za Bolnicu u Klenovniku: popravljao poljodjelske strojeve s njezine ekonomije, a dok su tu korištene konjske zaprege potkivao je i konje.

U vodenici je mljeo kukuruz, pšenicu, raž i ječam, uzimajući za uslugu nevelik ušur. Ljudi su ga poštivali i mnogi se još sjećaju njegova mlina i kovačnice, zanimljivih razgovora, mirisna domaćeg brašna i lijepih konja sitna kasa i vijornih griva.

Zanati, koje je mlađima prenosio majstor Joža, sve više padaju u zaborav, jer su i današnje potrebe drukčije od ondašnjih: nema u ovom kraju više vodenica, konji su već prava rijetkost, a kovačija je, gdje se još i drži, drukčija, modernija; mnogo toga što se prije izrađivalo u malim kovačnicama, posljednjih desetljeća sve više stiže iz većih zanatskih radionica i tvornica. Ipak, nije i neće biti sve zaboravljeno, a ostat će i priče o prošlim vremenima: o vodenicama i kovačnicama, o domaćem kruhu i dobrim, plemenitim ljudima.

Što je ipak ostalo od negdašnjih klenovničkih vodenica? Od većine njih samo temelji, a od Cukovićeve i nešto zgrade, koja je do prije 20-ak godina bila još u dobrom stanju. Najduže je radila ona kod Mustafa, do prije desetak godina, a tad je stao i posljednji mlinski kamen, da bi neki od njih potom bili razbijeni pa negdje uzidani ili, usitnjeni, pomiješani s betonom i iskorišteni za neku novu gradnju. Tako, eto, staro nestaje u novome, kao što od jednog naraštaja ostaje drugi, ali je lijepo kad ovo novo krasi patina starine... A kad ponegdje vidimo očuvan stari vodenički kamen, odmah kao da vidimo cijelu vodenicu, a u srcu se razigra dragost od pomisli na topao domaći kruh od zlatne i drage kuruze i pšenice bjelice...

DUBRAVEČKI LONČARI

Još u Spomenici Opće pučke škole klenovničke zapisano je za žitelje Dubravca da su se bavili lončarstvom, a po tome je to selo i kasnije poznato, sve do najnovijeg vremena. Danas je, međutim, u Dubravcu tek 10-ak lončara, a nekad prije tim su se poslom bavili gotovo u svakoj kući.

Dubravec 52, kuća je Radovana Goluba, jednog od posljednjih dubravečkih lončara. Lončarijom se bavi od 12. godine, dakle već punih 50 ljeta. Posljednjih godina ne okreće više kolumbar nogama, već mu ga tjera struja, a majstor Radovan samo vješto oblikuje različite lončarske forme, ponekad pretežito vaze ili vrtiće za cvijeće, kako je bilo i prigodom našeg posjeta sredinom rujna u godini velikog jubileja Klenovnika.

Dubravečki lončari
(foto: I. Knežević)

– Lončarijom se bavio još moj pradjed; ja sam to naučio od svojeg oca, ali se mladi više ne prihvaćaju toga posla, i dok mi pomremo, s lončarijom je gotovo – kaže bez imalo sjete majstor Radovan. I, kao da je o prošlosti nekako ljepše pričati, vraćamo se u prijašnja vremena, kad se za dubravečke lončare nadaleko znalo. – Izrađivali smo štublice, lonce, štuce, maslenke, vrče, kuhače, zdele, tanjure, male vrčke, veće vrčke za vino, octenke, cimprete, kastrole, bidre, vaze, kao i drugu lončariju. Vozili smo to starinskim kolima s konjskom zapregom, čak do Slavonije, Posavine, u Međimurje i Podravinu. Na primjer, do Slavonskog Broda putovali smo tjedan dana. Bili smo na putu i po tri tjedna, a robu smo mijenjali za kukuruz i pšenicu, tek ponešto za novac, toliko da se nađe za najnužnije troškove na putu.

Kaže nam gospodin Radovan da se povremeno i sad zaputi podalje s loncima, cimpretima, bidrama, vazama ... Nedavno je ponovno bio u Međimurju: trgovina na stari način; za kukuruz i pšenicu.

Hoće li lončarski zanat u Dubravcu posve izumrijeti, pokazat će vrijeme? Iako se lončarski proizvodi sve manje traže, neki se lončari prilagođavaju novim uvjetima i potrebama, a kolumbari ne bi morali stati.

TOKAČ

– Idete videti naš TOKAČ? – pitala nas je u zaseoku Kolareki sredovječna seljanka s punim košem na leđima – Idemo vidjeti to čudo »v jarku kod Kolarekov«.

A sve o Kolarekima, Oreškima i drugim zaseocima Vukovoja zna gospodin Janko Kolarek, koji je kao skupljač TV pretplate Hrvatske televizije cijelim klenovničkim i širim krajem prošao bezbroj puta. Zna gdje je i tokač. Upravo smo se tamo i zaputili, uskom stazom, pa onda šumskim puteljkom, do dna jarka. – Tu su negda ljudi i blago napajali, eno još se vidi kopanja.

A dolje, posve u jarku – TOKAČ! I doista: tok, tok, tok...! i tako bez prestanka. Nevelika građevina, kao oveći seoski bunar, betonska gradnja, betonski i poklopac. I – stalno: tok, tok, tok...!, bez struje i ikakve druge dodatne snage, sa samog dna jarka tjera tokač vodu u zaseoke Kolareki i Oreški; u 11 domova, nema ih tu više, ali imaju besplatnu vodu, i to ponajbolju, onu iz kamena.

Sustav tokača, koji ovdje koristi vodu iz nekoliko malih izvora, ima još ispust za odljev viška vode, a gore je, u zaseoku Kolareki, sabirni spremnik, i to bi bilo sve. To je tokač, sustav za male vodovode u posebitim uvjetima, za sela podalje od vodovodnih sustava, gdje obično nema ni moći za veće financijske konstrukcije, pa se gotovo sve rješava ljudskim rukama i krampom, kako je bilo i u zaseocima Kolareki i Oreški. Na kamenitim vukovojskim strminama radilo se sporo i teško, da bi putem muke i znoja potekao u domove tok bistre izvorske vode. Mali zaseoci, malen i vodovod, ali pravi, i njihov. Sve uradili sami, samo oni, a sada i drugi pričaju o tokaču v jarku kod Kolarekov. U Klenovniku, središtu ovoga kraja, ističu njegovu zanimljivost, ali ponajprije veliku životnu pobjedu skromnih ljudi jednog siromašnog kraja.

Na povratku iz jarka mali razgovor sa starijom mještankom Vukovoja, Marijom Kolarek; opet o vodi i tokaču. I snimka, kraj vodovodnog spremnika, koji me podsjećao na ulaz u kakvu manju klijet ili podrum, ali ni tu nikakvih dodataka ni uređaja, samo kamen i beton, i voda sama.

Malo dalje, kao i svugdje po Vukovoju, šarenilo proljetnih boja. Dalje i još više – kapela svetog Vuka, mjesto drevne povijesti i pobožnosti. Nadamo se, uskoro ćemo i putem davnih proštenjara.

KAKVA JE BUDUĆNOST GORANCA

Kad sam s prijateljem i suradnikom Jankom Kolarekom posjetio Goranec, divlje su ruže bile u najljepšem cvatu; nigdje ih nisam vidio toliko i tako žarkih boja kao u tome predjelu zelenila, svjetla i plaveti. Nije stoga čudo što u ovom kraju, iako je kuća sve manje, raste broj klijeti i vikendica u lijepim nasadima plemenite vinove loze.

Prvi zaselak Kišičeki, a zatim Kolari, Puži, Mački i Sonjarići. Ukupno 32 kućna broja, a kućanstava upola manje; u nekim zaseocima tek po dvije obitelji. U takvom zaseoku živi Andrija Puž, naš prijašnji znanac i domaćin sadašnjeg posjeta; i vodič vijugavim i strmim puteljcima do poznate Velike (Mačkove) pećine, gdje je akademik Mirko Malez otkrio brojne predmete i fragmente iz paleolitskog i neolitskog doba.

Goranec je selo starinskih kućica, obično škopom pokritih, pa u potrazi za takvim prizorima ovdje povremeno svrate i TV-ekipe. Nažalost, žitelja je sve manje, jer ljudi odlaze iz tog brdovitog, od civilizacijskih tekovina još uvijek dalekog kraja, iako do Klenovnika nije više od 6 kilometara. Nekako je tužno proći pokraj zauvijek zaključane kuće, još tužnije vidjeti one u ruševnom stanju.

Onima koji su ipak ostali u ovom kraju i dalje je teško: nose vodu s izvora, a najbliža im je trgovina u Višnjici, gdje Andrijin sin Josip ide i u školu. Samo ljudskim rukama ovdje bi se moglo obrađivati i od šume otimati male zemljišne površine, ali u Gorancu je ruku sve manje i sve su slabije.

Uskim puteljkom kraj cvjetne livade, a bila je to nekad plodna njivica, spuštamo se k izvoru, u duboki šumski mir, a zatim dalje, prema Mačkovoj pećini. Kraj puteljka raskošno cvijeće: plavi i žuti zvonoliki cvjetovi, ne vidjeh ih u nizini takvih. – Čuvajte se zmija! – opominje me naš vodič Andrija, i moje zanimanje za cvijeće istog časa prestaje. – Kakvih tu ima zmija, ima li poskoka? – Ima svakakvih, ima ih i koje govore ...

– Tu sam i ja kopao kad je ovdje dolazio doktor Malez – kaže nam Andrija na rubu Mačkove pećine. Dolje sve manje svjetla, i sve studenije; što dublje silazimo, studen osvaja sve više, kao da do kostiju prodire... Koliki li je bio životni vijek ljudi koji su se u dubokoj prošlosti sklanjali po takvim mjestima, kakav je odatle bio vidokrug za tmurnih kišnih i studenih dana...?

I opet smo u proljetnom danu, opet cvjetaju divlje ruže, ponovo zelene i plave daljine. – Ima

jedno mjesto s kojeg se lijepo vidi Višnjica – podsjeća nas prijatelj Janko.

Josip nas odmah vodi, i gle: prelijep pogled, u sredini vitki toranj lijepe višnjičke crkve. Okolo – bregi i bregi, Ivančica, u daljini sela i gradovi...

– Hvala Vam, i zapisat ću koju riječ – opraštam se s našim srdačnim domaćinom, pitajući se kamo će poslije osnovne škole poći Josip, i odgonetajući smirenost njegova oca Andrije pred lijepom obnovljenom kućom u srcu Goranca.

Ivan Knežević

NARODNI OBIČAJI (Prema kazivanju Janka Kolareka)

JABUKA

U prijašnja je vremena, uz radosni blagdan Božića, bio vezan i jedan lijepi običaj među mladićima i djevojkama. Zaljubljeni je mladić pri povratku s ponoćke poklanjao voljenoj djevojci najljepšu jabuku. To je bio ozbiljan znak ljubavi – mladićev izbor djevojke i njezina potvrda uzajamne ljubavi.

Dečko je birao crvenu jabuku – božićnicu, kakvih je u prijašnje doba bilo puno u voćnjacima našega kraja. Dakle, mladić bi ponio na ponoćku najljepšu jabuku, a djevojka bi rekla svojima kod kuće: Kad budem išla od ponoćke, budem dobila jabuku.

Ako su se otprije poznavali i, ako se dečko sviđao djevojci, prihvatila bi jabuku. Bilo je i slučajeva da mladićev izbor ne bude i djevojčina želja, pa se ona ne bi poveselila ponuđenom daru, ne bi ga prihvatila. Ali, kao što jabuke uvijek iznova cvjetaju i rod donose, tako su se rađale i ljubavi, i svatko je nalazio svoju.

A kad bi se djevojka vratila kući i roditelji vidjeli kako je doista donijela jabuku, to je bio znak da im kći ima dečka i da predstoji priprema za svadbu, obično sljedeće jeseni.

NOVA GODINA

Jedan od najljepših običaja u klenovničkom kraju u svezi je s dočekom Nove godine. To je izraz dobrih želja u susjedskom zajedništvu i tradicionalne gostoljubivosti. Mjesto je radosnog događaja zajednički bunar, gdje su se ljudi i inače sastajali, a voda je bila i bitni sadržaj čestitanja, u čemu se može razabrati i dublje simboličko značenje.

Na Staro ljeto, po povratku iz crkve, spremalo se veselje novogodišnje noći. Susjedi su odlazili jedni k drugima, također i najbliža rodbina i prijatelji. Kitio se bor – najljepšim jabukama, orasima i raznim papirnim ružama i ukrasima. Jelo se i pilo, svi su radosno iščekivali Novo ljeto.

A kad je došao čas da Staru zamijeni Nova godina, okupili bi se susjedi kraj zajedničkog bunara i čim bi crkvena zvona oglasila nastup Novog ljeta, u bunar bi bacili biranu jabuku, izvukli vode i u veselju poprskali malo jedni druge, uz iskrene novogodišnje čestitke, uz želje za dobro zdravlje i svaku drugu sreću. Nakon ovako radosnog dočeka Nove godine, razilazili su se kućama i sa svojim obiteljima nastavljali slavlje, uz najbolja domaća jela i kapljicu, u ozračju novogodišnje sreće, uz pjesmu »Novo je ljeto, Novi je kralj...!«

A na samo Novo ljeto, onaj tko bi iz bunara izvukao s vodom i jabuku, smatrao je to osobitom novogodišnjom srećom.

KLENOVNIČKI KUMOVI

Na području Klenovnika i Lipovnika i protekle smo godine vidjeli nekoliko »kumovskih posjeta« – figura što predstavljaju kumove koji dolaze darovati novorođeno dijete i s roditeljima i prijateljima proslaviti sretni događaj.

Riječ je o zanimljivom običaju koji održavaju i novim oblicima obogaćuju žitelji klenovničkog kraja i nekih susjednih sela. Kad kraj ceste, na rubu livade ili njive, a redovito blizu neke kuće, putnici namjernici vide šarene likove, zasigurno se pitaju o čemu se to radi, poneki se možda i zaustave, pogledaju, možda i fotografiraju. Domaći znaju: gdje se pojave »kumovi«, tu se rodilo dijete, u najbližoj kući, pa oni idu čestitati sretnim roditeljima, uz to i na svečani ručak, a s darovima za novorođenče nađe se i raznih drugih paketa, obvezno i kakav kanistar, jer nema slavlja bez dobre domaće kapljice.

»Kumove« obično načine susjedi i prijatelji i jednostavno osvanu nadomak kuće sretne obitelji.

Klenovnički kumovi
(foto: I. Knežević)

Obično su u kompoziciji tri figure: kum i kumica s djetetom, a domišljatiji »kreatori« znaju im pridodati i pratnju: psa ili mačku, te razne »rekvizite«. To je pak najčešće u svezi sa zanimanjem sretnih roditelja; obično oca. Na primjer, kad je jedan krojač postao tata, na livadi kraj njegove kuće »kum« je sjedio za pravom singericom; ako drugi popravlja automobile ili ima kakvo slično zanimanje, »kumu« se u rukama nađe neki automobilski dio ili štogod slično, a gotovo redovito on je s kravatom, često sa škrljakom, dakle »pravi gospon«. Ne zaostaje ni »kumica«. Obično se ističe šarenilom, ali, kako je to često i u životu, i košaru, i logožar, i koješta drugo, obično sve sama nosi.

I tako, najljepše trenutke u ljudskom životu prati i lijep običaj, koji o sretnom događaju javlja drugima: susjedima, prijateljima, suseljanima i koji zbližava ljude i učvršćuje prijateljstvo, uz najljepše čestitke sretnim roditeljima, s najboljim željama za brz napredak i sreću novog člana ljudskog roda.

I kad uz put prema Klenovniku, u tome mjestu ili kojem susjednom selu vidite »kumove«, isto poželite i vi, i ovu priču o radosti proširite dalje.

ČARDAK

U budućem razvoju klenovničkog kraja važan bi doprinos mogla dati Ekonomija Klenovnik u sustavu Poljoprivredne zadruge Ivanec, kojom dominira obnovljeni drevni Čardak, s uvjetima za razvoj ugostiteljske djelatnosti. Postojeći nasadi vinove loze, stari 18 godina, postupno će se zamjenjivati visoko-

Pogled na vinograde oko Čardaka
(foto: I. Knežević)

kvalitetnim vinskim sortama, a u podrumu se već formira vinoteka gdje će se čuvati najbolja pohranjena vina. Začetak je vinoteke oko 1.000 butelja burgunca, berbe iz 1992. i 1993. godine. Iz novih će se berbi pohraniti još 2.000, a po potrebi, vinoteka bi se mogla širiti do zapremnine 10.000 butelja kvalitetnih vina.

Od 30 hektara u vlasništvu Poljoprivredne zadruge, na 7 su nasadi vinove loze, sorti graševina, burgundac, šipon, štajerska bjelina i kraljevina, dok se ostale površine uglavnom koriste za proizvodnju kukuruza i sijena. Od spomenutih sorti, u novim nasadima, vjerojatno će ostati samo burgundac, a ostale će zamijeniti sovinjon, rajnski rizling te muškatni i možda zeleni silvanac. Uz to, vjerojatno će se mijenjati i razmak redova, umjesto 3,5 do 4, kako je sada, na 2 metra i 40 centimetara. Zahvaljujući tome, znatno će se povećati broj trsova po hektaru, sa sadašnjih 2.500 na 4.500, što će imati za posljedicu i znatno povećanje prinosa.

Do sada je Zadruga pretežito prodavala grožđe, a prerađivala ga samo u količinama za svoje reprezentativne potrebe. Ubuduće sve bi se grožđe prerađivalo, ponajprije za plasman vina na tržištu – najavljuje direktor Poljoprivredne zadruge Ivanec dipl. ing. Josip Friščić.

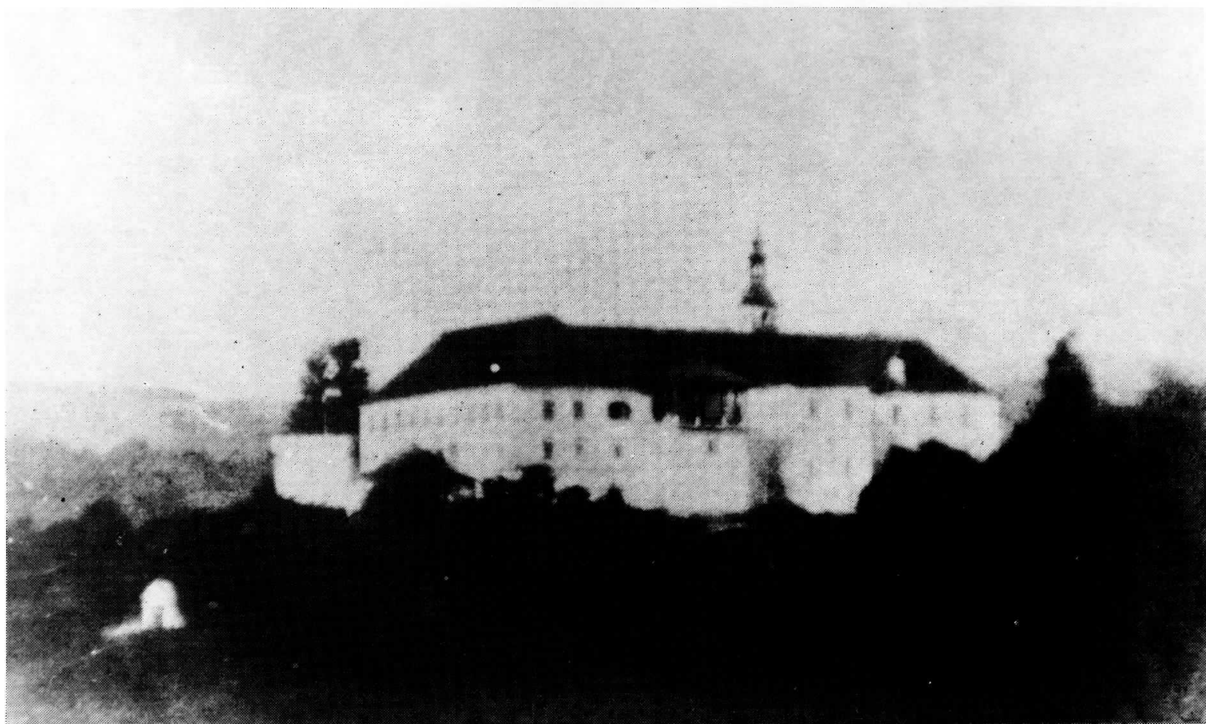
Eduard Kušen, Institut za turizam Zagreb

DVORAC KLENOVNIK NA POVIJESNIM FOTOGRAFIJAMA

Povijest hrvatske fotografije ima jako uporište u Ivanečkom kraju. U prošlom stoljeću to su bili fotografi grofovi Juraj i Karlo Drašković, a u ovom Otokar Hrazdira, Petar Jagetić, Cvjetko Šoštarić i Branko Težak.

Zahvaljujući Jurju Draškoviću do današnjih je dana sačuvana fotografija dvorca Klenovnik, koja svjedoči o njegovu izgledu iz 1852. godine (slika 1). Radi se o kalotipiji veličine 10,1 × 14,1 cm, koja se čuva u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.

Četrdesetak godina kasnije Karlo Drašković, oko 1895. godine, zadužio nas je fotografijama unutrašnjeg dvorišta dvorca Klenovnik, kada su arkade bile još otvorene (slika 2), te fotografijama salonâ

Sl. 1. Fotografija dvorca Klenovnik (1852. god.)

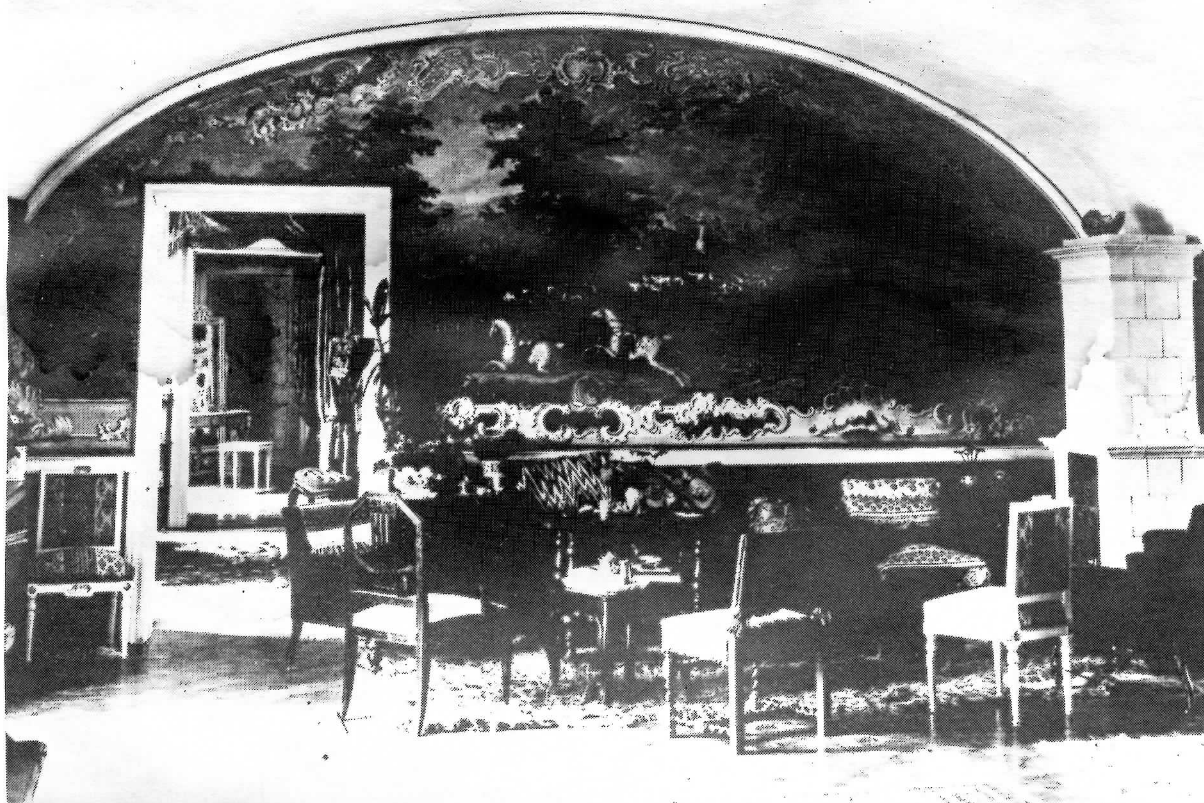
Sl. 2. Klenovnik – unutrašnje dvorište (1895.)

Sl. 3. Dvorac Klenovnik, unutrašnjost: Salon sa svedenim stropom i oslikanim zidnim panoima

Sl. 4. Dvorac Klenovnik, ugaona soba u prizemlju

Sl. 5. Fotografija salona dvorca

ovog dvorca (slike 3, 4, i 5). Radi se o negativima na staklu veličine 17,7 × 23,9 cm, koji se također čuvaju u MUO-u u Zagrebu:

Juraj Georg Drašković (1804–1889) u našoj kulturnoj javnosti poznat je kao obnovitelj dvorca Trakošćana preuredivši ga u oblik kakovog danas poznajemo. Njegovo bavljenje fotografijom, svega 13 godina nakon patentiranja kalotipije »bilježenje svjetlom« (1839), hrvatskoj je javnosti prikazano na izložbi »Juraj i Karlo Drašković kao fotografi«, održanoj u Gradskom muzeju Varaždin i Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu 1985. godine.

Dragutin Karlo Drašković (1873–1900), Jurjev nećak i nasljednik, stradao je u lovu i umro mlad. Njegove mnoge fotografije posjeduju i umjetničku vrijednost o čemu svjedoči njegovo primanje u Wiener Camera Club, jedan od tadašnja tri najeelitnija europska fotokluba.

Ivan Knežević

ZNAČAJKE GOVORA KLENOVNIČKOG KRAJA

»Na svietu ne živiju vredneši i menje vredneši jeziki, vredneši i menje vredneši tičji pjevi, gergoljenje zviranjkov, potokov... Spod Sonca jezik je jena sončeva zlatna rieka štera teče čez misel, misel – vu morje...«

Ivica Jembrih

Govor klenovničkog kraja spada u skupinu zagorskih kajkavskih govora, a među njegovim je bitnim značajkama čuvanje brojnih elemenata starog stanja. Kao polazni temelj za upoznavanje ovoga govora poslužile su mi snimke što sam ih 1983. godine načinio u dužim razgovorima sa 63. godišnjom Josipom Pintarić iz Vukovoja, s Jankom Kolarekom (46), Ivom Oštarjašem (32) i Marijom Oreški (73) iz Klenovnika. Također sam razgovarao i s više drugih žitelja ovoga kraja, s ciljem da prikupim što više govorne građe, radi usporedbe naglasaka, oblika i drugoga što je trebalo razjasniti u pripremnom radu i u tijeku pisanja ove radnje.

Među snimljenim prilozima najizvorniji je govor Josipe Pintarić koja se zbog slabijeg zdravlja malo kad udaljavala od kuće. U ostalih se osjećaju različiti utjecaji, ali ipak prevladava dobra govorna građa. Među utjecajima najjači je onaj iz standardnog hrvatskog jezika, koji ne potiskuje domaći govor, jer i mladi ljudi i školska mladež govore *pe kleničõnski.*

Najizvornije ime naselja Klenovnik glasi *Kleník*; stanovnik Klenovnika je *Kleničánec*, stanovnica – *Kleničánka*; posvojni pridjev – *klenícki* i *kleničánski*, a čuje se i oblik *klènovnički*. Imena naselja nekad su pretežito bila u množini, o čemu svjedoče ostaci starog stanja: v *Ivênjci* (u Ivancu), v *Dóbrasce* (u Dubravcu), v *Jæ̂resce* (u Jerovcu). Množina je potpuno sačuvana u nazivima zaselaka: *Njæ̂gači, Ša:rkí, Ca:rí, Vuglovéčki, Selìni, Kelàreki, Cîkači*; u množini je i ime sela Goranec: *Gerêinci.*

U uvodnom dijelu se navode još znakovi i oznake kojima ću se služiti u primjerima: ` (kratki naglasak); ˆ (dugi, silazni); ´ (akut); : (duljina sloga); u dvoglasa naglasak je na prvom dijelu, a duljina (:) iza dvoglasa; ' (umekšanost suglasnika); podignuto slovo označava nepotpun izgovor (*t*ᵘ*o*); slovo u zagradama – ispušten glas: (*j*) æ.

Umjesto afrikata *č* i *ć*, u govoru klenovničkog kraja je takozvani srednji glas (*č*'), a zbog praktičnih razloga bilježim ga kao obično *č*.

Obezvučene suglasnike pišem onako kako se izgovaraju.

Svi su primjeri otisnuti kurzivom.

U govoru klenovničkog kraja ima 6 samoglasničkih glasova: pored *a, e, i, o, u*, tu je vrlo čest i samoglasnik æ, čiji je izgovor između *a* i *e*: *væ̀j, jæ̀sme, dietǽ, pæ̂t, dǽsni, zælǽna, zdæ:nèc, vǽčer, zǽljæ, jæ:čmæ̀n*, itd. Samoglasnik æ javlja se umjesto etimološkog *e*, i kao produžetak starog nosnog samoglasnika *A* (*ę*): *sæ̀dem, ebêrnæš, jædèn, pæ̀kla, væ̀lika, dæ̀set; mæ̂se, tǽške*. Ovaj se glas može javiti i na mjestima gdje je u standardnom štokavskom govoru *a* i *o*: læ̀že, æ̀*li, àkæ*.

Otvorenost izgovora zamjetljiva je ponegdje u samoglasnika *e*, najčešće onoga koje se razvilo uz nekadašnje samoglasničko *r*: *têrgala, potérguni, kêrpica, pekêrpati, kêrf, žèrvi.*

U pojedinim slučajevima srećemo manje ili više zatvoreno *a*: *pa velí, kàk jæ, na zdæ:néc, ìmadu, nâze, dlânicu; mòma, tòm, cigón.*

Pravu prirodu, te veću ili manju otvorenost i zatvorenost samoglasnika nije moguće točno odrediti tek običnim slušanjem, to prije što se javljaju neujednačenosti u izgovoru pojedinih glasova i u jednih te istih osoba, što će vjerojatno biti zamjetljivo i u pojedinim primjerima.

Pored spomenutih samoglasničkih glasova, u govoru klenovničkog kraja postoje još i dvoglasi: *ie, uo, ou, ei.* Najčešći su *ie* i *uo*; prvi je obično na mjestu *jata: líevi, dvîe, mljîela, cvíetjæ, dîeladu, míešadu, l'íepoga;* zatim: *imîela, emîela, k tíem, níesu, splanîerati, krumpíer, kisíeli, drîeve.*

U većini slučajeva naglasak je na dvoglasu, a kad nije, na njemu je duljina, s tim da se ona može nalaziti samo u prednaglasnom položaju: *rie:váli, pepie:váti, priprie:míli.*

Dvoglas *uo* se razvio na mjestima gdje se duljio samoglasnik *o*, i to pretežito u prvom slogu: *dúojdæš, uo:nì, puo:jè, huo:jdí, uo:čá, gúoli, búosi, z núogu, v slûoge, škûolati, mûoj, bûolji, mûorali;* također može biti i na drugim slogovima: *l'epûota, sirúovu, snebuo:kæ̀.*

Dvoglas *ou* je rijedak: *darou:vá, lokou:tæ̀, rou:béc, ro*ᵘ*pcé.*

Slično je i s dvoglasom *ei* koji se također javlja kao rezultat duljenja samoglasnika: *jedanêist, Ivêinščar, Pleméinščina.*

Treba spomenuti česte slučajeve slabijeg izgovora prvog dijela dvoglasa *uo*: *z m*ᵘ*otiku, šk*ᵘ*olu, t*ᵘ*o* (za ovu zamjenicu gotovo kao pravilo).

U nekim slučajevima javlja se dvoglas *oi*: *sæ̀ sæ sloižìle bo*, ili je umjesto drugog dijela dvoglasa suglasnik *j* nepotpuna izgovora.

U naglašavanju se dobrim dijelom čuva staro stanje. Iz dosadašnjih primjera vidljivo je da ovdje postoje tri naglaska: kratki (`), dugi, silazni (^) i akut (´). Kratki naglasak intonacijski se približava štokavskom kratkom uzlaznom, ali ta tendencija još nije izrazita. Akut uglavnom nema intonacijskih osobina, ali je i u njega, bar donekle, zamjetljiva tendencija prema uzlaznosti.

Kad je riječ o dvoglasima, naglasak i duljina, koja je silazne intonacije, počinju na prvom i nastavljaju se na drugom dijelu.

Kratki naglasak (`) može biti na svakom slogu: *kà, sæ̀, bòme, làčni, estàli, premòčili, drugàčeši, siromàštvæ, zadovòljni, na jæ̀ne nuo:gè, Vu:zèm.*

Dugi, silazni naglasak (^) uglavnom je na prvom i drugom slogu: *jâke, plâkala, hmêrle, dâli, večæ̂ru, hajdînjak.* Čest je i na jednosložnim riječima: *bî, pî, mûš, zôp, hêrž*, itd. Na ostalim je slogovima rijedak, a jedan je primjer *gramofûone*.

Akut (´) se nalazi na svim slogovima: *dá (kad), svó (svoju), tá, tó (tu); žéjni, dála, bíle, zábava, vúletje, zǽlja (gen. sing.), hájdinu (ak. sing.); pekérpuni, pedrápuni, ku:píli, s pisálku, težákev (gen. pl.), dnǽvi (gen. pl.); ethranúvala, etro:níli, mužikášev (gen. pl.); velí, uo:čá, lo:néc, ečǽ (gen. sing. – oca), sæ:lé (selo), svæ:tkí.*

Na jednosložnim riječima mogu biti sva tri naglaska: *jà, bàš, tàk, sæ̀ (sve); čûj, tî, vǽj, trî, bîl (pored bî); mój, ž njó, (s njom), kót (kut), kól (gen. pl.).*

Na dvoglasima su dugi naglasci – dugi silazni i akut, a rijetko kratki: *lièt (gen. pl.), gùore (prilog gore).*

Duljine se često nalaze na dvoglasima: *ekrie:pí, huo:dí, rie:váli, die:váli, snebuo:kæ̀, rou:béc, darou:vá;* česte su i na samoglasnicima: *vi:ná (gen. sing.), žgo:ncí, eba:vljáli, na su:hèm, zdæ:nèc*, itd.

Naglasak imenica ne prelazi na prislonjenicu (proklitiku): *pret hìžom, na nógu, od bràta, na sôt (na sud), na gríeh, pod drîeve*; u zamjenica se to javlja: *nà njega, zà njega, pò njega, prì mene, prí nas*, i sl.

U prikazu refleksa starih glasova i poluglasova najprije o refleksu *jata*, nekadašnjeg praslavenskog dugog samoglasika prednjeg reda. Na mjestu jata nalaze se: *e* i *ie*, te *je* koje s prethodnim *l* daje *lj*.

Primjeri: *lèpša, dèca, doži:vèli, dèlali, čòvek; lie:číli, líečidu, die:tǽ, líevi, dvíe, cvíetjæ, dîeladu, mlie:ká, 'namíešadu, pæpie:vá, vrîemæ; na ljète;* u primjeru *tìrale se* jat je zamijenjen samoglasnikom *i*.

Nosno *o* uglavnom je zamijenjeno samoglasnikom *o: so:déc, mòka, môčime sæ, so:sèt, jempót, môža (ak. sing.), bòm, bòme,* te vokalom *u: rúka, mûš, susédu (dat. sing.), bùm, bùme, (pored bòm, bòme).*

Nosno *e* pretežito je zamijenjeno samoglasnikom *æ*: *mæ̂se, pæ̂t, tǽške,* ili samoglasnikom *e: teža:kì.*

Refleks staroslavenskih poluglasova u pravilu je *e: sèn, dên, dènes, pès, dèska, dèšč, mégla*, ali se javlja i diftong *ie (dîen)*, te *u (vùn)*. Novi poluglas je dao *e: denæ̀se, snæ̀še se, dòše*. Ovo su glagolski pridjevi radni i vidljivo je da je u njima krajnje *l* nestalo. Samoglasnikom *a* poluglas je zamijenjen u riječi *làn*, a u prilogu *læ̀že (lakše)* na mjestu nekadašnjeg poluglasa je æ.

Samoglasničko *r je gotovo potpuno nestalo. Umjesto njega je većinom* er ili ær: *térnje, têrgala, vertèli, pêrvi, kèrpicu, gêrde, kèrst, žèrvi, že:rvénj, pæ̀rst, petæ̂rla, z væ̂rnjem*. Ponegdje se samoglasničko *r* još zadržava, ali isključivo u kratkim slogovima: *scȑpili, drží, črléni, zdrža:vàti, pȑvi (pored pêrvi).* Među primjerima gdje je *r* zamijenjeno sa *er* javlja se i slabi, gotovo poluglasnički izgovor samoglasnika *e: z vèrčima, dèržali.*

Samoglasničko *l je dalo samoglasnik u: sûza, dûg, dûžen, vûk, stùpi, pùne*, ili *o*, ponekad zatvorenijeg izgovora: *žòč, póž, žóti; sóncæ, mo:čàti, póne* (pored *pùne*). U riječi *glibúoko* sačuvano je *l*, ali je izgubilo samoglasnost, jer se iza njega razvilo *i*, uz promjenu suglasničke skupine *dl* u *gl*.

Sonant *l* se na kraju riječi samo djelomično čuva: *stôl, pûol, pòsel, kotél, sôl, vôl*; u glagolskom pridjevu radnom u jd. m. r. uglavnom ga nema: *ekrie:pí, denæ̀se, dâ, pripràvi, i:mè, ku:pí, spî, darou:vá, íše, spæ̀ke, huo:jdí, puo:jè, hmóri, puo:stà, zaku:rì.* Međutim, u nekim zaseocima ovi oblici imaju *l* na kraju: ìšel, bîl, dâl, dòšel, napràvil, itd. Zabilježeni su i oblici: *rèkiu, bìu.*

Na kraju sloga *l* se čuva: *sélski, záselki, do po:lnæ̂, eke po:lnêva, pepo:lnê.*

Skupina *tj* u nekim je primjerima neizmijenjena, a u drugima je prešla u afrikatu *č'*, koju iz praktičnih razloga bilježim znakom *č*; primjeri: *cvíetjæ, vúletje, prótje; sræ̀ča, z brâču.*

Skupina *dj* daje pretežito *j: méja, prèja, s prèjnatega pla:tná, zahája, mlæ̀jši, slæ̀jši*; rijetko srećemo *đ: rođáki, sóđenje.*

Suglasnička skupina *stj* dala je *šč'* (obilježena je kao *šč*): *zamaščèn, spúščadu, keščica, kèrščen, s kúoščem.*

Skupina *skj* također je dala *šč' (šč)*: *iščedu*, pritîščedu. Skupina *zdj* postoji (*grózdje*), a skupina *zgj* dala je *žđ: mòžđuni.*

Skupina *vj* dobro se čuva: *slâvje, Divják* (prezime), ali i *zdrâvlje*. Skupina *bj: gróbje* i *gróblje; pj: snóplje; mj: gǽrmlje.*

U slučajevima kad je *i* ispred *t* i *d* prelazilo u *j*, ali se njegov izgovor nije protezao na te suglasnike, nije dobiveno *ć* i *đ*, odnosno odgovarajuće afrikate svojstvene ovom govoru: *dúojti, snâjti se, prǽjti; dúojdæš, zájde, nàjdæ se*. Također nije došlo do promjene u afrikatu u rednom broju *treći: trǽjti.*

Sekvenca *tl* daje *kl*: *mǽkla*, a *dl* se izmijenio u *gl: glie:tvé.*

I skupina *sl* može prijeći u *kl*, odnosno *klj: pòkle, pòklem, pòklje.*

U skupini *tvr* suglasnik *v* ispada: *tǽrdi, četǽrti*. Razvijanjem samoglasnika æ, *r* je ovdje izgubio samoglasnost.

Promjene u skupini *dn*: *eke po:lnêva, pepo:lnê; jǽnu*, ali – *jǽdnem.*

Čuvanje skupine *rj: môrje, zôrja, dogova:rjálæ, nagova:rjáti, odma:rjáli.*

Čuva se i skupina *čr: črîep, črîevæ, črîešnja*. Kad je *r* u toj skupini bilo samoglasničko, umjesto njega je *er*, pa imamo: *čérni, bòlje čérnæ, čèrta*, ali – *cèrtati.*

Pojednostavljenjem skupine *pt* nastala je riječ *tìč*, ali uz nju postoji i *ftìč.*

Poseban je slučaj riječ *čmèla*, gdje nije došlo do pojednostavljenja skupine *pč*. Od staroslavenskog *BЬČELA* metatezom je nastalo *čbela*, a zatim je usneni suglasnik *b* prešao u sonant *m*.

Sufiks – *in* je otpao: *cigón, Zágrepčan.*

Protetično *v* javlja se ispred *u: vùčitel', vûjec, dǽvet vûr, vùhe.*

Protetično *j* javlja se ispred *o*, ali i ispred *a*:

jòke, jo:gènj, Jàna.

Međusamoglasničko *v: pâvuk, pàvučina, privo:ščìti.*

Suglasnik *h* dobro se čuva na početku i u sredini riječi, a na kraju se obično gubi: *he^j^dìli, hu:šká, ethranúvala, skûhala, krûhek, z gràhem, na su:hèm, zahìti, dohájadu, snèhæ; krù, grà, dóbri, líepi, prâvi, òvi, mòji, nàši*. Do gubljenja može doći i u sredini riječi: *z vǽrnjem, etro:nìli* (pored *ethro:níli*), a rijetko na početku riječi: *f ìži* (pored *f hìži*).

Nekoliko primjera sekundarnog *h: hêrž, he:rđá, hèrvati se, hèrzati.*

Sonanti *lj* i *nj* se mogu depalatalizirati: *pripra:vlále, bôla, bòlši, v nedélu, nâjbòle, dàle, správla, čètiri hlîebe, zèmla, kònopla; prìjašnæ, kel'ìnæ, siròtina, spomìnati.*

Sonant *lj* umjesto *l: pljúča, bljùza.*

Umjesto *nj* javlja se i *jn: kòjn, gújn*. U nekim primjerima između *j* i *n* nalazi se samoglasnik *e: jènga (njega), jèngva pùca.*

Umjesto suglasnika *nj* u nekim je riječima samo *j: škòrjæ, svîje, kostàjæ.*

Ponekad se javlja djelomični izgovor suglasnika: *go^d^, po^d^, ne^g^, gró^b^je*, i slično. U nekima od primjera suglasnik se nekad potpuno obezvučuje.

Obezvučenje suglasnika je vrlo česta pojava: *nek, ot, æt, pret, so:sèt, cùk, mûš, zôp, plâf, kàkef, pòžaref, težákef;* obezvučen može biti i prijedlog *v: f hìži, f kàkvem, f škíednju, f pǽči, f stùdenu mèsecu.*

Prijedlog *v* može biti i ispušten: *Ìšli su (v) Ivènjcæ. Ìšli su (v) šùmu. Mî sme bîl'i (v) škûolu hedìli.*

Prijedlog *z* (< *iz*) mijenja se pred bezvučnim suglasnicima u bezvučni parnjak *s: s tropîn, s fínæ mǽljæ, s tákvega, s hìže*. U primjeru *dèše sæ:lá* prijedlog *z*, odnosno *s* je nestao ispred suglasnika *s*.

Pred zvučnim suglasnicima i samoglasnicima prijedlog *s* se mijenja u *z: z brâču, z ljudmí, z vi:ném, z gràhem, z mômu, z vǽrnjem, z vúoleki, z ûoču, z enîem.*

Prijedlog *s* može biti i ispušten, kad sljedeća riječ počinje istim suglasnikom: *A pòsl'e tòga jæ snàha (s) svòjem stârem, z ûoču i z mômū jâke líepi žîvot emîela.* I ovdje ide primjer *dèše sæ:lá* u značenju *došao sa sela.*

I prijedlog *k* se mijenja pred zvučnim suglasnicima: *g žénske, g d^u^omu, g bràtu*; drukčiji je slučaj primjer *^v^gredêncu.*

Sonant *l* često prelazi u *l': dàl'eko, zapl'e:sáli, bíl'i, spîl'i, jèl'i, zahúšknul'i, pl'òča, fl'àša.*

U primjeru *mòreš*, itd. suglasnik *ž* zamijenjen je likvidom *r*. U riječi *nèmræm* sonant *m* može biti zamijenjen suglasnikom *b: nèbræm.*

Likvida *r* se može javiti i na kraju etnika: *Ivêinščar, Ivêinščeri (Ivančanin, Ivančani).*

Sonant *n* na mjestu sonanta *m: u zínsku dòbu, ne pântidu.*

U etniku *Šlavúnci* zubni frikativni suglasnik (*s*) zamijenjen je palatalnim frikativnim (*š*).

U imenu grada *Varaždina (Varàžlin)* umjesto suglasnika *d* javlja se *l*.

Često je gubljenje suglasnika: æ *(je)*, *er (jer), sà (sva), sǽ (sve), sì (svi), sàka (svaka), sàke (svako), ž njó (s njom), kà (što)*. Iz primjera se vidi da se suglasnici mogu gubiti na početku, u sredini i na kraju riječi.

Kad se suglasnik gubi između dva samoglasnika, nastaju uvjeti za sažimanje samoglasnika: *mǽga (mojega), mǽ (moje), svó (svoju), svǽga (svojega)*. Često je sažimanje i u oblicima imperativa: *jè (jedi), nek jé (neka jede), je:mé (jedimo), jête (jedite); glǽj (gledaj), glǽjte (gledajte); nǽj (nemoj), nǽjte (nemojte)*. U zamjenicama je sažimanje

izvršeno pretežito prema drugom samoglasniku, a u oblicima imperativa prema prvome.

Samoglasnici se obično gube na početku i na kraju riječi: *z* (< *iz*), *zdrža:vàti, zmòčili se (izmučili se), splanîerati, scr̀pili se; pitôvnica (opetovnica), mêli (imali), dovìca (udovica), nòtru; kàk, tàk, ovàk, onàk, ak, tàm, ràd, nek (nego).* U riječi *næ̀mræm* samoglasnik *o* nestao je iz sredine riječi, odnosno iz prvog sloga glagolskog dijela ove složenice.

Karkateristično je umetanje samoglasnika *u* u prvom licu množine prezenta glagola *biti: sume*, ali se čuje i oblik *sme*.

U usporedbi sa standardnim štokavskim govorom, mogu se navesti brojne promjene samoglasnika.

Umjesto samoglasnika *a: e (resku:rìti, ogènj, mènje, vǽzde, jædèn)*; æ (spomenuti primjer *vǽzde, lǽže = lakše, æli); o (sôma, sòme = samo, ezvóni = ozvani, mòma, stónje); u (mòžđuni, po mǽjuma).*

Umjesto samoglasnika *e* može biti æ: *nǽznadu, jæ, jǽsen, vǽlike, za večǽru, spǽkla, jǽsme, sǽdem, ebêrnæš, die:tǽ, zǽljæ, zdæ:nèc*; također i dvoglas *ie: kisíeli*. U riječi *pitôvnica* umjesto *e* je *i*, uz gubljenje samoglasnika *o* u inicijalnom položaju.

Na mjestu samoglasnika *i* može biti *e: emèli, s dòbremi gràbrevemi ili pa bùkevemi dǽrvi, z becìklinem.*

Umjesto samoglasnika *o* često se javlja *e: pe vòdu, tákvega, demáčega, z ònega, ed vǽlikega glâda, drîeve, kòkeši, kela:čǽ, pejèli, depæljá, naredí se, eke (oko), sležili.*

Ima i primjera sa samoglasnikom *u* umjesto *o: tùlike, kùlike, ùnda.*

Umjesto samoglasnika *u* može biti *o: nòtru, bòme, premòčili, stókla, bòdu, žæ:nó, sæ:stró*, a u riječi *sebòta* umjesto *u* javlja se *e*.

Na početku odjeljka o imenicama treba dati dvije napomene: u sklonidbi se čuva dosta starih oblika, a ulogu vokativa, kad se iskazuje to značenje, vrši nominativ: *Čûj, žæ:ná, ìdæm jà...*

U imenica m. r. u instr. jed. uopćen je nastavak *-em: s krùhem, z gràhem, s krumpíerem, s tràktorem, suka:čèm, s dèčkem, s ređa:kém.*

U množini imenica m. r. ima dosta elemenata stare sklonidbe, uključujući i oblike bez infiksa *-ov/ -ev: dâri, vûoli, dèdi, mìši, brègi, stùpi, stòli, sîni, mǽlini.* U gen. je stanje drukčije.

Druga regresivna palatalizacija se ne vrši: *selja:kí, teža:kí, svæ:tkí, brègi, oréhi.*

U gen. mn. nastavak je *- ov/ -ev*, odnosno *- of/ -ef: sinúov, indž'iníerov, mužikášev, težákev, dečkúof, erîehef, pòžaref.*

Također se javlja nastavak *-e: kumáde, dînare, mêtre, Ivêinščere.*

Dat. mn. završava nastavkom *-em* ili *-æm: mužika:šém, teža:kém, Ivêinščerem, ljudǽm.*

U ak. mn. nastavci su *-æ* i *-e: erèhæ, kela:čǽ, Ivêinščæræ, lokóutæ, hlîebe, zîde, rúčke, glâse, púte.*

Instr. mn. ima nastavak *-i: z vúoli, s kúoši, s mìši, z orèhi.*

U lok. mn. nastavak je na *h*, a u nekim primjerima nastavak je *i: v kúošeh, na bregíeh, ped króvi.* U novije su vrijeme česti oblici s nastavkom *-ima: po záselkima, o ređákima, o žgo:ncìma, o stárcima*, itd.

Imenica *dîen (dan)* ima, osim u nom. i ak. jd. proširenu osnovu: *dnæv–*; zabilježena je promjena kao i u štokavskom govoru, osim gen. mn: *dnǽvi.*

Imenica *uo:čá (otac)* ima posebnu promjenu, sličnu u jd. promjeni imenica ž. r. na *-a* u štokavskom govoru; zabilježeni su sljedeći oblici: gen. jd. *uo:čǽ*, dat. *uo:čí*, ak. *uo:čú*, instr. *uo:čém*, lok. *uo:čí*; množina: nom. *uo:čí*, gen. *uo:čéh*, dat. *uo:čém*, ak. *uo:čé*, instr. *uo:číma*, lok. *uo:čém.*

Umjesto nepostojanog *a* ovdje je nepostojano *e: lo:néc, ko:néc, zdænèc, rou:béc, vienéc, záselek, škíedenj, svæ:ték, žgo:néc*, itd.

Promjena muških osobnih imena: imena tipa *Ȉvo, Dràša (Andrija)* mijenjaju se kao imenice ž. r. na *–a*, osim u instr. koji glasi: *Ȉvu, Drâšu*; ostala muška osobna imena mijenjaju se kao imenice m. r. za živa bića, s tim da je u instr. nastavak *–em: s Pǽtrem, z Màrkem, z Jènkem.*

U dat. i lok. jd. imenice ž. r. starih *–a–* osnova imaju nastavak *–e*: dat. *pùce, mòme, sæ:stré, tǽce, strìne*; lok. *na nuo:gè, v slûoge, na njìve, v zi:mè, v ùniforme, o kràve.*

Instr. jd. imenica ž. r. obično završava na *-u/ -ju: z núogu, z m*^{a}*otiku, s pisálku, s pîesmu, s kúostju, s pečjú.*

U gen. mn. imenica ž. r. nema nastavka *-a: tropîn, zdîel, snîeh, dûš, tvórnic.*

U dat. mn. nastavak je *-um: zdèlum, snehúm, meglúm, dúšum, pečúm, fabrìkum.*

Instr. mn. završava na *-umi/ -mi: z mòtikumi, z mèrumi, z mèglumi, z dušmí, z nočmí.*

Lok. mn. može biti pod utjecajem stare promjene: *na rokíeh, v nočáh, na kúoleh*; također: *po mejómi, na pečóma, v mèglama.*

U imenice *žæ:nà* zabilježena je sljedeća promjena: gen. jd. *žæ:nǽ*, dat. *žæ:né*, ak. *žæ:nó*, instr. *ženó*, lok. *žæ:né*; nom. mn. *žæ:nǽ*, gen. *žǽn*, dat. *ženóm*, ak. *žæ:nǽ*, instr. *žǽnama, ženómi*, lok. *žǽnama, ženómi*. Tako se mijenjaju i druge imenice

ž. r. s naglaskom na posljednjem slogu, kao što je na primjer imenica *sæ:strá*; u ovoj se imenici u gen. mn. između suglasnika *t* i *r* javlja dvoglas *ie: sestîer.*

Imenica *čǣr (kći)*: gen. jd. *čǣræ*, dat. *čǣre*, ak. *čǣr*, instr. *čerjóm*, lok. *čǣre*; nom. mn. *čǣri*, gen. *čǣr*, dat. *čeróm*, ak. *čǣre*, instr. *čerjómi*, lok. *čerjómi*.

Uz imenicu *kôst* česta je zbirna imenica *kúošče: mǣse s kúoščem, màle mǣsa a vnôge (mnogo) kúošča.*

Ženska osobna imena imaju u dat. i lok. nastavak *–e: Jône, o Jône; Bâre, o Bâre; Pèpe, o Pèpe.* U instr. je nastavak *–u: z Jônu, z Bâru, s Pèpu.*

U imenica sr. r. u nom. jd. je nastavak *–e: tìeste, drùštve, mèste, sæ:lé, vi:né.* U instr. jd. je nastavak *–em: z mǣsem, z vi:ném, z úoljem, s tíestem, z drûštvem.*

U gen. mn. imenica sr. r. nema nastavka *–a: lîet, mêst, sǽl, nebǽs.*

Staro se stanje čuva i u dat. mn: *mestóm, selóm, drûštvem*, ali su sve češći oblici s nastavkom *–ima: vùletjima, dríevima,* itd.

U instr. mn. nastavak je *–ima: z lîetima, z dríevima*; također i nastavak *–em: drûštvem.*

Lok. mn. djelomično čuva staro stanje: *jutrǽh, dríevih*; ali i *dríevima*. Nastavak *–ima* je najčešći: *mèstima, sǽlima, lîetima, nǣbima*, itd.

Osobna zamjenica za 1. lice (*jà*) u dat. i lok. jd. glasi *mæ̀ne*, a instr. je *mènom*. Dat. mn. je *nòm*, a instr. *nómi*. Zamjenica *tî*: dat. i lok. jd. *tæ̀be*, dat. mn. *vòm*, instr. *vómi*.

Kraći oblik dat. jd. osobne zamjenice *tî* često se javlja kao *etički dativ*: *kúpidu ti v štacúnu ili ti òče čǣrni krù ili pa tùoga polubíelega; čim ti sôncæ zahâja; a vǣj ti nìšči nìke ne píta.*

Zamjenica 3. lica *òn* i *o:né (ono)* ne razlikuju se u promjeni od oblika u štokavskom govoru. U dat. i lok. mn. je sačuvano staro stanje: dat. je *njìm*, lok. *njìh*.

Osobna zamjenica 3. lica jd. ž. r. *(o:ná) u dat. i lok. glasi njè*; dat. mn. *njìm*, instr. mn. *njìmi*.

U zamjenica čija osnova završava na *j*, to *j* u jednini obično nestaje a zatim je izvršeno sažimanje samoglasnika, pa je stanje sljedeće: gen. *mǽga*, dat. *mǽmu*, ak. *mǽga*, instr. i lok. *mǽm*; u ž. r. nom. *má*, gen. *mǽ*, dat. *mæ̀*, ak. *mó*, instr. također *mó*, lok. *mæ̀*. Sažimanje se vrši i u nekim padežima množine: ak. m. r. *mǣ*, nom. i ak. ž. r. *mǽ*, nom. i ak. sr. r. *má*. Zamjenica sr. r. *mǽ (moje)* ima sažete oblike u svim padežima jd; gen., dat., instr. i lok. jednaki su kao u zamjenice *mój.*

Ovako se mijenjaju i zamjenice *tvój* i *svój*, te u većini padeža zamjenica *čí, čá, čǣ (čiji, čija, čije).* Zamjenica *čí* u instr. jd. glasi *číem*, nom. mn. je također *čí*, instr. i lok. su *čím*, a gen., dat. i ak. jednaki su oblicima u štokavskom govoru. Zamjenica *čá* ima u množini ove oblike: nom. *čǽ*, gen. *číe(h)*, dat. *číem*, ak. *čǽ*, instr. *čémi*, lok. *číeh*. Zamjenica *čǣ (čije)* mijenja se kao *čí*, osim oblika nominativa i akuzativa.

Zamjenice *mój, tvój, svój* imaju jednake oblike genitiva i lokativa množine: *mejíeh, tvejíeh, svejíeh. Dativ: mejíem, tvejíem, svejíem.* Instrumental: *mejíemi, tvejíemi, svejíemi.*

Pokazna zamjenica *ovîe (ovaj)* ima sljedeće padežne oblike: gen. *òvega*, dat. *òvem*, *òvemu*, ak. *òvega*, instr. *òvim*, lok. *òvem*. Gen. mn. je bez suglasnika *h* na kraju, a ak. je *òvæ*.

Zamjenice *tîe (taj)* i *onîe (onaj)* uglavnom se mijenjaju kao *ovîe*. Instr. jd. je *tíem, oníem.* Zamjenica *tîe* u množini ima sljedeću promjenu: gen. *tíe(h)*, dat. *tíem*, ak. *tǽ*, instr. *témi*, lok. *tíeh*. Zamjenica *onîe* u množini ima ove oblike: gen. *ónih*, dat. *ònim*, ak. *o:nǽ*, instr. *ònim*, lok. *oníeh*.

U promjeni zamjenica *ovîe, tîe, onîe* česti su i drukčiji oblici: gen. jd. *òvoga*, dat. *òvom*, ak. *òvoga*, instr. *òvem*, lok. također *òvem*; u množini instr. i lok. *tíem*, lok. *tèmi*, dat., instr. i lok. *onèma*, i slično.

Zamjenice *o:vá, tá, o:ná* u jednini se mijenjaju kao imenica *žæ:nà*: dat. i lok. *o:vé, tê, o:né*, ak. *o:vó, tó, o:nó*, instr. *òvo, tó, o:nó*. U množini se u gen., dat., instr. i lok. obično javlja dvoglas *ie* umjesto *i*: gen. *ovíeh, tíeh, o:nìh*, dat. *ovíem, tîem, oníem*, instr. *òvim, tíem, onémi*, lok. *ovíem, tíem, ònim*.

Zamjenice *o:vé, tê, o:né (ovo, to, ono)* mijenjaju se kao *ovîe, tîe, onîe*, s tim da su im jednaki nominativ i akuzativ.

Upitne i odnosne zamjenice su *kîe (tko), kàj* (rabi se najčešće *kà), štǽri (koji), čí (čiji), kákev (kakav), kùliki (koliki).*

Zamjenica *kîe* ima sljedeću promjenu: gen: *kòga*, dat. *kòmu*, ak. *kòga*, instr. *kíem*, lok. *kòmu*.

Zamjenica *kàj*, odnosno *kà* mijenja se ovako: gen. *čǣga*, dat. *čǣmu*, ak. *kàj*, kà, instr. *kìem*, lok. *čǣmu*.

Zamjenice *štǽri, kákev, kùliki* mijenjaju se po pridjevskoj sklonidbi, kao i ostale koje se ovdje ne spominju.

Zamjenica *nîeki (netko), nìšči (nitko), nèke (nešto)* i *nìke (ništa)*: gen. *nèkega, nìkega, nèčega, nìčega*, dat. *nèkemu, nìkemu, nèčemu, nìčemu*, itd.

Zamjenički prilog *zašto* glasi *zàke*, a *zato – zàte.*

Oblik povratne zamjenice u dativu *(si)* dosta je čest: ... *su si pripríemili; kà si je krûhek spǣkæ; i ònda si jæ pòzva; vi:ná su si denǽsli,* itd.

Uz neke se glagole *si* redovito rabi: *ìdæm si læ:žàt; òn si bu lǣgel; jà si bom màle pečînula.*

U akuzativu se rabi samo jedan kraći oblik osobne zamjenice 3. lica ž. r. *(o:ná)*, i to *ju: kà bi ju tàk štèdila; ònda ju pìta; tàk ju darou:vá.*

Česta je uporaba zamjeničkog oblika *ga*: *pšenìce ga i hêrži ga jàke màle bíle; nâjviše ga bíle kerúze; jer ga níe bilæ mǣlæ; kà ga bílo mlie:ká; níe ga bílo ùmetnega gnjòja.*

Pridjevi se uglavnom rabe u određenom vidu. Kad sam pitao kako se kaže *nošen, gažen, kupljen,* odgovor je bio: *næ̀šeni je, gâženi je, kúpljeni je.* U padežnim nastavcima pridjeva je *e* umjesto *o*: nom. *plávi,* gen. *plávega,* dat. *plávemu,* ak. *plávega,* instr. *plávim,* lok. *plávem.* U množini su ovakvi oblici: nom. *plávi,* gen. *plávi,* dat. *plávim,* ak. *pláve,* instr. *plávimi,* lok. *plávi.* Ovako bi se mijenjali i glagolski pridjevi trpni.

Komparativ pridjeva gradi se nastavcima: *–ši, –eši, –ejši: bòlši, šìrši, lèpši, jàkši, mlæ̀jši, slæ̀jši; drugàčeši, slàbeši, bìstreši; kiseléjši, poštenèjši.*

Komparativ se može graditi i opisno, od komparativa *bòlje* u priloškom značenju i pozitiva: *bòlje čérnæ, bòlje ùkusnæ.*

Superlativ se gradi od prefiksne riječce *naj* i komparativa: *nâjvæ̀kši, nâjbòlši, nâjlèpši, nâjvæ̀rleši, nâjslabîeši, nâjzdravîeši;* također i opisni način: *nâjbòlje zdràv, nâjbòlje pòšten.*

Od brojeva su promjenljiva prva tri.

Broj *jæ:dèn* ima sve padeže osim vokativa: gen. *jednòga,* dat. *jædnòmu,* ak. *jednòga,* instr. *jæ:dnèm,* lok. *jædnòmu.*

Broja *dvâ* ima sljedeću promjenu: gen. *dvèjih,* dat. *dvêm,* ak. *dvâ,* instr. *dvêm,* lok. *dvèjih.* Takvi su padeži i za sr. r. ovog broja, koji u nom. može biti *dvîe* i *dvê: dvîe lîeta, dvê lîeta.* Ž. r. ima dva padežna oblika: u nom., gen. i ak. *dvîe,* u dat., instr. i lok. *dvéma.*

Broj *trî* ima jednake oblike za sva tri roda: gen. *trîh,* dat. *tréma,* ak. *trî,* instr. *tréma,* lok. *tréma.*

Ostali se brojevi ne mijenjaju.

Iza *dvàjesti* slijede *dvàdeset jæ:dèn, dvàdeset dvâ,* ... do *tridǽsti,* a dalje *četrdesǽt, pæ:desǽt,* itd. do *stûo;* zatim slijede *dvîestô, trîstô,* ... do *hìl'æda,* odnosno *tìsuča.*

Redni se brojevi mijenjaju kao pridjevi, a zbirni imaju ovakvu promjenu: nom. *dvòje,* gen. *dv*^{u}*ojih,* dat. *dv*^{u}*oji,* ak. *dvòje,* instr. *dvòje,* lok. *dv*^{u}*ojeh,* itd.

Prezent pomoćnog glagola *bìti* glasi:

jǽsum, jǽsi, jǽ; jǽsme, jǽste, jǽsu.

Nenaglašeni oblici: *sum, si, jæ; sume* (također *sme), ste, su.*

Prezent glagola *bìti* također je: *bòm, bòš, bò; bòme, bòte, bòdu* (ili *bòju*), ali ovi oblici zapravo znače buduću radnju kao i oblici: *bùm, bùš,* itd.

U 1. licu mn. prezenta oblični je završetak *–me: velíme, môčime sæ, nazdrávljame, ìdæme, dûojdeme.* U 3. licu mn. nastavak je *–du* ili *–ju: nǽznadu, dîeladu, ìgradu, namíešadu, povíedadu, doхájadu, mòredu, vùžgædu; velíju, trošíju, ìdeju, ìsčeju, pritíšćeju.*

Imerativ se tvori nastavcima: *–i, –ime, –ite; –j, –jme, –jte: pèri, pæ̀rime, pæ̀rite; pemóri, pemórime, pemórite; kròji, kròjime, kròjite; čûj, čûjme, čûjte; dîelej, dîelajme, dîelajte.*

Javlja se i sažeti oblik imperativa, na primjer od glagola *jèsti* i *glèdati: jê, je:mé, jête; glæ̀j, glæ̀jme, glæ̀jte.*

Glagolski pridjev trpni je u m. r. redovito u određenom vidu: *pekérpuni, pedrápuni, eprâvljeni, obdîeluni, našìti,* itd.

Glagolski prilog prošli ne postoji, a prilog sadašnji sačuvan je u pokojem skamenjenom obliku kakav je *takorekóč.* Oblik glagolskog priloga sadašnjeg sačuvan je u nekim pridjevima koji su postali od glagolskih priloga: *mogóči, premogóči.*

U perfektu odričnog značenja negacija je između pomoćnog glagola i glagolskog pridjeva radnog: *jà sum ti níe jè; nìti sum vòdæ níe denæ̀se; jà sum níe imîela; òni su níe mògli; uo:čá i mòma su tòga níe mèli.*

Futur se tvori kao i u drugim kajkavskim govorima: *bom denæ̀se, bum dála, boš ìše, sæ̀ sæ sloižile bo, bòme se snàšli, bute vìdeli, boju kri:čáli,* itd.

Potencijal se gradi od nepromjenljivog oblika aorista glagola *bìti (bi)* i glagolskog pridjeva radnog: *jà bi čìta, tî bi čìta, òn bi čìta; mî bi čìtali, vî bi čìtali, òni bi čìtali.*

Supin je čest: *da sæ ìde dèlat vòdovod; ìšle su pràt lán; ... sume korùzu ìšl'i brât; ìšla ga mie:sìt; ìšla pæ̂č; ìti gorìce kuo:pàt; ìti dèlat púte.* Supin od glagola *jesti* glasi *jîest.*

Aorist i imperfekt ne postoje. Primjer za pluskvamperfekt: *Mî sme bìl'i u škûolu hedìli.*

Veliki broj priloga postao je od pridjeva i oni završavaju na –e, to jest nastavkom pridjeva sr. roda, pa se, kao i u štokavskom govoru, radi o jednakim oblicima. Primjeri: *jâke, tǽške, màle, lîepe, pùne,* itd.

Priloško se značenje gradi i kombinacijom s prijedlozima: *po starìnski, na čæ̂rne, na nûove.*

Prijedlozi su podložni čestim promjenama: *z gràhem, z úoljem, ž njó, g dòktoru, æt klîeti,* itd. U nekim su prijedlozima, u usporedbi sa stanjem u štokavskom govoru, izmijenjeni i samoglasnici: *de (do), pe (po), ed (od).* Kad je potrebito radi lakšeg izgovora, prijedlog *v* se proširuje samoglasnikom *u: vù čem,* ali *v jùtre.*

Većina je veznika kao u štokavskom govoru, dok su na ostalima izvršene neke glasovne promjene: *akæ (ako), ak (ako), æli (ali), er (jer), nek (nego).*

Pored æ*li* čuje se i *ali*, pored *er* i *jer*. U značenju *ako* čest je veznik *če*, a značenje *nego* ima i veznik *kak*.

Veznik *pa* može se uporabiti umjesto veznika *i*; njime se u tom slučaju zapravo izražava nabrajanje: *v Dóbrasce pa v Jæ̑resce; krù heržæ̑ni, pa pšenîčni zmíešani.* Veznik *pa* nekad se koristi za pojačavanje suprotnosti: *višæ òn næ̀čæ niti dèlati, ali zaslu:žiti pa òče.*

Riječce se gotovo ne razlikuju od takvih riječi u štokavskom govoru; riječca *ni* se ne rabi, već isključivo *niti*.

Uzvici: *jój, ój, nò-nò, nâ, nàte, mùinc, pu:rék-pì-pì-pì-pì, ču:ček-čù-čù-čù, kòkeš-èš-èš, kikirikí, kokodák*, i drugi.

Na kraju, u dodatku ovom sažetom prikazu značajki govora klenovničkog kraja, evo dvaju ulomaka iz zapisane govorne građe, najprije iz govora Josipe Pintarić:

... Stari ljudi su prije polje obdelavali ovak: z m^{u}otiku su delali, krumpier su sadil'i, keruzu su sadil'i, herž su sejali, pšenicu, jæčmæn, hajdinu; t^{u}o su sæ z motikumi delali. Niesu tak delali kak denes dieladu. Mladi ljudi s traktorem dieladu i još ne znadu života cjieniti, veli da jæ vælika moka. Nie denes moka, nek jæ bila prije vælika, vælika moka, da su kumiejæ vun rievali z motikumi, onda su notru keruzicu dievali, ka su sadili, pa krumpiera.

Ljudi su mljeli prie ovu mælju, dene žervi na rokæ, z rukomi su verteli žervi i tu je išla mælja; nie bilo tak kak jæ ka su mlini mljeli, nek mælja jæ bila malo bolje černa, ali jæ bila pune boljæ ukusna nek je denes.

Po starinski se prie kuhale: žgonci su se skuhali, grah sæ kuha, moma (j)æ skuhala župu kisielu, s tropin num (j)æ kru pækla i od hajdine one puljke je mljiela ka jæ spækla kruha. I mi sume si zadovoljni z eniem bil'i. Bil' jæ buolji kak jæ denes ko ga imadu s pætl'inskæ, s finæ mæljæ, jer jake su lačni bil'i, pa su sæ muorali jesti, de čæga su dešli, to su jel'i. Jabuka to zælæna, još jæ cvietjæ bile, væč su deca sa tergala, jeli su, a denes, denes pa ga ni ne gledi da sæ zazorilæ. I tak ka sume bil'i si jake lačni. Jæden pe drugem (j)æ deše[I] *soset k susedu, pa veli: Čuj, a imuš ti kaj, ka bi mi da, ka bi se ekriepi, ja sum ti još denes nikakvæ stvari nie je. Huojdi sum na zdænec pe vodu, niti sum vodæ nie denæse ed vælikega glada ka som ti bi jake, jake lačen, a vodu sum ti mora næsti puol vure dal'eko. Jæ, i tak su bil'i si ljudi jake lačni unda.*

Stari ljudi su kol'inæ obavljali ovako. Pervi dan su si pripriemili kie jæ, ako jæ kaj moge kupiti, kakvu mæljicu, ka si je kruhek spækæ ka jæ ime za kol'inæ. I onda si jæ pozva æne par ljudi. Veli: Ja sam sæ pripravi za kol'inæ. Idæme, vej ga bome zaklali i rasekli ga bome i onda si bome pripravil'i kaj sæ barem bome na godin, na ljete jempot najeli, jer drugač mæsa ne jieme – na Buožič, na Vuzem i da su kel'inæ. Jæ, onda su kel'inæ obavljali ka su skuhal'i kisielu župu, mæse su skuhal'i, vina su si denæsli kie ga ime, al'i male ga kie ime, jer nie ga bile. Tak su stari ljudi prije doživeli kel'inæ. Onda væčer su si napravil'i jædnu molu zabavicu i t^{u}o su pozval'i iste kuma, kumicu, uoča svo sæstro, kie je koga ime i ka ga ime k čæmu dezvati. Ake ga nie ime k čemu dezvati, onda jæ ræke: Kaj bum z ljudmi, nemam ka bi puoje, æ bu some mæse je. Pa t^{u}o ka sum kupi par litre vina, t^{u}o bum sam spi, ka pa bum njæmu da. – I onda kie jæ ime tie si veselicu napravil. De puol noči su se zabavljali s tiem mæsem, s kruhem, z vinem, i kum si jæ pripevieda, kumica, uoča, moma, i tak su veselicu napravili de puol noči. Lokoutæ pa zæljæ sume skuhali, t^{u}o sume mi zvali hertiščæ, ka su skuhali. I onda de puol noči je t^{u}o sæ liepe, l'epuota bila, ake, kak jæ kie ime.

Evo u nastavku ulomka iz govora Janka Kolareka:

Če (j)æ bi bolši gazda, više toga si moge privoščiti pri hiži. Jer dok jæ sezuona kakva prihajala, tak se i onda i pri hiži pripravlale. Na primer, dok jæ jæsen došla, v jæsen ga bile, največ ga bile keruze; onda sæ keruza zamliela v domačem žærvi liepe, onda diela na site baba, t^{u}o ona liepe jæ edsiejala i ono pærvu mælu štera bola bila, liepa, bola fina, one napravila keruznjak. Diela jæ liepe, diela jæ mlieka i t^{u}o kisielega više mlieka onoga, zgrušene mlieke væč štære bi sæ treba delati sir. I t^{u}o jæ rezmlajila i liepo (j)æ diela nutru, vu te ona diela mælæ i t^{u}o jæ zmiešala male soli, male diela dole masti ka jæ pelejala otspedi, onu starinsku nekadašnjo, onæ našæ vælikæ cimpletæ kak s^{u}me jæ mi zuovæme, ka sæ negdar v Dobrasce pa v Jæresce nutre delalæ. T^{u}o su bili cimpleti negder tak eke pædeset centimetref širuoki, pa jene dæset visuoki. T^{u}o ona nutru vlejala i pe pæt-šæst zdiel jæ toga napravila, t^{u}o jæ spækla, to jæ uovak bilæ v nedelu, da su negder ljudi si odmarjali cieli dien, onda t^{u}o bile za uobed, onda ka jæ estale, t^{u}o (j)æ bilo za večæru. Æli poklem, væč f studenu mesecu, da jæ znala præjti væč hajdina ka sæ pespravila, e onda sæ dielala hajdina zlievka. Onda ki jæ bi premogoči, iše jæ v štacun, kupi jæ kvasa kupnænega i de jæ njæga nutru gazdarica ka se zdige i onda jæ stokla liepe orehæ i diela nutre i onda jæ napravila tie hajdinjak, to zlievku. T^{u}o, dok se toga čovek naje, t^{u}o sæ toga naje kak da sæ najbolšega naje svinjskega mæsa, pa su stari dedi znali ræči: Ej, væzda sam sæ hajdinjaka naje, væzde idæm, bom donæse (j)æn pæhar muošta. – Pa su pil'i, pa počeli pepievati v nedelu. T^{u}o jæ bile slavjæ saki osem dnævi. Pa su rækli: Jæ, nedela jæ præšla, væzde ideme naze poslæ svæ delati, de denes tjæden dok bumo pa naze nekak si sležil'i ka si bumo nekakvu popievku mojne zapepievnoli.

* * *

Na kraju, još riječ-dvije: Želio bih da ovaj skromni rad bude poticaj za cjelovitije proučavanje govora klenovničkoga kraja, u sklopu sveobuhvat-

njeg istraživanja kajkavskih govora i čuvanja njihova izražajnog bogatstva i ljepote.

Neka prilog tome budu i zapisi s kraja ove radnje. Uz zahvalnost spomenutim sugovornicima, posebito zahvaljujem gospodinu Franji Hrgu za veliku pomoć prigodom pisanja ove radnje i potom za njezino recenziranje. Iskrenu zahvalnost izražavam gospodinu Dragi Caru za dragocjenu pomoć u razvrstavanju i obradbi prikupljene govorne građe. Molim blagost za nedostatke i neka ih opravda iskrena dobrohotnost.

Ivan Knežević

LITERATURA:

Josip Jedvaj: »Bednjanski govor«, Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga I., Zagreb, 1956.

Dr. Stjepan Ivšić: »Jezik Hrvata kajkavaca«, predavanje – O stogodišnjici našeg novoga pravopisa i književnog jezika, Ljetopis JAZU 1934/35., Sv. 48., Zagreb, 1936.

Dr. Antun Šojat: »O akcentu kajkavskih riječi u Belostenčevu rječniku, »Kajkavski zbornik«, Zlatar, 1974., posebna edicija – znanstveni skup o kajkavskom narječju i književnosti – »Dani kajkavske riječi«

Dr. Antun Šojat: »O samoborskom govoru i o jugozapadnom kajkavskom dijalektu«, »Kajkavski zbornik«

Dr. Stjepko Težak: »Kajkavsko-čakavsko razmeđe«, »Kajkavski zbornik«

Kazimir Sviben: »Prilozi proučavanju zlatarskog govora«, »Kajkavski zbornik«

Mijo Lončarić: »KAJ – jučer i danas« (Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini), Čakovec, 1990.

Vjekoslav Križanec, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske

SUDJELOVANJE KLENOVNIČANA U DOMOVINSKOM RATU

Svoje domoljublje, rodoljublje, vjernost i odanost domovini Hrvatskoj, Klenovničani su iskazivali i u hrvatskim oružanim snagama.

U novijoj ih je povijesti bilo na najvećim bojištima prvog svjetskog rata (Galicija, Ist. front), gdje su se borili u hrvatskim postrojbama u sastavu Austrougarske vojske.

U drugom svjetskom ratu borili su se za svoju Hrvatsku isključivo u postrojbama regularne vojske Nezavisne Države Hrvatske – Hrvatski domobrani – na najtežim bojišnicama tadašnje Nezavisne Države Hrvatske (Bosna i Hercegovina), ali i izvan nje (Istočni front).

U poslijeratnim proslavama u Klenovniku bilo je teško osigurati nazočnost sudionika NOR-a iz redova partizana, jer ih u Klenovniku nije niti bilo.

Poglavito možemo biti ponosni na sudjelovanje Klenovničana u domovinskom ratu. Iako je Klenovnik relativno daleko od bojišnice, mladići iz Klenovnika su se od samih početaka odazvali zovu savjesti i od prvih se dana dragovoljno uključili u postrojbe MUP-a i ZNG-a, te sudjelovali u borbama na gotovo svim ključnim bojištima: od Vukovara, Pakraca, Kostajnice, Petrinje, Gospića do Dubrovnika.

Najveći dio Klenovničana sudionika domovinskog rata (163) bio je mobiliziran u postrojbe 104. brigade HV i sudjelovao na zapadno-slavonskom bojištu (Pakrac – Lipik).

12 mladića iz Klenovnika u djelatnom sastavu HV nalazi se i sada na prvim crtama bojišnice, pretežito u postrojbama 7. gbr (popularnih »PUMA«).

Iz navedenih podataka proizlazi da je gotovo svaki deseti Klenovničanin bio sudionik domovinskog rata.

Među sudionicima domovinskog rata nije bilo poginulih, a trojica dragovoljaca bila su ranjena. Također iz Klenovnika ima nekoliko aktivnih časnika HV, koji su uključeni u rad HV od prvih dana stvaranja Hrvatske Države.

ZNAČAJNI KLENOVNIČANI

Dr. sci. MARIJAN ROJC, dipl. ing.

Dana 15. listopada u 62. godini, teška bolest prekinula je život dr. Marijana Rojca toga vrsnog stručnjaka, poštenoga i požrtvovnog djelatnika velike kulture, širokog područja interesa, skromnog i izvanrednog čovjeka.

Gospodin Marijan Rojc rodio se 11. studenoga 1932. godine u Klenovniku, Republika Hrvatska.

Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, Realnu gimnaziju u Varaždinu 1951. godine, a 1960. diplomirao je na Poljoprivrednom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Akademski stupanj doktora biotehničkih znanosti stekao je 1979. godine na Justus Leibig Univerzitetu u Giessenu, tadašnjoj Zapadnoj Njemačkoj, obranivši disertaciju pod naslovom: »Istraživanja gospodarskih svojstava modificiranih hibrida kukuruza (Zea mays L.).

U razdoblju od 1960. do 1963. godine radio je kao agronom na području PZ Ivanec, a od 1. veljače 1963. radi na programu oplemenjivanja kukuruza u Institutu za oplemenjivanje i proizvodnju bilja Zagreb. Do svoje prerane smrti, kao samostalni oplemenjivač kukuruza, uspješno obavlja i posao predstojnika Zavoda za kukuruz.

Mnogo je učinio za našu znanost, osobito na području genetike, oplemenjivanja i sjemenarstva kukuruza, primjeni znanosti u praksi i promičbi hrvatske znanosti u svijetu.

Autor ili koautor je više od 150 hibrida kukuruza različitog dozrijevanja, standardne kvalitete zrna, kao i hibrida za specijalne namjene registriranih u našoj zemlji.

U europskim zemljama registrirano je 17 Bc hibrida kukuruza kojih je dr. Rojc autor ili koautor. Većinu registriranih hibrida prihvatila je šira poljoprivredna praksa tih zemalja.

Dr. Marijan Rojc radio je i kao glavni istraživač s američkom stranom na zajedničkom projektu »Selekcija kukuruza na otpornost prema bolestima lista, stabljike i klipa«. Radio je i na programu ispitivanja Bc hibrida kukuruza u Portugalu, radi njihova priznavanja i korištenja u toj zemlji i ostalim zemljama EEZ-a.

U razdoblju od 1968. godine do danas, za znanstvena i stručna djela odlikovan je sa 5 značajnih priznanja. Jedno od najvećih je nagrada Sabora Republike Hrvatske »Nikola Tesla« za istaknuto djelo u oblasti biotehničkih znanosti, područje agronomije, prvenstveno za kreiranje hibrida kukuruza.

Na području oplemenjivanja kukuruza dr. ROJC je priznat kao vrsni oplemenjivač inovator i znanstvenik, što potvrđuju postignuti rezultati u zemlji i inozemstvu. Razvio je i vrlo aktivnu suradnju sa znanstvenicima u srodnim institucijama mnogih europskih zemalja, a posebice s američkim i kanadskim kolegama.

Tijekom svog radnog vijeka predmet njegove znanstvene i stručne djelatnosti bio je kukuruz. Svojim programima, radom i hibridima stvorenima za potrebe široke prakse, dr. Rojc je znatno pridonio domaćoj znanosti i struci.

Zbog njegova pristupa, rada i postignutih rezultata, njegovo će ime ostati upisano blistavim slovima u povijesti hrvatskog poljodjelstva.

Neka mu je laka gruda hrvatske zemlje koju je toliko volio i kao domoljub i kao agronom.

Dr. VLADIMIR BLAŠKO, dipl. inž.

Rođen je u obitelji Franje i Eve Blaško u Klenovniku 14. prosinca 1953. godine. Osnovnu školu pohađao je u Klenovniku (7 razreda) i Varaždinu (osmi razred). Po svršetku osnovne škole 1968. godine upisao je Srednju elektrotehničku školu u Varaždinu. Maturirao je 1972. godine. Od 1972. do 1976. godine studirao je na Elektrotehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je na smjeru za Elektrostrojarstvo i Automatiku 1976. godine.

Poslijediplomski studij upisao je 1979. godine na Elektrotehničkom fakultetu u Zagrebu. Magistarski rad je obranio 1982. Doktorsku disertaciju pod naslovom »Analiza i sinteza elektromotornog pogona vozila s autonomnim izvorom električne energije« obranio je na Elektrotehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1986. U Ljubljani 15. prosinca 1987. dobio je nagradu prof. dr. Vratislava Bedjaniča za najbolju doktorsku disertaciju u šk. god. 1986/1987.

1976. godine zaposlio se u Elektrotehničkom institutu »Rade Končar« u Zagrebu u Sektoru za industrijsku elektroniku i automatsku regulaciju na mjestu stručnog suradnika. Radio je na poslovima razvoja, istraživanja i projektiranja tranzistorskih pretvarača, matematičkom modeliranju istosmjernih motora te na reguliranim istosmjernim elektromotornim pogonima.

Tijekom šk. god. 1988/1989. bio je na specijalizaciji u SAD na Department of Electrical and Computer Engineering, University of Wisconsin – Madison kao dobitnik stipendije IREX od Re-

publičkog komiteta za znanost kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske. Radio je na istraživanju novih metoda vektorskog upravljanja asinkronih motora i na razvoju novih topologija energetskog kruga elektromotornih pogona s reluktantnim motorima.

Od 1989. do 1991. godine radio je u Razvojno istraživačkom centru kompanije »Otis Elevator«, Farmington, USA na istraživanju, razvoju i dizajnu izmjeničnih liftovskih elektromotornih pogona visokih performansi. Krajem 1991. godine počeo je raditi za kompaniju Allen – Bradley, Mequon, USA (gdje i sada radi) na poziciji glavnog inženjera. Oformio je laboratorij i vodi stručni tim koji radi na razvoju novih trofaznih konvertera s malim izobličenjem struje, mogućnošću reguliranja faktora snage i dvosmjernim tokom energije.

Njegovo stručno područje interesa obuhvaća: krugove energetske elektronike, regulirane elektromotorne pogone, nove metode automatske regulacije i obradbe signala te njihovu implementaciju, koristeći mikroprocesore, digitalne signal procesore i programabilne digitalne integrirane krugove (FPGA). Objavio je veći broj članaka na simpozijima i u stručnim časopisima na hrvatskom i engleskom jeziku. Za članak iz područja pretvarača za reluktantne motore dobio je nagradu of IEEE IAS na godišnjoj konferenciji 1991. godine (Dearborn, Michigan, USA). Dobio je dva i ima u postupku dobivanja dva SAD patenta. Recenzent je za stručne časopise IEEE Transactions on Industrial Electronics i IEEE Transactions on Automatic Control.

Vladimir Blaško živi u Graftonu, država Wisconsin, SAD sa suprugom Sonjom, sinom Jurom i kćerkom Larom. Nastoji održati tradicije i hrvatski jezik u obitelji. Lijepe uspomene vežu ga na sretno djetinjstvo i Klenovnik.

Vlč. Stanko Havaić, župnik

SVEĆENICI I REDOVNICI IZ KLENOVNIKA

ANDRIJA KIŠIČEK

Rođen je 26. studenoga 1946. u Lipovniku od oca Mije i majke Magde r. Jalšovečki. Za svećenika je zaređen 26. lipnja 1971., a mladu misu proslavio je 10. srpnja 1971. u Klenovniku. Godinu dana službovao je u Hrvatskom Leskovcu kod sestara Karmeličanki, tri je godine bio kapelan u Petrinji, a devet godina kapelan i katéheta studenata u župi Sv. Petra u Zagrebu. Godine 1984. imenovan je upraviteljem župe Nova Gradiška, gdje ujedno obnaša službu dekana.

JOSIP BRGLES

Rođen je 28. prosinca 1946. u Klenovniku od oca Jurja i majke Josipe r. Cuković. Zaređen je za svećenika u Zagrebu, 24. lipnja 1973. Nekoliko godina bio je kapelan u Zagrebu – župa Sv. Petar. Župnik je prognane župe Jasenovac gdje je bio i dekan. Sada je prognanik u Zagrebu. Živi i djeluje u župi Resnik. Ove godine slavi 20. obljetnicu svećeništva.

IVICA FRIŠČIĆ

Rođen je 20. ožujka 1954. od oca Stjepana i majke Marije r. Fotez. Za svećenika Riječko-senjske nadbiskupije zaređen je 28. lipnja 1980. Službovao je kao kapelan u Gospiću, zatim u Ogulinu. Nekoliko godina upravlja župom Sinac, a 1993. godine imenovan je upraviteljem župe Matulji (kod Opatije).

JOSIP BUNIĆ

Rođen je 16. srpnja 1950. u Plemenšćini od oca Stanislava i majke Ane r. Medenjak. Redovnik je, salezijanac. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1980. Bio je kapelan u Zagrebu, nekoliko godina, kod Salezijanaca u Rijeci, vršio je službu ekonoma, te kapelan u Zadru i upravitelj župe Gornja Obrijez (kod Pakraca). Sada boravi u Badljevini i upravitelj je župe Obrijež. Teško živi u ratnom i proganičkom vremenu.

STJEPAN VUGLOVEČKI

Rođen je 7. siječnja 1956. od oca Slavka i majke Ane r. Križanec. Za svećenika je zaređen 28. lipnja 1981. u Zagrebu. Mladu misu proslavio je 12. srpnja 1981. Službovao je kao kapelan u Zagrebu – župa Sv. Petar. Upravljao je župom u Starom Petrovom Selu i u Hlebinama. Sada obnaša službu upravitelja župe Mihovljan.

JURAJ OŠTARJAŠ

Rođen je 17. veljače 1956. od oca Branka i majke Agate r. Vuglovečki. Red đakonata primio u Zagrebu 23. ožujka 1980. a 28. lipnja 1981. zaređen je

za svećenika. Mladu misu proslavio je 19. srpnja 1981. Kapelansku službu vršio je u Krapini, a zatim na Mariji Bistrici. Sada je upravitelj župe u Velikoj Pisanici (kod Bjelovara).

STJEPAN BRLEČIĆ

Rođen je 3. svibnja 1955. u Klenovniku od oca Dragutina i majke Ane r. Đurak. Red đakonata prima 11. veljače 1984. u Paderbornu (Njemačka), a 25. svibnja 1985. zaređen je za svećenika također u Paderbornu, za dotičnu biskupiju. Mladu misu slavio je 30. lipnja 1985. godine u Klenovniku. Službu kapelana vršio je u Arnsbergu i u Attendornu. Godine 1993. postaje župnikom u Pittersbergu. Kao svećenik službuje za njemačku vanjsku pastvu.

NEDJELJKO PINTARIĆ

Rođen je 5. ožujka 1967. u Lipovniku od oca Stjepana i majke Zite r. Herega. Nakon ispita zrelosti na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji i studija filozofije i teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu prima red đakonata 11. listopada 1992. Za svećenika je zaređen 27. lipnja 1993. u Zagrebu. Mladu misu proslavio je 25. srpnja 1993. u Klenovniku.

SESTRE REDOVNICE

MIRA FRUK – redovničko ime MARIJA ARKANĐELA. Rođena 11. svibnja 1927., Horvatsko, od oca Slavka i majke Ljudmile r. Vidman. Osnovnu je školu polazila u Ivancu kod sestara milosrdnica. Nakon IV. razreda stupa u sjemenište sestara milosrdnica u Zagrebu. Doživotne zavjete položila je 15. kolovoza 1951. Boravila je u Lovrečini sedam i pol godina radila je u bolnici u Zemunu kao medicinska sestra. Od 1960. do 1980. boravi u kući matici u Zagrebu, 16 godina odgojiteljica, prefekta kandidatica. U siječnju 1989. preuzima dužnost zamjenice provincijalne glavarice i prve savjetnice te obnaša dužnost učiteljice juniorata.

MARIJA VUGLOVEČKI – redovničko ime JERONIMA. Rođena je 7. srpnja 1952. u Klenovniku od oca Slavka i majke Ane r. Križanec. Polazi u družbu sestara Presv. Srca Isusova. Doživotne zavjete položila je 14. kolovoza 1976. godine u Rijeci. Službovala je u Brtonigli (kod Buja), na Vežici i na Drenovi u Rijeci. Sada je na župi u Senju.

Vladimir Levanić, općina Klenovnik

ŠPORT U KLENOVNIKU

Šport u Klenovniku počeo se razvijati pedesetih godina, kad je grupa ondašnjih srednjoškolaca počela igrati nogomet. Igralo se na sajmištu s nepotpunim momčadima, s golovima koji su se označili postavljanjem dviju šiba.

Upravitelj škole Franjo Bureš je 1950. dao dio školske livade, a bolnica je odobrila u parku posijeći dvije jele za izradbu vratnica. Taj su posao obavili Marijan Rojc i Vladimir Levanić.

Na tako dobivenom igralištu počelo se okupljati sve više srednjoškolaca i njihovih vršnjaka. Već se mogla sastaviti ekipa od 11 igrača, pa je ugovorena utakmica protiv isto takve momčadi sastavljena od srednjoškolaca iz Kamenice i Žarovnice. Utakmica je svršila pobjedom Klenovnika 4 : 3.

Sljedeće godine nije bilo tolike djelatnosti, jer su srednjoškolci, za vrijeme školskih praznika, morali na »dobrovoljne omladinske radne akcije«.

Za ljetne praznike 1952. dogovoreno je da se od ekipa Klenovnika, Kamenice i Žarovnice (jer oni nisu imali igrališta) sastavi momčad koja bi pokušala igrati protiv nekog registriranog kluba iz bliže okolice. Toj momčadi dali smo ime »Mladost«. Prva utakmica Mladosti bila je protiv Proletera iz Lepoglave, a svršila je rezultatom 1:1. Ekipu Mladosti sastavio je najbolji igrač Marijan Rojc. Te godine odigrali smo u Ivancu utakmicu protiv Ivančice i izgubili 4 : 1.

1953. nije bilo takvih utakmica, ali je zato 1954. odigrano šest:

Mladost – Rudar (Ladanje)	3:3
Mladost – Ivančica (Ivanec)	2:2
Mladost – Proleter (Lepoglava)	7:2
Mladost – Rudar (Golubovec)	3:3
Ivančica – Mladost	0:4

Te smo utakmice odigrali u svojim majicama i kopačkama, jer je pomoćnik ravnatelja bolnice Gabrijel Tovernić odobrio da se kupi oprema, kako ju ne bismo morali posuđivati (što nije uvijek išlo glatko).

Sljedećih godina, u ljetnim praznicima igralo se po nekoliko utakmica. 1955. godine odigrano je šest: (Ivančica, Proleter, Rudar/Ladanje) s dvije pobjede, jednim neriješenim rezultatom i tri poraza). 1956. odigrali smo pet utakmica bez poraza (Proleter, Novi Marof po jednu, a ekipu Odgojnog zavoda Pahinsko 3 puta). Nakon te godine veći dio igrača je završivši školovanje otišao za poslom u udaljenija mjesta, pa ih više nije bilo moguće stavljati u momčad. Iako smo i 1957. odigrali 4 utakmice (izgubili od Proletera, a jednom pobijedili i dvaput igrali neriješeno protiv momčadi doma Pahinsko), više nije bilo momčadi za igru protiv jačih protivnika. Stoga je 58. odigrana samo jedna utakmica (pobijeđeno Pahinsko), a 59. još dvije (poraz od Budućnosti u Vidovcu i pobjeda protiv Pahinskog). Kako nije bilo više nikakve materijalne potpore i nedostatan broj igrača, prestale su se nakon toga igrati takve utakmice. (Za primjer: na utakmicu u Vidovec vozili smo se biciklima i to po dva na jednom).

Zbog smanjenog broja igrača, igrala se sve više i odbojka, koja se počela igrati 1953, kad je sindikat bolnice uredio igralište kraj bazena u izgradnji. 1961. izgradili smo odbojkaško igralište kraj nove škole (poslije varaždinskog najljepše u današnjoj Varaždinskoj i Međimurskoj županiji). Tada se od igrača Mladosti formirala odbojkaška momčad (pod imenom Partizan Klenovnik – da bismo dobili neka sredstva od SOFK-e Ivanec). Na turniru u Varaždinu za prvenstvo podsaveza ta ekipa je osvojila prvo mjesto i time stekla pravo ulaska u republičku ligu (II. zona). Tako smo 1963. godine igrali u toj ligi i osvojili treće mjesto iza ekipa Varaždina (koji su prethodne sezone igrali u saveznoj ligi) i Čakovca (koji su krajem četrdesetih bili i prvaci Jugoslavije).

Kad je dovršen Sindikalni dom i u njemu postavljen stol za stolni tenis počelo se u Klenovniku igrati i stolni tenis. Kad je škola nabavila stol, počela su i školska djeca igrati stolni tenis pa je od njih kasnije formirana momčad koja se takmičila.

Na kraju treba istaći da su sve te djelatnosti provodili isti ljudi kao organizatori i igrači, pa bi valjalo spomenuti imena onih koji su u tome najviše sudjelovali. Najaktivniji organizator bio je Janko Španić, koji je organizirao i ugovorio najveći dio utakmica Mladosti. Izbornik momčadi i strateg bio je Marijan Rojc. Izgradnju nogometnog i odbojkaškog igrališta organizirali su Andrija Car i Vladimir Levanić, koji je odigrao jedini sve navedene utakmice Mladosti i Partizana. Janko Španić odigrao je 22, a Marijan Rojc 20 utakmica. Najbolji strijelci za Mladost bili su Marijan Rojc (23), A. Car (12) i J. Španić (10).

Odbojkaška momčad igrala je u sastavu: V. Levanić, A. Car, M. Rojc, Artić, Božić, Borovečki i J. Car.

U današnjem, odnosno u prijeratnom razdoblju postojao je nogometni klub »Mladost« koji se natjecao u rangu općinske nogometne lige Ivanec. Početkom rata ta razina natjecanja je ukinuta zbog uključenja igrača u domovinski rat. Pod pokroviteljstvom općine nogometni klub se obnavlja. Aktivni šport u Klenovniku je tenis, s lijepim i rijetko viđenim igralištem u tom okruženju. Općina Klenovnik može se stoga pohvaliti s mladim tenisačima kao što su Ivica Srednoselec u srednješkolskoj konkurenciji s dva osvojena turnira na »Akvasiti« Varaždin 1994. U nešto mlađoj konkurenciji, Igor Likić osvojio je prvo mjesto u Zagrebu. Od nogometaša svakako je prvo ime Klenovnika Dejan Car, igrač prvoligaške momčadi »Varteksa« iz Varaždina.

SADRŽAJ

PREDGOVOR 1

I. POGLAVLJE

Martin Oreški: Općina Klenovnik 5
Stanko Havaić: Župa Presvetog Trojstva Klenovnik 8
Biserka Prstačić: Osnovna škola grofa Janka Draškovića Klenovnik 10
Suzana Vizjak, Nevenka Kovačić: Dječji vrtić »Ivančice« Klenovnik 11
Zlatko Trkanjec: Bolnica za plućne bolesti i tbc Klenovnik 12
Nedjeljko Gladović: Dobrovoljno vatrogasno društvo Klenovnik 23
Antonio Pervan: Lovačko društvo »Kuna« Klenovnik 24

II. POGLAVLJE

Marina Šimek: Arheološka podloga Klenovnika i okolice 27
Spomenka Težak: Klenovnik u »tami« srednjeg vijeka 34
Željko Trkanjec: O darovanju posjeda Lobor, Velika, Klenovnik i Zlogonja Mihalju, varaždinskom knezu 39
Magdalena Lončarić: Klenovnik i hrvatski banovi iz obitelji Drašković 40
Zlatko Trkanjec: Zasjedanje hrvatskih kraljevinskih konferencija u Klenovniku 45
Zdenko Balog: Dvorac Klenovnik – rezidencija obitelji Drašković 47
Vida Pavliček: Urbarijalne knjige vlastelinstva Klenovnik iz druge polovice 18. stoljeća 58
Denis Peričić: Klenovnički učitelj Franjo Mišinski 71
Diana Vukičević-Samaržija: Kapela Sv. Wolfganga nad Klenovnikom 76
Ljerka Šimunić: Oltari kapele Svetog Antuna Padovanskog u dvorcu Klenovnik 80
Miroslav Klemm: Štukature u dvorskoj kapeli Svetog Antuna u Klenovniku 84
Ljerka Albus: Tradicijska arhitektura i božićni običaji sela Plemenščine 86

III. POGLAVLJE

Martin Oreški: Obilježavanje 750. obljetnice Klenovnika 95
Franjo Hrg: Barokna glazba i izložbe 97
Mladen Genc: Svečanost za sjećanje 98

IV. POGLAVLJE

Ivan Knežević: Iz Spomenice klenovničke 113
Ivan Knežević: Mlinari, kovači i potkivači 120
Ivan Knežević: Narodni običaji 123
Eduard Kušen: Dvorac Klenovnik na povijesnim fotografijama 125
Ivan Knežević: Značajke govora klenovničkog kraja 129
Vjekoslav Križanec: Sudjelovanje Klenovničana u domovinskom ratu 136
* * * Značajni Klenovničani 137
Stanko Havaić: Svećenici i redovnici iz Klenovnika 138
Vladimir Levanić: Šport u Klenovniku 139

VARTEKS

ima d.d.
IVANEC

Ostali sponzori i donatori koji su omogućili obilježavanje 750. obljetnice Klenovnika:

Bolnica Klenovnik
Trgovačko poduzeće »POJAMM« vlasnika Josipa Oštarijaša, Klenovnik
»Zagorjeplet« Lepoglava
KPD »Ivančica« Lepoglava
»Pekara« Ivanec
Polančec Božidar, Klenovnik
»Census« Varaždin
»Cerera« Petrijanec
»AJA software«, Varaždin
Kovinotokarska radnja »Stanko Rešetar« Horvatsko
Udruženje zanatlija Ivanec
Lithops, Varaždin
Slavko Kišićek, Lipovnik
Mijo Kovačić, Ivanec
Ivan Kočet, Klenovnik
»Autotransport« Varaždin
»Schiedel« Golubovec
»Jedinstvo« – ambalaža Ivanec
»Finco« Varaždin
Hudoletnjak Ivan
Roginek Marija
Ivan Belačić
Canbera, Australija

Svoj doprinos uspješnom obilježavanju 750. obljetnice Klenovnika, dali su i:

Dobrovoljno vatrogasno društvo Klenovnik
Lovačko društvo »Kuna« Klenovnik
Učenici i djelatnici O.Š. Klenovnik
Župni ured Klenovnik
Vijeće i Poglavarstvo općine Klenovnik
Hrvatski radio studio Ivanec
Hrvatski državni arhiv Zagreb
Varaždinski gradski muzej
Hrvatska televizija – studio Varaždin
Večernji list
Varaždinske vijesti Varaždin
Hrvatski radio – radio Zagreb
Varaždinske barokne večeri
Hrvatski radio – studio Varaždin

ISBN 953-96293-0-6